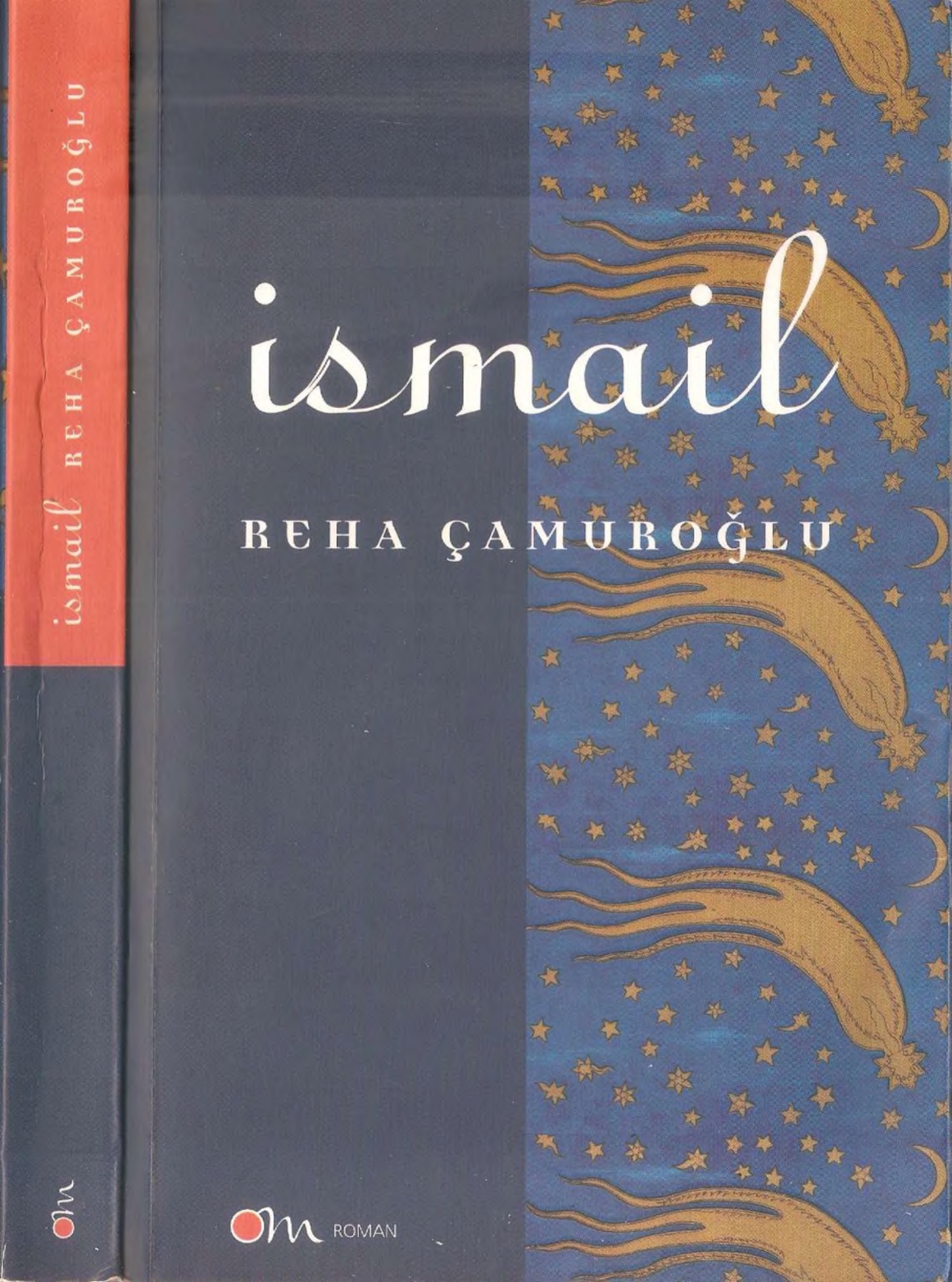

ismail
REHA ÇAMUROĞLU
ROMAN
ismail REHA ÇAMUROĞLU

Reha Çamuroğlu, 1958'de İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli yayın organlarında yazarlık ve yöneticilik yapan Çamuroğlu, genel olarak "zihniyet tarihi", özel olarak İslâm heterodoksisi tarihi üzerine çalışıyor. 1990'da yayınlanan ilk kitabı "Tarih, Heterodoksi ve Babailer"i, 1991'de "Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vak'ayi Şeriye", 1992'de "Sabah Rüzgarı - 'Enel Hakk' Dedi Nesimi" ve 1993'te "Dönüyordu - Bektaşilikte Zaman Kavramı" takip etti. "İsmail", Çamuroğlu'nun ilk romanı...

İsmail
Reha Çamuroğlu
© Omnia A.Ş.
1. Baskı : 3000 Adet
İstanbul, 29 Ocak 1999

Yayına Hazırlayan: Yücel Göktürk
Kapak resmi:
İstanbul semalarında bir ay görünen 1577 Kuyruklu Yıldızın bir resmi
(İstanbul Üniversitesi K. Özdemiroğlu
Osman Paşa adına Şecaâtname T. 6043, V. 12.)
Desenler ve haritalar:
Ekin Arşiray-Orhan Okay
Tasarım : Hakan Karataş
Grafik uygulama:
Ender Ergün-Hakan Lokmanoğlu
Düzelti: Merve Erol
Baskı ve cilt: Mart Matbaası
ISBN 975-6827-01-7

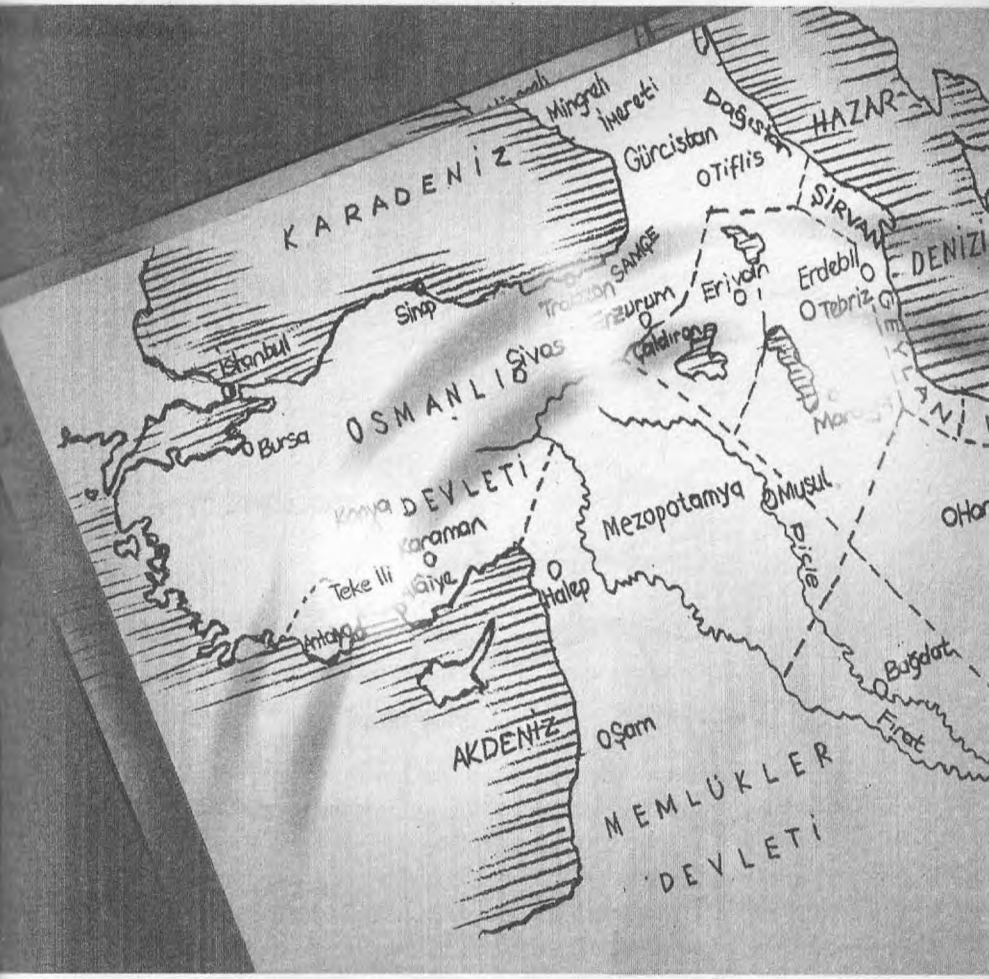
Om Yayınevi
Perihan Sok. No: 126/1
80260 Şişli-İstanbul
e-mail: omnia@prizma.net.tr

REHA ÇAMUROĞLU

ismail

OM-ROMAN

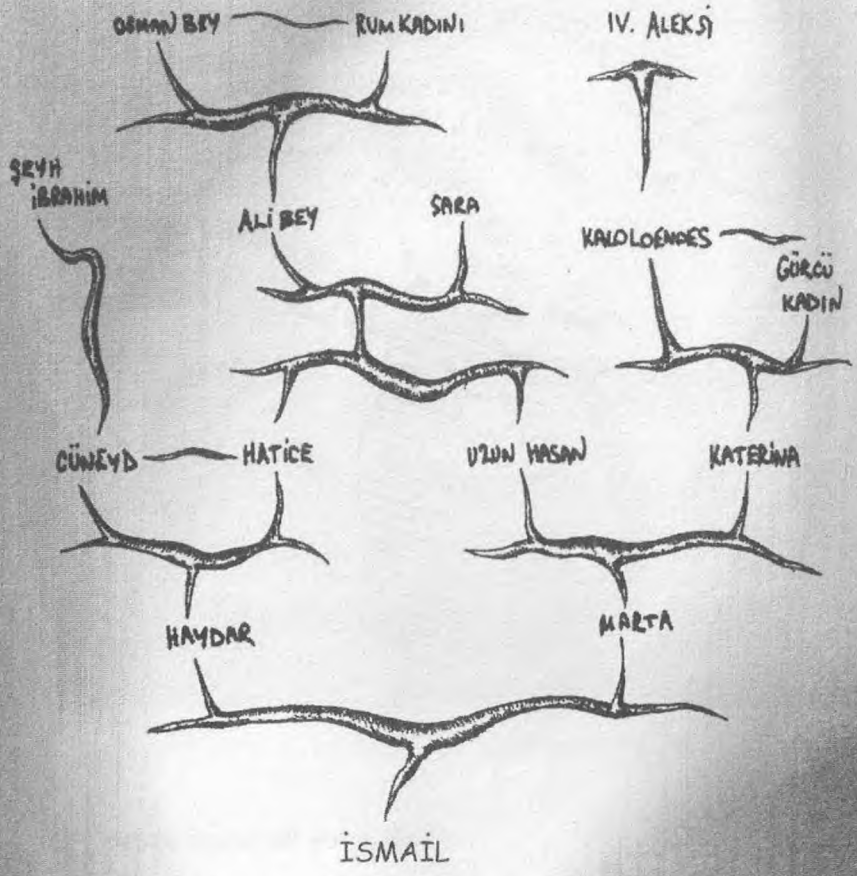
Oğluma, Mehmet'e

Yedi derviş bir postta oturur,
iki hükümdar dünyaya sığamazmış.

İran Atasözü

MEVLİD

OSMAN BEY
RUM KADINI
IV. ALEKSİ
ŞEYH İBRAHİM
ALİ BEY
SARA
KALOLOENOES
GÜRCÜ KADIN
CÜNEYD
HATİCE
UZUN HASAN
KATERİNA
HAYDAR
MARTA
İSMAİL

1

Her doğum önemlidir. Ne getirir bilinmez. Hangi müjdelerle gelir, ne belalar getirir, nevzat. Bizimle uyuşur mu, uyuşmaz mı, benzer mi bize? Benzemez mi? Sorun ona, ne getirdin bize diye.

1487 temmuzunun en sıcak günüydü, ayın 17'siydi. O gün, zaten tedirgin edici bu doğumlara, daha tedirgin edici bir yenisi eklendi. Müneccimler, bu artık olağan karşıladıklarından da daha çoğunu hissettikleri tedirginliğin verdiği duygularla, suya baktılar, kuma baktılar, sayılarla oynadılar, yıldızlara ve aya çevirdiler gözlerini. Hemen hepsi bir konu üzerinde anlaşmışlardı. Nevzat, bu tedirginlik verici küçük bebek, ayın etkisi altındaydı, onu her şeyden çok ay etkileyecekti.

Bir ruh ay tarafından etkilenirse ne olur? Müneccimler bu konuda hemfikir değillerdi. Bu fikir ayrılığının ortaya çıkmasında, güçlü aileden alacakları bahşişin rolü, şüphesiz

küçümsenemeyecek düzeydeydi. Hepsi uzaktan görünen kesenin saçtığı ışıkların etkisi altındaydı. Ay nevzatı, kese onları aydınlatıyordu.

Tekelü Halife Haydar, her zaman her zor durumda bulunması gerekenlerden ve ne hikmetse hep de bulunanlardan biriydi. Lâkabından anlaşılacağı gibi, Erdebil'e Rum diyarının güneyinden, Teke İli'nden gelmişti. Ne zaman geldiği üzerine kimsenin pek bir fikri yoktu. Sanki hep oradaydı. Sanki hep orada olmasa, Rumlular mahallesindeki kunduracılık işini yapmasa, Erdebil'in ve tabii ki dünyanın düzeninde aksayan bir şeyler olacaktı. Onu ele veren lâkabıydı. Bu lâkap, onun da bir öncesi olduğunu, aynı zamanda, öncesi olduğuna göre sonrası da olacağını belirtiyordu. Söylenilenlere bakılırsa, Pir İbrahim zamanında otuz kadar yoldaşıyla Erdebil'e gelmiş, yola girmişti. Yola girip boynunu bağladıktan sonra da, defalarca Rum Ülkesi'ne gitmiş gelmiş, her seferinde de Teke İli'ni Erdebil'e taşımıştı. Tüm dervişlerden, halifelerden ve en önemlisi pirden büyük saygı görürdü. Kimseye bir ihtiyacından bahis açtığı görülmemişti. İhtiyaç hissetmeyenin dili serbest olur derler, o da işte bu nedenle ortaya çıkıp nevzat hakkındaki kanaatini açık açık söyledi.

Yıldızlara, suya, kuma bakmadı. Rumlular mahallesindeki kunduracı dükkânının arkasındaki hücresine kapandı. Suyunu aldı, ekmeğini aldı, tesbihini aldı, üç gün kapandı. Derler ki, kendi içine baktı, içinin aynasına baktı. Onun üç gün kapanması tedirginliği daha da arttırdı. "Eğer Halife Koca Haydar üç gün kapanıyorsa, bu çocuğa dikkat etmek gerektir," yorumları yapıldı. Haydar'ı bilenler, üçüncü günün sonunda kunduracının yolunu tuttular. Artık biliyorlardı ki, Haydar'ın ağzından çıkacaklar, Erdebil'in ve tüm âlemin nizamıyla ilgiliydi. Onun ağzından, bundan sonra olacakları öğrenmenin ayrıcalığına kavuşacaklardı. Haydar, bu durumla çok eğlenirdi. O güne kadar her kapanışında, çıkışını bekleyen meraklılar bulmuş ve bu durumdan muzırca bir zevk almıştı. Daha dervişliğinde öğrendiği bir ilke, her zaman onu sağlam tutardı. Dünya alt üst olsa, derviş sükû-

netini bozmayacaktı. O gün, kuşluk vakti, bu eğlence duygusuna sahip olmaksızın meraklılarına şunları söyledi: Müneccimler haklıydı, pirimiz, –pirimiz mi demişti– ayın etkisindeydi. Geçmiş hep onun içinde yaşayacaktı. Bir anne için taşınması çok zor bir çocuktu. Tüm âlemi hayrete düşürecek şeyler yapacaktı. Biraz alaycı, biraz hercai, ama hep yalnız olacaktı. "Hepinizin içinde çok yalnız olacak," dedi Haydar, "onun okuduğuna, yazdığına, bildiğine, koştuğuna, coştuğuna kimse yetişemeyecek". Sonra sustu, gırtlağını temizledi; meraklılar nefeslerini tuttular, işte sözün özü şimdi gelecekti, sonra gitmeleri gerektiğini biliyorlardı, hep böyle olurdu.

Bu kez suskunluk olağandan daha uzun sürdü. Haydar'ın gözünden –sağ gözünden– bir damla gözyaşı, kalın Haydari bıyığına doğru aktı gitti ve son cümle geldi: "İki iklim pirimizde vuruşacak, iki iklim pirimizde hiç dinlenmeyecek!"

Safevi tarikatının cisim bulmuş ruhu denebilecek külliyenin büyük avlusuna girildiğinde, herhangi bir olağanüstülük sezilmiyordu. Pir Haydar, tarikatın önde gelenleriyle birlikte kendi yaptırdığı Çinili Köşk'te oturuyordu. Çinili Köşk'ün yeri sanki böyle zamanlar için seçilmişti, yanından billur bir dere geçiyor, Haydar'ın yaptırdığı muhteşem bahçeyi suyuyla besliyordu.

Oysa o sırada haremde büyük bir koşuşturma vardı. Erdebil'in en becerikli ebeleri, henüz güneş doğmadan külliye kadınlarının yardımına çağrılmışlardı. Doğuran, Pir Haydar'ın haremiydi.

Haydar'la aynı yaşta olan karısının sıfatları bununla bitmiyordu. Bu kadına annesi Marta adını, Türkmenler Halime Begi Aka adını ve Akkoyunlu Sarayı, Alemşah Begüm adını uygun görmüşlerdi. Pir Haydar'ın haremi, Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ın kızıydı. Uzun soy zinciri bununla da sona ermiyordu. Marta, Trabzon - Rum İmparatoru Kalo İoannes'in torunuydu. Annesi Despina, Uzun Hasan'la dinini korumak şartıyla evlendirilmişti. Haydar'la Marta, 1478'de Erdebil'de evlenmişlerdi. Bu, bir, hatta birden fazla hükümdarlığın bir tarikatla evliliğiydi.

Marta, daha önce bir erkek çocuk dünyaya getirmiş, çocuğa Sultan Ali ismi verilmişti. Sultan ve Ali isimlerinin bu bileşimi, tarikatın bazı dervişlerinin hoşuna gitmiş, bazılarını da tedirgin etmişti. İmam Ali, sevilen ve yaygın bir isimdi. Ama Sultan Ali dosta düşmana neler düşündürmezdi ki?

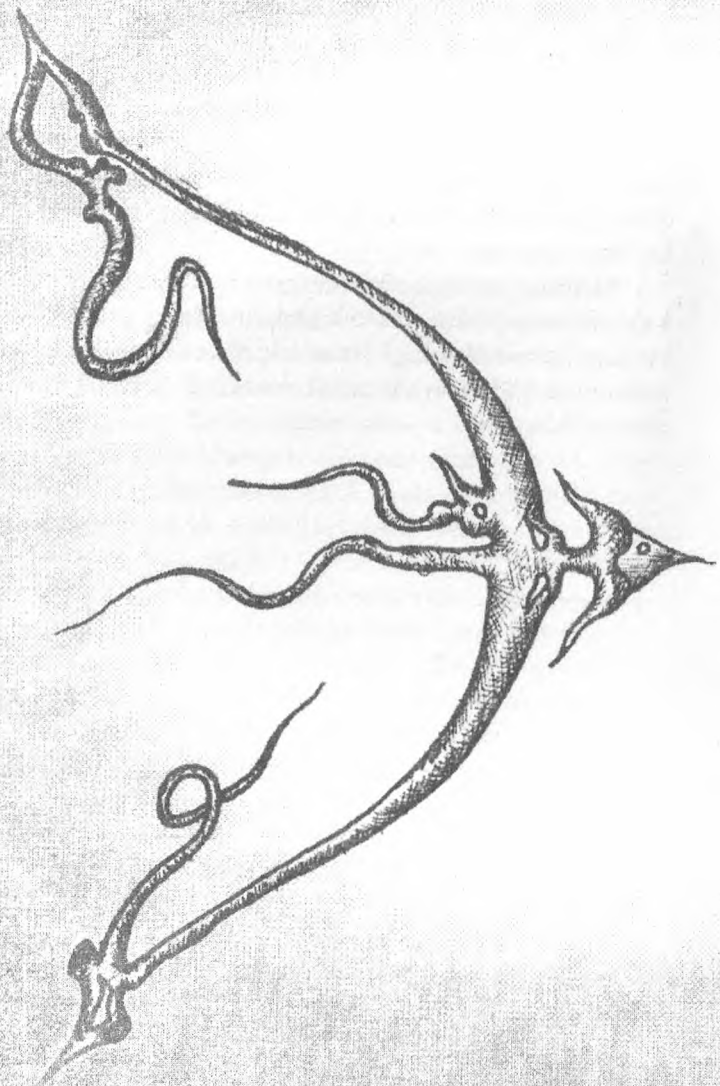
Sabahın erken saatlerinde heyecanlarını, sevinçlerini gizleyemeyen gözleriyle üç mürid, Haydar'ın halifeleriyle oturduğu Çinili Köşk'e doğru hızla koşmaya başladılar. Müjdeyi pire ilk hangisi verecekti? Köşke ilk varan, eşikten kendini yüzükoyun yere atarak secde etti, dizleri üzerinde ilerleyerek Pir Haydar'a vardı ve ayaklarına niyaz etti: "Pirimizin az önce nur topu gibi bir oğlu oldu." Diğer iki mürid, kapı ağzında nefes nefese ve hızlı koşamamanın üzüntüsüyle kalakalmışlardı.

Haydar istifini hiç bozmadı. Halifelerinin yanında herhangi bir sevinç belirtisi göstermek, artık 27 yaşına ulaşmış bir şeyh için hiç de yakışık alır bir durum olmazdı. Etrafındakiler için uzun denilebilecek bir süre, düşünüyormuş gibi yaptı. Adeta derin bir düşünceye dalmıştı. Oysa çocuk erkek olursa –ki o erkek olacağını biliyordu–, vereceği adı aylar öncesinden kararlaştırmıştı. Tarikatında yıllardır pirlik makamı babadan büyük oğula geçiyordu. Bazı dervişler bunu eleştiriyor, özellikle Rum'dan, Sebzevar'dan, Serbazar'dan gelenler, bu duruma saltanat özentisi deme küstahlığını bile gösteriyorlardı. Ama Haydar'ın bu durumun doğruluğundan en küçük bir kuşkusu bile yoktu. Soyu İmam Ali'ye, oradan da Resullullah efendimize uzanan kendisi değil miydi? Bu masum soy, onları tüm günahlardan masum kılmıyor muydu? Haydar'a böyle öğretilmişti, o, bunun doğruluğunu görmüş ve böyle inanmıştı. Kendisinden sonra –tabii eğer bir sonra olacaksa–, bu doğru inancın sancağını Sultan Ali taşıyacaktı. Sultan Ali inancın bekaasına vurulmuş bir mühürdü. Şimdi ikinci bir mühür göndermişti yüce Allah. O da günler, hatta aylar öncesinden bu çocuğa koyacağı ismi düşünmüştü. Öyle bir isim olmalıydı ki bu, tüm erenlere açık bir mesaj götürmeliydi. Ne de çok şey ifade edebilirdi bir babanın çocuğuna verdiği isim.

Gerçi daha önce Safevi hanedanında bu ismi taşıyan biri olmamıştı, nedense bu isim hanedana biraz uzak, hatta bazılarına biraz soğuk gelmişti, neresinden bakılırsa tartışmalıydı kuşkusuz. Ama Haydar'ın buna ihtiyacı vardı, ikinci oğluna koyacağı isim düşman burcuna dikilmiş bir bayrak, kurmak istediği nizamı geçmişle bütünleştiren, köklerine götüren bir sembol olmalıydı. Dönüp dolaşıp geri gelen bir yüce ruh gibi etki yaratmalıydı. Hem kim bilebilirdi gerçeğin böyle olup olmadığını? Birincisi, ceddi İmam Cafer'in oğluydu. Öyle bir yol kurmuştu ki, gerçeğin özünü, gizlisini saklısını araştıran, bilen, Batıniyye, artık onun adıyla anılır olmuştu. Doğru inancın düşmanları, bu ad karşısında tepeden tırnağa titrerlerdi. İşte kendi oğlu da bu ismi taşıyacaktı.

Yeterince sustuğuna kanaât getirdi. Öne eğdiği başını kaldırdı, halifelerinin tek tek gözlerine baktı, onlar büyük bir saygı işareti olarak gözlerini kaçırdılar. Sonra dudakları aralandı ve "oğlumun adı İsmail olacak," dedi. Halifeler secdeye geldiler.

CÜNEYD

2

Deprem, her zaman, Azerbaycan'dan Rum Ülkesi'nin en batı noktasına kadar uzanan ülkelerin halklarının en dehşetli kabuslarından biri olmuştu. Artık haberci sarsıntıların ustası olmuşlar, arkalarından gelecek büyük depremi önlemek konusunda himmetine sığınacakları yatırları, edecekleri duaları ve sunacakları kurbanları neredeyse hazır bir düstur haline getirmişlerdi.

Toprak sarsıntıları hakkındaki bu kehanet becerileri, toplumsal sarsıntılar konusundaki hassasiyetlerine de aksetmişti. Ne vakit bir yerde bir şeyh fazla sayıda müride sahip olursa ve ne vakit hükümdarlar bir şeyhten çekinmeye başlarlarsa, bu, onlar için, depremden önceki toprak kaymaları ve küçük sarsıntılara benzerdi.

Bu büyük sarsıntıyı hatırlatan toprak kaymaları, çok yavaş ve sakin sakin, neredeyse bir yüzyıl önce başlamıştı.

Rum Ülkesi'nde yaşayan herkes, Azerbaycan'da, Hazar Denizi'nin batı kıyılarına yakın Erdebil denen bir yerde bir ulu şeyhin oturduğunu bilirdi.

Bu şeyh hep oradaydı. Adı değişirdi. Safi, Sadreddin,

Hoca Ali, Şeyh İbrahim, ama şeyh hep oradaydı. Halktan ve hükümdarlardan büyük saygı görürdü. O kadar ki, Osmanlı padişahları onlara ta Bursa'dan çerağ akçesi gönderir, bu saygı işaretinden gocunmaz, her yıl bir daha gönderirlerdi. Osmanlı'nın koca düşmanı korkunç Timurlenk, bu saygıyı daha da pekiştirdi. 1402'de Osmanlı'nın muhteşem ordusunu Ankara Savaşı'nda ezdikten sonra, şeyhi –o zaman Hoca Ali'ydi– ziyaret için Erdebil'e uğradı. Timur'un yanında binlerce perişan esir vardı: Tekelü, Hamidli, Varsaklu, Avşar, her türden binlerce Rum Ülkesi yiğidi... Timur, Şeyh'le sohbeti bittikten, onun hayır duasını aldıktan sonra, Şeyh'e bir dileği olup olmadığını sordu. Olmaz mıydı, marifete erenler dünyaya gözlerini kapayabilir miydi? Hoca Ali, üstadlarından bir gözün Hakk'a, bir gözün de halka dönük olması gerektiğini öğreneli, bu sırra varalı çok olmuştu. Cihangirden bir değil, iki dileği vardı: Rum Ülkesi'nden alınan esirler serbest bırakılmalı ve Erdebil Tekkesi'ne kim sığınırsa sığınsın, ister cani ister kaçgun olsun, burada aranıp sorulmamalıydı. "Biz," diyordu Hoca Ali, "onları yeniden Hakk yoluna sokarız". Vezirlerinin şaşkın, komutanlarının kızgın bakışları arasında, daha dün tüm Rum Ülkesi'ni kasıp kavuran, taş taş üstünde bırakmayan bu korkunç hükümdar, bir çocuk uysallığıyla bu iki dileği hemen yerine getirdi. Bununla kalmadı, bir üçüncüsünü kendisi bağışladı. "Bunların yerine gelmesi için..." dedi, "Erdebil'i Safevi hanedanına vakfediyorum". İki cümle, ve kim bilir, daha derinde sadece yüce Allah'ın bilebileceği neler, hangi duygular ve düşünceler...

İşte bunlar, sadece bunlar, daha dün esir olan binlerce Rumluyu birdenbire hür kıldı. Üstelik artık yeni bir adları da vardı: Sûfiyan-ı Rumlu. Bir kısmı Erdebil'e yerleşti, Rumlular mahallesini kurdu. Önemli bir kısmı da kendi yurtlarına, boylarına, obalarına döndüler. Hoca Ali adında ulu bir şeyhin aziz hatırasını beraberlerinde taşıyarak. Artık Rum Ülkesi'nde "Kurban olduğum, Pirim, Mürşidim!" cümleleri bu şeyh için fazlasıyla söylenir olmuştu.

Şeyh onlardan kurban olmalarını istemiyordu. İstediği,

o vakte kadar tüm şeyhlerin istediğinden farklı değildi: Doğruluk, dürüstlük, Allah dostluğu, aşk ateşi. Her şey bu son iki sözcükten türedi. Tüm vakitlerin şeyhlerinin ustalıkları, mizaçları ve tabii kaderleri, bu son iki sözcüğe bağlıydı.

Ne kadar aşk ve ne kadar ateş?.. Ve ne kadar aşk ateşi?..

Talih, belki de alınlarına yazılmış kader, yahut onlara verilmiş görev, Safevileri diğer tüm tarikatlardan daha fazla göçebe boylarla bir araya getirdi. Onlar bu görevi, kaderi ya da talihi reddetmediler. Zaman gösterdi ki, öğreteceklerı ve öğrenecekleri çok şey vardı.

Türkler Rum Ülkesi'ni ne de çabuk kendilerinin kılmışlardı! Fakat iki kere, doğudan gelen büyük kasırgaları göğüslemek zorunda kaldılar. Birincisi Hülagu ile gelen idi. İkincisi de Timur'la. Birincisine uzun süre hiçbir şey anlatamadı Rum Ülkesi. Herkes hakimiyetin dilini konuştu. Yıkım ve şiddet. İkincisi daha farklıydı, ama Şeyh şimdi onu daha da farklı kılmıştı. Hızır'ın ejderhayı öldürmesine benzetilebilirdi ancak. Yalnız Hoca Ali ejderhayı öldürmemiş, daha zorunu yapmıştı, boynuna binip söz dinletmişti. Erdebil'de suya atılan taşın yarattığı dalgalar, tüm Rum Ülkesi'ne, hatta Osmanlıların açtığı Avrupa ülkelerine kadar yayılmıştı. Bu dalgaların her biri birbirinden farklıydı.

Erdebil'de dervişler, tüm tekkelerin dervişleri gibiydi. Manastırlardaki keşişlere de benzetilebilirlerdi. Taşın suya düştüğü yer Erdebil'di. Erdebil, geçmişi tarikattan öncesine uzanan bir yerleşimdi. Ama artık tarikat olmadan Erdebil'i düşünmek mümkün değildi. Tarikat, Erdebil'in her şeyiydi. Bu iaşe ve ibate bakımından da böyleydi. Tekke, Erdebillilere günde yüz koyun ikram edebiliyordu. Yılda yüzotuz bin okka pirinç, ellibeş bin okka et, on bin okka un, yetmişbeş okka zeytinyağı, sekiz bin okka tuz, iaşe kalemlerinden bazılarıydı.

Tekkede, üç yüz kadar derviştiler. Gün, güneşin doğuşuyla başlar, zikir ve ibadetle devam eder, tekkenin günlük işleriyle uğraşılırdı. İkindi vakti, genellikle Kur'an'ın okunması ve eğer oradaysa pirin, yoksa en kıdemli halife-

sinin yorumlarının dinlenmesi ile nurlanırdı. Dervişler, fakir halka koyun dağıtırken gösterdikleri cömertliği kendilerinden esirgerlerdi. Öğünleri, genellikle çeşitli tahıl çorbalarından ibaretti. Oruç, en yaygın "ötekini hissetme" biçimiydi. Tekkeye giren birisini ilk çarpan şey, derin sessizlik olurdu.

Bu sessizlik tekkede ilk ses yaratan kaynağa dönüştüğünde, herkes biraz alt üst olmuştu. Rum Ülkesi'nden gelen müridler her zaman çok gürültücüydüler. Erdebil tekkesinin derin sessizliği ve dervişlerin üzerindeki sükûn, biraz asaplarını bozuyordu. Kendilerini hiçbir zaman keşiş gibi düşünmemişlerdi. Dervişler de karşıt duygular içindeydiler. Tekkenin iki yüz yıllık bir geleneği vardı ve derin düşünme sessizliğe muhtaçtı. Bu gürültücü Türkmenlerin gözde olduklarını biliyorlar ama tepkilerini de fazla gizleyemiyorlardı. İlk ciddi tartışma, Şeyh Cüneyd zamanına rastgeldi.

Türkmenlerin, Erdebil'i, bu tekkede yaşayan dervişler kadar kendilerinin hissetmeleri için zaman gerekmişti.

Evet, Rumluydular, ama artık hepsi de birer Safevi değil miydi? Türkmenlerden bazı grupların zaman zaman tekke avlusunda saz çalarak Allah aşklarını ifade eden ilahileri yüksek sesle söylemeleri artık daha sık rastlanan bir durum olmuştu. Dervişler sıkıntı çekseler de, bu duruma katlanmaya çalışıyorlardı. Fakat dervişlerin de katlanamayacağı şeyler vardı. Teke İli'nden gelen bir grup Türkmenin yaptıkları, işte bu katlanılamayacak şeyler arasındaydı: Tekke bahçesinde raks etmek! Şeyh Safi yaşasaydı ve bu durumu görseydi, herhalde öfkeden sakalını yolardı! Dervişler, aniden, üstelik kadın erkek bir grup Türkmenin ellerini kollarını sallayarak dönmeye başladıklarını ve yüksek sesle "Allah, Allah" dediklerini gördüler. Küçük bir arbede sessizliği iyice bozdu: İkindi Kur'an'ından sonra pire götürülüp artık halli gereken bir mesele vardı.

Cüneyd bu koskoca meseleyi beklediklerinden tamamen farklı karşıladı. Her zaman ciddi ve ağırbaşlı tavırlarına alıştıkları pir, bu kez biraz neşeli ve hatta alaycıydı. Bir

hilâl gibi yerleşmişlerdi ve yıldız olarak da Cüneyd oturuyordu. Dervişlerden en kıdemlisi, "pirimiz bizi bağışlasın ama, kendisine halli gereken bir mesele getirdik," diye sözlerine başlamıştı. Bütün doluluğuyla ayların sabrını patlatacak bir konuşma yapmak üzereydi. Cüneyd, insan ruhundan ve gerilim sanatından edindiği bütün tecrübelerle, bu konuşmanın devamına izin vermemesi gerektiğini hemen anladı.

Sağ elini hafifçe kaldırarak, gözleri kıpkırmızı olmuş, ağlamak üzere olan dervişi susturdu. "Biliyorum, mesele Türkmen yoldaşlarımız, değil mi?" diye sordu. Soru gibi görünen bu cümle, oradaki herkes için bir cevaptı aslında. Şeyh, Türkmenlerden bahsederken "yoldaşlarımız" demişti. Yoldaşlar kimlerdi? O güne kadar her derviş, "yoldaşlar" olarak, bu üç yüz kişilik grubu ve buradan halifelik payesini alarak yola çıkanları düşünmüş, kabul etmişti. Aslında düşünmeye gerek de yoktu bunun için, gerçek apaçık bu değil miydi? Buradaki her bir fert "yoldaş" olabilmek için bütün dış hayatından vazgeçmiş, hayatın ve ailelerinin onlara sunduğu türlü nimetleri elinin tersiyle bir kenara itmiş, bilerek ve isteyerek türlü çilelere girmiş, kafa yormuş, yürek dağlamıştı. Bu topluluk içinde bile, zaman zaman birbirlerini topluluğa lâyık olmak konusunda incitmemiş, kırmamışlar mıydı?

Şimdi akıllarından bunlar geçiyordu. Günü gelmiş, biraz geç kalkan erenleri kınamış, günü gelmiş, tahıl çorbasına et ekleyenleri ayıplamışlardı. Birdenbire bütün bunlar anlamsız, hatta utanç verici gelmişti. Bu grup içindeki en kaytarıcı fert bile, nefsine en çok yenik düşeni bile, şimdi bu "yoldaşlar" denilenlerden bin defa daha yoldaştı. Eğer bu sıfat bu kadar kolay elde edilebilecekse, bu kadar zahmete ne gerek vardı?

Marifete ermek zahmetsiz, cihadsız elde edilebilecek bir meyve miydi?

Türkmenleri gözlerinin önüne getirdiler. Peki, bu coşkun güruh neden vazgeçmişti? Her biri hayatını eskisi gibi sürdürüyor, hayvancılık, tarım, zanaatkârlık yapıyor, para

kazanıyor, evleniyor, dizi dizi erkek ve kız çocuk sahibi oluyordu. İbadet dedikleri şey de, işte onları kızdıran bu sazlı sözlü cümbüştü.

Dervişlerini izlerken büyük bir gerilim ve endişe vardı Cüneyd'in içinde. Fakat aksine, rahat ve muzip görünmeye gayret ediyordu. Olağanüstü önemli bir durum karşısında olduğunu, bu durumun baştan sıkı tutulmazsa ne büyük felaketlere yol açacağını biliyordu. Cüneyd, Erdebil'siz bir dünya düşünmezdi, fazlası, istese de düşünemezdi. Varlığının ve gücünün kaynağı Erdebil'di. Erdebil ise, işte şimdi huysuz olan bu üç yüz dervişti. Binlerce, onbinlerce Türkmen onun peşine Erdebil'in evladı, Erdebil'in piri olduğu için takılmış, ona bağlanmıştı. Konya'da Sünni Şeyh Abdüllatif'le aralarında geçen tartışmayı hatırladı. Mehdi konusundaki bu tartışmada, ağzını gerekenden fazla açmış, hem kendisinin hem yanındakilerin canını tehlikeye sokmuştu. O zaman kendisini koruyan, bağırlarını açanlar, işte bu Türkmenlerdi. Osmanlıları, Memlûkları tedirgin eden, bu Türkmenlerin kendisine duyduğu ilgiydi. Ünü cihanı tutmuş Trabzon Rumları, bu Türkmenlerden edindiği güç karşısında az daha ellerine düşüyordu. Şimdi, birlikte binlerce fersah yol katettiği, dağlar aştığı, birlikte canlarını ortaya attığı bu Türkmenlere "yoldaş" dediğinde, dervişlerinin gözleri çakmak çakmak oluyordu. Evet, hemen çözülmesi gereken bir meseleydi bu.

Öte yandan, Süfiyan-ı Rumlu da hayal kırıklığı içindeydi. Zihinlerindeki Erdebil, Marifetullah'ın dünyada açmış bir çiçek bahçesiydi. Cennetin dünyada görünerek kendilerine lütûf bahşettiği yerdi. Burada her şeyin en doğrusu, en güzeli bulunurdu. Oysa durum böyle miydi? Dervişlerin kendilerini hor gördüğünü, kutsal sazlarına "telli zımbırtı", kutsal semalarına "raks", kutsal ayinlerine "cümbüş" dediklerini fark etmiyorlar mıydı? Bu bedensiz adamlar, bu solgun ruhlar kendilerini hor görecek bu gücü nereden alıyorlardı? Erdebil'de, Timur tarafından vakfedilmiş bu dokunulmaz topraklarda bir külliyeye kapanıp hak yolunu sürdürmek kolaydı. Başlarında hükümdarlar, krallar,

sultanlar yoktu. Dahası, kadılar, müderrisler, hocalar tarafından sürekli meraklı gözlerle incelenmiyorlardı. Hak yolunun asıl savunusu, onlar tarafından, sürekli tehditler altındaki Rum Ülkesi gibi korunaksız ortamlarda yapılıyordu. Kılıç bunun için gerekliydi, at bunun için gerekliydi, Hak yolunu hakim kılmak için, yeni nesiller, kurumayan bir zürriyet bunun için gerekliydi. Yunus da dervişti, ama atı vardı, kılıcı vardı, oku vardı. Erdebil'in böyle olduğunu bilselerdi, şart olsun gelmezlerdi. Ama şeyh için gelmişlerdi. Şeyhleri bunlara hiç benzemiyordu, ne kadar da farklıydı. Bilselerdi, şeyhi ikna eder, Rum Ülkesi'nde bir yurt edinir, orada gürleşirlerdi.

Cüneyd bütün bu karşılıklı tutum ve düşünceleri biliyordu.

Şimdi artık daha fazlasını söylemesi gerekiyordu. Dervişlerin karşısındaydı, Türkmenler karşısında olsa farklı şeyler söylerdi. Türkmenlere söylenecek hakikatle dervişlere söylenecek hakikat, birbirinden farklıydı. Hele bu dervişleri başından savdıktan sonra en kısa zamanda toplayacağı halifelerine söylenecekler iyice farklıydı. Dervişler, bu tür toplantılarda uzunca süreler susulmasına alışıktılar. Hele toplantıda şeyh varsa, bu çok daha sık olabilirdi. Şeyhin bir durum karşısında beş saat susup sonra hükmünü açıkladığına pek çoğu şahit olmuştu.

Diz üstünde sessiz bekleyiş yarım saat kadar sürdü. Tepedeki kubbenin ortasından içeri yayılan günün son ışıkları kaybolmaya başlamış, muhibler sessiz bir telaş içinde aydınlatma için kullanılan çerağları uyandırmaya başlamışlardı. Son gün ışığı da kubbe altını terk ettiğinde, Cüneyd konuşmaya başladı: "Allah..." dedi, "...İblis'i Adem'e secde etmeye davet etti. Bütün melekler secde ettiler, ama İblis secde etmedi ve isyan edenlerden oldu. Düşünün, Allah'a isyan etti." Sesini yükseltti, hatta bağırdığı da söylenebilirdi ve sordu: "Neden?" Dervişlerin hepsi önlerine bakıyordu. Hepsi bu sorulan sorunun cevabını çok iyi biliyordu. Yeni gelenlere bu sorunun cevabını onlar öğretiyordu. Ama bu soru, cevaplansın diye sorulmamıştı. Bu soru uta-

nılsın diye sorulmuştu. Cüneyd kendi sorusunu kendi cevapladı: "İblis, topraktan yaratılan Adem'e üstünlük taslad, neden? Sadece, kendisi ateşten yaratıldığı için. İblis Adem'le kendini kıyasladı, astlık üstlük davası yaptı, isyan edenlerden oldu." Sesini yine yükseltti: "Allah'a isyan edenlerden oldu." Yer toprak değildi ve dervişler yarıp içine giremiyordu. Biricik şeyhleri, yaşama nedenleri, ailelerini, dünya nimetlerini terk etmelerinin biricik nedeni, onları İblis'e benzetiyordu. Cüneyd susmadı, "Yüce Allah kendisine biraz yaklaşanlara kendisinin çok daha fazla yaklaşacağını söylemedi mi?" diye sordu. "Ya siz? Siz size yaklaşanlara nasıl davranıyorsunuz? Marifetullah'a Allah örnek alınarak varılır, kıskanç yeni gelinler değil," diyerek devam etti. Sonra, çok ama çok yorulmuş gibi sustu. Herkes susuyor, yere eğdiği gözlerinin ucuyla ona bakıyordu.

Sessizliği son sözlerini söylemek için bozdu. Ama bu kez toplantının bittiğine işaret ediyor, dervişlerini uykusuz, kâbus dolu gecelere gönderiyordu: "Nerede halifemiz varsa haber salın gelsin, bu mesele üzerinde görüşeceğiz. Kıskanç dervişlerimin anlamadığını halifelerim anlar, onlar taklit edileceği taklit ediyorlar."

Dervişler perişan bir haldeydiler. Eğer intihar günah olmasa, o gece, önemli bir kısmı intihar ederdi. Mürşidlerinin rızasını almadan Allah katına nasıl çıkabilirlerdi? Hangi yüzle soyundan gelen yüce bir piri kızdırdıkları Resullullah'tan şefaat dileyebilirlerdi?

Saatlerce bu ümitsizlik içinde debelenip durdular. Ağlıyor, inliyorlardı. Hiçbiri uyumak istemiyor, onları ziyaret edecek rüyalardan, o rüyaların getireceği uğursuz kehanetlerden korkuyorlardı. Sızlana sızlana birkaç saat daha geçirdiler, sonra yorgunluktan halsiz düşerek uykunun muhtemel uğursuzluğuna çaresiz teslim oldular.

Şeyh Safi türbesine açılan küçük avlunun girişten sol kenarında, taştan yapılma, konuttan çok çilehane ya da hapishaneye benzeyen, iki katlı mütevazı bir yapı vardı. Bu tartışmalı yapıda, yapı kadar tartışmalı bir adam oturuyordu. Kimilerine göre, tarikatın esas piri oydu. Başkalarına

göre bu adam, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın basit bir kuklasıydı. Cüneyd'e göre ise, kanbağları açısından amcası olan bu adam, zihninde geliştirdiği hedeflere varmasının önündeki en büyük engeldi. Kendisini sevenlerin "Tarikatın Direği", "Tasavvufun Ekseni" yani "Kutup" gibi sıfatlar taktıkları bu adam, Hoca Ali'nin en büyük oğlu, alim ve arif, Şeyh Cafer'di.

Cüneyd küçük yaşta şeyhlik postuna oturduğunda, tarikatın bütün yönetim işleri onun üzerine kalmıştı. Aslında Cüneyd'i de bir baba gibi o yetiştirmiş, eğitmişti. Bu eğitim yılları, Cafer'e yönetilemez bir ruhla karşı karşıya olduğunu öğreten, bireysel tecrübe açısından verimli, planlı bir eğitimin hedefleri açısından verimsiz yıllardı. Şeyh Cafer, Cüneyd'e bir şeyhin nasıl giyinmesi gerektiğini bile anlatamamıştı. Kendisi ne kadar sade giyinse, özellikle solgun renklere bürünse de, bu haşarı yeğen şehzadeler gibi giyinmeye devam ediyordu. Parlak renkler, üzerinde hemen savaşa atılmasını teşvik edermiş gibi duran harmaniler, zaman zaman vücudun çeşitli önemli kısımlarını koruyan pırıl pırıl gümüşi zırhlar, Cafer'le Cüneyd'in tezatını diğer her şeyden iyi sergiliyordu. Cüneyd büyüdükçe, Cafer ona daha az söz dinletebilir hale geliyordu. Cafer sabırlı biriydi, ama buna rağmen Cüneyd'in çevresinde, önünde secdeye kapanan, onu "Mehdi", hatta "Allah" olarak gören şu Türkmenleri gördüğünde, onu ve tüm tarikatı tehlikeli bir oyuna sürüklediklerini düşünüyor ve sabrı taşıyordu. Bu nedenle de, 1448'de bahar aylarından bir gün Cüneyd'e bir rüyasını anlattı. "Rüyamda," dedi, kendisini dikkatle dinleyen delikanlıya, "muhtemelen Cebrail olan bir melek, bana Safevi Ocağı'nın üzerinde bir felaket dolaştığını hissettirdi. Sonra da dedi ki, 'Cüneyd'e yol göründü, bir vakit gurbette nefsine cihad versin'. İşte böyle sevgili yeğenim."

Cüneyd amcasını dikkatle dinlemişti. Bunun Cebrail'in değil de, amcasının emri olduğunu gayet iyi biliyordu. Bu açıkça sürgün edilmek anlamını taşıyordu. Hızla ne yapması gerektiğini düşündü. Amcasının gücü ve kararlılığına kıskançça bir saygı duyardı. Yine de hayır diyebilirdi.

Erdebil'de dahi amcasından daha güçlüydü. Meşru şeyhlik ve Türkmen taraftarlarının gücü, bu olanağı ona sağlıyordu. Ama amcası bölgenin hükümdarı Cihanşah'ın tam desteğine sahipti ve üstelik onun kızını kendi oğlu Seyit Kasım'a almıştı. Cihanşah'a rağmen Erdebil'de kalması mümkün değildi. Öte yandan, kendisi de Rum Ülkesi'ne gitmek, oradaki taraftarlarının gerçek gücünü görmek, uygun fırsatlarla bazı fetihler yapıp uzun süredir kendi yanında bulunan Türkmenlere dünya hayatını kolaylaştıracak ganimetler sunmak istiyordu. Amcasının bu rüyasını, ona saygı ve sadakat göstermenin pek de zararlı olmayan bir yolu olarak değerlendirdi. Eğildi, amcasının avucunun içini üç kere "Allah, Muhammed, Ali" diyerek öptü ve "hayır duanı benden esirgeme amca," dedi. Bu, Cüneyd'in Erdebil'den ilk sürgünüydü.

Onbir yıl sonra döndüğünde, güçler dengesi Cüneyd'i haklı çıkaracak bir hale gelmişti. Rumlu mahallesi Cüneyd'in Türkmenleriyle dolmakla kalmamış, tekkenin önü Türkmen çadırlarıyla adeta bir ordugâha dönmüştü. Tekelüler, Hamidliler, Şamlular, Ustacalular, Varsaklar, hepsi kendi oymaklarının bayraklarını çadırlarına dikmiş, "buradayız" diyorlardı. Hepsi birörnek kızıl başlıklarını takmış, "bağlıyız" diyorlardı. Savaşlar görmüş, Diyarbakır'da, Akkoyunlu Sarayı'nda devlet politikasının ne demek olduğunu yakından gözlemlemiş bu şeyh, artık onbir yıl öncenin haşarı delikanlısından çok farklı, tecrübeli, olgun bir adamdı. Erdebil'e dönüşünde yanında bir başka "ağırlık" da taşıyordu. Bu ağırlık, 1458'de evlendiği Hatice Begüm adında bir kadındı. Bu kadını diğerlerinden ayıran özellik ise pek önemsiz sayılmazdı: Hatice Begüm, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızkardeşiydi.

Cüneyd'in dervişlerini azarladığı günün gecesi, bu ufak, tartışmalı taş yapıda çerağlar hiç dinlenmedi. Sabahın ışıkları baskın hale gelene kadar, kalın duvarlara oyulmuş küçük ve derin pencerelerden dışarıya, içeride ateş yanıyormuş hissini veren ışıklar süzüldü. Cüneyd uzaktan bu ışıkları görüyor, "ihtiyar kazan kaynatmaya başladı," diye dü-

şünüyordu. Oysa ihtiyarın, yani o sıralarda yetmişine yaklaşmış Şeyh Cafer'in özellikle herhangi bir entrika içerisine girmesine gerek yoktu. O, duruşuyla bir şeyler anlatıyordu. "Ben bir eksenim," diyordu. Bu eksenin durduğu, dikildiği yer de Erdebil'di. "Ben tasavvufun ekseniyim," diyordu. Şeyhler, hükümdar saraylarına gitmezdi, şeyhliğin erdemi, hükümdarları ayağına getirtmekteydi. Dervişlerinden bu tutumun burnu büyüklük ya da başlı başına bir günah olarak görülebilecek kibirden kaynaklanıp kaynaklanmadığını soranlara "Hayır, asla," diyordu. "Ben bu Erdebil'in, bu âlemin en kemter kulunun ayağına giderim, biz dervişler hadim-i fukarayız, hepsine hizmet ederim, bununla da eksilmem," diyordu. "Ama bir hükümdar... Bir hükümdar başka bir şeydir. Zulmetmedim diyen hükümdar, yalan söyler. Ayağına gitmek bahis konusu olunca da, az zalim - çok zalim ayrımı bahis mevzuu olmaz," diyordu.

O gece dervişlerin hepsi kendini sızlanmaya vermiş değildi. Bir grup derviş, Cüneyd'in yanından ayrılır ayrılmaz, Cafer'in küçük mabedinde almışlardı soluğu. "Ne yapacağız", "tarikatın gidişi iyi değil" diyorlar ve Şeyh Cafer'den cevap bekliyorlardı. Cafer dervişlere hak veriyordu. İtikadi olarak Cüneyd'in girdiği yolu beğenmiyordu. Cüneyd sanki İsmailiyye'nin Batınî yolunu tutmuş gibiydi. Hatta –Allah saklasın– bazen öyle şeyler duyuyordu ki, bunlar halk içine çıksalar, İsmailiyye'den dahi öteye geçer ve Hasan Sabbah'ın yolunu bile hatırlatırlardı. Cüneyd'in sık sık Nesimi'den okuduğu ve müridlerinin Nesimi'yi bir veli olarak gördüğünü duyuyordu. Ki o Nesimi, "Enelhakk" demişti. Tarikata öğretilen ilk kural, her lafın her yerde söylenmeyeceğiydi. Bazı sözler halk içinde söylendiğinde, anlam olarak doğru bile olsalar, sonuçları itibarıyla son derece büyük felaketlere yol açabilirlerdi. Bir dervişin yıllar süren bir cehd, zühd ve takva ile ulaştığı bir hakikat, ham bir köylüde ya da şu Cüneyd'inkiler gibi bir Türkmende ne yanlış bir hakikat haline gelebilirdi. Bunları kimse öngöremezdi.

Nesimi'nin hatası, söylediği sözde değil, bu sözü halk

içinde söylemesindeydi. Cüneyd gibi Cafer de Kum'un, Trablusşam'ın Şii medreselerine uzak duruyordu, onları beğenmiyordu. Bu medreselerin mollaları korkunun bekçileriydiler. Müminleri gece gündüz Allah korkusuyla besliyor, korku dolu ruhlar yaratılmasına neden oluyorlardı. Bu medreselerde aşkın lafı edilmiyordu. Tasavvuf ise aşk yoluydu, kul sevgisi, Allah sevgisi yoluydu. Ama bu aşkın derecesi, şiddeti, bu şiddetin yönlendirileceği mecra: İşte bir şeyhin kabiliyeti burada ortaya çıkardı.

Cafer'e göre, Cüneyd'le kendisini ayıran esas konu burada bulunabilirdi. Cüneyd, dünya ile bir şeyhin uğraşmaması gerektiği kadar çok uğraşıyordu. Dünyayı düzeltecekti. Hep aynı hata! Düzeltmek için yola çıktığı dünya, kim bilir ona ve bu kutsal ocağa ne musibetler getirecekti. Cüneyd dünyayı kendine mi benzetecekti? Sonuç ortadaydı. Tekkenin hemen önünde bir ordugâh uzanıyordu. Atlar, kılıçlar, kalkanlar, gürzler, bayraklar, zırhlar... Kim bunların aşkın araçları olduğunu savunabilirdi ki?

Öte yandan, Cüneyd onun yeğeniydi. Tarikatın, meşruluğu tartışılmaması gereken piriydi. Bir kez bu meşruluk tartışılmaya başlanırsa, tarikat her an başıboş kalmaya yüz tutabilirdi. Böyle bir durum, korktuğu musibetlerin şimdi hemen, hem de kendi katkısıyla ortaya çıkması anlamına gelecekti. Hayır, tarikat bölünemezdi, bölünmemeliydi. Hayırlı yol orta yoldu, bu yol bulunmalıydı. Dervişleri Cüneyd'e asi olmaya teşvik etmeyecekti. Bu doğrultuda cesaretlendirmeyecekti. Dervişler arasında konuşulacak konu vardı, halifeler arasında konuşulacak konu vardı, amca ile yeğen arasında konuşulacak konu vardı. Yalnız, dervişlerin maneviyatını da tümüyle kırmamak lazımdı.

Cafer bütün bu kaygılarla, dervişlerine Cüneyd'in ateşli mizacından söz etti. "Cüneyd," dedi, "Allah'ın Cemal ve Celal isimlerini de hakkıyla yaşatıyor, ama Cemal'de de, Celal'de de aşırıya kaçmaktan kendini alıkoyamıyor." Dervişlere bir dervişin mürşidine kırılmaması gerektiğini, mürşidin her zaman müridleri için hayırlı olanı isteyeceğini, ama bazen bunu isterken Celal'i biraz fazla kaçırabile-

ceğini anlattı. Sonra dervişlerin yüzlerce kez dinledikleri, ama her yeni dinleyişlerinde yeni bir şeyler yakaladıkları mesellerini anlatmaya girişti: "Salman derviş, şu senin kuş meselini anlatsana." "Recai derviş, hadi ayının seni kovalayışını anlat." "Haydar derviş, senin o güzel ilâhilerinden birini dinleyelim."

Şeyh Cafer bir muhabbet ustasıydı. Şeyhlik de bunu gerektirirdi. Sabahın ilk ışıklarıyla Cafer'in yanından ayrılan dervişler, onlara hemen yola girişlerinde öğretilen şu cümleyi hatırladılar: "Dünya alt üst olsa, derviş sükûnetini bozmayacak." Cafer, dervişlerini gülerek uğurladı. Sonra kalktı, seccadesini yaydı, namazını kıldı. Kıldığı namaz iki rekâttı.

Cüneyd'in gelişiyle birlikte, halifelerin önemli bir kısmı Erdebil'e zaten dönmüştü. Kum şehrine adeta yalnızlığa gönderilmiş Selman, Tebriz'den Said, Amid'den Rıza da geldiğinde, neredeyse tüm halifeler Erdebil'de toplanmış oldu.

Hiç kimse bu kadar seferberlik gerektiren bir toplantının birkaç dervişle birkaç Türkmen arasındaki küçük bir arbede nedeniyle toplandığı gibi bir yanılsama içinde değildi. Her bir halife ve her iki şeyh de gayet iyi biliyordu ki, bu toplantı tarikatın geleceğinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Bu toplantı, halifelerin görüşlerini almak amacından çok, her iki şeyhin halifeler üzerine etkilerini belirleme amacını taşıyordu. Cüneyd bu sınavdan başarılı bir şekilde geçtiği takdirde, kendi deyişiyle cephe gerisinde sorunu kalmayacaktı.

Cafer toplantının yapıldığı büyük camiye girdiğinde, zaten bildiği gerçeği bir kez daha gördü. Safevilik, artık bir tarikatın adı değildi. Erdebil de bir tarikat merkezi değildi. Artık her ikisi de ne oldukları konusunda tereddüt geçiriyor ve oldukları şeylere birer ad koymaya çalışıyorlardı.

Bu durum, Cafer'in halifeleri baştan uca şöyle bir süzmesiyle dahi anlaşılabilecek bir haldeydi. Tarikatta bir muhibbin derviş olabilmesi, yıllar alabilen bir süreçten

geçmesiyle ve mürşidin onayıyla mümkün olurdu. Derviş-lik, birçok nazarî ve amelî sınanma gerektiren bir merte-beydi. Bir dervişin halife olabilmesi ise, en az bir o kadar daha pişmeyi ve sınanmayı gerektirirdi. Bütün bu mertebe-lere ermek, normal koşullarda yıllar gerektirirdi. Ancak çok nadir bireyler üstün vasıflarıyla bu süreci kısaltabilir-lerdi.

Oysa Cafer'in gördüğü başka bir şeydi. Erdebil'den ayrı olduğu şu onbir yıl içinde yeğeni Cüneyd o kadar çok ha-lifelik vermişti ki, eğer bu kişilerin hepsi halifeliğe lâyık ol-saydı, dünya cennet olurdu diye düşündü Cafer. "Tesadüfe bakın," dedi kendi kendine, "bu nitelikli kişilerin her biri de değişik boylardan çıkmış". Rumlu'dan, Ustacalu'dan, Tekelü'den, Şamlu'dan, Dulkadırlı'dan, Varsak'tan, Çep-ni'den, Turgutlu'dan, Arapkirli'den, Bozcalu, Hınıslu, Çe-mişkezeklu'dan birer halife. Kaçar, Afşar, Bayat, Karaman, Baharlu, Bayburtlu ve İspirlu'yu da unutmamak gerek.

Cemaate bakan Cafer, bir mürşid ve halifelerini değil, ama bir sultan ve emirlerini görüyordu. Hatta daha ileri gi-dip şöyle bir hesap bile yapabilirdi; halifelere tek tek bakar, her birinin arkasında kaç atlı, kaç çadır, kaç kılıç, kaç sü-rü olduğunun dökümünü çıkarırdı. Tarikat bu mudur diye düşündü Cafer. Bu olmadığını biliyordu. Bir kere tarikata boy boy girilmezdi. Dervişleri halife kılan onların nitelik-leriydi, yoksa boylarının gücü değil. Nereden nereye geldik diye düşündü. Ama işte geldik bir kere. Şimdi artık ne ya-pılabilirdi? Heyhat! Hiçbir şey. Öyleyse izle Cafer, izle ve içinden geleni söyle. Artık engelleyemediğini söyle.

Cafer içeri girdiğinde, Cüneyd de dahil olmak üzere herkes oradaydı. Tüm halifeler, Cafer girince secdeye gel-diler. Cüneyd ise ayağa kalktı, amcasını karşıladı, avucu-nun içini üç kez öpüp amcasını posta, yanına oturttu. İşte iki şeyh, bir posta sığabiliyordu.

Cüneyd konuşmaya başladığında, Cafer yeğeninin on-bir yıl önceki haşarı delikanlı olmadığını artık anlamıştı. Cüneyd harikulade bir hatipti. Dinleyen, yüreğini onun avuçlarına teslim ediyordu. Cümleleri yeterince açık ve

gerektiği kadar kapalı kuruyor, arada bir izleyicilerinin tepkilerini ölçmek için esler veriyor, gözlerini birer şahin gözü gibi hızla dinleyenlerin gözlerinde gezdiriyordu. Bazen birinin gözlerine uzun süre bakıyor, sanki o anda onun ruhunu teslim alıyordu. "Yüce Allah Cüneyd'e ne çok şey vermiş," diye düşündü Cafer. O korkunç, o taşınması imkansız emaneti vermeseydi keşke! Bu konuşan Cüneyd olamazdı. Olsa olsa, Cüneyd'i beden edinen daha üstün bir varlık olabilirdi.

İki zaman Cüneyd'de bir araya geliyordu. İki zaman bir araya geldiğinde, ateşle barutun bir araya gelişi, onların yanında ancak bir bülbül nağmesi olabilirdi. İki zamanı aşmak, iki zamanı barıştırmak, onların üstüne çıkmak, ejderhaya eyer vurmak, onun dizginlerini ele alıp sürmek, zamanın sahibi olmaktı.

Cafer, Cüneyd'e bir kez daha, ama bu kez dehşetle baktı. Öyle ki, eğer halifeler Cüneyd'i değil de Cafer'i izliyor olsalardı, gözlerindeki dehşeti farkeder, telaşa kapılırlardı. Onu sadece Tekelü Halife Haydar gördü, başını öne eğdi. Haydar, Şeyh Cafer'le kendi arasında gönül yolu olduğunu zaten bilirdi. İlk kez o zaman "olabilir mi," dedi Cafer kendi kendine, "şu dizimde oynattığım çocuk zamanın sahibi olabilir mi?" O da Cüneyd'in konuşmasına teslim olmuştu. Cafer izlemeyi bırakıp dinlemeye başladığında, Cüneyd şunları söylüyordu:

"Geçen günlerde derviş canlarla sûfi kardeşlerimiz arasında büyütülmemesi gereken bir münazara oldu. Dünya bir sınanmadır. Bu münazara da işte böyle bir sınanmaydı. Bu kadar can bir arada olsun da, bir sürtüşme çıkmasın, tarihte böyle şey görülmemiştir. Ama bizi başkalarından ayıran sınandığımızı bilmemizdir, sınandığımızı bilmemiz ve bizi sınayana doğru cevabı vermemiz. Doğru cevabı nasıl veririz? Doğru cevabı ancak Yüce Rabbimizin bizi hangi konuda sınadığını anlayarak verebiliriz. Hangi konuda sınandık? Ceddimiz Muhammed, Müşriklere Allah'ın hangi sözünü iletmişti? Müşrikler O'na dediler ki: 'Biz atalarımızın yolunda gidiyoruz.' O da onlara dedi ki: 'Atalarınızın

doğru yolda gittiğini nereden biliyorsunuz?' Resulullah'tan önce bu söz söylenebilir miydi? Biliyorsunuz ki, hayır. Resulullah'tan önce Müşriklerin bir doğrusu vardı ve o doğru, o zamanın doğrusuydu. Ama Resullullah'tan sonra, artık o doğru değişmişti. Yeni doğrunun söylenmesi ve benimsenmesi gerekiyordu.

Allah kendilerinden razı olsun, ceddimiz ne yaptı? Şeyh Safi, burada bu tekkeyi kurarak ahirete çağrı yaptı. Moğollar her tarafı çekirge sürüsü gibi yağmalamışlar, taş üstünde taş bırakmamışlardı. Müminler karınca yiyordu. Bir somun ekmeğe ruhlar el değiştiriyordu. Şeyh Safi ne demek istedi? 'İşte ahiret,' dedi. 'Ahireti hatırlayın,' dedi. 'Ruhunuzu sahibine yöneltin,' dedi. 'Oruç tutun, bir avuç suyla günler geçirin; ama, ruhunuzu pazara çıkarmayın,' dedi. Bir avuç dervişiyle bir gönül kalesi kurdu. O günün doğrusu onunkiydi. Ama ne yaptı? Günü geldi, bir zulüm gördüğünde başını öte tarafa çevirdi. Görmezlikten geldi. Daha emaneti ulaştıracağı yere ulaştıramamıştı. Sustu. Yeri geldi, zalimlerle konuştu, yeri geldi, onları sofrasına buyur etti. Bütün bunları niçin yaptı? Emaneti korumak, onun bizlere kadar gelmesini sağlamak için. İmam Hasan niçin Muaviye ile savaşı sürdürmedi? Neden köşesine çekildi? Çünkü onun zamanı bunu gerektiriyordu.

Benden önceki şeyhler, atalarım, Sadreddin, Hoca Ali, İbrahim, görevlerini –Allah onlardan razı olsun– hakkıyla yerine getirdiler. Emaneti yerine ulaştırdılar.

Burada, Erdebil'de oturanlar, Allah'a kulluk görevini burada ifa edenler, benimle Rum Ülkesi'nde bulunmanızı, bu emanetin nerelere nasıl taşındığını görmenizi çok isterdim. Dağların, taşların gelecek olanı beklediğini görmenizi isterdim. Dulkadır farklı değildi. Memlûk Ülkesi farklı değildi. Dervişlerim, Erdebil görevini lâyıkıyla yaptı, sizler görevinizi lâyıkıyla yaptınız, ama kiminiz bunun farkında bile değil.

Bazen sizlere bakıyorum, geçen gün kıskançlık gösteren dervişlerime bakıyorum. Onları su taşırken, odun keserken, taş taşırken görüyorum. Allah size idrak vermiş, gönül

gözü vermiş, nefesinden ruhlarınızı üfürmüş, ama Allah size başka şeyler de vermiş. Ne ki, bugüne kadar kullanmamışsınız. Allah gözünüze fer, pazunuza kuvvet de vermiş. Bunu sırf odun kesin, taş taşıyın diye vermemiş, zulmü men edin diye de vermiş. Zulmü kaynağında kurutun diye vermiş. Ne ki, zamanını beklediniz.

Benimle Rum Ülkesi'ne, Dulkadır'a, Memlûk Ülkesi'ne, Amid'e gelmenizi ve görmenizi dilerdim. Hiçbir caminin minaresinden Ali'nin Allah'ın dostu olduğunun haykırıldığını duymadım. Siz de duyamazdınız. Peki Erdebil? Çıkıp minareye 'Aliyyun veliyullah' diyebiliyor musunuz? Peki, güya bu ülkenin hükümdarı Cihanşah, Ali ve Oniki İmam dostu değil mi? Buna bir hükümdarın gücü de, cesareti de yetmiyor, değil mi? Peki Kum'da duyabilir misiniz? Selman can, sana söylüyorum, duyabildin mi? Tabii ki hayır. Hayır olacak tabii, kitaplar devirmek, her gün ilm-i fıkıha yeni bir yaprak eklemek yetmiyor çünkü.

Ama hür gönüller, Allah'ı da, Ehl-i Beyt'i de başka türlü seviyor. Bu hür gönülleri Rum Ülkesi'nde buldum, onların coşkun akışlarında buldum. Bu hür gönülleri Konstantiniyye'yi alan Osmanlılar bile dizginleyemedi. Bu Türkmenler okuma yazma bilmezler, bu Türkmenler gördükleri her kitabı Kur'an-ı Kerim sanırlar, bu Türkmenlerin helali haramı Erdebil'dekilerden de farklıdır, Kum'dakilerden de. Ama onlar zulmü men ediyorlar, zulmü men etmek için obalarını kaldırıyor, atlanıyor, kuşanıyor, huruc ediyorlar. Bizi birleştiren ne? Bizi birleştiren, Allah ve Ehlibeyt aşkı. Aşk diyorum, dikkat edin. Aşk için dağlar delinir. Bilin ki, buraya gelmek için hep birlikte dağlar deldiler. Öyleyse herkes biraz birbirine doğru yürüyecek. Erdebil, Erzincan, Tokat, Sivas, Kum, Sebzevar, Amid, herkes birbirine yürüyecek. Herkes biraz diğerine benzeyecek. Aynaya niye bakarsınız? Üstünüzü başınızı düzeltmek için. Hor görmeden, dikkatle ve eksik bulmak, güzeli görmek için bakarsınız. Mümin, müminin aynasıdır. Öyleyse birbirinize öyle bakın. Birbirinizi kızıl serpuştan tanıyın. Teferruata değil, öze bakın. Öze giden yol gözden geçer,

göze bakın.

Saygıyla da olsa başınızı eğmeyin, benim de gözüme bakın. Kisraların gözüne bakılmaz, bir de kendine sultan diyenlerin. Ben –Allah saklasın– ne kisrayım ne sultan. Hükümdar olduğumu bilseydim, şu dilim ateş olurdu da konuşamazdım. Ben size zamanı getirdim. Diyorum ki, artık zamanı geldi. Susup içe atmanın, görüp de görmemenin, işitip de duymamanın zamanı geçti. Hakk'a erdiniz. Kiminiz Erdebil'de, kiminiz bir şehrin ortasında, kiminiz bir dağın başında, kiminiz bir ormanın içinde... Marifet sahibi oldunuz. Hakk'a erdiniz. Peki, erdiğinizde, Hakk sizi tutmaktan mı acizdi? Hâşâ, herhalde O'nun gücü her şeye yeter. Ama sizi bıraktı, ruhunuzu, bedeninizi bıraktı. Niçin? Hiç kendinize sordunuz mu? Şimdi Hakk ile halk arasındasınız, işte sorunun cevabı bu. Anlamınız burada yatıyor.

Size zamanı getirdim, diyorum ki, artık iki zaman olmayacak. Bu didinme, bu buğday için, ekmek için, yağ için avuç açma olmayacak. Zulümden kurtulmak için boyun eğme olmayacak. Kur'an-ı Mecid 'Allah herkesin rızkını verir' demiyor mu? Peki bu rızkla şu her gün tekke bahçesine bir tas aş için doluşanların arasına kim giriyor? Dünyanın zamanı doldu. Size bunu getirdim. Dolan zamana bir kılıç, bir gürz, bir kargı da siz vurun. Hepiniz kendi cenaze namazlarınızı kıldınız, öldünüz ve kurtuldunuz, öldürün şu dünyayı! Şu dünyayı öldürmenin zamanı geldi. Bunu size Resulullah'ın kutlu soyundan Şeyh Cüneyd söylüyor. Daha kim söyletiyor, Allah en iyisini bilir."

Cüneyd ter içinde kalmıştı, değil bir sinek vızıltısı, bir pire atlasa, caminin içinde yankı yapardı. Halifeler, Cafer ve Cüneyd, bir vakit sustular. Vaktin artık ne önemi vardı? Bir vakit sonra, derin bir iç geçirerek devam etti ve kararını açıkladı: "Müridlerimize ulaklar gönderilsin, zamanın geldiği açıklansın, din bizden gözümüzün ferini, pazumuzun kuvvetini, gönlümüzün cüretini istiyor." Yıl İsa'dan sonra 1459, aylardan eylüldü.

Tekelü Haydar ve Cafer, Cafer'in garip konutunda –hücresinde, evet, burayı en iyi bu sözcük anlatabilirdi–

öylece oturuyorlardı. Her ikisinin de elinde birer tesbih, sadece oturuyorlardı. Haydar, Türkmen kökenli olup da okuma yazma bilen, dahası Arapça, Farsça ve ilm-i nücum bilen ender dervişlerden biriydi. Bunları, artık bir ruh gibi hissettiği, tek bir ruh ve bedenmişçesine bağlandığı Cafer'e borçluydu.

"Bilmiyorum," dedi Haydar, "artık hiçbir şey göremiyorum. Yıldızlara bakıyorum, ama sanki artık hareket etmiyorlar. Saatlerce bir hareket için bakıyorum, tek bir hareket, tek bir haber vermiyorlar." Oysa Haydar, boynuz kulağı geçer misali, hocasını ilm-i nücumda geçen tek müriddi. Hamile kadınlar çocuklarının ne zaman doğacağını, cinsiyetini, çitfçiler yağışları Haydar'dan sorup öğrenirlerdi. Bu Türkmenin öngörülerinin yanıldığını gören olmamıştı. Ama şimdi hiçbir şey göremiyordu. Camideki toplantıdan sonra günlerce görmek için uğraştı. Göremedi. Cafer de Haydar'a güveniyor, kendisi uğraşmıyordu. Uğraşın beyhude olduğunu biliyordu. Haydar'ın göremediğini kendisi göremezdi. Cafer, Haydar'ın aynasının kendisininkinden daha temiz olduğunu biliyordu. Senelerce tarikatın sorumluluğunu taşımak, onu dış etkilerden korumak ve bütün bunların gerektirdiği türlü tavizleri vermek, aynasında lekeler bırakmıştı. Yoksa yıldızlar ilmini kendisinden daha iyi bilen kimse yoktu. Ama bu nazarî bilgiydi ve ayna olmadıkça pek bir işe yaramazdı.

Bu nedenle, göstermemeye çalıştığı, fakat Haydar'ın elbette ki bildiği bir telaşla onu her gün bekliyor, hatta bazen onu beklerken meraktan söylenip duruyordu. Haydar her gün geliyor, her gün büyük bir boşluk, bir karanlık getiriyordu. Cafer de bıkmadan usanmadan Haydar'a aynı soruları sorup duruyordu: "Ne günah işledin?" "İşlemedim diyorsun ama, belki unutmuşsundur, hatırlamaya çalış, ne günah işledin? Ne kabahat yaptın?" Bu soruların anlamsızlığını da biliyordu, bu saf Türkmen günahla ayrı tabiattaydı. Bilmeden işlemişse, onu da söyleyemezdi.

Bir zamanı böyle geçirdiler. Haydar bir şey göremedi, Cafer de bir şey işitemedi. Sonunda her ikisi de uğraşmak-

tan vazgeçtiler, Cüneyd'in hazırlıklarını izlemeye koyuldular.

Çoktandır Erdebil'e her yerden müridler geliyordu. Ama bu kez can sıkıcı bazı haberler de getiriyorlardı. Gerek Osmanlı ve gerekse Memlûk sultanları, Kızılbaşların kendi ülkelerini terketmelerinde birçok zorluk çıkarıyor, her türlü önlemi alıyorlardı. Hiçbir sultan, tebaasının azalmasına izin veremezdi. Tebaa, vergi demekti. Vergi asker, kısacası, güç demekti. Güçlü devriyeler çıkarıyorlar, gidecek olanları kalacakların sağlığıyla tehdit ediyorlardı. Büyük kaçgunlara meydan verilmiyordu. Üstelik bu kaçak adayları bir boşluğa, bir adaya gidiyor değillerdi. Her an can düşmanları olabilecek eğri inançlı bir şeyhe, onun askeri olmaya gidiyorlardı. Hiçbir sultan, düşmanın ordusunun kendi tebaasıyla gözlerinin önünde büyüyüp serpilmesine izin veremezdi.

Üç vakit beklendi. Nihayet savaşçı müridlerin sayısı üç bin civarına varmıştı. Üç bin çok önemli bir sayıydı. Bazen koca ülkelerin sultanları ha deyince üç bin hazır asker çıkaramazdı. Ama ne asker! Cüneyd'in bu dağlar, takipler aşıp gelen üç bin müridinin ancak bin kadarı atlıydı. Zaten ağır zırh kullanmazlardı, ama gelin görün ki, bunların ancak iki yüz kadarında pek hafif zırhlar vardı. Kılıçlara gelince, bin-bin beş yüz civarında kılıç görülüyordu ki, bunların çoğu usta işi kılıçlar değildi. Yasak savsın misali yapılmış, değersiz, çoğu ilk çatışmada kırılacak türden kılıçlardı. Kargılar, kalkanlar, gürzler; hiçbirinin akıbeti kılıçlarınkinden pek parlak görünmüyordu. Ayakların hali ise iç karartıcıydı. Çoğu yolculuklardan patlamış, önemli bir kısmı değil çizme, çarıktan bile yoksun binlerce ayak. Başlara gelince, başlar iyiydi. Ama nasıl, binlerce kızıl kumaştan yapılma oniki dilimli başlık. Her bir dilim bir imamı simgeliyordu. Savaşta bu başlıkların değeri ise, başlı başına bir merak konusuydu.

Erdebil'in tamamı, bir süre için, devasa bir silah atölyesi, dikimevi ve kundurahane oldu. Kadınlar, çocuklar, tüm dervişler, zanaatkârlar, zamana ve kıt kaynaklara karşı bir

mücadele başlattılar. Galip gelemediler. Hem zaman hem de imkanlar çok kıttı. Hareketin arefesinde hâlâ çok az bir katkı sağlayabilmişlerdi.

Harekat öncesinde Cüneyd, postu güvenle Cafer'e bırakabileceğini biliyordu. Bu zaman zaman ters düştüğü ihtiyar, emsalsiz bir emanetçiydi. Belki de en güçlü özelliği buydu: emanetleri korumak. İleri ya da geri götürmez, nasıl bırakılırsa öyle korurdu.

Cafer'e hoşçakal demeye gittiğinde, onu yine Haydar'la otururken buldu. Bu Türkmeni her zaman sevmişti. Çağrıya uyup ilk gelenlerden biri olduğunu biliyordu. Ama onda daha fazlasını da buluyordu. Duruşunun derin bir anlamı vardı. Cafer'le Haydar'ın yakınlığı, Cüneyd'e güven veren bir ilişkiydi. İşin garibi, bu iki adamdan birisi onun amcasıydı, ama Cüneyd, Haydar'la dostluğu nedeniyle Cafer'e olan güveninin arttığını biliyordu. Burada kendindeki güveni sınadığı kişi Haydar değil, aynı kandan geldiği amcasıydı. Haydar vasıtasıyla Cafer'e güveni artıyordu. Demek ki Cafer, dervişlere hâlâ hakim olan Türkmenleri hor görme tutumunu paylaşmıyordu. Saygıyla amcasının yanına vardı. Elini üç kez öptükten sonra, bu defa tam anlamıyla dizinin dibine oturdu. Haydar, yeğen ile amcayı yalnız bırakması gerektiğini düşünerek kalktı, geri geri gitti ve kapıdan sır oldu.

"Ne gördün amca?" diye sordu Cüneyd. "Gözlerimin gördüğünü soruyorsan," diye başladı Cafer, "gördüğüm en kötü donatılmış ordu, bu senin ordundur. Gördüğüm en inançlı ordu da bu senin ordundur. Her şey eksik bu orduda ve her şey fazla. Bu orduda orta yok. Orta yolu olmayan bir ordu bu. Ya bozgunların en kötüsü ya zaferlerin en kutlusu. Bunları bana gözlerim ve aklım söyletiyor. Ama sen gönül gözlerimin gördüğünü soruyorsan, hiçbir şey diyebilirim. Sanki kör gibiler, soruyorum, bir şey söylemiyorlar. Haydar da öyle. Günlerce bekledim, içinden bir müjde, yıldızlardan bir haber getirsin diye. Yok, yok, yok. O da, ben de artık bir haber alamayacağımızı anladık. Haberleri artık senden bekleyeceğiz. Kötü bir haber gelirse anlayaca-

ğım O olmadığını. İyi bir haber gelirse, O olduğuna emin olmayacağım, gerisini bilmek isteyeceğim. Bu gerisi ne kadar sürer, onu da Allah bilir. Nice yiğit gördüm, canavar öldürmeye gittiler de, birçoğu geri dönmedi. Geri dönenlerin gözlerinin içine baktığımdaysa, canavar öylece oraya oturmuş, onların içinden alaylı bir kahkaha atıp bana bakıyordu. Zafer, sınanmaya aldığın kesin bir cevap olamaz, daha önce de olmamıştır. Zafer, ancak yeni bir sınama başlatacaktır."

"Bu sınama hiç mi bitmeyecek?" diye sordu Cüneyd. "Sınama biter. Eğer O'ysan biter, ama bunu kim görmüş ki? Kim bilebilir?" Cafer durdu, dudaklarının oynayışından bir dua mırıldandığı anlaşılıyordu. "Sana yol görünmüş, seni kimse tutamaz, sağlıcakla git, sağlıcakla gel, emanetlerin içinse hiç merak etme, inşallah ömrüm oldukça bıraktığın gibi bakacağım onlara. Yeni emanetin sen gelmeden gelirse ne ad koymamızı istersin, hiç düşündün mü?"

Cüneyd şaşırdı, amcası hiçbir teferruatı kaçırmıyor, hiçbir ayrıntıyı şansa bırakmıyordu. "Ne olacak onu gördün mü?" diye sordu. "Erkek," dedi Cafer, "bir erkek çocuğun olacak". Hiç düşünmeden "Haydar," dedi Cüneyd, "oğlum Allah'ın arslanı olacak, ona Haydar adını verirsiniz". Kalktı, bu kez amca da kalktı, el yine üç kez öpüldü, bu kez iki omuz ve göğüs de "Allah, Muhammed, Ali" denilerek öpüldü. Cüneyd döndü ve çıktı.

Cafer, anlam veremediği bir huzurla doluydu. Cüneyd'in gözlerinde O'nu görememişti. Ama canavar da görememişti. Pencereden ona baktı: başında son derece iyi yapılmış güçlü bir miğfer taşıyordu, üzerine açık mavi bir harmani giymişti, ayaklarında uzun süvari çizmeleri vardı. Göğsü ve omuzlarını parça zırhlar kaplamıştı. Bu çocuk hep böyle giyinmeyi sevmişti, Allah da yakıştırmıştı, tam bir canavar kılığı, ama gözler, gözlerde canavar yoktu. İnşallah, henüz olmayan, hiçbir zaman olmayacaktı.

Cafer'in Cüneyd'i son görüşü bu oldu. Kötü haber tez ulaşır derler. Cüneyd'in 4 Mart 1460 perşembe günü, Şirvan ülkesi hükümdarı Şirvanşah'la savaşırken bir okla ru-

hunu teslim ettiğinin haberini getirdiler. Perişan bir haldeki haberciyi oturttu, soluklanmasına izin verdi. Haberci Erdebil'e ulaşana kadar üç at çatlatmıştı. "Ne olacak," diye düşündü Cafer, "bir gün önce ya da bir gün sonra, getireceği aynı haber değil miydi?" Haydar'ı çağırttı. Bir süre mutad üzre öylece oturdular. Haberciye cesedin gömülüp gömülmediğini sordu. "Karasu vadisinde gömdük" cevabını aldı. Cafer, bu kara haberi dervişlere, dolayısıyla Erdebil'e ve dolayısıyla Rum Ülkesi'ne, Haleb'e, Şam'a duyurup duyurmamak konusunda kararsızdı. Aslında bu duygunun adına kararsızlık da denilemezdi. İsteksizdi. Sanki öldüğünü açıklarsa, Cüneyd'i kendi öldürmüş gibi hissedecekti. Peki, olanı engelleyebilecek miydi? Haberci şimdi geldiyse, en çok iki gün sonra, Cüneyd'in emsalsiz ordusundan geriye kalanlar Erdebil'e ulaşmış olurlardı. İki gün sonra ya da şimdi. Ne değişecekti? Haydar'a döndü, "Dervişlere ve esnafa ve bilcümle şehir ahalisine şeyhimiz Cüneyd'in Şirvanşah'la savaşırken kahramanca şehit olduğunu ilan et. Cüneyd artık tamamlandı," dedi.

HAYDAR

3

Cüneyd'in şehitlik haberi geldiğinde, Erdebil'de yer gök inledi. Haydar tarafından daha haberin ilk kırıntıları şehirde yayıldığında, şehrin ufkuna muazzam bir uğultu ve inilti hakim oldu. Kadınlar ağıt yakıyor, erkekler aynı 10 Muharrem'de Hüseyin'e yaptıkları gibi dövünüyor, çocuklar da büyüklerine bakıp feryadı kopartıyorlardı.

Bu matem, bu inleme ve feryatlar, herkese hiç bitmeyecekmiş izlenimi veriyordu. Bazen çarşıda pazarda sanki her şey normale dönüyormuş gibi olduğunda, biri ağlamaya ya da dövünmeye başlıyor, bu ilk ağlama ya da dövünme, ahşap bir şehirde yayılan bir yangın hızıyla duvardan duvara çarpıyor, pencerelerden evlerin içine süzülüyordu. Öyle anlaşılıyordu ki, Erdebil artık bir yas şehri olacak ve burada oturanların yüzleri asla gülmeyecekti. Cafer'le Haydar bile bir keresinde kendilerini hüngür hüngür ağlarken yakaladılar. Neye ağladıkları, ne zaman ağlamaya başladıkları belli değildi ama, ağlıyorlardı işte.

Şehirde bir yas nöbetinin başlaması için birçok kelimeden birini kullanmak yeterli olabiliyordu. Şeyh, şehit, Cü-

neyd, Hüseyin, Karasu, Karabağ, Türkmen, gün, bu kelimelerden en gözde olanlarıydı. Bu durumdan, en çok, güldükçe dayak yiyen çocuklar şikayetçiydi, ama onları da dinleyen yoktu.

Tam Erdebil halkı bu tarz hayata uyum göstermişken, şiş gözler ve yaralı bereli vücutlar onların ayrılmaz özellikleri arasında yer almaya başlamışken, yaşananları tam zıddına dönüştüren bir olay oldu. Cafer, Cüneyd'in ordusunu "orta yolsuz" diye tanımlamıştı ama, galiba şimdi bu özellik, Erdebil halkına da bütün gücüyle sirayet etmişti.

1460 yılı nisan ayında, yani tam Cüneyd'in ölümünden bir ay sonra, Cüneyd'in eşi ve Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kızkardeşi Hatice Begüm, Amid'de, Akkoyunlu Sarayı'nda bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Adını Haydar koydular. İşte bu haber Erdebil'e ulaştığında, bu orta yolsuz halk birdenbire bayramların en coşkulusunu yaşamaya başladı. Erdebil'de yine yer yerinden oynuyordu. Ama bu kez, bağlamalar, çifte nakkareler, çalparalar, testi testi şaraplar, geniş geniş sofralar ve atılan sevinç naralarıyla. Fişekler atılıyor, isteyen istediği yerde bağırıyor, gülümsemeden kahkahaya bir cereyan, bütün Erdebil'i dolaşıyordu. "Şeyhimiz doğdu, şeyhimiz doğdu..." Bu çığlık bütün şehirde en çok duyulan sözcüklerden oluşuyordu: Şeyhimiz ve doğdu. Sanki doğan Cüneyd'in oğlu değil de, bir ay önce şehit olan ta kendisiydi. Sanki Cüneyd onların yakarışlarını, çığlıklarını, inlemelerini duymuş, onların üzüntülerine dayanamamış, geri dönmüştü. Sanki şu sadece haberi gelen küçük bebek, Şeyh Cüneyd'in ta kendisiydi.

Gerçi Cüneyd'in yetişkin bir oğlu daha vardı, ama varsa yoksa Haydar'dı. Kimileri Haydar'ın daha doğar doğmaz şeyh ilan edilişinde dayısı Uzun Hasan'ın küçümsenemeyecek gerçekliğinin yattığını ileri sürseler de, Haydar'ı Erdebil'in gönlünde şeyh yapan asıl etken, babasının ölümünden bir ay sonra doğmasıydı. Sanki bu bir devir hadisesiydi. Bütün Erdebilliler devre inanırdı ve olgun ruhların çok kısa sürelerde devrettiklerini bilirlerdi. İşte Haydar da neden babasının devri olmasındı?

Bu inanç, bunu bu şekilde kabul etmeyen Cafer'i bile etkilemişti. Henüz bebeği görmemişti ve ne zaman göreceğini de bilmiyordu. Dayısı Uzun Hasan'ın bu küçük şeyhi bir süre daha kızkardeşi ile birlikte Amid'de tutacağını zannediyordu. Çocuk için bu daha iyi olacaktı. Uzun Hasan'ın ona özenle baktığı duyuluyordu.

Merakla beklenen ve varlığının sadece bilgisi bile mutluluk ve heyecan veren şeyh, Akkoyunlu Sarayı'nda dokuz sene kalacaktı. O bir şeyhti, ama aynı zamanda bir şehzadeydi. Amid'e sürekli bir mürid akını oluyordu, ama bu ziyaretçilerden ancak pek azı, en hatırlı ve en soylu olanları, onu şöyle bir görebiliyor, ayağına secde edebiliyorlardı.

Erdebil halkı işte bu ziyaretçilerin getirdiği haberlerle besleniyordu. Bu haberler parayla satılsa, hiç şüphesiz getirenleri zengin ederdi. Şeyh şimdiden Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçeyi birbirine eş ölçüde konuşuyor, okuyor ve yazıyordu. Zamanın her türlü ilmini hızla öğreniyordu. Haberciler, "düşünebiliyor musunuz," diyorlardı, "şeyhimiz yıldızlar ilmi konusunda Ali Kuşçu'dan ders görüyor". Dinleyenler, hayranlıkla "şu meşhur Ali Kuşçu mu?" diye soruyorlardı. Başka Ali Kuşçu yoktu, ama ismi tekrarlamak hoşlarına gidiyordu. Üstelik bunu, görecekleri cahil muamelesini kabul ederek yapıyorlardı. Haberciler büyüklene büyüklene onlara dönüyor, "Başka Ali Kuşçu mu var? Yıldızlar ilminin piri Ali Kuşçu işte," diyerek heyecana heyecan, zevke zevk katıyorlardı.

Bu doğuştan şeyh, Akkoyunlu Sarayı'nda yalnızca ilim öğrenmekle kalmıyordu. Türkmen savaş ustalarının en arzulu öğrencilerinden biriydi. Yürümekle birlikte ata binmeyi öğrendiği söyleniyor, kılıç, kargı ve ok kullanmakta şimdiden ustalaştığı anlatılıyordu. Şehzade şeyh, siyasi sorunların sarayda nasıl çözüldüğüne defalarca tanık olmuştu. Bu, saray üslûbuydu ve bu üslûp, rutubetin kireç duvarlara işleyişi gibi insan hal ve tavırlarına büyük bir sabırla işler, insanın ayrılmaz bir parçası haline gelirdi.

Dayısı Uzun Hasan, dört-beş yaşlarına geldikten sonra Haydar'ı yanından ayırmamak gibi bir alışkanlık edinmişti.

Bu alışkanlığın bu kadar büyük bir gücü temsil eden bu hazineyi kimseye emanet edememesinden kaynaklandığı söylense de, sevgisi ve öfkesinde çok gani bir adam olan Uzun Hasan'ın bu küçük şeyhi gerçekten çok sevdiği de açıkça görülebilmekteydi. Uzun Hasan, 1470 yılı başlarında Timuroğullarından Ebusaid Mirza'yı Muhan Ovası'nda büyük bir yenilgiye uğrattıktan sonra, yönünü Erdebil'e çevirdi.

Erdebil'in dokuz yıldır beklediği gün geliyordu, bu anlatıla anlatıla bitirilemeyen şeyh, üstelik çok değerli bir hazine olarak koskoca bir orduyla baba ocağına getiriliyordu. Dokuz yıl boyunca her gün, geldiğinde nasıl karşılanacağı üzerine fikir alışverişlerinde bulunulmuştu. Bu, Erdebil halkının zevkli meraklarından biriydi. Kısa bir ad bile konulmuştu bu meraka: karşılama. Günlük işlerinden yorulan esnaf, evlerinde sıkılan mahalle kadınları için eğlenceli bir oyundu. Oturur, karşılamanın nasıl olacağını konuşurlardı. Develer mi kesilmeliydi, danalar mı? Şeyh Cafer nerede duracaktı? Hangi çalgılar götürülmeliydi?

Yalnız o kadar hayalini kurdukları bu karşılama, Haydar'ın geliş tarzı nedeniyle bir sorun haline geliverdi. Uzun Hasan, 1467'de Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı yok ederek, Erdebil'in de içinde bulunduğu ülkeleri resmen hükmü altına almıştı. Hükümdarların inancının tarzına pek güven olmasa da, Cihanşah, Ehlibeyt dostu bir Şii, Uzun Hasan ise bir Sünniydi. Şimdi bu Sünni hükümdar, biricik şeyhlerini onlara getiriyordu. Durum biraz karışık görünüyordu. Ülkelerinin ve dolayısıyla Erdebil'in hükümdarına da "karşılama" yapmaları gerekiyordu. Saygı ve kaygı bunu gerektirirdi. Gerçi bir Türkmen olan Uzun Hasan'ın Sünniliği, Memlûk ya da Osmanlı Sünniliğine benzemiyordu ama, yine de tedirginlik verici bir durumdu. Üstelik yıllarca düşünü kurdukları karşılama, bu ikili niteliği nedeniyle suya düşecek, belki de kime yapıldığı bile anlaşılamayacaktı. Şeyhe tezahürat fazla yapılsa, Uzun Hasan alınacak, belki de yeğeninden korkacaktı. Öte yandan, şeyhe az ilgi göstermenin düşüncesi bile Erdebillileri kahrediyordu.

Sonunda o gün geldi. Akkoyunluların öncü kuvvetleri

görüldüğünde, gözcüler hemen şehre haber verdiler. Tablo muhteşem görünüyordu. Meraklı gözler, ancak binlerce sûvari kargılarını havaya dikmiş vaziyette geçtikten sonra, Akkoyunluların meşhur hükümdarını muhteşem bir doru atın üzerinde savaş kıyafetleriyle gördüler. Bu adam gerçekten denildiği kadar iriydi. Gözleri Tatarlarınki gibiydi, fakat biraz daha az çekikti, saçları ve sakalı çoktan ağarmıştı. Elli yaşlarda olduğu bilinmese, daha yaşlı olduğuna hükmedilebilirdi. Bakışları güven verici, hatta şefkatliydi. Yanında ilk bakışta yüksek komutanları olduğu anlaşılan iki savaşçı, vezir olduğu düşünülebilecek bir koca, rahvan adımlarla at sürüyorlardı.

İşte o anda bembeyaz bir atın üzerinde küçük ve açık mavi bir harmani sezildi. Bu renk, bütün Erdebillilerin yüreğini ağzına getirdi. Şeyhleri Cüneyd'i o meşum gazasına gönderirken üstünde en son gördükleri bu aynı renkti. Evet, bu kır atın üzerindeki dik, mağrur ve hatta bilge duruşlu çocuk, şeyhlerinden başkası olamazdı. Çığlıklar, alkışlar, "Allah" feryatları birbirine karıştı. Birden secdeler başladı, öyle ki, atlılar onların yanına geldiğinde, tümü secde etmiş garip bir kalabalık karşısında buldular kendilerini. Artık sesler de dinmişti.

Şeyh Cafer yanında Haydar'la birlikte ilerledi, Uzun Hasan'a kendisini tanıttı. Selâmını verdi ve selâmını aldı. Sonra Şeyh Haydar'a yöneldi ve çocuğun atının dizginini tuttu. Başlar secdeden çoktan kalkmış, bu an bekleniyordu. "Allah Allah" sesleri bütün Erdebil'de yankılanıyordu. Uzun Hasan, küçük şeyhe gösterilen bu ilgiden olağanüstü hoşnut görünüyor, o da şeyhle özel olarak ilgilendiğini her fırsatta hissettiriyordu. Bu çocuğu seviyordu, zaten babasını da sevmişti. Hatta Şeyh Cüneyd'in bu hükümdarın gönlüne ve imanına yeni bir yol açtığı dahi söyleniyor, görünürdeki Sünniliği, hükümdar olmanın zorunluluklarına yorulmaya başlanıyordu. Demek hükümdarlar, bazen sıradan kişilerden daha az hür olabiliyorlardı.

Uzun Hasan, Erdebil'de altı ay kadar kaldı. Şeyh Haydar'ın posta oturuşu büyük bir törenle bu arada yapıldı. Hü-

kümdar, 1470 temmuzunda yeni başkenti Tebriz'e hareket ettiğinde, Erdebil'e küçük bir şeyh ve büyük bir hediye bırakmıştı.

Cafer biraz sinirliydi. Bu siniri artık ilerlemiş yaşına ve hatta ölüm korkusuna bağlayanlar oluyordu. "Allah da bilir, kul da, ölümden bir gün korkmadım, hatta özlediğim oldu," diyordu. Peki bu sinirlilik nereden geliyordu?

Yeni şeyhe, ilk günlerde, biraz da halkın körcesine yaydığı devir inancının etkisinde kalarak, aşırı izleyici, soruşturucu, araştırıcı gözlerle bakmıştı. Halife Haydar'a şöyle diyordu: "Sözüm tarikattan içeri, devre ben de inanırım. Ama böylesine değil... Bir kere Cüneyd öldüğünde Haydar, ana karnında sekiz aylıktı. Yani Allah ruhunu vermişti. Hâşâ, sonra verdiği ruhu alıp yerine Cüneyd'inkini mi koydu? Olmaz böyle şey. Sonra, devir böyle değildir ki. Beden boş bir kalıp değildir ki, ruh onu elbise gibi giysin. Devredecek cana beden oluşur. Kimse kendi oğlunun bedenine devretmez."

Öyleyse sinirliliğin nedeni, Cüneyd'le Haydar'ın bedeninde karşı karşıya oluş duygusu da değildi. Hayır, aslında tam tersiydi. Söylendiği gibi karşısında Cüneyd olsaydı rahatlayacaktı, biliyordu, tanıyordu. Ama bu dokuz yaşındaki çocuk öyle miydi?

Yaşamının son demlerinde olduğunu biliyordu, bu bilgi onun emanetçilik duygusunu ifrat boyutlarına çıkarmıştı. Giderayak tarikatı kimin devraldığını merak ediyor, bir ipucu yakalamak için Haydar'ı binbir şekilde sınıyor, ama elleri boş kalıyordu.

Bu soyun her son geleni, bir öncekinden daha çetin, daha anlaşılmaz, daha derin mi olacaktı? Allah'ım, bu nasıl bir işti? Çocuğa önce ilm-i nücum öğretmekle işe başlamak istedi, öğreteceği bir şey olmadığını gördü. Arapça ve Farsça bahisleri de aynı şekilde kapandı. Güzel yazıyı sanki ana karnında öğrenmişti. Her gün ikindi vaktinden sonra onun bir şeyler yazdığını ve bunları özellikle gizlediğini görüyordu. Bazen beyitler okuyor, vezinleri çok doğru ve yerinde kullanıyordu. Anlaşılan, tarikata bu çocukla birlikte bol bol

yazma geleneği de girecekti. Cafer bu durumdan biraz rahatsızlık duyduğunu itiraf etmeliydi. Cafer'in rahatsızlığının son derece anlaşılabilir nedenleri vardı. Tarikata ilk teslim oldukları günden başlayarak müridlere mürşidin olağanüstü önemi anlatılırdı. "Mürşidi olmayanın imanı olmaz," denilirdi. Çünkü mürşid, her şeyden önce canlıydı. Ağızdan kulağa aktarılan tarikat sırrı, ancak canlı birinden öğrenilebilirdi. Sonra, akıl, tasavvufu kavramak için çok fakir bir araçtı. Aklın bu fıkaralığını aşmak için canlı bir örnek, tek mümkün yol olarak görülürdü. Tarikat sırrı, kağıtlara yazılamazdı. Allah muhafaza, o kağıtlar bulunsa neler olmazdı. Yazı ve yazılı aktarım, doğrudan mürşidi, dolaylı olarak tasavvufu tehdit edici nitelikteydi. Şiir söylenebilir, yazılabilirdi, ama onda da çok dikkatli olunmalı, anlamlar iç içe geçirilmeli, bir şiir en az dört-beş yoruma açık hale getirilmeliydi. Haydar ise düzyazı yazıyordu, ki bir tarikata düzyazı nedeniyle çok sayıda musibet her an bulaşabilirdi.

Sinirlilik nedenlerinden bir ikincisi, Haydar'ın Cüneyd'in tam zıddı kişilik özellikleriydi. Cüneyd ateşliydi. Orta yolsuzdu. Çabuk parlar, celallenir, sonra birden tam zıddı bir cemale bürünürdü. Aklından geçeni gizleyemez, bir sır taşımak zorunda kaldığında kıvranır durur, sonra mutlaka birisine "aman, bunu sadece sen bil," diyerek söyler, rahatlardı. O birisi yanından ayrılır ayrılmaz, başka bir müridi bulur, ona da aynısını yapardı. Büyük kabul gösterdiği bir fikri olanca ateşliliğiyle savunur, herkesi susturur, makûl bir itirazla karşılaştığında hemen geri adım atar, bu kez tam tersi bir fikri aynı ateşlilikle savunurdu.

Haydar hiç böyle değildi. O, tam bir orta yol gibiydi. Aslında burada gerçekten "gibiydi" demek gerekiyor. Çünkü içeride ne olduğunu kimse bilemezdi. Haydar, Cafer'in kendisini yönlendirme çabalarına hiç "hayır" demezdi. Hayır sözcüğü sanki lügatinde yer almıyordu. Her şeye büyük bir yumuşaklıkla "olur" der, "haklısın" der, sonra değişmez bir katılıkla bildiğini yapardı. Bu yumuşak kabuğu delip içeri sızmak mümkün olmazdı. Bu dokuz yaşındaki çocuk, bu şaşırtıcı olgunluğuyla gerçekten devretmiş tecrübeli bir can

olabilirdi. Ama böyle bile olsa, bunun Cüneyd olmadığını Cafer rahatlıkla söyleyebilirdi. Cüneyd'le aralarında öfke ya da sevgi olabiliyordu, ama bu yeni şeyhle her ikisi de mümkün değildi. Ona öfkelenebilecek ya da sevebilecek kadar yanına yaklaşamıyor, içine sızamıyordunuz ki! Çok pahalı, çok usta işi kılıçlar gibiydi. Bir farkla, o kılıçların özü yumuşak, dışı sert metallerden olurdu. Haydar'ın dışı son derece yumuşak, içi ise bir elmas kadar katıydı. Onun doğuştan bir yolu vardı ve bu yolu sürecekti.

"Gözü arkada gitmek" deyimi eğer başkası için söylenmediyse, Cafer için söylenmiş olmalıdır. Cafer vakt-i saati geldiğinde gözü arkada gitti. Yere bile sesli basmazdı. Bütün varlığı sessizlik ve farkedilmemek üzerine kurulmuştu. Fazla farkedilmek onun için bir çeşit kibir, bu nedenle de bir çeşit kusurdu. "Farkedilmeyeceksin, ama varolacaksın..." Böyle derdi. Sessiz ve saygılı bir törenle gömüldü. Farkedilmiyordu ve artık var da olamıyordu.

Haydar ne Cüneyd gibi tümden Erdebil'in dışında ve ne de Cafer gibi sadece Erdebil'in içindeydi. O günlerde hiç kimse Safevi tarikatının Haydar'ın günlerinden daha büyük etkinliğe ulaşabileceği bir zamanı düşleyemezdi bile. Rum Ülkesi'nden, Karaman, Teke, Hamit ellerinden, Şam'dan, Hazar Denizi'nin güneybatı ve batısından, Geylan ve Taliş'ten binlerce mürid, Haydar'ı ziyarete, adaklarını ve nezirlerini sunmaya geliyorlardı. Şeyh önemli bir evlilik de yapmıştı. Onu her zaman seven dayısı ve koruyucusu Uzun Hasan, 1478'de kızı Alemşah Begüm'ü Haydar'a vererek yeğenini damadı yaptı. Bu, muhtemel düşmanlara, Haydar'ın Uzun Hasan nezdindeki yerine bir kez daha işaret eden önemli bir uyarıydı. Bu sıralarda Haydar, artık 18 yaşına gelmişti.

Müridler nezdinde Haydar, tarikata uzun süredir yitirdikleri bazı alışkanlıkları geri getirmişti. Cüneyd uçarıydı ve onu belirli bir zamanda tekkede postunda bulmak çok zordu. Cafer ise postta oturduğu sürece, sadece ve sadece ceddinden devraldıklarını va'z etmişti. Haydar, hem postunda bulunuyor, müridlerin müşküllerini çözüyor, dünya ve ahi-

rete ilişkin sorularını cevaplıyor, hem de yeni tarzlar geliştiriyordu. Tasavvufta mürşidler arasında çok kullanılan bir cümle vardı: "Sattıklarımız usta malıdır." Bu cümle, Cafer gibi mürşidlerin yorumunda, "atalarımızdan, bizden önceki mürşidlerden öğrendiğimizi aktarır, başka bir şey katmayız," anlamına gelirdi. Haydar'a göre ise, bu cümlenin yorumu tümden farklıydı. Burada kastedilen usta, Allah'ın ta kendisiydi. Cümle böyle yorumlandığında, bambaşka ufuklara yelken açmak mümkün hale gelirdi.

Haydar'ın karşısında diz üstünde oturan müridler, kendilerini son derece rahat hissederlerdi. O, hiçbir soruyu zayıf, anlamsız ya da cahilane bulmazdı. Her soruya kendi düzeyinde cevaplar getirirdi. Bazen müridler, ona kendi aralarındaki davaları da getirirler, çözmesini beklerlerdi. Bunu sadece meraktan yapanlar da olurdu. Bu durumda, Haydar'ın kimseyi haksız bulduğu görülmemişti. Her ikisini de sabırla dinler, onlara sorular sorar, ikisinin de haklı olduğu taraflarını anlatır, adeta onları ellerinden usulca tutar ve kimin daha haklı olduğunu keşfetmeye doğru, hissettirmeden sürüklerdi. Öyle ki, bu "daha haklı" olanı bulma çabası, davacılar arasında zihinsel bir meraka dönüşür, dava konusu ve bazen davalı oldukları unutulur, elbirliğiyle haklı olanın kim olduğunun izi sürülürdü.

Ama Haydar'ın getirdiği asıl yenilik, halifeler katında düzenlediği oturumlardaydı. Burada sadece pirin bilebileceği dışında bütün tarikat sırları konuşulabilir, takiyeye gerek duyulmazdı. Haydar bu toplantılara çekidüzen vermeye başladığında, geçen senelerin büyük bir eksikliği ortaya çıkıyordu. Çok çeşitli memleketlerden, ayrı anane ve birçok kez ayrı dil ortamlarından gelen bu halifeler, bir de sürekli seferi olmanın getirdiği zorunluluklar buna eklendiğinde, tarikatın eğitim seviyesinin ciddi bir şekilde düşmüş olduğunun farkına vardılar. Birinin elif dediğine öbürünün mertek dediği bir hale gelmişlerdi. Burada bir birlik sağlanmalıydı ki, bu birlik tarikatın diğer halkalarına kalıcı sonuçları olabilecek bir tarzda iletilebilsin.

Temel sorun, hâlâ Cüneyd'den devraldıkları sorundu.

Cüneyd bu sorunu kendine yakışır tarzda çözmüştü. Daha doğrusu, çözdüğünü düşünmüştü. Büyük İskender gibi davranmış, kılıcını düğüme vuruvermişti. Hareketin her şeyi çözeceğini düşünenlerdendi Cüneyd. "Yürürüz ve sorunlar kendiliğinden hallolur," demişti. Haydar böyle düşünmüyordu. Tarikatın binlerle, on binlerle ifade edilebilecek sayıda müride ulaşması, alışılmış tasavvuf kalıpları içinde sorunların çözümünü olanaksız kılıyordu.

Geleneksel tarikat yapısı, bu kadar geniş kalabalıklar için tasarlanmamıştı. Burada artık köyler, kasabalar, hatta şehirler söz konusu olmaya başlamıştı. Geleneksel tarikat, tekke yapısıyla birçok sorunu çözebilirdi. Mürşid tekkede bulunur, eğitim her an gözlemlenebilir, muhib ve dervişler birbirlerinin ruhlarını okuyabilecek fiziksel yakınlıkta bulunurlardı. Bu durumda bile, icazet verilip kendi tekkelerini kurmaları için gönderilen halife ya da babaların başka tarikatlar kurmaları az rastlanır örnekler değildi. Küçük boyutlar için ideal sayılabilecek tekke çözümü, konu Safevi tarikatı olunca, iflas ederdi.

Haydar'ın bu konuda bulduğu çözüm, rahmetli Cafer'i mezarında oynatacak cinstendi. Haydar'ın ideali, geleneksel yapının tarikatın çekirdeğini oluşturacak tarzda muhafazası, halifelerin uçlarla bağlantıları kurması, ama bu bağlantıları şansa bırakmamak için bu ilişkiler sürdürülürken yazılı bir ilmihal kullanılmasıydı. Bu ilmihal, ortalama müride hitap edecekti. Elbette hiçbir zaman tarikatın muhib üstü sırları bu ilmihalde yer almayacaktı, ama günlük ve basit sorulara cevaplar içinde bulunacak, görüşü daha gelişmiş ve gönül gözü daha açılmış olanlar için ise imalar, yorumlanabilecek cümleler bulunacaktı. Haydar'a göre, sırlar sürekli değişebilirdi. On yıl önce sır olan bir şey, bugün sır olmaktan çıkar, avama açıklanabilirdi. Yenilenme ancak böyle mümkündü. Nitekim Ehlibeyt aşkı konusu böyle değil miydi? Daha Hoca Ali zamanında, bu ancak halifelerin bildiği bir sırdı. Ama işte bugün, cümle âlem biliyordu Safevi tarikatının bu eski sırrını.

Bu, tarikatın sırrı kalmadığı anlamına gelmezdi. Allah

saklasın, sırrı olmayan tarikat yok olmuş demekti. Ama sır yenilenirdi. Sır hep bir sonrasıydı. Sır hep sınırın öte tarafındakiydi. Sır yoksa yenilik yok, hedef yok, iman yoktu. "Takiyesi olmayanın imanı olmaz," cümlesi bunu anlatmıyor muydu?

Ayrıca bu ilmihal, yolu da yeniden tanımlamalıydı. Ehlibeytin türlü türlü dostları vardı. Bunların cem edilmesi, cem olmayanların ayrılığının belgelenmesi gerekmekteydi. Kum ulemasına bakılırsa, onun Türkmen müridleri gibi davrananlar Müşriktiler. Türkmenler içinse Kum ulemasının, Nizamiye medreseleri softalarından bir farkı yoktu. Hurufilik, Haydarilik, Kalenderilik, Bektaşilik, Bedreddinilik, hepsi kendi içinde bir küçük âlem yaratmıştı. Haydar'ın gönlü, aşkta ve tasavvuftaydı. Kum'dakiler için Türkmenler gibi "kitap yüklü merkepler" tanımlamasını yapmıyor ama, şunları söylüyordu: "Onlar için iman koca bir kanunname. Kanunnamelerin oturmuş cemaatlerde, oturmuş ümmetlerde bir yararı olabilir, bunu reddetmiyorum. Ama yenilik için her zaman aşk gerekir. Yeniyi aramak, bulmak, kurmak heyecan gerektirir. Öyle bir heyecan ki, yavuklıya verilen ilk öpücüğün heyecanı bile yanında sönük kalmalı. Bu heyecan ancak aşkta vardır, tasavvufta vardır. Kim bir kanunnameden heyecan duyar? Var mı aranızda bir fıkıh kitabını heyecan ve aşkla okuyan? Varsa eğer, vay gelmiş başına, bu ne ruh fakirliğidir."

Bu toplantılar, her perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılır, sabahın ilk ışıklarına kadar sürerdi. Haydar'ın, toplantıları takip eden günlerde hızlı hızlı yazdığı görülürdü. "Herhalde ilmihal için," denilirdi. Halifeler perşembeleri iple çeker olmuşlardı. Cafer'e derinden bağlı, onun mürşidliğini tartışma konusu dahi yaptırmayan Tekelü Haydar bile bu toplantıların tiryakisi olmuştu. Bir gecede on haftalık soru çıkıyordu. Kunduralarını yaparken bu soruların cevapları üzerinde düşünmekten daha güzel, daha neşe verici ne olabilirdi ki?

4

Ama Cafer yanılmamıştı. Bu şeyhin çok sert, değişmez, kararlı bir özü vardı. Allah, Şirvanşah'ı babasının önüne, Calût'u Davud'un önüne çıkardığı gibi çıkarmıştı. Bir sınavdı bu ve babası bu sınavı verememişti. Kendisi verecekti. Bu kalem ustası, bu aşk eri, aynı zamanda bir tüfekçi ustasıydı. Her tür silahın yapımı elinden gelirdi. Ona babasının ordusunun sefere çıkarken oluşturduğu manzara anlatıldığında, bunun mukadderat olamayacağına kanaat getirmişti. Tekkede bir silahhane kurdu. Her fırsatta buraya geliyor, yapılanları denetliyor, bizzat kendisi her biri usta işi olan silahlar yapıyordu. Yaptığı silahlar o günkü ruh haline ve zevkine göre değişiyordu. Bir gün kılıç, başka bir gün kalkan, mızrak ucu, zincir, zırh. Sessiz ve derinden büyük bir hazırlık içindeydi.

Yalnız, siyasi talihi değişmeye başlamıştı. Dayısı ve kayınbabası Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Akkoyunluların başına geçen Halil, kardeşi Yakub tarafından tahttan uzaklaştırılmış ve Yakub, Haydar'ı en ciddi rakip olarak görmeye başlamıştı.

1483 yılına gelindiğinde Haydar, onüç yıldır Erdebil'den ayrılmamış, hep hazırlanmış olduğunu farketti. Hazırlıkları onun hesapladığı hedefler için uygundu. Hedef Hıristiyan Çerkeslerdi. Erdebil'den ayrılan ordusu on bine yaklaşıyordu. Hareketten önce safları dolaşır ve teftiş ederken gördü ki, hâlâ atsız ve kılıçsız pek çok sûfisi vardı. Bunu da hesaplamıştı, inşallah zafer onların olduğunda, ele geçecek ganimetler bu kadar bir orduyu daha donatabilecek bollukta olacaktı. Demirkapu'yu aştı, Dağıstan'a girdi. Çerkesler bu gücün karşısında tutunamayacaklarını hesaplayarak atalarının yöntemini kullanıp dağlara çekildiler. Hesapsız ve cüretkâr birkaç kabilenin birleşik güçleri ise, Safevi ordusu karşısında ezildiler. Zafer Haydar'ındı. 1483 sonbaharında Erdebil'e döndü, önemli miktarda ganimet elde etmişti. Kendisine başkaldırdığını düşünmesin diye, bunlardan oluşturduğu bir kervanı Tebriz'e, yeğeni Sultan Yakub'a gönderdi. Yakub bu hediyeye daha da sinirlendi. "Şu hale bakın, dünyanın nizamı mı değişti? Ganimet sultanların işidir. Sultanlar şeyhlere ganimet ihsan eder, şimdi şeyhler sultanlara ganimet gönderiyor," dedi.

İlkbaharda Haydar yeniden sefere çıktı. Elde edilen ganimetleri inanılmaz bir cömertlikle müridlerine dağıtıyor, ele geçirdiği köylerden vergi almıyor, varolan vergileri tümden kaldırıyordu. Bu tür olaylar kulaktan kulağa en hızlı posta güvercinlerinin bile yetişemeyeceği bir hızda yayılıyor, çok çeşitli kesimlerden halk, Haydar'da, kutsal bir şeyhin yanısıra, adil bir yönetici yüzü görmeye başlıyordu.

Erdebil, zaferle ilk kez bu olaylarla tanıştı. Ümitlerle, alkışlarla yolcu ettikleri hiçbir orduları daha önce onlara zafer getirememişti. Şimdi artık iki zaferleri vardı ve bunların getireceği yeni sonuçlarla karşılaşmaya hazır değillerdi.

Bu sonuçlardan birincisi, Erdebil'e gelen müridlerin yapısındaki değişmeydi. Henüz çok önemli görünmeyen bu değişme, şimdiden şehirde bazı sorunlar yaratmaya başlamıştı. Zafere kadar, Erdebil'e gelen müridler yoğun bir aşk ateşiyle yanıp tutuşan, şeyhlerini görmeyi, ona hizmet etmeyi arzulayan hacılardı. Bu hacılar, genellikle toplum-

larının yoksullarından oluşurdu. Göçebeler, köylüler, zanaatkârlar vb. Zaferden sonra bu "hacıların" yapısı da değişmişti. Yine aşıklar kuşku götürmez derecede çoğunluktaydılar ama, bu kez beraberlerinde tımarı ellerinden alınmış sipahileri, kimi bey ve beyzadeleri, hâlâ tımar sahibi olanları ve bu arada yağma, çapul, ganimet için gelenleri de getirmeye başlamışlardı.

Rahmetli Cafer "zafer de bir sınanmadır," dememiş miydi? Hem de zor sınav. Erdebil'in küçük bir hapishanesi vardı. Şehir halkı kendini bildi bileli, bu hapishanenin müşterisi pek azdı. Sorunlar, dervişlerin, halifelerin, olmazsa bizzat pirin katılımıyla çözülürdü. Şimdi bu da değişmişti. Şehirde şirret bir güruh peyda olmuştu. Daha önce hiç görülmeyen hırsızlık, ırza tecavüz gibi olaylar görülmeye başlanmış, hapishanenin müşterilerinde ani bir artış başgöstermişti. Geceleri evlerin kapıları sıkı sıkıya kilitlenir, kol demirleri vurulur olmuştu.

Sonuçlardan ikincisi daha da önemli görünüyordu. Tarikatın hemen her zaman silahlı adamları olmuştu. Şehir, yol güvenliği bunu gerektiriyordu. Ne Cüneyd'inkilere ne de Haydar'ın ilk seferindeki silahlı kuvvetlerine ordu demek pek doğru olmazdı. Bunlar daha çok tarikatın silahlı uzantıları, silahlı müridleriydi. Tarikatın silahlı müridleri de öyle uzun boylu askeri tecrübeleri bir arada yaşamış değillerdi. Bu durum da değişiyordu. Yeni gelenler arasında, artık çok sayıda Osmanlı, Memlûk, Akkoyunlu subaylarına tesadüf ediliyor, bunlar, askeri tecrübelerinden yararlanılmak üzere, pek fazla tanıma fırsatı olunmaksızın Safevi ordusuna alınıyor, konumları gereği komutanlıklar elde ediyorlardı. Daha önce silahlı adamların komutanlıklarını halifeler, kıdemli dervişler yapardı.

Şimdi ise sadece komutanlar da ortaya çıkmaya başlamıştı.

Bir başka tartışma "silah arkadaşlığı"ndan çıkıyordu. Daha önce ortada tarikat yoldaşlığı ve kabile bağları varken, şimdi birlikte sefere gidenler arasında bir silah arkadaşlığı oluşmaya başlamış, bu bağ bazıları için neredeyse

diğer ikisi kadar önemli hale gelmişti.

Kısacası, Erdebil'de bir şeyler hızla değişiyordu. Yenilik neler getiriyordu? Şimdi herkes mutluydu. Muzaffer bir şeyhten, vergisiz köylerden ve kâfirlerden elde edilmiş bol ganimetten kim mutlu olmazdı ki?

Rahatsız edici belirtiler kendilerini göstermekte gecikmedi. İlk belirti çok güçlüydü. Akkoyunlu Sultanı Yakub, Haydar'a bir haberci göndererek hemen Tebriz'e, sarayına gelmesini emretti. Bu çok tedirgin edici bir olaydı. Haydar, Akkoyunlu Sarayı'nı bilirdi. Amid'den Tebriz'e taşınınca değişmiş olamazdı. Ne çok insan o saraya davet edilmiş, güçlerinin, sağlıklarının ve neşelerinin doruğunda saray kapısından girmiş, tek parça girdikleri bu kapıdan bir kafa ve bir beden olmak üzere gömülmek için çıkarılmışlardı. Girenler hanedana mensupsa ya da Resullullah'ın soyundan gelen seyidlerdense, kimse kutsal kanı dökmek istemediği için üzerlerinde kan dökmeden öldürmenin en eski biçimi uygulanmış, kalın ve yağlı bir iple boğulmuşlardı. Haydar hem hanedana mensuptu, hem de seyiddi.

İki küçük zafer... İki küçük zafer ne de çok şeyi değiştirmişti. Bazı halifeleri ve komutanları –artık komutanları vardı– gitmemesini, Rum Ülkesi'ne kaçmasını tavsiye ettiler. O bunları her zamanki yumuşak üslûbuyla reddetti. Erdebil'de bir şeyleri henüz yoluna koymuştu, üstelik Akkoyunlu Sarayı'ndaki iç çekişmeleri çok iyi bildiğini düşünüyor, oradaki güçler dengesinin kendisine karşı bu kadar vahim bir girişime izin vermeyeceğini hesaplıyordu. Uzun bir süre muhasebesini yapıp gitmeye karar verdi. Tebriz'e gidecekti. Madem ki yeğeni Sultan Yakub, onun hükümdarlığına bir tehdit oluşturduğunu düşünüyor, böyle hissediyordu, bunun aksini gösterecek şekilde gidecekti. Haydar'ın iki kimliği vardı, biri şeyhlikti. Öteki ise şimdilik Safevi ordusunun başkomutanlığıydı. Yakub'u korkutan –en azından şu anda– bu ikincisi olduğuna göre, o da birinci kimliğiyle gidecekti.

1487 yılının nisan ortalarında, yanına sadece iki-üç

müridini alarak, sırtında eski bir derviş abası, başında kirli bir Haydari taç olduğu halde Erdebil'den ayrıldı. Mayıs başlarında Tebriz'e vardıklarında saraya gitmedi. O, bir tasavvuf erbabıydı, bir zaviyeye yöneldi ve yerleşti. Bu tarz geliş etkisini göstermişti. Yüzlerce yıllık bir geleneğin refleksleriyle cevaplandı. Ulu bir şeyh, üstelik bir seyid, derviş hırkasıyla Akkoyunlu başkentinde bir zaviyede bulunuyordu. Refleksler bu durumda onun ziyaret edilmesini ve hayır duasının alınmasını gerektirirdi. Akkoyunlu ileri gelenleri de böyle yaptılar. Emirler, komutanlar, kâtipler, hatta vezirler ziyaretine peyderpey gelmeye başladılar. Sonunda Sultan Yakub bile homurdana homurdana bu geleneğe teslim oldu. Zaviyeye giderek Haydar'ın hayır duasını aldı. Yakub'a göre, artık bu kadar oyun yeterdi. Geleneğin ve halkın istediği yapılmış, saygıda kusur edilmemiş, hayır dua da alınmıştı. Artık sadede gelmek gerekiyordu.

Haydar saraya iade-i ziyarete geldiğinde, Yakub hükümdarlığın gereğini yaptı. Haydar'a koşullarını tebliğ etti. Bu koşullar basitti, Haydar bundan sonra sağa sola sefer düzenlemeyecekti. Kur'an getirilecek, Kur'an'a el basarak Akkoyunlulara sadakatine yemin edecekti. Hemen bir Kur'an getirildi ve Kadı Safiyeddin çağrıldı. Haydar, kadının tanıklığında Kur'an üzerine yemin etti. Artık boğazında mor bir iz olmadan Erdebil'e geri dönebilirdi. Yanına bir muhafız kıtası verilerek geri gönderildi.

Altı ay kadar hiçbir şey olmamış gibi silah yapımına, halifeleriyle toplantılarına geri döndü. Yalnız, artık bir yıl önceki Haydar değildi. İki zafer ve bir ordu, ganimetin tadını almış bir halk... Bunlar, yeni Haydar'ın hakkını vermesi gereken sorumluluklar oluşturuyordu. Henüz baharın ilk habercileri görünmeden, komutanları birbiri ardına huzura gelmeye başladılar. Sefer mevsiminin gelmek üzere olduğunu, eğer sefer düşünülüyorsa hazırlıkların tamamlanması gerektiğini, bu kadar askerin cihatsız ve ganimetsiz sorun çıkarmaya başlayabileceğini, bir arada tutulamayacağını, bu haberin gelmek üzere yolda olan baş-

ka askerleri caydıracağını söylüyorlardı. Haydar düşündü, sanki kendisi bu askerlere "ganimet var, gelin," demişti. Hiçbirini o çağırmamıştı. Müridleri onun aşkına geliyorlardı. Hiçbiri "hani benim ganimetim" demiyordu. Bu askerlerse farklıydı. Onlar için kimin adına hangi bayrak altında dövüştükleri değil, ganimet, mevki önemliydi. Elinden gelse, "hangi cehennemden geldilerse, oraya dönsünler," diyecekti. Ama bu elinden gelmezdi. Zaferleriyle korku ve düşmanlığı kendisi davet etmişti. Bu askerler, korku ve düşmanlığın davetine gelmişlerdi. Şimdi bu kadar korku ve düşmanlıktan sonra, bu askerleri nasıl uzaklaştırabilir, nasıl kendisini zayıflatabilirdi? İnanamıyordu, bu nasıl bir fasit daireydi. Şimdi bunlar istediği ve düşmanları çoğaldığı için yeni sefere çıkmalıydı. Zafer, yeni askerler, yeni askerler, yeni korku ve düşmanlıklar demekti. Bu kartopu, böylece bir çığa dönüşmez miydi?

Tek teselli si, müridlerinin ordusunda hâlâ ezici bir çoğunluk oluşturmasıydı. Evet, müridlerine çağrıyı arttırmalıydı. Bu fasit daireden çıkışına ancak onlar yardım edebilirdi. Hem bu müridlerin askeri becerileri arttıkça, bu amaçsız askerlere ihtiyacı daha da azalırdı.

Yakub'a sadakat yemini etmişti. Sefere çıkmayacağına dair bir yemini yoktu. Yasağı Yakub koyduğuna göre, yine o kaldırabilirdi. Aklına iyi bir fikir geldi. Annesi Hatice Begüm, Yakub'un da halası olurdu. Annesini Yakub'a gönderecek, Çerkeslere karşı yeni bir sefer için izin isteyecekti. Yakub bu izni vermekle kalmadı, Şirvanşah Ferruh'a da bir mektup yazarak yeğenine yardım etmesini istedi. Durum sanki düzeliyordu. Bu kez tam anlamıyla on bin kişilik bir ordu Erdebil'i terkediyor ve doğruca kuzeye yöneliyordu. Eski ve tecrübeli askerler arasında, zanaatlarının tabiatına ilişkin pek yerleşik inançlar vardı. Bunlardan biri, hareket halindeki bir ordunun bir sele benzediği ve komutanlar da dahil herkesin bu selin akışıyla yönlendiği idi. Güçlü, ama çok güçlü komutanlar, bu ilkeyi bilmezlerse, bazen bir ordunun felaketi haline gelebilirlerdi. Selin yönünü değiştirmeye çalışırlar, sel onlara direnir ve

güçlü olmaları ilave bir talihsizlik haline gelirdi. İki güç çekişirken ordu mahvolurdu. İyi bir komutan mutlaka bu ilkeyi bilmeliydi. Selin yarattığı zarar ve ziyanın muhasebesi, ancak sel durduktan sonra yapılabilirdi. Haydar, bir komutan için talih, bir şeyh için talihsizlik olan bu ilkeyi biliyordu.

Ordu Kur nehrini geçip Muhan Ovası'na geldiğinde, küçük bir kent olan, nüfusun çoğunluğunu Sünni Müslümanların oluşturduğu Mahmudabad'a yöneldi. Şehir, yağmadan korktuğu için direnme kararı almıştı. Haydar bir komutan gibi davrandı, komutanlığın ilkesini hatırladı. Verdiği emir halifelerini bile şaşırtmıştı. Bu yumuşak, bu iyi huylu, cömert, sevgi dolu bu şeyh, "kılıçtan geçirin" mi demişti, yoksa onlara mı öyle gelmişti? Mahmudabad'dan ayrılırken geride bıraktıkları yıkıntı ve cesetler, onlara yanlış duymadıklarını ispat ediyordu. Dâr ül harb, bir kez daha anlam değiştirmişti.

Ordu, Hazar Denizi'nin batı kıyılarını takip ederek kuzeye doğru yürüyüşüne devam ediyordu. Bir sorun yok gibi görünüyordu. Sultan Yakub'un Şirvanşah'a yazdığı mektup vardı ve bu mektup onlara derbentin kapılarını açacak, Çerkeslere karşı cihadlarını mümkün kılacaktı. Bu arada Haydar, halifelerinin bile bilmediği bir faaliyeti el altından yürütüyordu. Haydar'ın derdi Çerkesler, cihat, ganimet değildi. Haydar'ın derdi Calût'tu. Babasının veremediği sınavdı.

Şirvanşah, Haydar'ın barışla geldiğini, derbenti geçip işine bakacağını düşünüyordu. Haydar'ın başkent Şamahi'ye gönderdiği elçiyi hoş karşıladı, ona armağanlar verdi. Ferruh Yesar oğlunu evlendiriyordu. Barış içinde olduğundan, askeri birlikleri dağınıktı ve yanında yalnızca küçük bir kuvvet bulunuyordu. Elçi geri döndüğünde Haydar, içindeki katı özün gereğini yapmak için bundan daha iyi bir zaman bulamayacağını anlamıştı.

Şirvanşah, hazinesi ve haremini Gülistan Kalesi'ne göndermek fırsatını henüz bulmuştu ki, başkentin surlarının hemen önünde muazzam bir manzara oluşturan Safe-

vi ordusuyla karşı karşıya kaldı. Bütün yerleşiklerin göçebe Türkmenlere karşı defalarca başarıyla uyguladıkları bir taktikti onun da aklından geçen. Bu Türkmenler açık alanlardaki muharebelerde gerçekten korkulacak, son derece hızlı ve güçlü düşmanlardı. Daha önce Cüneyd'le de bunu sınama fırsatı bulmuşlardı. Ama bu güçlü düşman, bir kentin surları önünde suyun kayaya çarpışına benzerdi. Çaresizce at koşturur, ok atar ve askeri güçlerinin en değerli kısmını surların önünde bırakırlardı. Böyle durumlarda eğer kalede güçlü birlikler varsa, takiple imhaları bile mümkün olurdu. Şirvanşah bu ikinci seçeneği düşünmüyordu, yanında en çok bin kadar asker vardı ve Haydar'ın ordusu onbeş bin civarına ulaşmıştı. Yine de şehri savunmasının ve düşmanına büyük kayıplar verdirmesinin mümkün olduğunu düşündü.

Safevi ordusu yerleşmeye başlarken, ağlamaklı gözlerle bu karşısındakinin Şeyh Cüneyd olmadığını ve bu ordunun onun ordusuna benzemediğini farketti. Bu ordu, bir tarikatın silahlı derme çatma kuvvetlerinden çok, bir devletin, bir sultanın ordusuna benziyordu. Karşısında bir Kızılbaş ve mavi harmani denizi dalgalanıyordu. Zırhlar parlıyor, cins savaş atları göz alıyordu. Son darbe ise son gördükleriydi. Küçük bir askeri birlik öküzlerden oluşan uzun bir kafileyle uygun bir yer arayışı içindeydi. Ve bu öküzler on civarında top çekiyorlardı! Şirşanvah, Şamahi'yi kaybettiğini ancak şimdi anlamıştı. Acele etmezse canını da kaybetmek üzereydi. Şehri bırakma emrini derhal verdi, Gülistan Kalesi'ne çekilecek, son kozunu orada oynayacaktı. Bu arada, tek umudu olan Sultan Yakub'a, acele yardıma gelmesini talep eden bir mektup yolladı.

Haydar, Şamahi'yi ele geçirmiş, ama henüz asıl hedefine ulaşamamıştı. Şamahi ahalisi, bunun bedelini çok ağır ödedi. Şimdi bir çığ gibi, daha çok hareket ettikçe büyüyen bir ateş topu gibi yuvarlanan bu güce Safevi ordusu demek doğru olmayabilirdi. Çevresini yakıp kavuran bu top, sanki sadece Haydar, belki Haydar da değil, ama onun içinde birikmiş sınanma duygusuydu. Askeri olarak

inanılmaz bir deha gösteriyordu, savaşın tüm gereklerini uyguluyor, olağanüstü de hızlı hareket ediyordu. Ama siyasi olarak, atlarının attığı her adım, onu daha da güç bir duruma sokuyordu.

Haydar Gülistan Kalesi'ni kuşattığında, Sultan Yakub Şirvanşah'ın imdat çağrısını almış, harekete geçmişti bile. Yakub artık bir cezalandırmanın çok ötesinde amaçlar güdüyordu. Yeğeni, yemin etmesine karşın, kendisine açıkça isyan etmişti. Eğer üstelik hanedandan olan bu asinin Şirvanşah'ı yok etmesine izin verirse, sıranın kendisinde olduğunu çok iyi biliyordu. Öyleyse bu, iki taraftan birinin yok olacağı bir mücadeleydi ve artık burada karşılıklı saygı gösterilerine, şeyhlik iddialarına yer yoktu. Bir şeyh, şeyh olarak kalabilmek için yapması ve yapmaması gerekenleri bilmek zorundaydı. Hani nerede hırka, nerede taç? Şimdi bunların yerini zırh ve miğfer aldıysa, o da, bir savaşçıya davranıldığı gibi davranacaktı.

Fakat bunun için artık karar yetmiyordu. Yeterli kuvvetlerin hemen toplanması gerekiyordu. Yakub bütün emirlerine harekete geçmelerini ve toplayabildikleri kuvvetlerle kendisine katılmalarını emretti.

Şirvanşah Gülistan surları arkasında, Haydar surların önünde, Yakub yoldaydı. Bu inanılmaz bir manzaraydı. Daha birkaç yıl önce Erdebil'de sessiz sedasız müridlerini kabul eden bu genç şeyh mi bu birkaç ülkeyi seferber eden dalgalanmayı yaratmıştı? Düşmanları, onu ve o yalınayak müridlerini ne kadar da çok küçümsemişlerdi.

Şirvan'a dağılmış bulunan Ferruh'un komutanları, ancak bütün bunlar olup şahları kalede mahsur kaldığında kendilerine gelebildiler. Toplayabildikleri bütün kuvvetlerle hızla Gülistan'a yöneldiler. Amaçları şahlarını kurtarmak ve Safevileri iki ateş arasına almaktı. Yürüyüşleri sırasında aralarında garip bir tartışma başgösterdi. Bazı Şirvanlı komutanlar üzerine yürümekte oldukları ordunun ulu bir soydan gelen yüce bir şeyhin ordusu olduğunu, bu yapmakta oldukları eylemin dinen caiz olup olmadığını merak ediyorlardı. Bunların muarızları hayret için-

de kalakaldılar. Şahları kuşatma altındaydı ve bu adamlar, ölüm-kalım mücadelesi veren hükümdarlarını kurtarmanın dinen caiz olup olmadığını tartışıyorlardı! Bunlar ya korkaktılar, ya da şahlarından bu vesileyle kurtulmak isteyen hainlerdi. Diğerleri meraklarında direttiler. Korkak olsalardı burada ne işleri vardı, baştan kuvvetlerini getirmezlerdi. Ama her orduya karşı da savaşmazlardı. Kimle savaştıklarını, kimi öldüreceklerini ve öte tarafta bunun hesabını verip veremeyeceklerini bilmek onların hakkıydı. Şirvan'ın bu son ordusu, bu son ümidi, karşılıklı suçlamalarla az daha yolda dağılacaktı. Çaresiz, ulemaya danışmak gerekliliğini kabul ettiler. Bu, onlar için can alıcı bir hata olacaktı. Şirvan uleması, savaşın ve Safevilerin öldürülmesinin caiz olduğu hükmünü verdi. Ama bu arada, ulemadan biri de Haydar'a üzerine yürümekte olan bir ordu olduğu haberini verme olanağını elde etmişti.

Haydar, üzerine yürüyen ordunun kendi askerlerine sayıca eşit olduğunu öğrendiğinde, bir an bile tereddüt etmeden Gülistan kuşatmasını kaldırarak Şirvan ordusunu karşılamaya yöneldi. Burçlardan bakan Ferruh, gözlerine inanamıyordu. Ne olduğunu anlayamıyordu. Bu kaçışı, kendi savunmasının gücüne yordu. Safeviler hızla gidiyordu. Ondan korkmuşlardı. Maneviyatı bozulan bir orduyu kovalamak gerektiğini bilirdi. Son enerjisi ve tüm adamlarıyla, Safevi ordusuna yetişip saldırmak üzere kalesinden çıktı. Sonradan Ferruh, o günü düşündüğünde, Allah'a bu kaçan orduya yetişememesini sağladığı için şükretti. Çünkü takibi sürdürür ve yetişmeye çalışırken kendisine gelen bir haberci, o zafer hülyaları içinde takipteyken, Safevi ordusunun onun yardımına gelen on bin kişilik bir Şirvan ordusunu yok ettiğini ve şimdi ona doğru gelmekte olduğunu bildirdi. Ferruh, o gün aklını yitirmediği için, sonradan Allah'a sürüler kurban etti. Şimdi yine kaçıyordu ama, bu kez daha yakındaki Solut Kalesi'ne.

Azerbaycan, böyle bir kovalamacaya yüzyıllardır tanık olmamıştı. Her yerde ordular vardı. Kuzeyde, güneyde, batıda, doğuda. Herkes birbirini kovalıyordu. Safevi ordu-

su artık yaralı bir arslana dönmüştü. Aylardır seferdeydiler, zafer üzerine zafer kazanmışlar, o güne kadar hayal bile edemeyecekleri ganimetler, şehirler ele geçirmişlerdi. Ama Ferruh, işte onu yakalayamamışlardı. Komutanlar onu bir an önce yakalamak istiyorlardı.

Bunun nedeni, Ferruh'un onlar için önemli olması değildi. Artık bu kovalamacanın bitmesini istiyorlardı. Ganimetleri onlara bir yıl yeterdi ve orduları henüz diriyken Yakub'la anlaşmanın hâlâ bir yolu bulunabilirdi. Müridler için bütün bunların çok anlamı yoktu, onlar mürşidleriyle bir beden, bir ruh halinde onun saplantısının ortağı olmuşlardı: 28 yıl önce verilemeyen sınavı vermek.

Artık çığrından çıkmış bu askeri harekat, son bir haberle bu kez yön değiştirdi. Emir Süleyman Bey komutasındaki büyük bir Akkoyunlu ordusu, Gürcü kuvvetleri ve Solut Kalesi'nden çıkarak kendisine katılan Ferruh'un kuvvetleriyle birlikte, Haydar'ın üzerine yürümekteydi.

30 Temmuz 1488 sabahında, Elbruz dağının eteklerinde Dartanat köyünün çaresiz ve şaşkın halkı, iki büyük ordunun şiddetle birbirlerine girişini saklandıkları tüm yerlerden izlediler. Ordulardan kırmızı başlıklı olanı sayıca daha azdı. Ama seyredenlere, "bunların bizim gibi insan olmaması lazım," dedirtecek şekilde dövüşüyordu.

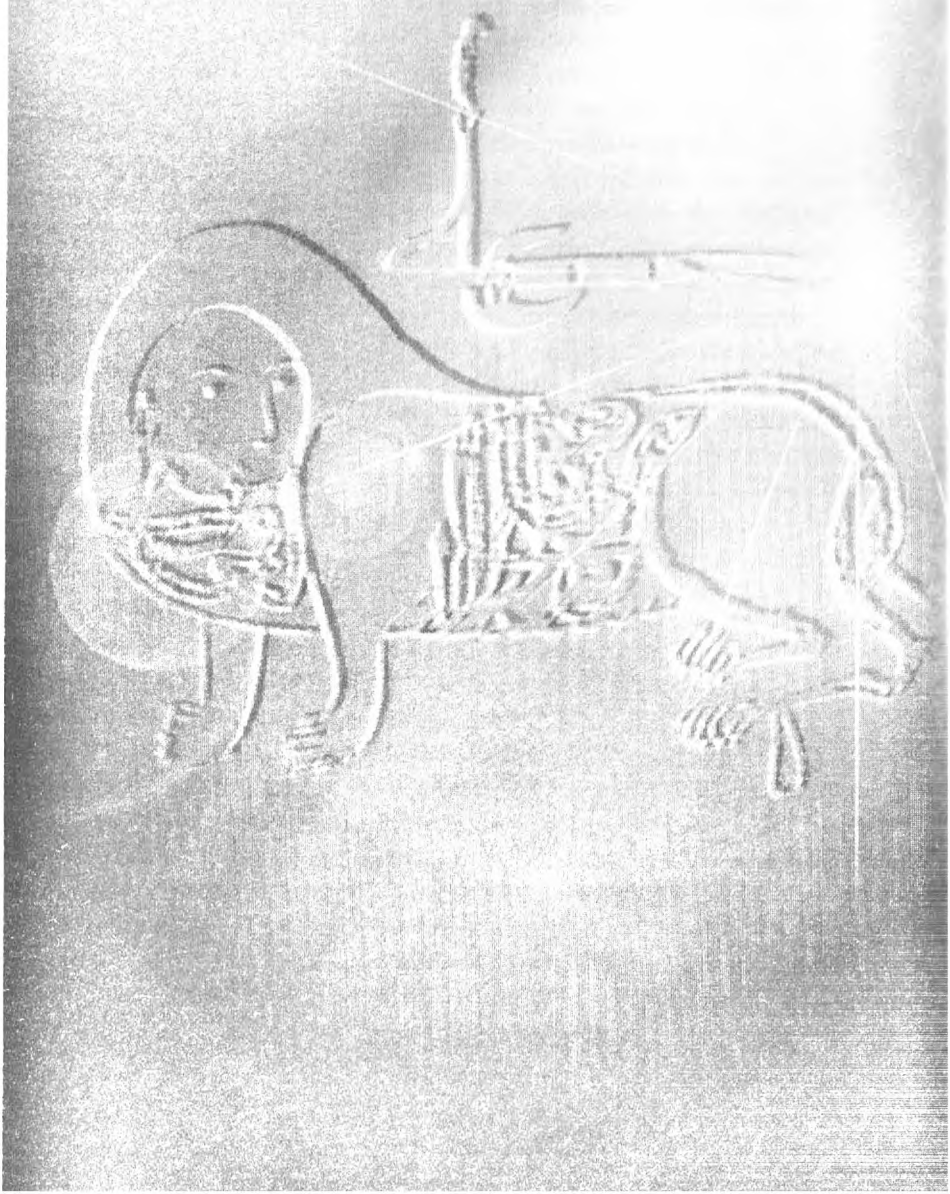
Haydar, her zamanki sakinliği içinde, atının üzerinde yapması gerekeni yapıyordu. O sırada yapması gereken, kargısını kâmilen kullanmaktı. Yaptığı her işi mükemmel yapardı. Bu da öyle olmalıydı. Vuruyor, deviriyor, dönüyor, başka bir hedef seçiyor, bu kez onu deviriyordu. Henüz kimse kılıcına el atmasını gerektirecek kadar yakınına yaklaşamamıştı.

Ama hangi ince hesap, hangi önceden uzun uzun yapılmış plan, yolunu şaşıran, evet, üstelik yolunu şaşıran bir oku engelleyebilirdi? Hangi deha buna planları içinde yer verebilirdi? İşte sadece bir ok, bu mükemmel işleyen sistemi bozdu. Sağ köprücük kemiğinin hemen altına saplanmıştı. Yara ölümcül değildi. Ölümcül olan, attan düşmesiydi. Müridleri hemen etten bir duvar ördüler. Etten

duvarı gören Akkoyunlu savaşçıları, aradıklarının bu duvarın arkasında olduğunu anladılar.

Artık kan ve vücut parçaları bir yağmur gibi yağıyordu. Haydar bir an tanıdık bir yüz gördü. Bu, Akkoyunlu Sarayı'nda birçok kez gördüğü yeğeninin kapıcısı Ali Aka'ydı. Ve Ali Aka onun başını kesti.

ÇOK YAŞLI BİR ÇOCUK

5

Allah, İsmail'e bir özellik vermişti. O'nun devrinde kimseye bahşetmediği bu özellik, bir cefa mı, yoksa bir sefa mıydı, buna karar vermek çok zor görünüyor. Allah'ın İsmail'e bahşettiği bu özellik, unutmamaktı. Hiç unutmamak. Yüce Allah bu, istediğine istediğini bağışlar. İsmail, bu bağışa sevinmesi mi üzülmesi mi gerektiğine hiçbir zaman karar veremeyecekti. Okuduğu, yazdığı ve yaşadığı her şeyi hiç unutmamacasına hatırlıyordu. Bunlar belki her ölümlünün katlanabileceği şeylerdi. Özellikle biraz dayanıklı ruhlara sahiplerse. Ama emaneti sürekli hatırlamak, onu sırtında taşımak: İşte bu dayanılması çok güç bir cevr ü cefa idi. Bu emanetten gökler ve dağlar bile korkmuştu. Onu bir tek, insan sahiplenmişti. Bu sahipleniş insanın mükemmelliğinden mi, yoksa cüretinden mi kaynaklanıyordu, bunu ancak Allah bilir.

Ama emaneti bir kez aldıktan sonra, büyük çoğunluğu yan çizmeye başlamıştı. Açıkça kaytarıyorlardı. Çoluğum çocuğum var, ben güçsüz zavallı bir kulum, ben kötüyüm, bu benim doğamda var, ben yaşamak istiyorum, gibi bahaneler ileri sürüyorlardı. Emaneti hepsi birden almışlardı. Kendilerine sorulduğu gün, "yok, ben almayayım," diyen olmamıştı. Hepsi üstlenmişlerdi. Ama işte zaman geçmiş ve sözlerini unutmuşlardı. Kaçak yollar peşindeydiler. Kaçakların yükü de diğerlerinin omzuna biniyordu. Kaçaklar arttıkça yük de artıyor, bir avuç yüce gönül, bütün insanlığın emanetini,

kendilerine verdiği büyük acılarla taşıyorlardı. Bu nereye kadar böyle devam edebilirdi? Ayrıca etmeli miydi? Kimse çıkıp bu kaçaklara görevlerini hatırlatmayacak mıydı? İnsan olmanın nimetlerinde, hepsi, maaşallah, yerlerini hırsla alıyorlardı. Nerede görülmüştü bir hayvanın servet sahibi olduğu, saraylarda yaşadığı, hatta bırakın bütün bunları, basit bir mutfağa sahip bir hayvan hiç görülmüş müydü? Bu nimetlere açlıkla saldırıyorlar, ama insan olmanın yükünü başkalarına taşıtıyorlardı.

Bu kez hatırladığı ilk şeye döndü İsmail. Daha öncesinden söz etmeyecek, hatta onu düşünmeyecekti bile. Ayetler peşisıra dudaklarının arasından süzüldü: "Sana Zülkarneyn'den de sorarlar. De ki: 'Size ondan bir hatıra okuyacağım'. Biz onun için yeryüzünde güç ve saltanat hazırladık ve ona her şeyden bir sebep verdik. O da bir sebebi izledi. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara balçıklı bir gözede batar buldu. Onun yanında bir kavim buldu. Dedik ki: 'Ey Zülkarneyn, ya bunlara azap edeceksin ya da haklarında güzel bir tavrı esas alırsın.' Dedi: 'Zulmedene azap edeceğiz; sonra Rabbine döndürülecek, O da onu görülmedik bir azaba çeker.' İman edip barışa yönelik iş yapana gelince, onun için ödül olarak en güzeli var. Ve ona, buyruğumuzdan kolay olanı söyleyeceğiz. Sonra bir sebebi daha izledi. Bir süre sonra güneşin doğduğu yere varınca, onu, güneşe karşı kendilerine bir siper yapmadığımız bir topluluğun üzerine doğar buldu. İşte böyle! Biz onun yanında olan her şeyi bilgimizle kuşatmıştık. Sonra yine bir sebebi izledi. Nihayet iki set arasına ulaştı. Setler arasında öyle bir topluluk buldu ki, neredeyse söz anlamıyorlardı. Dediler: 'Ey Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar. Onlarla bizim aramızda bir set yapman şartıyla sana vergi verelim mi?' Dedi: 'Rabbimin beni içinde tuttuğu imkan ve güç daha üstündür. Siz bana bedensel gücünüzle destek verin de, onlarla sizin aranıza çok muhkem bir engel çekeyim. Bana demir kütleleri getirin.' İki ucu tam denkleştirince, 'körükleyin,' dedi. Onu ateş haline koyunca da 'getirin bana, üzerine erimiş bakır / katran dökeyim,' diye seslendi. Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler."

6

Bu bir rüyaydı. Bu rüyayı İstar'da, hisarda görmüştü. Mahiyetini tam anlayamadığı bir varlık ona bu ayetleri tekrarlamış, kayboluvermişti. Kendi payına bunun çok özel bir emanet olduğunu biliyor, bunun için seçilmişliğiyle gurur duyuyordu.

İstar'daki resmi adları "konuk"tu. Onlar konuktular: anneleri Alemşah Begüm, ağabeyi Sultan Ali, İsmail ve küçük kardeşi İbrahim. Burada, hanedana mensup ayrıcalıklı konuklar olarak kalıyorlardı. Babalarını öldürmüşler, onları Erdebil'den alarak buraya, eski Sasani başkenti İstar'a getirmişlerdi. Bölge Şiraz'a bağlıydı ve Şiraz valisi Mansur Bey, onlara, şehzadelere nasıl davranması gerekiyorsa öyle davranıyordu. Babasını öldürenler arasında acaba Mansur Bey de var mıydı?

Hisar, küçük bir hisardı. Öyle küçüktü ki, İsmail hisarda kaç ağaç olduğunu ve bunların kaçının dut, kaçının incir, kaçının sakız ağacı olduğunu bir çırpıda sayabilirdi. İçinde küçük bir çarşı, birkaç zanaatkâr, bir de mescid vardı. İsmail, kimse onu uyandırmadan, sabahın ilk ışıklarıyla kalkar, kal-

dıkları iki katlı taş binanın dar merdivenlerinden birer ikişer iner, gözlerini güneşe dikerdi. Güneşle adeta inatlaşırdı. Yakıcı ışınlara rağmen ne kadar süreyle bakabilecekti? Bu inadın ve uykunun etkilerini yok etmek için, kaldıkları binanın bahçesindeki çeşmeye gider, yüzüne bol bol su sürerdi. Sonra kümesin dar, ince ve hafif tahtadan yapılmış kapısını iter, çıkardığı gıcırtıyı varlığının bir kanıtıymışçasına saygıyla dinler, kümese süzülürdü. İsmail'in belki de tek oyunu buydu: Tavukları korkutup yumurtalarını toplamak. Küçük hasır sepeti asılmış olduğu kancadan alır, henüz sıcak olan yumurtaları bir bir sayarak bu sepete doldururdu.

Hisarda ortalık hareketlenmeye başladığında, hemen herkesin görmeye alışık olduğu manzaralardan biri, artık her işini bitirmiş bu beş yaşındaki çocuğun, sanki teftiş edermiş gibi gezinmesi olurdu. Hisar ahalisi, bu çocuğu biraz üzüntü ve biraz da kızgınlıkla süzerdi. Üzüntünün nedeni, öyküsünü bilmeleriydi. Bu yaşta yetim kalmıştı. Annesi ve kardeşleriyle birlikte her an öldürülebilirdi. Aceleyle gelen her haberci, halkın meraklı fakat gizli bakışlarına konu olurdu. Acaba gelen, bu küçük şehzadelerin ölüm emri miydi? Hisardaki her anne kendisini Alemşah Begüm, her baba da Haydar gibi hissetmeye başlamıştı. Küçük olmak, halktan olmak hep bir sorundu, ama işte büyük olmak, hanedandan olmak da sorunsuz olmak anlamına gelmiyordu. Bu dünyada huzur nerede vardı ki?

Kızgınlığın nedeni ise, tamamen İsmail'den kaynaklanıyordu. Sultan Ali, İbrahim ya da Alemşah Begüm'e böyle bir kızgınlık duyulmazdı. Kızgınlık, sadece bu beş yaşındaki çocuğa duyulurdu. Bunun belirli bir tahrik edicisi yoktu. İsmail'in kimseye bir zarar verdiği görülmemişti, gürültücü değildi, aksine, çok sessiz, nadiren konuşan, konuştuğu zaman da alçak sesle konuşan bir çocuktu. Fakat bu çocuk, hepsine ne kadar küçük olduklarını hissettirirdi. Bu hisar ne küçüktü, işleri güçleri, dünyaları ne kadar küçüktü. Yaşları bile bu çocuk karşısında kendilerine küçük gelirdi.

Birdenbire dizlerinin dibinde bitiverir, "o suyu oraya niye döktün?", "niçin bu parlak kumaştan elbiseyi giydin?",

"gözlerin neden şiş?" gibi anlamsız, asaplarını bozan sorular sorardı. Asaplarını bozan, genellikle bu soruların içeriği değildi. Bu soruların soruluş tarzıydı. Telaşa kapılırlar ve cevaplamaya çalışırlardı. O gayet sakin bu cevapları dinler, tek bir soruyla karşılık verirdi: "Öyle mi?" Sonra döner ve başkalarının asabını bozmaya giderdi. Bazen bağırmak, onu azarlamak isterlerdi, ama adını koyamadıkları pek çok şey onları bunu yapmaktan alıkoyardı. Çocuğun bahtsızlığını hatırlar, üzülür, şehzadeliğini hatırlar, korkar, şeyhliğini hatırlar, saygı duyarlardı. "Allah annesine yardım etsin," derlerdi, "bu çocuk sanki kocalmış da, sonra yeniden çocuk olmuş."

7

1490 yılının sonlarına doğru, bir kış günü, aceleyle gelen bir haberci, yine hisar ahalisinin meraklı bakışları arasında, komutanın odasına yöneldi. Gelen haber, Sultan Yakub'un henüz 20 yaşındayken öldüğüydü. Ölüm tarzı şüpheliydi. 20 yaşında sağlıklı bir delikanlının ansızın ölümü herkesi şüphelendirirdi. Komutanın hızla odasından çıkıp Alemşah Begüm'ün hizmetkârlarına bu haberi iletmesiyle birlikte, Hanım Sultan da kendini bu şüpheye kaptırdı. Yakub'un öldürüldüğü ona göre şüphe götürmezdi, ama bu suikastin kendisi ve çocukları için sonuçları ne olacaktı? Yakub için üzülmek aklının ucundan bile geçmezdi, kocasını öldürten, kocasının kesik kafasını günlerce Tebriz sokaklarında dolaştırtan, binbir hakaretle astırtan bu adama niçin üzülsündü ki? Ama onun çıkarlarının şimdi öldürülmemelerini sağladığını, iki yıldır sınama olanağı bulmuştu. Şu ya da bu hesapla, ama işte yaşıyorlardı. Yeni günlerin ise neler getireceğini bir tek Allah bilebilirdi.

Allah'ın bildiği bir şey daha vardı. O da, Alemşah Begüm'ün en çok Sultan Ali için kaygılandığıydı. Bu büyük

oğul, ne yalan söylesindi, onun için diğer her şeyden daha önemliydi. Bu ilk göz ağrısı, babası Haydar'a ne de çok benziyordu. Alemşah biliyordu ki, eğer içinde bulundukları bu aşağılık durumdan kurtulacaklarsa ve yine bir sultan gibi hür yaşayacaksa, bu ancak büyük oğlu sayesinde olabilirdi. Annesinin bu inancını İsmail de biliyordu. İsmail de kendisinden sekiz-dokuz yaş büyük ağabeyini çok seviyor, sık sık gelip giden ve ağabeyine secde eden dervişlerden, müridlerden ve en çok da başına olduğundan çok büyükmüş izlenimi veren Haydari taçtan, sevgili ağabeyinin ağır bir yükü taşımaya uğraştığını anlıyordu.

Alemşah Begüm'ün 1490 yılında aldığı haber, 1493'te meyvelerini verdi. Akkoyunlu Sarayı'ndaki bitmez tükenmez kavgalar ve köşe kapmacalar sonunda, Uzun Hasan'ın oğlu Maksud'dan gelen torunu Rüstem, Tebriz'de tahta yerleşmeyi başarmıştı. Bu çok rahat bir yerleşme değildi. Çünkü Yakub'un oğlu Baysungur başkaldırmış ve kayınbabası olan Şirvanşah'a sığınmıştı.

Uzun bir süredir Şirvanşah denildiğinde akla Safeviler geliyordu. Rüstem'in aklına da onlar geldi. Başsız kalmış bir dev gibiydiler. Yine binlerce mürid Rum Ülkesi'nden Erdebil'e akıyor, binlercesi İstar yollarına düşüyor, şeyhlerinin yüzünü görmek, eteğine secde etmek istiyorlardı. Devlet geleneğinin en eski deneyimlerinden elde edilen bir çözüm vardı. Bu çözüm basitti. Birincisi, tarihsel düşmanlıklar asla unutturulmayacaktı. İkincisi, bu düşmanlıklarda alınan rol unutturulacak, her şeye karşın hakem rolü korunacaktı. Akkoyunlu Sarayı, özellikle Tebriz'e taşındığından bu yana, tecrübelerini bir misli arttırmıştı. Şehzadeler sarayın elinde, piyonların arkasına ustalıkla gizlenmiş bir vezir gibi duruyorlardı. Posta oturduğu kabul edilmiş olan Sultan Ali'nin İstar'dan çıkarılması durumunda, çevresini binlerce müridinin saracağı, onun da babası ve dedesinin öcünü almak için Şirvanşah'a bir kaplan gibi saldıracağı kesindi. Bu saldırıdan birçok fayda elde edilecekti. Adeta bir taşla iki kuş vurulacaktı. Baysungur aradan çıkarılacak, Safeviler kesinlikle pek çok kayba uğrayacak ve sonra hakem tekrar sahneye çıkarak

dikenleri koparılmış bu gül bahçesinde rahatlıkla salınacaktı.

1493 yılı ilkbaharında Rüstem, saklanan bu veziri satranç tahtasının tam ortasına sürmeye karar verdi. İsmail, her şey gibi o günü de hatırlıyordu. İstar'daki küçük hisar, alamayacağı kadar Akkoyunlu atlısıyla dolmuştu. Sarayın muhafız kıtalarından seçilmiş bu birlik, her şeyiyle iktidarın anlamını sergiliyordu. İsmail daha önce de asker görmüştü. Ama hisarın askerleri bu atlıların yanında basit birer köylü gibi kalıyorlardı. Kır savaş atları, pırıl pırıl zırhlar, ilk kez kullanılıyormuşçasına görkemli kaftanlar, tertemiz uzun süvari çizmeleri bu aniden doğan ilginin kanıtlarıydılar. Bu muhteşem birlik, Alemşah için getirilmiş süslü bir arabayı da beraberlerinde taşımıştı. Şehzadeler alınacak, Tebriz'e, Akkoyunlu Sarayı'na götürülecekti.

Tebriz, günler öncesinden bu haberi alan Safevi müridlerle dolmuştu. Esnaf ve zanaatkâr bu yeni gelenlerden hoşnut, saray kaygılıydı. Safevilere silah satışının serbest bırakılmasıyla birlikte, Tebriz çarşısı olağanüstü hareketlenmişti. Oysa saray şimdi neredeyse pişman olacaktı. Görmeden önce bu gözlerinin önündeki ateşliliği, coşkuyu hayal bile edemezlerdi. Bu insan seli Şirvanşah ve Baysungur'a karşı akarken tam da aradıkları şeydi, fakat ya sonra ne olacaktı?

Rüstem, Sultan Ali'yi sarayda adına yakışır bir şekilde karşıladı. Yani sultanlar gibi. Saygı ve sevgilerini sundu. Safevi tarikatının yüceliğinden, oturduğu postun saygınlığından bahsetti. Zamanın geçmesine izin verilmemeliydi. Tarikata hemen ihtiyacı vardı. Baysungur'un etrafında önemli sayıda Türkmen toplandığını öğreniyordu. Böylece şeyhi acilen bir sefer düzenlemeye ikna etti. Sultan Ali'nin bu konuda ikna olmak için çok şey beklediğini düşünmek yanlış olur. O zaten Şirvanşah'ın üzerine atılmak için fırsat bekliyordu. Şimdi Akkoyunlu sultanı onu desteklerken, daha iyi bir vakit bulabilir miydi?

Üç kardeş ilk kez ayrılıyordu. Kısa bir süre sonra İsmail, ağabeyi Sultan Ali'nin 13 Ağustos 1493'te Baysungur'un Şirvan kıtalarıyla desteklenen ordusunu üç-dört saat gibi kı-

sa bir süre içinde darmadağın ettiğini öğrendi. Altı yaşındaydı ve artık ağabeyi bir kahraman olan bir şehzadeydi. Birdenbire olağanüstü bir ilgi ve beğeninin odağı haline gelmiş, kendisine gösterilen saygının ölçüsünde hissedilir bir değişiklik farketmişti. Artık tavukları korkutup yumurtaları toplayamıyor, gittiği her yere ancak bir halayık ve hizmetkâr ordusuyla gidebiliyordu. Rüyaları sürüyor, o da hatırlamaya devam ediyordu. En son etkisinde kaldığı rüyası, gerçekten dehşet vericiydi. Bu halayık ve hizmetçi ordusu birden bir gulyabani ordusuna dönüşüyor, ona saldırıyor ve yiyorlardı. Yedikten sonra yaptıkları bir şey dikkatini çekti: Gulyabani ordusu kemiklerini her bir tarafa dağıtıyor, "bir daha gelemesin, bir daha gelemesin," diye çığlıklar atıyorlardı.

Sultan Ali, Tebriz'e zafer alayıyla girdi. Memnun fakat kıskanç Rüstem, onu törenle karşıladı. Sultan Ali de, Rüstem de balayı döneminin bittiğini gayet iyi biliyorlardı. Artık sıra kendilerine gelmişti. İki hükümdar bir ülke için çok fazlaydı. Bu nedenle Safeviler Tebriz'de fazla kalmadılar. Hem Rüstem'le aralarına belirli bir güvenlik mesafesi koymak, hem de yaralarını sararak tekrar güçlenmek üzere, Erdebil'e, baba ocağına yöneldiler. Aile yine bir aradaydı.

Erdebil'de bir ay dahi oturamamışlarken, tekrar Rüstem tarafından Tebriz'e çağrıldılar. Sultan Ali'nin halifeleri, bu davetin hoş bir davet olmadığını hissedebiliyorlardı. Rüstem onlara toparlanma fırsatını tanımıyordu. Şimdi daveti reddedecek, yani açıkça isyan edecek durumda da değillerdi. Çaresiz, Tebriz'e döndüler. Gergin günler geri dönmüştü. Rüstem son darbeyi vurmak için uygun zaman kolluyor, Sultan Ali de henüz hayattayken, müridlerini tekrar düzene sokmaya çalışıyordu. Nihayet, Rüstem'in yakın çevresinden, fakat aynı zamanda tarikatın müridlerinden bir Türkmen, son darbenin bir-iki gün içinde vurulacağı haberini iletti. Sultan Ali'nin yapabileceği tek bir şey vardı. Annesi yanındaydı, kardeşlerini uyandırttı, bir gece vakti elli kadar müridiyle birlikte Tebriz'den ayrıldı. Tebriz'in dışında kendilerini üç bin kadar Safevi atlısı bekliyordu.

Rüstem çılgına dönmüştü. Bu büyük gaileyi defetmesine saatler kalmışken, hem de başkentinde, elinde tutsakken en büyük rakibini kaçırmıştı. Bu adamlar Haşhaşiyun gibiydiler, her yerde kulakları, gözleri vardı. Yoksa gerçekten mi keramet gözüyle görüyorlardı? Bunu şu anda öğrenemezdi. Şu anda yapabileceği tek şey, Erdebil'e varmadan bu şeyhi yakalatmak ve yok etmekti. Eğer Erdebil'e varmayı başarırlarsa, tacına da, tahtına da veda etmesi gerekeceğini çok iyi biliyordu. Peşlerine hemen en güvendiği ve en tecrübeli komutanı İbe Bey yönetiminde beş bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Her iki kuvvet de Türkmenlerden oluşuyor, onlara özgü müthiş bir hızla hareket ediyordu. Safeviler Erdebil yakınlarındaki Şamasi köyüne vardıklarında, Sultan Ali, ani bir kararla atlarını durdurdu. İsmail, ağabeyinin tuhaf bir hal aldığını gördü. Hareket etmiyor, sanki uçuyordu. Ağzını açıyor, ama sanki konuşmuyor, hiçbir ses çıkarmıyordu. Oysa herkes bir şeyler duyuyor olmalıydı ki, emirler art arda yerine getiriliyordu. Korkunç bir koşuşturma, telaş ve hareket vardı. Ağabeyi bütün bunların ortasında bir sükûnet adası gibi duruyordu. İsmail bu görüntüyü hayranlıkla izliyor, unutmaz hafızasına kazıyordu. Bütün bu hareketin kaynağı ve yine sonu ağabeyiydi, ama o tümden hareketsizmişçesine sükûnet içindeydi.

Sultan Ali, küçük ordusuna gerekli emirleri verdikten sonra en güvendiği yedi halifesini yanına çağırdı. Bunlar Tekelü Haydar, Varsaklı Süleyman, Lala Hüseyin Bey, Kaçar Kara Piri Bey, Abdal Bey, Dulkadırlı Dedebey ve Dulkadırlı Ali Bey'di. Henüz gelip küçük bir yarım daire oluşturmuşlardı ki, İsmail'i yanına getirtti. İsmail, savaş giysileri içindeki bu yedi halifeye sanki olağanüstü hiçbir şey yokmuşçasına baktı. O her zamanki "bu çocuk çok yaşlı" dedirten haliyle, ağabeyinin dizinin dibine oturdu. Bundan sonra olanlar, hayatının en keskin dönüm noktasını oluşturacaktı.

Sultan Ali, kardeşinin kulağına eğildi: "Söyleyeceklerimi hiç unutma İsmail, bu atalarımızdan bana geçen tarikat sırrıdır. Eksiktin, tamamlandın. Artık bir bütünsün. Her iki

zamanın da sahibi sensin. Bunun gereğini yapacaksın. İki zamanı bir edeceksin. Yüzünü güneşe dön ve güneşin battığı yerden çekin. Şunu bil ki, takiyesi olmayanın imanı, imanı olmayanın kurtuluşu olmaz. Şunu bil ki, sırrı olmayan tarikat olmaz. Şunu bil ki, her pir yeni sırrı bulmalıdır. Allah, Muhammed ve Oniki İmam yardımcın olsun." Bunları söyledikten sonra başındaki Haydari tacı çıkardı ve İsmail'in başına koydu. Kendisi de, bu küçük köy odasına girdiğinden beri İsmail'in dikkatini çekmiş olan yanındaki gayet güzel işlenmiş miğferi giydi.

Bu küçük ve sade tören birçok şeyi birden açıklıyordu. Daha şimdiden halifelerin gözlerinden yaşlar boşanmıştı. Henüz 14 yaşında olan Sultan Ali onlara döndü ve "Şimdi ağlamanın zamanı değil. Şeyhimiz –şeyhimiz demişti– size emanettir. Onu size Allah'ın emanet ettiğini bilin ve öyle koruyun. Erdebil ocağının sönmemesi sizin ellerinizdedir. Onu Erdebil'e götürün. Gerisini bihakkın yapacağınıza en ufak bir kuşkum yoktur," dedi. Dulkadırlı Dedebey itiraz edecekti ki, Sultan Ali'nin bir işaretiyle sustu ve geri çekildi. İsmail başında tacıyla ayağa kalktı. Halifeler secde ettiler.

Yedi Halife, yanlarında İsmail, İbrahim ve kırk atlıyla hızla Erdebil'e yönelirken, Sultan Ali, annesiyle birlikte güneşin ilk ışıklarını bekliyordu. Açlıkla beklediği ilk ışıklarla yüzünü yıkadı, atına bindi ve ordusunu İbe Bey'in ordusunun tam üzerine sürdü. Akkoyunlu ordusu avcıyken av konumuna düşmüş, beklemediği bu saldırı karşısında darmadağın olmuştu. Şimdi telaşla kaçıyor, canlarını kurtarmaya çalışıyorlardı. Ancak İbe Bey yanındaki beş yüz kadar atlısını bir arada tutabilmişti, usta askerlere özgü bir içgüdüyle selin yön değiştirmesini bekliyor ve savaşıyordu. İbe Bey ya da herhangi bir Akkoyunlu savaşçısı savaşın gidişini değiştirecek hiçbir şey yapmadılar. Savaşın gidişini değiştiren, feleğin ta kendisi oldu. Sultan Ali dağılan düşmanlarını kovalar ve biçerken, küçük bir dereden geçmek zorunda kaldı. Yorgun atı tökezledi ve dereye yuvarlandı. Ali kendisini ayağına dolaşan üzengiden kurtaramamıştı, atıyla birlikte sürüklendi ve boğuldu. Alemşah Begüm, bir cenaze daha kaldıracaktı.

KÜÇÜK GİZLENME

8

İsmail'e bütün bu olanların birçok adamla oynanan zevkli bir oyun olmadığını hissettiren tek şey, çok sevdiği ağabeyi Sultan Ali'nin ölmüş olmasıydı. Fakat bunu bilmesi de neşesini fazla kaçırmıyordu. Ölüm bu oyunun bir parçası olmalıydı ve bu kadar büyük bir oyunda ölümün anlamı ne kadar olabilirdi? Ayrıca o gayet iyi biliyordu ki, ağabeyi şimdi cennette onların da geleceği zamanı bekliyor ve belki başka oyunlar oynuyordu. Neşesine düşen tek gölge, ağabeyini ne zaman göreceğini bilmemesiydi.

Yedi halife, emanetlerinin dehşetle arandığının farkındaydılar. Onları önce tarikatın çile mağarasına götürdüler. Burası geniş ve çile koşulları için hazırlanmış bir mağaraydı. Halifeler şeyhin buradan korkmasından endişelenirken, o yürüdü, mağaranın tam ortasına geldi, dört bir köşeyi her zamanki teftiş eder haliyle süzdü, yüzlerce yılın çile izlerini yakalamaya çalışır gibiydi ve sonra ağzından son derece güzel bir Arapçayla şu sözler döküldü: "Eğer siz ona yardım etmezseniz, bilin ki, Allah ona zaten yardım etmişti. Hani küfredenler onu iki kişinin ikincisi olarak yurdundan çıkardıkla-

rında, mağarada bulundukları bir sırada arkadaşına şöyle diyordu: 'Tasalanma, Allah bizimle!' Bunun üzerine Allah ona sükûnet indirmiş ve kendisini sizin görmediğiniz ordularla desteklemişti..."

Halifeler elbetteki Tevbe suresini ve şeyhlerinin okuduğu bu ayetleri biliyorlardı. Fakat burada ve bu anda, bu tacı kendinden büyük çocuk tarafından okunduğunda, hiçbiri kendisini ürpermekten alıkoyamadı. Adeta çevreye, mağaranın karanlık duvarlarına bakıyor ve şeyhlerinin görüp kendilerinin göremediği bu orduları araştırıyorlardı. İbrahim'in bu sözlere tepkisi ise, gülümsemek ve artık tek ağabeyine yaslanmak oldu. Halifelerin hiçbiri kendilerini o günden sonra bu çocuktan daha tecrübeli hissetmediler.

Yeni şeyh mağaraya götürüldüğünden bir gün sonra, İbe Bey'in kendilerini zafer kazandıklarına ikna etmiş bulunan atlıları Erdebil'e daldılar. Her yerde şehzadeleri arıyor, dükkanları yağmalıyor, halkı şeyhlerini teslim etmeye zorluyorlardı. Bunun beyhude olduğunu biliyorlardı. Aslında Erdebil kendi ülkelerinin bir parçasıydı. Burada yaşayan bu insanlarla kendi aralarında bin türlü bağ vardı. Akrabalıklar, arkadaşlıklar, boy bağları... Şiddetlerinin körleşmesini engelleyen binlerce bağ ile bağlıydılar. Yine de, göz ve kulaklarını alabildiğine açmış şehrin her yerinde çocukların küçük bir izini kovalıyorlar, Rüstem'in kese kese altınlarını düşlüyorlardı.

Mağaranın güvensizliği üzerinde birleşen halifeler, İsmail'i tekkeden çıkarmanın güvenli bir yolunu aramaya başladılar. Askerler şimdilik tekkenin manevi ağırlığından çekiniyor ve içeri girip arama yapmaya cüret edemiyorlardı. Hem halkın tepkisinden ve hem de burada yatan ve halen dolaşan derviş ve evliyaların bedduasından korkuyorlardı. Ama halifeler bu durumun daha ne kadar böyle sürebileceğini kestiremiyor, kutsal emanetlerini gözünü karartmış birkaç askerin cüretkârlığına bırakmak istemiyorlardı. Sonuçta, Lala Hüseyin Bey akıllıca bir çözüm buldu. Şehrin Şii kadısı Ahmet Kakuli, arabasıyla tekkeyi ziyaret edecek, çıkarken çocukları arabasına gizleyecek ve daha iyi bir yer bulu-

nana kadar memnuniyetle evinde konuk edecekti. Plan aksamadan uygulandı. Kadı Ahmet üç gün evinde gizlediği bu çocuklardan büyüğünün hayatı boyunca etkisinde kalacak, Kur'an'ı ezbere okuyuşunu, hangi ayetin nerede ve ne zaman indiğini bilişini ise, İstar'daki değerli hocaların mesaisi olarak kabul edecekti.

Akkoyunlu askerleri artık sabırsızlanmaya başlamış, işi tek tek evleri aramaya kadar götürmüşlerdi. Bu da bir dinsel tartışmaya dönüşmüştü. Erdebilliler evlerinin mümin evi olduğunu ve dokunulmazlığı olduğunu, aranamayacaklarını ileri sürüyor, Akkoyunlular ise müminlerin emirinin bunu buyurduğunu, karşı çıkanların asi olacağını tekrarlayıp duruyorlardı. Bu da yeni bir tartışma yarattı. Şu ahlaksızlığını, hainliğini herkesin bildiği Rüstem mi müminlerin emiriydi? Adına hutbe okutulması, hatta Erdebil camilerinde bile hutbenin onun adına okutulması ne ifade ederdi? İfade ettiği tek şey, kılıcın onun elinde olduğuydu. Akkoyunlular bu tartışmanın içinden çıkamadılar. Kılıç, tartışmaları çözümlemek için mükemmel bir araçtı ve şimdi onların elinde oluşu, herhalde Allah'ın takdiriydi.

Fakat kılıç dahi dul bir kadının evine girip aramayı meşru kılamazdı. Öyleyse İsmail'i dul Hancan Hatun'un evine götürmek iyi bir fikir olmalıydı. Hancan Hatun, o geceyi zaten telaşla bekliyordu. Allah kendisine bundan daha büyük bir nimet sunamazdı. Şeyhine bakmak, eteğine yüz sürmek, ona hizmet etmek, nimet ve sevapların en büyüğü olacaktı. Ev defalarca temizlendi, tahtalar sarartılmak için defalarca oğuldu. İsmail'in sevdiği yemekler öğrenilmeye çalışıldı. Çocuğun Hancan Hatun'un evinde kaldığı ilk gece, hatun tüm hayatının en mutlu ve huzurlu uykusunu uyuyordu. Bu eve bir tek İsmail'in büyük halası Paşa Hatun geliyor, torunu yerine koyduğu şeyhini ziyaret ediyor, ona sevdiği şeyleri getirmeye çalışıyordu. Bu konuda Paşa Hatun'u en çok zorlayan şey, Akkoyunluları atlatıp gizlice bu eve gelmek değildi. Onu en çok zorlayan, bu küçük şeyhin sevdiği bir şey bulmaktı. Sevmek bir zaaf belirtisiydi ve diğerleri gibi Paşa Hatun da bu çocukta bir zaaf bulamamıştı. Sonunda bir

gün çocuklar gibi sevinerek bu zaafı buldu. İsmail nenesinin –Paşa Hatun'a nene derdi– dizine yatmış, onun anlattıklarını dinliyordu. Derken, nene bu çocuğa iki dize okuyuverdi. Bunları ezberlememişti, nereden aklına geldiğini de bilmiyordu ama, okumuştu işte:

"Merhaba hoş geldun ey ruh-ı revanum, merhaba!
Ey şeker-leb dil-ber-i şirin-zebanum, merhaba!"

Çocuk bir an bütün kıpırtılarını kesti, sonra döndü ve oturdu, "nene, bir daha söylesene," dedi. Nene bir daha, bir daha, bir daha söyledi. İsmail'in merakı bitmiyordu, nene bir soru yağmuru altında kalmıştı. Kim söylemiş? Söyleyen yaşıyor mu? Nerede yaşamış? Nasıl ölmüş? İsmail, Nesimi ile böyle tanışırken, nenesi de artık ona ne getireceğini biliyordu. Bundan sonra her gelişinde ona güzel sayfalara güzel yazılmış şiirler getirmeye başladı.

Paşa Hatun huzursuzdu, bu şeker dudaklı küçük şeyhinin ne kadar büyük bir tehlike altında bulunduğunu biliyordu. Alemşah Begüm'ün siyasetle fazla içli dışlı bulunması da onu rahatsız ediyor, İsmail'in yerini annesinden bile gizliyordu. Fakat artık yer değiştirme zamanı gelmişti. Paşa Hatun bu konuyu da olağanüstü bir beceriklilikle halletti. Rumlular mahallesinde herkesin korktuğu, fakat onsuz da yapamadığı Dulkadırlı dul bir kadın vardı. Kadından korkulmasının nedeni, "öteki dünya" ile garip bağlar kurduğuna, birçok cine hükmettiğine inanılması idi. Onu, yani Uba Hatun'u vazgeçilmez yapan da buydu. Çok iyi bir ebe olmasının yanısıra, her hasta sahibinin ilk aklına gelecek hekim de oydu. İsmail ve İbrahim'in yeni yuvaları, Uba Hatun'un Rumlular mahallesindeki evi olacaktı. Cinlerin beklediği bu ev, iyi bir barınaktı. Ta ki Akkoyunlular oradan da şüphelenmeye başlayana kadar. Paşa Hatun, Akkoyunluların Uba'nın evinden şüphelendiklerini, daha bu şüphe onların aklına düşer düşmez öğrenmişti. Erdebil'in askerlerle evli gelinleri, dil çözme konusunda çok becerikliydiler. Bekar askerlerin dilleri de tatlı şarapla çözülüyordu. Bu kez çözümü

Uba buldu, çözüm tam Uba'ya göreydi. İsmail bir türbeye saklanacaktı. Artık türbelerin dokunulmazlığı ve Uba'nın görünmeyen yardımcıları görevlerini yerine getirecekti.

Paşa Hatun bu çözümden memnun değildi. Aslında Hatun, artık Erdebil içindeki hiçbir çözüme güvenmeyecekti. Şehirde ahaliden çok Akkoyunlu askeri vardı ve kimse "torununu" bu kadar tehlikeye atamazdı. Nihayet, Sultan Ali'nin öldüğü savaştan sonra dağlara çekilerek izini kaybettirmiş Türkmen liderlerinden Karamanlı Rüstem Bey, bu kutsal görevi, yani İsmail'i Erdebil'den çıkarma işini üzerine aldı. Rüstem Bey türbenin bulunduğu yere gelecek, İsmail ve İbrahim'i alarak şehrin dışında kendisini bekleyen atlılarına ulaştıracaktı. Bu plan, Rüstem Bey ve birkaç serdengeçti müridin gece karanlığında askerlerle giriştikleri kısa bir kovalamacadan sonra gerçekleştirilebildi.

İsmail, Kargan köyüne, Şii vaiz Ferruhzad'ın evine götürüldü. İsmail için gizlenmesinin en sıkıcı günleri, bu vaizin evinde kaldığı günlerdi. Ama bu günler Ferruhzad için daha da sıkıcıydı. Kum medreselerinde eğitim görmüş bir vaiz için, yedi yaşında bir şeyhin bu denli ibadetten uzak olması hiç de bağışlanır bir durum değildi. Bu nedenle kendisine gözetmenlik görevi verdi. Namaz saatlerini hatırlatmak, abdest kontrolü gibi görevler gözetmenliğin temelleri arasındaydı. Ferruhzad İsmail'e geliyor, kınayan bakışlar altında "öğle vakti" diyordu. İsmail de üç yaşından beri en çok kullandığı cevap-soru ile karşılık veriyordu: "Öyle mi?" Karşısındaki bir şeyh ve bir konuk olmasa, Ferruhzad yapacağını bilirdi ama, bir "ya sabır" çekiyor, kendi işine dönüyordu. Çocuğun Kur'an bilgisine diyebileceği hiçbir şey yoktu, tam anlamıyla inanılmazdı. Ama yanında taşıdığı o koskoca şiir çıkınındaki şiirler, gerçekten Safevi tarikatının gidişatı hakkında soru uyandırabilecek tarzdaydı. Elbette tarikatın Ali sevgisi ve Ehlibeyt dostluğu takdir edilecek özelliklerdi ama, şu aşk kelimesi girdiği her yerde şeriat üzerinde olumsuz etkilerini hemen gösteriyordu. Bu şiirler de aşk diyor, başka bir şey demiyordu.

9

Sonuçta müridler, Geylan'da karar kıldılar. Burası şeyh için uzun süre saklanabileceği güvenli bir bölge olacaktı. Önce Gaskar'a, daha sonra da Reşt'e yöneldiler. Batı Geylan'ın başkenti olan Reşt'e geldiklerinde, şeyhi bizzat Vali İshak karşıladı ve kendi evinde konuk etmek isteğini belirtti. Bu istek her ne kadar onurlandırıcıysa da, bir Akkoyunlu valisinin evinde kalmak, müridlere akıllıca bir tercih gibi görünmedi. Zaten şeyh ilgiyle izlediği Beyaz Cami'den pek hoşlanmıştı ve bir kutsal kişinin bir camide kalması herhalde daha uygun olurdu.

İsmail, Reşt'te üç ay kadar kalacaktı. Bu şehri sevmişti ve biraz da İstar'daki günlerini hatırlamıştı. Caminin çevresine öbeklenmiş dükkanları her zamanki teftiş eder haliyle dolaşıyor, esnafın hayranlığını topladığını fark ediyor ve bununla içten içe gururlanıyordu. Bir gün Reşt'te bir kuyumcu dükkanında otururken, tesadüf İsmail'i bir kez daha yakala-

dı. Kuyumcu, Necm adında çok usta bir zanaatkârdı. İnce işlerini pek büyük bir sabırla hazırlar, yaptığı yüzük, bilezik ve küpelerin kullananların ruh halini yakından etkilediğine inanırdı. Bu, ona toplumsal bir sorumluluk veriyordu. Öyle ya, yaptığı bu takılar halktan kişilerin alabileceği şeyler değildi. Bunları şehzadeler, valiler, sultanlar ya da vezirler takardı. Bu kişilerin ruh halini etkilemek ise küçük bir sorumluluk değildi.

İşte bu kuyumcu ile İsmail arasında bir dostluk doğmuştu. Sabah erkenden kuyumcunun dükkanına gelen İsmail, artık ona ait olduğu kabul edilen sedire oturur, yüzükler, bilezikler ve küpeler hakkında sorularına başlardı. Yine böyle bir gün, İsmail'in dikkatini pek ince işlenmiş mühürler çekti. Bu mühürler, önemli şahısların önemli belgelerini imzalamakta kullandıkları, çoğu son derece süslü mamullerdi. Kendisi için de bir tane istemek aklından geçti, fakat hemen sonra vazgeçti ve aklına gelen şu iki dizeyi okudu:

"Hem hatem ü uş elimde ferman;
Ya'ni ki benem bugün Süleyman."

Necm dilini yutuyordu. Bu şaşkınlığın iki nedeni vardı. Birincisi, dizelerin içerdiği iddianın olağanüstü büyüklüğü, ikincisi de, dizelerin şairinin kimliğiydi. "Şairini biliyor musun?" diye İsmail'e sordu. İsmail, sakin bir edayla "Seyid Nesimi," dedi. Necm çocuğu küçümsediğini düşündü ve "peki, Nesimi'den uluorta şiir okumanın tehlikeli bir şey olduğunu bilmiyor musun?" diye sordu. İsmail, yine sakin bir tavırla, "peki sen Şeyh İsmail'le dost olmanın tehlikeli bir şey olduğunu bilmiyor musun?" cevabını verdi.

İsmail, Necm'in bir hurufi olduğunu ancak bundan sonra öğrenebildi. Bu yolun düşüncelerini, sayıların evrensel ve gizli diline, harflerin gizlediği anlamlara verdiği önemi, yolu kuranın Fazlullah Esterabadi adında biri olduğunu, tarikatın Timur'un oğlu Şahruh tarafından acımasızca ezildiğini, önemli bir kısmının Rum Ülkesi'ne göçtüğünü, fakat orada da özellikle 1444'de, Edirne'de padişah tarafından yaktırıl-

dıklarını, kendi müridleri arasında çok sayıda hurufi ya da hurufi meşreb kişiler olduğunu şimdi öğreniyordu. Öğrenmesi gereken ne kadar çok şey olduğunu düşündü. Üstelik bunların bir kısmı kendi müridleriydi ve o onların neler düşündüğünü dahi bilmiyordu.

Ertesi gün kuyumcu dükkanına yanında çıkını ile geldi. Bu çıkın onun en kıymetli hazinesiydi ve halifeleri bile henüz içindeki her şeyi görememişlerdi. Açtı ve pazarda mallarını sergileyen bir satıcı gibi Necm'in önüne serdi. Çoğu Nesimi'nin şiirleriydi. Hazreti Ali'nin güzel sözleri ikinci yeri tutuyordu. Attar'dan, Camî'den, Mevlana Celaleddin'den bazı parçalar vardı. Necm çocuğun bu hazinesinden etkilenmişti, onları bir bir inceleyerek topladı, çocuğun eline verdi ve onu elinden tutarak, İsmail'in her zaman arkasında ne olduğunu merak ettiği kapıya yöneldi. Kapı açılınca büyücek bir oda göründü. Necm eline aldığı bir kandili yaktı ve çocuğu bu penceresi olmayan odaya soktu. İsmail duvarda kocaman bir çifte vav görüyordu. Diğer duvarlarda pek çok el yazması üst üste istif edilmişti. İsmail artık Reşt'te geri kalan günlerini nerede geçireceğini anlamıştı. Ebced hesabının inceliklerini, harflerin gizli anlamlarını, Fazlullah'ı burada öğrendi. Ne yazık ki, buradaki konukluk da fazla uzun sürmeyecek, İsmail'e yeniden yol görünecekti.

Bu kez Doğu Geylan'a gidilecekti. Buradaki Lahican kentinin hakimi Mirza Ali onu davet ediyordu ve kendisi için özel bir konut hazır etmişti. Lahican'a varıldığında, İsmail'i tatsız bir haber de karşıladı. Onu saklayan ve hayatını kurtaran Uba Hatun, İbe Bey tarafından yakalattırılmış, ağır işkencelere uğratılmıştı. Bu işkencelerin nedeni olarak, onun sapkın olduğu, büyüyle uğraştığı gösteriliyor, fakat herkes asıl nedenin İsmail olduğunu biliyordu. Rüstem bu kadına yapılan işkencelerle yetinmemiş, onu Tebriz'de pazar meydanında astırmıştı. Gerekçe yine aynıydı: büyücülük. Erdebil bu idam karşısında çaresiz kalmış, Rüstem ise iki önemli sonuç elde etmişti: Uba'nın bir ferdi olduğu Dulkadır boyunun kan düşmanlığı ve Uba'nın ebesi olduğu Erdebil halkının bedduaları.

Lahican'da Mirza Ali, İsmail'e, pek büyük olmayan sade görünümü altında bir şehir hükümdarının tüm saygısını sunan bir konut hazırlatmıştı. Ayrıca ona o güne kadar öğrendiklerini geliştirmesi için Hoca Şemseddin adında bir de öğretmen görevlendirdi. İsmail, burada adeta Mirza Ali'nin ailesinden biri gibi muamele görüyor, uzun yıllardır pek uzun boylu tanımaya fırsat bulamadığı bir şeyle tanışıyordu: aile yakınlığı ve sıcak insan bakışları.

Burada çok zevkli yeni bir oyun da keşfetti. Dokuz yaşına girmiş, vücudu ileride daha fazlasına katlanması gerekecek olan bazı zorlukları karşılayabilecek hale gelmişti. Bu gerçeği, en önce yanından hiç ayrılmayan, geceleri nöbetleşe yatağının dibinde ve kapısının eşiğinde yatan savaşçı müridleri farkettiler. Bu Türkmen savaşçılar, insan vücudunun aynı ağaç gibi yaşken eğileceğini iyi bilirlerdi. Hele söz konusu olan savaş sanatını öğrenmekse, bu, bir kat daha böyleydi. Belirli bir yaş geçtikten sonra öğrenilecek savaşçılık ancak yasak savardı ve gerçek bir savaşçı karşısında hiçbir anlam ifade etmezdi. İsmail'in babası sevgili şeyhleri Haydar'ı hatırladılar: Haydar üç-dört saat yorulmadan kargı ya da kılıç kullanıyor, saatler geçtikten sonra bile vuruşları ilk vuruşu kadar güçlü olabiliyordu. Böyle bir güç ve daha önemlisi alışkanlık, ancak bu yaşlarda öğrenilmeye başlanırsa elde edilebilirdi. Hatta geç bile kaldıklarını düşünüyorlardı. Kalem ve kılıç: Haydar bunların ikisini de ustaca kullanıyordu ve eğer bir Safevi şeyhi bu ikisini aynı anda yapamazsa, yaşama şansı hiç yoktu.

Böylece İsmail'in oyunsuz hayatına bir oyun gelmiş oldu. Ata binme, ok atma, kılıç kullanma, kargıyı tam hedefe vurma, kalkanla korunma, gününün tümünü işgal etmeye başladı. Geceleri şiirlerine dönüyordu. Artık düzyazı da okumaya başlamış, listesindeki isimler artmıştı. Nizami, Ali Şir Nevai yeni keşfettiği isimlerdi. Günleri böyle geçerken hoş bir sürpriz de yaşadı. Bir gün tam kılıç taliminin ortasında, karşısında dost bir yüz görüverdi. Bu, kuyumcu Necm'in ta kendisiydi. Yanında birkaç hizmetkâr ve iki araba dolu yükle işte karşısındaydı. İsmail ne çok sevindiğini düşünürken

Necm ona doğru yürüdü ve herhangi bir şeye fırsat vermeden şeyhine secde etti. İsmail kendisine secde edilmesine alışıktı, ama Necm'in değil. Necm bunu ilk kez yapıyordu ve İsmail bunun çok seçilmiş bir davranış olduğunu hissetti.

Artık akşamları karşılıklı şiirler okuyabilecekler ve Necm, yine Reşt'teki gibi, ona bunların birinci, ikinci ve üçüncü anlamlarını açıklayabilecekti. Bu da İsmail'in yeni öğrendiği bir şeydi. Eskiden bir şiirin birden fazla anlamı olabileceğini bilmezdi. Okur ve kelimelerin anlamları üzerinde durmaksızın genel bir anlam çıkarırdı. Oysa şimdi Necm'den öğreniyordu ki, tasavvufta bir şiiri değerli kılan en önemli unsurlardan biri, şiirin birden fazla anlamı birbiriyle çelişmeden taşıyabilir olmasıydı. Bir şiir herkese bir şey anlatmalıydı: ümmiye, alime ve arife. En önemlisi, avama ve havassa anlattıkları, kendi çerçeveleri içinde tutarlı ve anlamlı olmalıydı. Avam anlamalıydı, anladığı elbette kendi doğrusu olacaktı, havassın da öyle. Bu farklı doğrular, aynı kelimelerle ifade edilmeliydi. Bu nedenle kelimelerin yapıları, farklı anlamları ve çeşitli kesimlerde aldıkları özel anlamlar çok iyi öğrenilmeliydi. Nesimi'nin şiirindeki "dilber" kelimesinden avam başka, havas başka bir şey anlardı. Ama ikisi de doğru olmalıydı. Bu iki seviyede de yanlış anlamlar verilmemeliydi.

İsmail artık ergenlik çağına girmişti. Her şeyin ilki ile tanışmaya başlamıştı. Bu ilklerden biri de tartışmaydı. Daha önce kimseyle tartışmamıştı. Müridleri onunla tartışmazdı. O da avamla tartışmazdı. En fazla, sorusunu sorardı: "Öyle mi?" İlk kez, bir dosta sahip olmanın tartışmayı da tanımak, kabul etmek ve yürütmek anlamına geldiğini Necm ile anladı.

Gündüzlerini askeri talimlerle geçirirken, Necm'in uzak durduğunu, bazen bu talimler uzadığında onun alındığını ve sabırsızlandığını biliyordu. Bunun nedenini önce kıskançlık olarak düşündü ve hoşuna gitti. Necm, şiirlerin vaktinin gelmesini istiyor ve kendisini savaş hocalarıyla paylaşmak istemiyordu. Nedenin bu olmadığını anladığında şaşırdı. Uzun bir talim gününün akşamı, hararetle, hocasının ayak

topuğuna vurduğu kargı tersiyle onu nasıl yere devirdiğini anlatıyordu. Necm, buz gibi soğuk bir sesle, "evet, öldürmeyi öğreniyorsun, aferin," deyiverdi. İsmail afalladı, ilk rüyasından bu yana kendini zamanın Zülkarneyn'i olarak görmüştü. Zulüm yapan, kılıcını tadacaktı. Dedesi, babası ve ağabeyi hep silah taşımış, ustaca kullanmışlardı. Başka nasıl korunabilirlerdi?

İmam Ali Zülfikar'ı ustaca kullanışıyla, Düldül'e binişiyle, Hayber Cengi'nde kale kapısını söküp kalkan olarak kullanmasıyla bilinmez miydi? İmam Hüseyin, Kerbela'da birçok zalimi kılıcıyla cehenneme gönderdikten sonra şehit olmamış mıydı? Necm kuru bir sesle bunlara cevap verdi: "İmam Ali'den, İmam Hüseyin'den bunları mı öğrendin? Peşin bir hükmün var. Bu peşin hükümle onlara bakıyor ve görmek istediğini görüyorsun. Kılıçla kurulan nizamın nereye vardığını görmüyor musun? Halid bin Velid de iyi savaşçıydı, kim övünebilir ki onunla?" İsmail'in cevabı hazırdı: "Evet, Halid bin Velid iyi savaşçıydı, ama kılıcını doğru yolda kullanmadı." "Doğru yolda kullanmadı, doğru..." dedi Necm, "ama buna kim nasıl karar verecek, ben sana bunu söylüyorum. Kılıç karar verecekse, kararını verdi bile. Sana diyor ki, Halid doğruydu, güç bende, kimin doğru olduğuna ben karar veririm. Sen de diyorsun ki, evet, güç sende ama, Halid doğru değildi. Öyleyse ben talim yapacağım, çok sayıda kılıcım, atım, ordum olacak ve doğruyu ben tayin edeceğim. Doğru, benim kılıcımın yazdığı olacak. Peki, o zaman senin onlardan farkın ne olacak?" İsmail durdu, kafası karışmıştı, ama Necm'le aynı fikirde değildi. Yalnız makul açıklamalar bulamıyor, düşünüyordu. "Ne yapacağız o zaman?" dedi. "Başımıza vuracaklar, susacağız, Uba Hatun'u asacaklar, ağlaşacağız. Teklifin bu mu? Biz bu kadar aciz miyiz, bu kadar korkak mıyız, zulmü men etmek bizim görevimiz değil mi?" "Mesele zulmü men etmek ya da ona boyun eğmek meselesi değil," dedi Necm. "Elbette zulmü men etmek bizim görevimiz. Ama mesele zulmü nasıl men ettiğin. Zulmü men etmek için zulüm yapmak, sana anlamsız, hatta saçma gelmiyor mu? Hiç boşuna düşünme, cevap arıyorsun, ben sana

babanın, dedenin vereceği cevabı vereyim. Savaşçı dervişlerin, savaşçı şeyhlerin ilkinin sen olduğunu mu sanıyorsun? Benim sana sorduklarımı, benim gibiler onlara da sordular, senin gibiler de cevap verdiler. Ne dediler, zahmet etme, ben sana söyleyeyim. Bunun geçici olduğunu söylediler. Zulmü yok etmek için onun anladığı dilden cevap vermeliyiz. Biz Allah'ın dostuyuz, en güçlü iman bizde, en güçlü savaşçılar da biz olabiliriz, vurur ve bir darbede zulmü yok ederiz. Evet, o sırada kurunun yanında yaş da yanabilir, oluk oluk kan da akabilir, ama bu bir kereye mahsus bir şey. Zulmü yok ettiğimizde ise artık selamete ereriz, aşk olur cihanın hakimi. İşte söyledikleri bunlar. Mantıklı görünüyor değil mi? Ama olmadı işte. Niçin?..

Niçinini anlatayım sana. Zulmü sen, bir tek sen yok edebilecek olsaydın, bunları söylememe gerek kalmazdı. Parmağını şıklatır ve yapardın, sana ve niyetine güvenim tam, bunun için şeyhimsin. Ama zulmü tek başına yok edemezsin. Zulmün orduları var ve senin de olmalı, değil mi? Hangi parayla olacak bu? Müridlerinin getirdiği adaklar, gönderdikleri nezirlerle mi? Vergi mi koyacaksın yoksa? Neyle besleyeceksin koca bir orduyu, hem asker hem çiftçi mi olacaklar? Hayır, çiftçinin buğdayını, göçebenin sürüsünü alacaksın. Peki, bunun ne kadarı zulüm, ne kadarı hak olacak? Vermek istemeyen birinden aldığında, sen zulmetmiş olmayacak mısın? Belki vermek istemediğini bile anlamayacaksın. Gönülden isteyerek veriyor gibi gelecek sana, çünkü kılıçlarından korkacak, hem verecek hem teşekkür edecek, ama arkandan ettiği bedduayı duymayacaksın. Hem sana bir şey söyleyeyim mi? Zulüm yok olmaz. Kimse bu dünyadaki zulmü yok edemez. O zaman cennete gerek kalmazdı, burasının adı da cennet olurdu. Niçin dünya bir sınanma yeridir denmiş, eğer dünyada zulüm olmasaydı, herkes mecburen nuru seçerdi. Sence bu bir sınanma olur muydu? Bak sana bir şey daha söyleyeyim, şimdi sana zulmü yok etmek nedir desem, bana ne söyleyeceğini biliyorum. Halifelerinin bir kısmı bunu her gün söylüyor ve ben de duyuyorum. Çok basit cevaplıyorlar. İmam Ali'nin yolu diyorlar, kutsal Oniki

İmamların yolu. Şimdi bunu kabul edenler arasında her şey süt liman, ortalık sakin görünüyor. Müslümanlarla Müşrikler savaşırken, Müslümanların arası da böyle iyiydi. Müşrikler yenilince ne oldu? Bu kez Müslüman kılığında Müşrikler ortaya çıktı, ya da alışanlar kendi aralarında Müşrik aradılar. Şimdi dünyanın her yerinde İmam Ali'nin yolunu getirdiğini düşün, ne olacak? Kum'dakiler şimdiden senin Türkmenlerine Müşrik diyorlar, ama bunu el altından yapıyorlar. Türkmenler de onlar için 'Yezid kılıklılar,' diyor. Ne olacak? Biliyor musun, Nesimi'yi Şiiler de kovaladı, biliyor musun ki, hakkında idam fetvası verenler arasında Şiiler de vardı. Zulüm bitmez, İsmail. Dünya bir sınanma yeridir. Bir tarafta zulüm, öte tarafta nur. Kişi bunlar arasında seçim yapacak. Bunun başka yolu yok."

İsmail durgunlaştı. Necm'in söylediklerinde itiraz edecek bir yer arıyor, bulamıyordu. Necm doğru görünen şeyler söylüyordu. Peki ya gurur?.. O atı üzerinde dimdik duran, yüzünü güneşe dönmüş, inandığından başka hiçbir şey için dövüşmeyen kahramanın gururu?.. Başına Haydari tacı yerleştirip kendisi miğferini giyen ağabeyi Sultan Ali'nin zırhları kadar parlak olan gururu? Bu gurur olmasaydı, bu gurur zulmün burnunu kırmasa, kulağını koparmasa, kolunu kesmese, bu gururu kibir sayan bunca dervişin ümidine ne olurdu? Şu fakir, canlarından başka her şeyleri alınmış müridleri, hangi bir yöne birazcık ümit için bakabilirdi? Onlara sınanıyorsunuz mu diyecekti? Seçin işte, sefalet, küfre dönüşen yoksulluk ya da zulüm. Onlara bu söylenebilir miydi? Seçin işte, nur içinde açlık, servet içinde zulüm. Herkes Nesimi miydi? Herkes yüzülen derisini sırtlayıp celladına acıyabilir miydi? Hayır, Necm doğru söylüyordu ama, İsmail'i ikna etmiyordu. Necm'in söyledikleri gururunu kırıyor, kırarken arttırıyordu. Necm iyi bir dost diye düşündü, ama Dedebey'in söylediği gibi, herkesin hamuru topraktır, ama bazı topraktan kil, bazısından demir ve bazısından da ateş çıkardı. Dedebey bir şey daha söylüyordu: "Kile, demire ve ateşe, hepsine de ihtiyaç var."

10

Kılıç ve şiir, her ikisine de kendisini iyice artan bir hırsla vermişti. Dedebey'i de seviyordu, Necm'i de. Fakat şiir zihnini ve gönlünü yoruyor, kılıç ise terletiyordu. Bir kılıç taliminden sonra birden titremeye başladı, rengi beyaza dönmüş, gözleri yerinden fırlamıştı. Herkes büyük bir telaş içindeydi. Bu gözleri gibi baktıkları, senelerdir türlü tehlikelere siper olarak korudukları şeyhleri ölüyordu. Hemen sarılıp sarmalanarak odasına götürüldü. Mirza Ali, Lahican'ın en iyi hekimleriyle koştu geldi. Titriyor, sayıklıyor, arada bir anlamsız bir şeyler söyleyerek yataktan kalkmaya çalışıyor, çığlıklar atıyordu. Hâlâ unutmuyordu. Ateşler görüyor, çok çeşitli sesler, feryatlar, inlemeler, güzel nağmeler duyuyor, binbir rengi seçiyor, sonra sadece siyah ve beyazı görüyordu.

Bir yıl, tam bir yıl böyle yattı. Müridler ümit kesmediler. Ruhu oradaydı, bu açıkça görülüyordu. Sadece onun ne gördüğünü, ne duyduğunu ve arada bir ne anlattığını onlar anlayamıyordu. Başında, ayak ucunda, kapısının eşiğinde, merdivenlerin basamaklarında, bahçenin tümünde, bahçe kapısının eşiğinde onun geri gelmesini bekliyorlardı. Arada

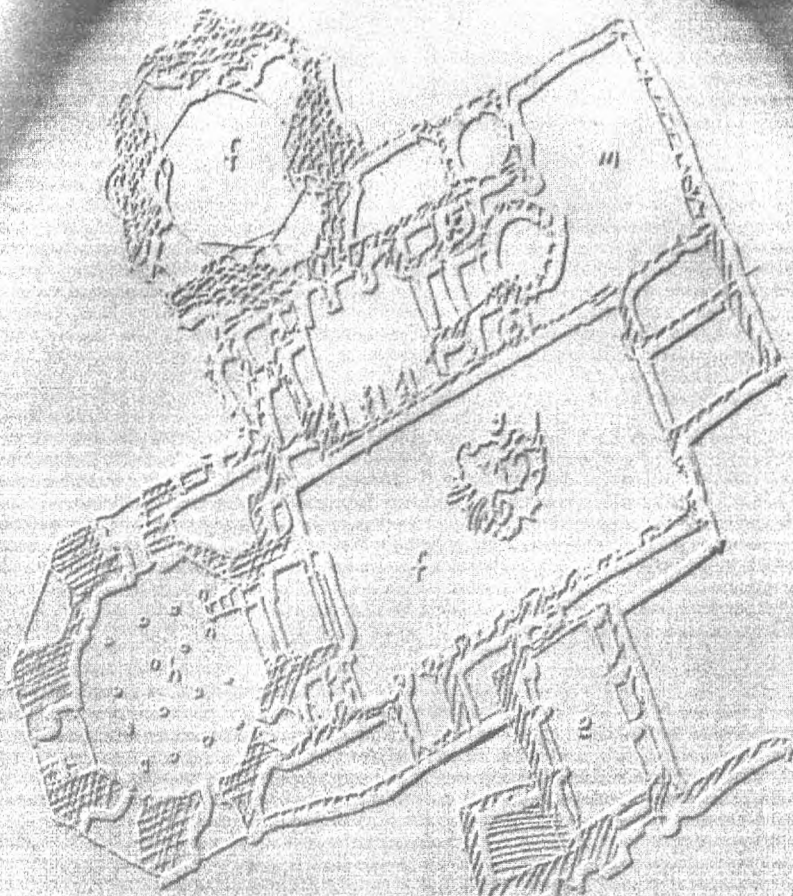
bir ses çıkardığında hepsi dikiliyor, su, havlu, çorba, ellerine ne geçerse yetiştirmeye çalışıyorlardı. Bir yıl sonra bir sabah güneş doğarken ani bir hareketle döndü ve oturdu. "Su," dedi. Sonra "ne oldu?" dedi. Dedebey cevap verdi: "Şeyhim sayrulandı, bir sene yattı." İsmail anlaşılmadığını düşündü, "onu biliyorum, ben yatarken ne oldu?" dedi.

O yatarken neler olmamıştı ki! Başladılar hep bir ağızdan anlatmaya: Sultan Rüstem koskoca bir ordu hazırlamış, Lahican'a yürümeye kalkmıştı. Tam yürüyüşü başlatacağı sırada, yeğeni Göde Ahmet Bey ve o kadar güvendiği komutanı İbe Bey ona karşı birleşmişti. Sultan Rüstem, kendisini en güçlü hissettiği anda öldürülmüştü. Bu kez Ahmet Bey ile İbe birbirine düşmüş, İbe kendisinin de hanedanın uzak bir ferdi olduğunu hatırlamış, sultan olmaya soyunmuş ve Ahmet Bey'i İsfahan yakınlarında yenip öldürmüştü. Durum kısaca böyle özetlenebilirdi. İbe idareyi ele almıştı. Gerçi sultanlığı kabul görmediği için Elvend Bey'i tahta çıkarmıştı ama, fiilen her şey elindeydi.

İsmail, birkaç gün sonra, sanki bir yıl yatan o değilmişçesine sağlıklı ve neşeliydi. Neşesi düşünceli olduğunu gizlemiyor, aksine düşünceliliğine hareket kazandırıyordu. Halifelerinin birçoğu gibi, o da gizlenmenin sona erdiğine inanıyordu. Rum Ülkesi, Şam, Erdebil ve Deylem'den gelen tüm haberler bunu doğruluyordu. Doğru zaman seçilmeli, o zamana kadar hazırlık yapılmalıydı.

Her yana haberler gönderildi: Safevilerin şeyhi dönüyordu, zaman artık onun elindeydi, gizlenme bitiyordu. Gizlenmenin bittiğini kesin olarak doğrulayan haber 1499 yılının haziran ayında geldi. Yani, İsmail 12 yaşındayken. Akkoyunluların bitmez tükenmez iç savaşlarından birinde, hanedanın en güçlü komutanı İbe Bey öldürülmüştü. Zaman artık gelmişti.

ORTAYA ÇIKIŞ

e= Küçük avlu
f= Büyük avlu
g= Çeşme
m= Mezarlık
k= Şah İsmail'in türbesi

11

Bir ağustos sabahı, İsmail, Necm'e şöyle dedi: "Hayatım uykuda geçti, rüyalarımda Nesimi, Fazlullah, Sabbah, İsmail, Attar, dedem Cüneyd ve atam Haydar dolaştı. Ne öğrendiysem, bu rüyalardan öğrendim. Bunların kimi kılıçla, kimi ateşle öldürüldü. Kimi de bir av hayvanı gibi kovalandı, kaçıp gizlenmek zorunda bırakıldı. Artık feleğin bu oyununu oynamayacağım. Av bitti. Şimdi avcı benim. Hepsi için avcı benim. Ama bu kez kaçıp saklanacak yer kalmayacak bu dünyada."

Yanında, Lahican'daki bu küçük dünyasında, çoğu Rumlu, azı Şamlu, kırk-elli kadar müridi bulunuyordu. Haziran başlarında, çıkma kararı alındıktan sonra Erdebil'e haber uçurulmuş, yapılabilecek şeyler, çıkışın ilk adımları planlanmıştı. Bu kadar az sayıda adamla yapılacak bir çıkış başlamadan bitebilirdi, bu nedenle müridlere Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki Deylem ülkesinde Tarum'a yönelmeleri ve şeyhlerini orada beklemeleri emredilmişti. Zamanın Zülkarneyn'i gözlerini Demirkapu'ya dikmiş, oradan güneşe doğru yürüyüşüne başlamayı planlıyordu. Tarum'da kendisini bu

yürüyüşü mümkün kılacak sayıda müridinin bekler olacağını düşünüyor, sabırsızlanıyordu.

Nihayet ağustos ortalarında, yanında müridleri ve sadık dostu Necm olduğu halde, Lahican'daki evine son bir kez baktı ve yüzünü Deylem'e çevirdi. Deylem eskiden beri Şiilerin merkeziydi, ayrıca müridlerine haber de gitmişti ve burada muazzam bir güce ulaşacaktı. Kırk-elli atlıdan oluşan grup Tarum'a geldiğinde, İsmail, rüya ile gerçek arasındaki farkın adının tecrübe olduğunu acı bir biçimde öğrendi. Tarum'da onu ancak üç yüz kişilik bir mürid grubu bekliyordu. Şehrin Şii olan halkı ilgisiz sayılmazdı ama, hiçbiri bir şeyh için dükkanını, ailesini ve şehrini terk etmeye hazır görünmüyordu. Şimdi ani bir tevkifata uğramayacak, böyle bir girişimi pahalıya ödetecek bir güce kavuşmuştu ama, bu güçle ne Demirkapu'ya yürümeyi ve ne de başka bir başarıyı hayal edilebilirdi.

"Herhalde," dedi İsmail, "müridlerim beni ata ocağımda bekliyorlar". Bu kez Erdebil'e yöneldi. Fakat bu kapıda onu çok kızdıran yeni bir hayal kırıklığı yaşayacaktı. Şehrin valisi Cakirlü Sultan Ali Bey, kendisine Erdebil'de güvenli olamayacağını, hatta kendisini alıkoymak zorunda bile kalabileceğini, bunun tatsız sonuçlar doğuracağını nazikçe bildiriyordu. Sonbaharın ilk soğukları başlamıştı, acele kışlayacakları yeri bulmaları gerekiyordu. Ercuvan'a gitmeye karar kılındı ve müridlere buraya gelmeleri bildirildi. Sonbaharın son günlerinde Ercuvan'daydılar ve sayıları şimdi ancak bini biraz aşmıştı.

İsmail nerede hata yaptığını düşünüyordu. Necm'e sormuyordu. Çünkü ona göre, bütün bu yapılanlar hataydı. Ona kalırsa, Erdebil'e tekkeye yerleşip herhangi bir mürşid gibi kılıçların gölgesi altında yaşamalı, arada bir de, bu kılıçların sahiplerine vereceği nasihatların önemiyle avunmalıydı. Oysa Dedebey ve Tekelü Haydar, ona batıya yönelmeleri gerektiğini, bunun için en uygun hedefin Erzincan olduğunu, burada yeterince güçlenebileceklerini söylüyorlardı. Bu, İsmail'e de doğru geliyordu, hem Zülkarneyn de önce batıya yönelmemiş miydi? Batıdan korkuyordu, kahinler

ve kendi rüyaları felaketin batıdan geleceğini söylemişlerdi, ama Zülkarneyn de batıdan güçlenmemiş miydi?

Yanında toplananların en tecrübelileri, babası Haydar'ın da yanında savaşmış olan askerlerdi. Öyleyse bu kış aylarında bu küçük orduya bir çekidüzen verilebilir, baharla birlikte yola çıkılabilirdi. Sayılarının azlığına karşın, bazı avantajlara da sahipti. Örneğin adamları arasında artık atsız olanlar yoktu, hepsinin silahları iyiydi ve senelerdir bu günler beklenerek sunulan adak ve nezirler İsmail'in ellerine önemlice bir servet bırakmıştı. Bu serveti Necm idare ediyor, kuyumculuğun verdiği tecrübeyle bu kış günlerinde İsmail'in küçük ordusu hiçbir yokluk hissetmiyordu.

Kış günleri ağır, sıkıcı ve tembelane geçiyordu. İsmail, yiğitlikle askerlik arasındaki farkları ilk kez bu kış günlerinde tanımaya başladı. Küçük cemaatinin henüz küçük olan sorunlara sahip bulunduğunu da burada öğrenecekti. Lahican'da bulunduğu günler sıkıntılı, zor günlerdi, fakat bu olağanüstü koşullar, müridlerine de olağanüstü bir özveri getirmiş, kendi aralarındaki sorunları önemli ölçüde bir kenara bırakabilmişlerdi. Şimdi ise durum farklıydı, herkes önemli günlerin arifesinde olduklarını biliyor, bundan kaynaklanan gerilim hepsini etkiliyor, hareketsizliğin verdiği içe dönme, unutulmuş iç sorunları depreştiriyordu. Öte yandan, şimdiden birkaç aşiretten gelen müridlerden oluşan bu küçük ordu, iç gerilimler yaratmaya başlamıştı. Aşiret üyeleri arasındaki en küçük bir tartışma hemen büyüyor, iki kişi arasında çözülebilecek bir mesele aniden onlarca kişinin meselesi haline geliyor ve hiç unutulmuyordu. Sayıları çok az olan Farsiler Necm'in çevresinde toplanmışlar, İsmail'den fazla uzaklaşmamaya çalışıyor ve bu vahşi Türkmenlere biraz da korkuyla bakıyorlardı.

Zor durumlarda birçok kez ortaya çıkan Dedebey, hemen iki çözüm getirdi. Buna göre, önce bu bin kişilik ordu yüzer kişilik gruplara bölünecek, her bir grup mümkün olduğunca aynı aşiretten oluşacak ve grupların başına yüzbaşı sıfatıyla bu aşiretlerin saygın üyeleri getirilecekti. Necm bu öneriye itiraz etti. Ona göre bu durum, ileride daha da beter sorun-

lara yol açabilirdi. Dedebey'in önerisi uygulanırsa, aşiretler birbirinden iyice uzaklaşacak, onları kaynaştırıp barıştırmak artık hiç mümkün olmayacaktı. Dedebey Necm'in bu itirazına güldü ve onun bir koyun sürüsünü bile yönetemeyeceğini söyleyerek aşağıladı. Söyledikleri yönetme denen şeyin ta kendisiydi. Aşiretler arası sorunlar ezelden beri vardı ve hep varolacaktı. Onları kaynaştırıp barıştırmak, ancak Necm gibi bu dünyada yaşamayan birinin kurabileceği bir ham hayaldi. Kuyumcu, şimdi bin olan sayıları çok daha arttığında, birbirine karışık birliklerdeki bir aşiretler çatışmasının nerelere varacağını hiç düşünüyor muydu? Sonra, her bir aşiret bir yana dağıtılırsa, onları izlemek, tutumlarının değişip değişmediğini kontrol etmek nasıl mümkün olacaktı? Oysa herkesin yeri belli olursa, şeyhin onları yönetmesi ve her an göz önünde tutması çok daha kolay olurdu. Zaten askerlikten biraz anlayan biri bile kolayca görebilirdi ki, hiçbir asker yanında en güvendiği yoldaşları olmadan savaşa girmek istemezdi. Bu kuyumcu dışında herkes bilirdi ki, böyle bir ordu ilk savaşta darmadağın olurdu. İsmail, Dedebey'in teklifini kabul etti ve zaten Dedebey'in söyledikleri karşısında çaresiz kalan Necm'e de gönülsüzce susmak düştü.

Dedebey'in ikinci çözümü çok gelenekseldi: "Asker bir an bile boş bırakılmamalı. Boş kalan asker başka şeylerle ilgilenir, varsa, evini, çoluğunu çocuğunu düşünür, yoksa, vahşi bir kurt gibi sağına soluna bakar, ısıracak birilerini arar," diyordu. "Şu Ercuvan'ın önüne kocaman bir kardan kale yaptıralım," dedi. İçine üç yüz kişi koymayı ve kalan yedi yüz kişiyle de taarruz edip talim yapmayı öneriyordu. İsmail "üç yüz az değil mi?" diye sordu. Dedebey "çok bile," dedi, "iyi bir kalede yüz asker, dokuz yüz askeri durdurur." İsmail bu tekliften çok hoşlanmıştı. Kaleyi Dedebey savunacak, taarruzu da kendi yönetecekti. Bu oyun tekrar tekrar hemen her gün oynanıyordu.

İsmail, Dedebey'in olağanüstü biri olduğunu düşündü. Kısa bir sürede umutsuzluğa kapılmış, birbirleriyle tartışmaya başlamış müridleri, onun önerdiği çözümlerle hareket-

lenmiş, kaynaşmış ve coşkulanmıştı. Bu düşüncesini Necm'e açtı. Hayretle gördü ki, Necm bir kez daha farklı düşünüyordu. "Bu duruma ben de sevindim," dedi Necm, "ama bunu büyütme. Dedebey elbette zeki ve tecrübeli biri, üstelik hayatı bu aşiretlerin içinde geçtiğinden, onların davranış tarzlarını, neye nasıl tepki vereceklerini çok iyi biliyor. Önerdikleri ve şimdi uyguladığımız şeyler de iyi oldu. Ama bunlar geçici çözümler tabii, eğer senin hedeflerini tam anlamıyla anlamışsam." İsmail kendi kendine soruyordu: "Benim hedeflerim neler? Bunları ben bilmezken Necm'e nasıl anlattım ve o neler anladı?" "Neymiş benim hedeflerim?" diye sordu Necm'e. Necm, İsmail'i rencide eden bir çabuklukla cevap vermeye başladı, oysa İsmail onun hiç olmazsa bu soru karşısında biraz düşünmesini, zorlanmasını ya da en azından, nezaket gereği de olsa, zorlanır gibi yapmasını isterdi. Hayır, Necm'den bütün bunları beklemek beyhudeydi. O, yanlarında başkaları varken, İsmail'e tam anlamıyla bir müridin mürşidine davrandığı gibi davranırdı. Ama ikisi yalnızken bütün bu göstermelik saygı biter, İsmail'in karşısına ağzına geleni bildiği gibi söyleyen bir adam çıkardı. İşte yine bu haliyle, "senin hedefin, hedefine hiçbir sınır koymamak, senin hedefin hiç durmamak, hiç 'bu kadarı yeter' dememek, senin iddian zulmü bütün dünyadan yok etmek, kökünü kazımak değil mi?" diye sordu. İsmail düşünmedi bile, evet, öyleydi, tam da buydu, hedefi buydu. O bir hükümdar değildi. Belirli bir yeri fethedip orada kendine sınırlar çizerek hüküm sürmek, kendisine verilen göreve ihanet etmek olurdu. "Emanete hıyanet benim yapacağım bir şey mi sence?" diye sordu Necm'e. "Hayır," diye kendisi cevapladı, "ben hükümdar değilim, hüküm sürmeye gelmedim." "Ama artık bir şeyh de değilsin," dedi Necm. "Evet," dedi İsmail, "değilim, ama bu sadece benim için geçerli değil, dedem Cüneyd, babam Haydar, ağabeyim Sultan Ali de sadece bir şeyh değillerdi." "Bunu anladığına sevindim," dedi Necm, "şimdi bir düşünelim, bir, sen bir hükümdar değilsin. Hükümdardan eksik bir şey olarak mı düşünüyorsun kendini? Hayır, bir hükümdardan fazla bir şeysin. Aynı onlar gibi kı-

lıcı elinde tutmak istiyorsun, aynı onlar gibi ordun var ve Allah'ın izniyle daha da büyüyecek. Onlardan fazlan ne? Şu ki, sen toprakla ilgilenmiyorsun. Toprak senin için bir araç. Sen dünyanın tüm topraklarını da alsan, bu seni tatmin etmeyecek. Doğru mu?"

İsmail başıyla onayladı. Necm devam etti: "Sen fetih dediğinde, bu fethin iki anlamı var öyleyse. Birincisi, toprakları açıp üzerlerinde zulmeden zalimleri yok etmek. Ama bu yeterli değil. Çünkü zulüm insanların yüreğinde, öyleyse bu gönülleri de fethetmen gerekiyor. Gönülleri fethetmeden bunu yapmanın bir olanağı da yok. Yani sen insanlara nasıl düşünmeleri ve nasıl hissetmeleri gerektiğini de öğreteceksin, öyle değil mi?" İsmail, yine başını evet anlamında salladı. "İşte seni hükümdarlardan fazla kılan bu," dedi Necm, "yani sen hükümdarla şeyhi birleştiriyor, ama ikisinin toplamından da fazla bir şeyi temsil ediyorsun. Hatırla, Hazreti Ali kendisine nasıl yöneteceği sorulduğunda ne demişti: 'Kur'an'a, Resulullah'ın sünnetine ve kendi içtihatıma göre.' Onun için diğerleri ona güvenmediler. Kur'an'a ve sünnete göre deseydi seçilecekti, ama o 'kendi içtihatıma göre' deyiverdi. Diğerleri de ne kastettiğini anlayamadılar. Çünkü bu içtihatın ileride hangi anlamlara gebe kalacağını bilemezlerdi. Onlar, bunu söyledikten sonra, artık Ali'ye güvenemezlerdi. Niçin? Bir düzene bağlı olanlar en çok belirsizlikten korkarlar. Öngörülemezlik, onlar için bildikleri felaketlerden bile daha korkutucudur." İsmail, Necm'i dikkatle dinliyordu ve birden onun kullandığı bir sözcük karşısında olağanüstü heyecanlandı, yine de bunu belli etmemeye çalıştı. Bu sözcük, "öngörülemezlik" sözcüğünün ta kendisiydi. Yani, şu anda heyecanlandığı halde, bu heyecanını en yakın dostundan bile gizlerken yaptığı şey. Bunu içgüdüsel olarak öğrenmişti İsmail, öngörülemezlik büyük bir güçtü, ani ve şaşırtıcı olmak büyük ve aynı derecede korkutucu bir güçtü. Hükümdarlar ve şeyhler öngörülebilirdi. Bir hükümdarın hangi toprağı istediği önceden belli olurdu, şeyhler ise zaten yüzlerce yıldır aynı şeyi yapıyorlardı. Ama kendisi her zaman öngörülemez olmalıydı, öyle olacaktı.

Durdu ve Necm'e sordu: "Peki bütün bu anlattıklarının Dedebey ve onun çözümleriyle ilgisi ne?" "İlgisi şu," dedi Necm, "bu büyük hedefi, aşiretleri bölük bölük ayırarak gerçekleştiremezsin. Memlûklara bak, orada da bir sürü kabile var, ama sultan onların tek tek hepsinden güçlü. Neden? Çünkü onlar Memlûk. Çünkü onlar ayrı bir grup. Sultanın çevresinde hiçbir aşiretten olmayan koca bir güç var. Aşiretler biliyorlar ki, böyle bir hakem onlar için çok gerekli bir şey. Arada bir tek tek her biri aleyhine kararlar verse de, bu değişmiyor. Aslında değişse de bir şey değişmeyecek, çünkü sultanın gücü her bir aşiretten daha fazla. Osmanlı'ya bak. Sultanın çevresinde kapıkulları var. Bu kapıkulları tek tek ülkesindeki her bir güçten daha güçlü. Hatta ikisi, üçü birleşse bile, yine kapıkulları daha güçlü. Böyle olunca tebaa kavga edemez, kavga ederse bedelinin yüksek olacağını bilir çünkü. İsyan ise tümden boş bir hayale dönüşür".

"Peki," dedi İsmail, "bu köleler ya da kapıkulları isyan ederse ne olacak?" "İşte," dedi Necm, "meselenin can alıcı noktası da bu. Onlar isyan ederse, felaket olur sultanlar için." "Öyleyse biz bunu yapamayız," dedi İsmail. Necm burada gülümsedi: "Senin gücün asıl bu noktada ve sen hâlâ bunun farkında değilsin. Şeyh Cüneyd ve baban nasıl bu kadar çok aşireti bir araya getirebildi? Nasıl bu kadar farklı, hatta bazen birbirlerine düşmanlıklar taşıyan aşiretler onların emri altında ölüme bile gidecek kadar birbirleriyle kaynaştılar? Cevap çok basit, müridleri her aşiretteydi. Aşiretlerin tamamı mürid olmasa bile, kalpleri o kadar temiz olmasa, başka amaçlar da taşısalar, müridler her yerdeydi ve çoğunluktaydı. Onların haberi olmadan hiçbir şey olamazdı, üstelik onlar kölemenler ve kapıkulları gibi para da almıyorlardı. İşte cevap burada." "Dedemden, babamdan söz ediyorsun, şimdi de böyle değil mi? Bu Türkmenlerin hepsi benim müridim, hepsi bana bağlılar. Tek bir emrimle gözlerini kırpmadan ölürler, aksini mi düşünüyorsun?" diye sordu İsmail. "Hayır," dedi Necm, "aksini düşünmüyorum, ama senin dikkatini başka bir şeye çekmek istiyorum. Boşuna mı hedefinin sonsuzluğundan söz açtım? Boşuna mı hükümdar-

dan da, şeyhten de fazla bir şey olduğunu söyledim? Dikkatini çekmek istediğim konu şu: Sen senelerdir Lahican'dasın, orada da daha çok büyümekle uğraştın. Çevrende en çok elli kadar müridin vardı. Bu süre içinde Erdebil, tekke ve babanın yaratmaya çalıştığı bir sürü şey ihmal edildi. Müridlerinin gönlündeki ateş, hâlâ dedenin ve babanın attığı odunlarla besleniyor. Nereye kadar bu böyle devam eder? Bir gün çağır Tekelü Haydar'ı, sor. Erdebil'de tekkede yaşanan sorunları sana anlatsın. Dedenin, babanın hangi sorunlarla uğraştıklarını anlatsın. İnsan zayıf bir yaratıktır İsmail, nefsi de çok güçlü, doymak bilmez bir oburluktadır. Şimdi çevrende bin kişi var, ama bu yarın on bin, yüz bin olduğunda, bu dediğimi daha iyi anlayacaksın. O zaman kontrol edemezsin, çünkü müridlerinin hepsi bir şeye inanıyor, ama inandıkları senin inandığın değildir. Her birine sor, hepsi sana inanıyor, ama hepsi kendilerinin sen'ine inanıyor. Bu haliyle bir sürüyü yönetmek kolay değildir. Müridliği yeniden ele alman lazım, çok ihmal edildi ve çok yıprandı. Baban bu meseleyle çok uğraşmış, hatta oturmuş, bazı şeyleri de yazıyla tesbit etmiş, bu yazdıkları hâlâ Erdebil'de, tekkede olmalıdır. Tekelü Haydar bunları ve yerlerini bilir. Bunları bulup okumalı, müridlik meselesini ele almalı ve bir hale yola koymalısın, hedefine varman için elindeki en önemli güç budur."

İsmail bütün bu konuşmaları yutar gibi bir açlıkla dinlemişti. Necm'i biraz da bunun için seviyordu. Onun için kendisinden daha önemli hiç, ama hiçbir şey olmadığını biliyordu. Ne aşiret, ne çoluk, ne çocuk. Varsa yoksa İsmail'di. Söylediklerinin samimiyetle söylendiğini bilmesi, Necm'in sakin aklıyla birleştiğinde, İsmail için olağanüstü önemli hale geliyordu. Necm sanki her şeyin, ama her şeyin üstünden bakabilirdi, her zaman sükûnetle düşünebilirdi. Bu da onu önemli ve farklı kılıyordu.

12

Baharın ilk işaretleri, kardan yaptırdığı kalenin eskisinden daha hızlı erimeye başlamasıyla ortaya çıktı. Daha sonra, artık insanları da arada bir ısıtan güneşle. İsmail, ağaçların çiçek açmasını Ercuvan'da beklemeyecekti. Müridleri kış boyunca iyi hazırlanmışlar, iyi beslenmişler ve en önemlisi, ikide bir her türden bahane yaratarak huzuruna geldikleri pirlerine son derece sıkı olan bağlarını daha da sıkılaştırmışlardı. İlk yönelecekleri yer Rum Ülkesi ve orada da özellikle Erzincan olmalıydı. Bu konuda herkes fikir birliği içindeydi. Hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli gücü ancak orada sağlayabilirlerdi. Ama ondan önce yapılacak küçük bir iş vardı. Bu iş, Erdebil'i ziyaret etmekti. Erdebil'e gidilmeli, buranın kendilerinin ata ocağı olduğu, küçük bir valinin Erdebil üzerindeki tasarruflarını engelleyemeyeceği dosta düşmana gösterilmeliydi. Bu arada, İsmail de babasının yazdığı söylenen sayfaları bulmalıydı.

Bu küçük iş, İsmail'e derin bir huzursuzluk duygusu veriyordu. Bu duygunun kaynağı, sorun çıkartabilecek olan Akkoyunluların Erdebil valisi değildi. Artık onun elleri kolları

bağlıydı. Bütün şehir, taparcasına sevdikleri, yıllardır hasret kaldıkları, çocukluğundan beri her saatini izledikleri şeyhlerini beklerken ve bu şeyh iyi silahlı, tecrübeli bin atlısıyla gelirken, Erdebil valisi ancak seyirci olabilirdi. İsmail'i rahatsız eden şey, bir zorunlu karşılaşmaydı. Annesiyle karşılaşacak olmasıydı, varlık nedeni olduğunu bildiği, ama buna dayanamadığı annesiyle karşılaşacak olması, İsmail'i huzursuz kılıyordu.

İsmail'in kısa hayatında kadınların önemli yeri olmuştu: Alemşah Begüm, Hancan Hatun, Uba Hatun ve Paşa Hatun. Bu dört kadından üçünü düşündüğünde içinin ısındığını hissediyordu. Bu üç kadın seyrine düştüğünde, hep sıcak bir oda, incelikle işlenmiş örtüler, süslemeler, mırıltılar, okşamalar ve sohbetler görüyordu.

Ama birinci kadını, yani annesinden başkası olmayan Alemşah Begüm'ü düşündüğünde, karşısına tümden farklı bir tablo çıkıyordu. Kendi annesini, uzun mesafeler, soğuk duruşlar ve sisler arkasından görebiliyor, onu görünce de danteller, yastıklar, minderler, baş yaslanacak dizler ortadan kayboluyor, yerlerini Akkoyunlu Sarayı'nın soğuk gri duvarları, ürkütücü sütunları alıyordu. Bu seyir görüntüsü tümüyle boş değildi. İsmail Lahican'da bulunduğu süre içinde, annesinin onunla haberleşmek için pek fazla bir gayret gösterdiği söylenemezdi. Kimileri bunu onu korumak için yaptığını ileri sürseler de, İsmail bunu ileri sürenlere ancak kuşkuyla yaklaşıyor ve bu sav, savunanların onun gözünde kuşkulu kişiler olmasından başka bir sonuç yaratmıyordu. Paşa Hatun da Erdebil'deydi. Üstelik bugüne kadar hayatta kalmasını ona borçluydu. Kendisinin güvenliğini kim ondan daha çok düşünebilirdi ki? Ama buna rağmen Paşa Hatun sık sık ona haberciler yolluyor, içini ısıtan, gururunu okşayan mektuplar, hediyeler gönderiyordu. Hemen her ay onunla haberleşiyor, ihtiyaçlarını soruyordu. Ya annesi, o Erdebil'de bir şeyh karısı ve başka bir şeyh annesinden çok farklı bir şekilde oturup duruyordu.

Bir Safeviden çok, bir Akkoyunlu gibiydi. Bir mürşid karısından çok, bir hanım sultandı. Akkoyunlu askerlerince

korunuyor, kendisine hâlâ saraylardan hediyeler gönderiliyor ve o öylece şeyh oğlunu unutmuş gibi durup duruyordu. Hele küçük kardeşi İbrahim'in kendi yanından ayrılıp Erdebil'e, annesinin yanına gitmesi, bütün bu yalnızlık yılları boyunca onun analığına sığınması ve ona bu analığı sunan annesinin kendisine bu olanca ilgisizliği, İsmail'i derinden etkiliyordu. İsmail bu vaziyeti her gün biraz daha büyüyen bir mübalağa içinde yorumluyor, olumsuz duyguları bir çığ gibi büyüyordu. Önce bunu basit bir ilgisizlikle, daha sonra kendisinden çok Sultan Ali ve İbrahim'e düşkünlüğüyle, daha sonra kendisini sevmemesiyle açıklıyordu. Evet, böyle olmalıydı, şeyhliği sevgili oğlu Sultan Ali'den kendisi almıştı ve annesi, İsmail'i Sultan Ali'nin postunda görmeye dayanamıyor olmalıydı.

Zaman geçtikçe bu açıklama da İsmail'e yetersiz gelmeye başladı, Alemşah onun da annesiydi ve nihayet yine posta oturan onun oğluydu, buna sevinmesi, bu ortanca oğlunu desteklemesi gerekmez miydi? Bu kez yeni bir açıklama buldu, ki bu bir öncekinden daha tedirgin ediciydi. Unutmayan hafızasıyla Akkoyunlu Sarayı'nda geçen günleri hatırladı. Ağabeyi Sultan Ali Baysungur'u yenip Tebriz'e bir kahraman olarak döndüğünde, annesinin gözlerinde oluşan pırıltılar aklına geldi.

Annesi sarayda bir sultan annesi gibi dolaşıyordu. Oğlu Sultan Ali onun için bir Safevi şeyhi değil, düpedüz bir Akkoyunlu hükümdarıydı. Annesinin ufku bu kadardı ve onu asıl ilgilendiren Akkoyunlu hükümdarlığı olmalıydı. Bu kadınlar ne kadar da dar görüşlü olabiliyordu. Kendi oğullarına verilen görevleri, yüklenen emanetlerin büyüklüğünü bile anlayamıyorlardı.

Bu açıklama İsmail'i yine bir süre idare etti. Bu açıklamaya göre, annesi basitçe bir dargörüşlülük içindeydi ve hâlâ kafası babasının ailesinde ve sarayında kalmıştı. İsmail bu durumu içine sindirebilirdi, ama yönetme sanatıyla biraz daha az ilgilense ve yaşı biraz daha küçük olsa ve annesinden biraz daha fazla sevgi görmüş olsa.

Oysa sevgi görmemişti, yaşı ilerlemişti –Akkoyunlu sul-

tanı ve sultan adaylarından büyüktü şimdi– ve yönetme sanatı üzerine birçok ders alma fırsatı bulmuştu. Bu dersler ona bazı şeyler öğretmişti.

Bunlardan birine göre, tamburun bir telinden uyumsuz bir ses geliyorsa, önce o tel, sonra diğer teller, sonra tamburun sapı, sonra gövdesi ve sonra da gövdesinin yapıldığı ağaç gözden geçirilmeliydi. Başka bir derse göre, eğer bir yamaçtan bir taş yuvarlanırsa, o taşın neden yuvarlandığı, hangi taşlara çarpacağı, hareket ettirdiği tüm diğer taşların hangi başka taşlara çarpacağı ve nihayet düştükleri suda yaratacakları dalgaların hangi sazları nasıl etkileyeceği düşünülmeliydi.

İsmail bütün bu derslerle birlikte düşündüğünde, annesine ilişkin bulduğu son açıklama da onu ancak birkaç hafta idare edebildi. Şimdi Erdebil'e gidişinin arifesinde vardığı son açıklama ise, bugüne kadar geliştirdiklerinin en vahimiydi. Oğlu için Akkoyunlu sultanlığını istemek, bir Akkoyunlu hanım sultan, bir begüm için en doğal haklardan biriydi. Ama bunun bir istisnası vardı, o da Alemşah'tı.

Çünkü annesi bir hanım sultan değil, ondan çok daha fazla bir şey olmalıydı, bir Safevi anası. Kime hükmederse hükmetsin, bir Akkoyunlu sultanı aynı zamanda başka bir anlam da taşıyordu. Bu anlam Sünni olmaktı. Akkoyunlu sultanları Sünniydi ve öyle olmaları gerekirdi. İşte bunu keşfetmek, İsmail'i başka taşları da yoklamaya yöneltti.

Erdebil'de annesinin çevresinde bulunanların çoğu Sünniydi. Babası Uzun Hasan da bir Sünniydi. Dahası, İsmail annesinin tarikata bağlılığına ilişkin hiçbir açık belirti göremiyordu. Üstelik, vardığı bu sonuçlardan sonra görülebilecek bazı kanıtları bile ihmal ediyordu.

Necm'e bile bu kuşkularını açmadı, öyle ya, söz konusu olan kendi annesiydi. Kendi kendine bir çözüm bulmuştu, elbet bir gün annesinin bağlılığını ölçecek bir sınama şansı yakalayacaktı. Annesini sınayacaktı ve bu sınama sonunda karar verecekti. O günlerde Necm'e yeni yazmış olduğu bir şiirinden bazı dizeler okudu:

"Gönlim ister vaslını ey sevgü canan yeniden
Ab-i la'linden kılam bir derde derman yeniden

Yüzine şeytan kimi takılmadı zahid sücud
Mutlaka kâfirdir ol getürsün iman yeniden

Işka geldi gönlüme hükm itdi canım mülkine
Şükr kim öz tahtına üş geldi sultan yeniden

Gel vefa resmin aradan sen götürme men dahi
İdeyim bir sıdk ilen bir ahd ü peyman yeniden."

Necm dikkatle dinledi, özel bir şeyler söylemek istediğini anladı, sorar gözlerle baktı, kanlanmış gözler buldu ve dahasını sormadı.

13

Erdebil bir bahar sabahı uyandığında, yıllardır beklediği şeyhini kapılarının önünde buluverdi. İsmail, yolculuğu sabahın ilk ışıklarıyla birlikte orada olacak şekilde planlatmıştı. Bu, onun yeni bir huy edindiğinin ve bu huydan çok hoşlandığının belirtisiydi. Erdebil halkı haberi alıp hızla yataklarından boşalıp sokaklara uğradığında, vali Cakirlü Sultan Ali'nin henüz güneş doğmadan önemli subaylarıyla birlikte "ava çıktığını" öğrendi. Şehirde, yalnızca, ne düşmanlıklarının ve ne de dostluklarının bir işe yarayacağı askerlerden oluşan küçük bir Akkoyunlu garnizonu kalmıştı.

İsmail'in edindiği şu yeni huy, yani öngörülemez olma gayreti, Erdebil halkında garip bir duygu yaratmıştı. Senelerce onu beklemişler, aynı babası Haydar için olduğu gibi ona da karşılama törenleri tasarlamışlar, bu tasarılarını birbirlerine anlatırken tartışmışlar, şeyhlerini ne ka-

dar çok sevdiklerini diğerlerine göstermeye çalışırken hayal güçlerini epey zorlamışlardı. Şimdi bu önemli olay, şehrin tarihine yazacakları süslü bir sayfa olanağı, birdenbire, hem de şeyhleri tarafından ellerinden alınmıştı. Fakat onları daha fazla rahatsız ve huzursuz eden başka bir şey vardı. Birbirlerine bile söylemeye cesaret edemedikleri şey, bu ani davranıştan ve bu ani davranışın mimarından korktuklarıydı.

Erdebil yolunda katılanlarla birlikte sayıları bin beş yüze varan Safevi atlılarının önemli bir kısmı, aylardır ayrı kaldıkları yakınlarını bir an önce görmek için Rumlular mahallesine yönelirken, yaklaşık yüz kadar atlıyla tekkeye yönelen şeyhlerinin sessizliği, tepkisizliği ve dikliği, onların bu duygularını daha da derinleştirdi. İsmail, beyaz atının üzerinde mavi kaftanı ve kızıl başlığıyla dimdik ilerliyor, önündeki her şeye sanki bir engelmiş gibi bakıyordu. Karşılamak için önüne çıkanlar olduğunda atının başını çeviriyor ve etraflarından dolaşacak bir yol arıyordu. Atlıları da bu ilerleyişten etkilenmiş, tek bir ses çıkarmadan onu izliyordu. Öyle ki, halkın tezahürat isteği birkaç cılız denemeden sonra başlamadan bitiverdi. Şimdi şehrin dar sokaklarında yalnızca mırıltılar, atların nallarının ve koşumlarının çıkardığı sesler vardı. Kurbanlarının başında elde bıçak bekleyenler, protokolü yerine getirmek için loncalarının başında ortaya dökülen zanaatkârlar, hocalar, dervişler, dilenciler, ağıtçılar, alkışçılar, elleri böğürlerinde öylece kalakaldılar. Artık izlemiyorlardı, sadece geçip tekkeye doğru gitmesini seyrediyorlardı. Hareket etmeksizin, oldukları yerden. İsmail hedefine vardığında, bir süre daha öylece kaldılar, sonra Rumlular mahallesine ve pazar yerine yöneldiler. Vücutları soğumuştu, onları üşütenin ilkbaharın sabah rüzgarı mı, yoksa yaşadıkları sahne mi olduğuna karar verememişlerdi. Bazılarının dudaklarından, hangi duygularla söylendiği anlaşılamayan "aniden geliverdi, ölüm gibi!" sözcükleri dökülüyordu.

İsmail tekkeye vardığında, çoktandır dış kapıya top-

lanmış olan halife, derviş ve müridleri gördü. Tekke halkı çok yüksek olmayan seslerle "Allah! Allah!" diyerek onu bekliyordu. Atından indiğinde herkes secde vaziyeti almıştı, büyük kapıya yöneldi, kapının sağ ve sol duvarlarını, sonra da eşiği eğilerek öptü. Sağ ayağını eşikten aşırdı ve atalar ocağına girdi. Geniş avluya, mutfağa, büyük amca Cafer'in garip konutuna, küçük camiye, babasının köşküne tekrar tekrar baktı. Her yeri, her şeyi, en küçük ayrıntıyı dahi hatırlıyordu. Hemen girişte sağ taraftaki çeşmenin yosunları daha da artmıştı, arkasındaki dut ağacı kabalaşmış, sakız ağacı genişlemişti. Gördüğü her şey, hayalinde kalan haline göre küçülmüş gibi geldi ona. "Büyüdüğüm için herhalde," diye düşündü. Birden tam karşıdan merak, korku ve sevgi ifadeleriyle kendisine bakan bir çift gözle göz göze geldi. Bu gözleri tanıyordu, bu gözler aynı tekke mağarasına saklandıkları gün baktıkları gibi, yine en içine bakıyorlardı. Bunlar, kardeşi İbrahim'in gözleriydi. Öyle durmuş ona bakıyordu. Hızla, hızla ona doğru yürüdü, koşmak kendisine yakışacak olsa tüm hızıyla koşacaktı. Yanına vardı ve kucakladı, burnunu boynuna gömdü, kardeşinin, babasının ve annesinin kokusunu içine doldurdu. Öteki şaşırmıştı, aslında kendisinden birkaç yaş büyük olan bu ağabey sanki ondan yüz yaş daha büyüktü. Ne yapacağını bilemiyordu, tüm Safeviler gibi secde mi etmeliydi, elini mi öpmeliydi bilemiyordu, titrek bir sesle "annem sizi köşkte bekliyor şeyhim," diyebildi.

Alemşah, İsmail'i bir hanım sultan gibi karşılamadı. Bir ana ve bir mürid gibi de karşılamadı. Başına kırmızı ve siyah renklerden sardığı çeki, yasını ve kocasını hatırlatıyordu. Alemşah, İsmail'i yaslı bir kadın olarak karşıladı. Kocası ve büyük oğlunun yasını sürdürüyor, bu dünyada bu yası sona erdirecek hiçbir gerekçe bulamıyordu. Bütün gün bu köşkte oturuyor, namaz kılıyor, oruç tutuyor, dua ediyordu. Köşkün bahçesiyle ilgileniyor, herkesin hayran kaldığı güller yetiştiriyor, sık sık da bahçedeki kuyunun başında oturup, dalıp gidiyordu. Soyu bütün dünya impa-

ratorluklarına ulaşan bu kadın, tüm bu hükümdar sülalelerinin bin yıllık yorgunluk ve bezginliğini taşıyordu. İsmail'in sandığının aksine, artık siyasetle hiç ilgilenmiyordu, tarikatla da ilgilenmiyor, tüm o tarikat içi çekişmeleri siyasetten ve Akkoyunlu sarayından farklı görmüyordu. Bazen halifeler ona gelip danıştığında, "Allah sizinle olsun," diyor, sanki devamını getirecekmiş gibi, dudakları küçük bir hamle yapıyor, ama bu devamı kimse duymuyordu. Sadece tekkenin işe ve ibatesiyle ilgileniyor, maddi konularda titiz davranıyordu.

Ne yapacağını şaşırma sırası şimdi İsmail'e gelmişti. İşte köşkteydi ve annesinden üç adım uzaklıktaydı. 35'ini yeni doldurmuş bu kadın, pencerenin önündeki minderine oturmuş, bir ayağı altında, diğerini sarkıtmış olarak öylece duruyor ve ona bakıyordu. İsmail'e olduğundan çok yaşlı göründü ve elini hafifçe uzatıp belli belirsiz "gel" işareti yapana kadar, onu bulunduğu yere çiviledi. İsmail bu çaresizlik ve şaşkınlığına sinirlenmiş, bütün vücudunu ateş basmıştı, ona doğru üç adım attı ve elini öptü. Alemşah mindere hafifçe vurarak "otur" işaretini verdi. İsmail uysal bir deve gibi çöktü ve eli hâlâ annesinin elinde, bir süre öyle oturdu. "Büyümüşsün," dedi kadın. "Dedene, yani benim babama benziyorsun," diye devam etti. Sustular, İsmail senelerdir ilk kez kendisiyle karşılaşıp eğilmeyen tek varlıkla, suskunluk içinde oturuyordu. Bir anne sahibi olmak ne garip bir duyguydu. Varlığını ona borçlu olmak ne büyük bir borçtu. Nasıl da annesine herkesin annesine davrandığı gibi davranmıştı. Elini öpmüş, sessizce söylediklerini yapmıştı. Bütün bunları yaparken nasıl da herkese benzemişti. Demek ki, o da bütün insanlar gibi doğumluydu. Bu "bütün insanlar gibi" düşüncesi sinirlerini bozuyordu. Doğumlu olmak, ölümlü olmak anlamına geliyordu ve İsmail bu türeme sonuca katlanamıyordu. Şimdi sinirlerini bozan şeyleri daha iyi tanımlayabiliyordu, annesinin elini öpmesi, herkes gibi insan olduğunu kabul etmesi anlamına geliyordu. Onun önünde eğilmesi, doğuran ve zamanı geldiğinde öldüren gücü tanıması an-

lamına geliyordu. Bu Allah'tı ve İsmail uzun süredir Allah'ın kendisine ayrıcalık tanıdığına inanıyordu, oysa şimdi annesini gördüğünde böyle bir ayrıcalıktan şüpheye düşmüştü. Doğum konusunda onu herkese benzeten Allah, niçin ölüm konusunda bir ayrıcalık tanımış olsundu ki? Anne onun öncesiydi ve bir önce olduğuna göre, bir sonra da olacak demekti.

Ne kadar oturduklarını bilmiyordu İsmail. Ama annesinin kendisine sorular soracağını ummuştu. Ne yapacağını, babasının ve ağabeyinin intikamı konusunda ne düşündüğünü, Safevilerin geleceğini nasıl planladığını soracağını ummuştu. Kendisini buna göre hazırlamış, cevaplarını birkaç kez kafasından geçirmiş, bununla da kalmamış, bu cevapları verirken nasıl bir tavır takınması gerektiğini bile düşünmüştü. Ama o kadar hazırlandığı sorular yoktu ortada. Herkesin merak ettiği cevaplar ise, İsmail'in kursağında düğümlenip kaldılar. Alemşah'ın tüm yaptığı, bir eliyle doksan dokuzluk tesbihini çekmek, ötekiyle de oğlunun elini sıkıca tutmaktı. Sonra tutan elini gevşetti ve İsmail'in yanağına götürdü, belli belirsiz bir okşamayla "Allah seninle olsun," dedi. Dudakları yine bir kıpırdadı, ama herkes gibi İsmail de merakla beklediği bu ilave sözcükleri duyamadı. Kalktı ve annesinin odasından çıktı. Buradan uzaklaşmalıydı. Havaya, temiz havaya ihtiyacı vardı. Kendisini köşkten dışarı attığında, içinden çığlık atmak geçiyordu.

O gün, İsmail kimseyle konuşmadı, kimseye bakmadı ve kimseyi görmedi. Gece olduğunda derviş hücrelerinden birine gitti ve yattı. Her zaman olduğu gibi, sabahın ilk ışıkları İsmail'i yeniledi. Kalktı, hücreden çıktı ve onlarca meraklı gözün bakışları altında çeşmeye doğru dik ve hızlı ilerledi. Yüzünü yıkadı, güneşe döndü ve inatla ışınlarına baktı, baktı, baktı. Sonra Cafer'in garip konutunun eşiğine ilişmiş olan Necm'i gördü. Necm'in sanki geceyi o eşikte geçirmiş gibi bir hali vardı ve bu haliyle kendisine bir şeyler anlatmak ister gibiydi. Yanına gitti ve "ne oldu benim asık suratlı dostum?" diye sordu. "Keşke

sormasaydım," diye de düşündü. Çünkü sorusu bir zembereği harekete geçirmiş gibiydi. Zemberek boşaldı. Necm dervişlerin de Türkmenler kadar kaba olduğundan, kendisine kimsenin konukseverlik göstermediğinden ve en önemlisi, hiçbirinin bu küçük binaya girmesine izin vermediğinden şikayete başladı. Bunları o kadar hızlı söylüyordu ki, İsmail aralarındaki bağı kuramaz hale gelmişti. "Ne olacak yani?" dedi, "buraya gelir gelmez aklına bu binaya girmekten başka bir şey gelmedi mi? Küçük bir ev işte, burada büyük amcam Cafer kalırmış." Bunları söylerken, kendisinin de bu küçük binayı içeriden hiç görmediğini hatırladı. Kapısına baktı, sağlam tahta kapının üzerinde kocaman bir asma kilit takılıydı. Büyük amca hakkında hemen hiçbir şey bilmiyordu, sezileri ve arada bir kulağına çalınan sözcükler, onun yaşadığı sürece önemli biri olduğunu anlatıyordu. Sonra birdenbire unutulmuş gibiydi. Şimdi İsmail buraya girmeye can atıyordu. İçinden kilidi parçalamak geçti ve sonra gözlerini kendilerini izleyen dervişlerden birine çevirdi, derviş çağrıyı almıştı, koşa koşa şeyhinin yanına geldi. "Buranın anahtarı kimdedir?" diye sordu İsmail. "Tekelü Haydar Halife'dedir şeyhim, bilirsiniz, büyük amcanız Cafer'in en yakın dostu oydu," dedi derviş. "Tekelü Haydar'ı çağırın öyleyse," diye buyurdu İsmail.

Derviş koşa koşa uzaklaşırken, Tekelü'yle amcasının dostluğunu hiç bilmediğini düşündü İsmail. Bu halifeden babası, dedesi ve büyük amcasıyla ilgili birçok şey öğrenebilirdi. Ne garip adamdı şu Tekelü! Bu kadar senedir yanındaydı, herkes ona babası ve dedesiyle ilgili birçok şey anlatır ve onlarla yakınlıklarıyla övünürken, o bir kez olsun bu konuda ağzını açmamıştı. "Mürşid sormadan mürid söylemez," ilkesi geldi aklına İsmail'in. Haydar haklıydı, kendisi ona bu konuda hiçbir şey sormamıştı ki. Kapının önünde ileri geri adımlarken, her zamanki sakin haliyle Haydar'ın geldiğini gördü. Bu adamın sükûnetine hayrandı. "Buyur şeyhim," dedi Haydar. Bekletilen bir şeyh olarak kızması gerektiğini düşünen İsmail, hiçbir şey

söylemeden gözüyle kilidi işaret etti. Haydar'ın eli belindeki deri keseye gitti ve oradan bir anahtar çıkardı. Bu anahtar da kilit kadar kocamandı. Haydar kilide yönelip açarken, "burayı kimseye emanet edemezdim pirim," dedi.

Yedi yıldır kimsenin geçmediği bu kapı açılınca, dışarıya yoğun bir küf kokusu hücum etti. Giriş örümcek ağı içindeydi. Binanın birinci katı bir küçük girişten ve arkasındaki küçük bahçeye yol veren kısa bir koridordan oluşuyordu. Burada en çok yeri, sanki ikinci katın önemine işaret ediyormuşçasına, merdiven ağzı kaplıyordu. İsmail korkmuştu. Mağaradan, gece takiplerinden, hasta yattığı sırada gördüğü kabuslardan korkmayan İsmail, bu büyük amcanın mahremine girmekten korkmuştu. Bunu tabii ki söyleyemezdi ve yine tabii ki ilk olarak onun içeri girmesi gerekiyordu. Haydar onu rahatlattı, "şeyhim izin verirse, öne düşüp yol göstereyim," dedi. İsmail başıyla onayladı. Haydar ağır ağır içeri girdi, sanki eski bir dosta bakar gibi çevreye bakındı. "Hey yüce Allah'ım, bana bu kadar uzun hayat verip beni hâlâ mı sınarsın," dedi içinden. Allah'tan hep şeyhiyle birlikte onu da almasını niyaz etmişti, ama O almamıştı, en iyisini elbette O bilirdi, ama bir kula da bu kadar sınama bazen ağır bir yük gibi geliyordu. Ağır ağır merdivenlerden çıkmaya başladı, peşinde İsmail ve onun peşinde de Necm vardı. Onları yeni bir kapı ve yeni bir kilit karşıladığında, Haydar'ın eli yeniden deri kesesine gitmişti bile. Bu kapı da açılınca, karşılarına büyücek bir giriş çıktı. Girişte biri doğuya, biri batıya bakan iki küçük pencere vardı ve içeri güneş giriyordu, dolayısıyla küf kokusu hissedilir derecede daha azdı. Hemen karşıya, perdeyle örtülü bir kapı denk geliyordu. Bu perdeli kapı, Cafer'in yaşamının neredeyse tamamını geçirdiği büyük bir odaya yol veriyordu. Büyük odaya girdiklerinde, Necm neredeyse feryat denilebilecek bir "aman!" çekti. Bu odada Cafer'in yatağı, batıya ve doğuya yerleştirilmiş iki büyük sedir, duvara asılmış bir derviş kıyafeti, nefir, arakiye, seyid sarığı, Haydari baltası, koca taneli

kehribar bir tesbih ve yüzlerce üst üste istif edilmiş, üzerlerini kalın bir toz tabakası kaplamış kitap bulunuyordu. Necm'in "aman" çektiği de zaten bu sonuncusuydu.

İsmail, sabahın bu saatinde güneş alan doğudaki sedire oturdu. Haydar, ellerini omuzlarına kavuşturmuş, onun konuşmasını bekliyor, Necm ise beklemeye dayanamıyor, gözleri fıldır fıldır kitapların üzerinde dolaşıyordu. İsmail artık yanından ayırmayacağı bir hazine bulmuştu, bunu biliyordu ama, onu şimdi asıl ilgilendiren, babası Haydar'ın defteri yahut defterleriydi. "Haydar, babamın yazdığı, sürekli bir şeyler karaladığı bir defter varmış, o acaba burada olabilir mi?" diye sordu. "Bir değil şeyhim, iki," dedi Haydar. Sonra kendisine herkesin apaçık bildiği bir şey sorulmuşçasına, batıdaki sedirin yanında duran ve Necm ile İsmail'in şimdi gördükleri küçük tahta dolaba yöneldi. Dolabın iki serçe kanadına benzeyen kapaklarını açtı ve içinden, kalınca ciltli iki defter çıkardı, bunları üç kez öpüp alnına götürdü ve İsmail'in sedirdeki dizinin hemen yanına bıraktı. İsmail defterleri aldı ve öptü, sonra Necm'e uzattı, "sana emanet, ama kapağı açılmayacak," dedi. Çevresine bakındıktan sonra, Haydar'a "Erdebil'de kaldığım sürece burada yatacağım, dervişlere söyle de burayı temizlesinler," dedi.

İsmail, o gün akşamı zor etti. İki gündür şeyhlerini görmek için sabırsızlanan, tekkenin önüne kümelenen Erdebilliler bir gün daha boşuna beklediklerini anladılar. İbrahim sık sık ağabeyine sorular soruyor, onun yanından hiç ayrılmıyordu. Tekkenin her yanını dolaşıyor, teftiş eder gibi davranıyordu. Aslında teftiş edecek bir şey olmadığını kendisi de çok iyi biliyordu. Çünkü bu anormal büyüklükteki tarikatın merkezi olağanüstü iyi işleyen bir mekanizmaya benziyordu. Alemşah maddi işleri yönetiyor, muhasebeyi idare ediyordu. Halife ve dervişler ona karşı bu konularda sorumluydular. Aynı zamanda becerikli bir kasap olan Dulkadırlı Veli derviş mutfağı yönetiyor, yine kendi gibi kasap olan mezbahanın idarecisi Geylanlı Naki, dervişin hazırlattığı etleri yüzyıllık Safevi mutfağı tec-

rübesiyle kavurmaya dönüştürüyor, her gün en az beş yüz kişiye yemek dağıtıyordu. Yakacak sorununu çözmek, ormancılıkta mahir olan Tekelü bir dervişle ona yardımcı olan beş müridin işiydi. Cüneyd zamanında müzik konusunda ortaya çıkan sorun çözüldüğünden beri tekkede bir saz atölyesi kurulmuştu ve burada bir Ustacalu derviş ustalık yapıyor, nice yeni ustalar yetiştiriyordu.

Haydar'ın kurduğu silahhane, o gün bugün hiç ara vermeden faaliyetine devam ediyor, kılıç, kargı, zırh, kalkan, gürz, ok makinası imal ediyordu. Yalnız tüfek imali durmuştu. Ne yazık ki kimse, bir tüfek ustası olan Haydar'dan bu zanaatı öğrenememişti ve tüfekler ancak çok yüksek bedellerle Hindistan üzerinden getirilen Portekiz mallarıydı. Kısacası, bu tarikat irisinin merkezinde bir düzensizlik ve bir sıkıntı görülmüyordu. İsmail, kendisine kalan mirasın yalnızca manevi olmadığının farkına her adım başı bir kez daha varıyordu. Şimdi farkediyordu ki, emri altında mükemmel işleyen bir makine vardı. Bu makinenin en önemli işlevlerinden biri de, müthiş bir hızla çalışan haberleşme düzeniydi. Erdebil'e Rum Ülkesi'nin, Memlûk Ülkesi'nin, Kafkasya'nın en ücra köşelerinden her gün onlarca mektup geliyor, sürekli başında en güvenilir halifelerin bulunduğu bu posta servisinin dervişleri, bu mektupları okuyor, sınıflıyor ve mürşide sunuyorlardı. Haberleşmeye verilen önem, en başta onunla görevli dervişlerin güvenilirliğinin birçok sınavdan geçirilmesinden belli oluyordu. Gelen mektuplar hemen her konudaydı. Müridler sanki mesafelere meydan okuyor, yapacakları her işte Erdebil'e danışmakta bir yarar görüyorlardı. Bazen evlilik konularında dahi tekkenin arabuluculuğuna başvurulduğu oluyordu. Bu mektuplara mürşidin cevabı, ya da mürşid Erdebil'de yoksa, en kıdemli halifenin cevabı yazılıyor, altına Safevi damgası vuruluyordu. Cevaplanmayan mektup yoktu ve ulaştıkları yerlerde bu cevaplar çok güçlü etkiler gösteriyor, oranın hayatıyla ilgili önemli sonuçlar doğuran birer kutsal belgeye dönüşüyorlardı. Bütün bu yeni öğrendiği şeyler, İsmail'i hayranlık

dolu bir hayrete düşürmüştü. Her zamanki gibi hayretini ustalıkla gizliyor ve dolaşıyordu. Başka bir gün olsaydı, gördüğü her şeyle çok daha yakından ilgilenir ve çok daha fazla soru sorardı, ama bugün aklı başka yerdeydi. Aklı, babası Haydar'ın defterlerindeydi.

Güneş battıktan kısa bir süre sonra, İsmail kendisi için temizlenmiş ve düzenlenmiş Cafer'in konutundaydı. Kapıda artık örümcek ağları yoktu. Kapının kararmaya yüz tutmuş tahtaları sert fırçalarla saatlerce ovulmuş, sarartılmıştı. Girişteki taşlığın taşları yıkanmış, üzerlerindeki harikulade renk ve desenler kendilerini sergilemeye başlamıştı. İçeriden artık küf kokusu değil, güçlü bir gül rayihası geliyordu. Üst kata çıkan merdivene yönelmeden, İsmail'in kafasından, niçin bu binanın bu hale getirilmesi için kendi emrinin gerektiği geçti. Bu kadar senedir niçin kimse burasını görmemiş, temizlemeyi ve kullanmayı düşünmemişti? "Bir hikmeti vardır," dedi kendi kendine ve üst kata, artık kendisinin olan büyük odaya çıktı. Necm iki üç adım gerisinden onu izliyordu. Büyük odada yeni eşya yoktu, fakat varolan tüm eşya, sanki yeniymişçesine temizdi. Her tarafta kandiller yakılmıştı ve oda ışıl ışıldı. İsmail sabah yaptığını tekrarladı ve doğu penceresi önündeki sedire oturdu.

Dışarıdan bu konuta bakıldığında, çok önemli bir değişiklik dikkati çekiyordu. Binada temizlik dışında değişen hiçbir şey yoktu. Cafer'in zamanında olduğundan biraz daha fazla ışık dışarı taşıyordu, o kadar. İnsanları hemen kendisiyle ilgilenmeye çağıran değişiklik bambaşka bir türdendi ve geleceğe ilişkin güçlü mesajlar iletiyordu. Safevi tarikatının başkentinde, Erdebil'in göbeğinde, koca bir tekkenin duvarlarının ve binlerce müridin ortasında, bu küçük binayı elli kadar Türkmen savaşçısı koruma altına almıştı! Arka bahçede on kadarı sürekli oturuyor, ön kapı dört, üst kata giden merdivenler iki, üst kat girişi yine iki savaşçı tarafından korunuyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, iki savaşçı İsmail'in eşiğinde oturuyor, geri kalanlar da binanın çevresinde görevleri gereği her şe-

ye ve herkese kuşkulu bakışlar fırlatarak devriye geziyorlardı. Tekke halkı, bu değişiklik karşısında nasıl bir duygu taşımaları gerektiğinde kararsız kalmışlardı. Koca Erdebil ve koca tekkenin göbeğinde bütün bunlara gerek var mıydı? Kendileri şeyhlerini koruyamazlar mıydı? Yoksa şeyhleri onlara bile güvenmiyor muydu? Bu kaygılar alınganlıklarını harekete geçirecek türdendi. Bu alınganlığı etkisizleştiren şey ise ciddiyetti. Şeyhlerinin büyüklüğü tartışılmazdı, büyük insanların büyük düşmanları ve büyük düşmanların da sinsi küçük aletleri olurdu. Öyleyse, bu getirilen yeni koruma ciddiyetinin ne zararı olabilirdi? Şeyhleri bir sultandan çok daha büyüktü ve bir sultan kadar ciddiyetle korunması da gayet tabii olmalıydı.

İsmail, Necm'e oturmasını işaret etti. Doğudaki sedirî kendine seçişiyle, batıdakini Necm'e bıraktığı belli olmuştu, ama öteki geldi, onun sedirinin dibine oturdu. Yanından hiç ayırmadığı büyük ve süslü çantasını açtı, içinden Haydar'ın defterlerini çıkardı ve öpüp alnına götürdükten sonra İsmail'in dizinin yanına bıraktı. "Burada konuşulan her şeyin burada kaldığını biliyorum Necm. Ama artık burada okunan her şey de burada kalacak," dedi İsmail. Sonra, üzerinde "Birinci Kısım" yazan defteri aldı, "Bismillâhirrahmanirrahim" diyerek açtı.

Okumaya başladı. Defter şöyle başlıyordu:

"İmam Cafer Sadık, bu babı bu ayeti kendi nutkundan buyurdu hükmü ayan ve beyandır.

Evladı olan kimselere tarikat bablarını ve ahkamların ve hakikat hallerin ve maarifet bablarını ve ehl-i tarikat pirlerin ve erkana varan taliplerin ve sûfi kardeşlerin her halini açıklar.

Ve hem bildirir ki cümle evlad-ı Resuldan olan ve talip olan buna göre davranalar. Yol erkan süreler. Ve yola varalar ki, onların Muhammed ümmeti oldukları belli ola. Böylece onlara Müslüman demek caiz olur."

İsmail'in okuduklarını Necm her zamanki dikkatiyle dinliyordu. İsmail okumakta zorlanıyordu, bazı yarım cümleler vardı, bazen bir-iki cümle yazılmış araya boşluk-

lar ve "acaba ne yapılmalı?" gibi sorular konmuştu. Bazen de aralara şekiller çizilmişti. Bu şekiller daha çok silahlara aittiler. Tüfek ve top şekilleri vardı. Bir top şeklinin altında "evladım, buna dikkat ede!" yazılıydı. Başka bir yerde, "çok sayıda tüfek ustası getirtilmeli, barut ustaları yetiştirilmeli," deniliyordu. Bir kale resmi çizilmiş ve resimde topçunun, süvarinin, piyadenin yerleşeceği yerler belirtilmişti. İsmail babasının topçu kuvveti olduğunu şimdi öğreniyordu ve bu konuda halifelerden bilgi alması gerektiğini düşündü. Ercuvan'daki kardan kaleyle yaptıkları talim dahi bir ordunun toplar olmaksızın bir kale karşısında ne kadar zorlanacağını ona öğretmişti. Dedebey'in bir sözünü unutmuyordu: "Toplar olmadan da bir ordu bir kaleyi alabilir, ama ondan sonra artık ordu olmaktan çıkar," diyordu Dedebey. Defteri karıştırmaya devam ediyordu, başında üç nokta bulunan bir bölüme geldi ve yine yüksek sesle okumaya başladı:

"...Malûm olsun ki, cümle sahabe vardılar Hazreti Ali'ye biat kılıp boyun sunup talip olup iradet getirdiler. Hazreti Resul buyurdu: 'İki adam birbirleriyle musahip olmalı,' dedi. Hemen o an Muhammed, Şahı Merdan Ali ile musahip ve kardeş olup birliğin anlamını gösterdiler. Muhammed Mustafa sallallahu taala aleyhi vesellem kendi mübarek eliyle kuşağını açtı. Şahı Merdan Aliyyel Murtaza'yı bağrına bastı. İkisi bir gömlekten baş gösterdiler. Başı iki, gövdeyi bir gördüler. Hazreti Resul, Ali hakkında şu hadisi okudu: 'Lahmike lahmi, demmike demmi, ruhike ruhi, cismike cismi'. * Bazı sahabe dediler ki: 'Bak, hem kızını verdi hem kardaşım dedi.' Bazıları ikrarını zayi edip dönek oldular. Sonra Ali Aba'ya hakaret ettiler. Binlerce lanet olsun Ali Aba düşmanlarına, denmiştir."

İsmail Necm'e döndü, "sanki doldurulsun diye boş sayfalar bırakmış, ne düşünüyorsun?" diye sordu. Necm, şöyle dedi: "İşte sana Ercuvan'da bahsettiğim buydu. Baban bunun gerekliliğini çok önce kavramış ve yerine getirmeye çalışmış. Dikkatini çekti mi bilmem, ama okuduğun sayfalar çok basit, kolay anlaşılır bir dille yazılmış. Doğru,

bence de o boş sayfaları doldurulsun diye boş bırakmış. Kendisi niye doldurmamış? Belki vakti olmadı, belki de vaktinin gelmesini bekliyordu. Yazdığı dilden açıkça anlaşılıyor ki, burada muhatabı avam ve avama gerçekleri açıklarken, bir şeyh dikkatli olmak, zamanı gelmemiş gerçekleri ortaya dökmemek zorundadır. Aksinin vebali büyüktür." Burada sustu ve başını önüne eğdi.

Necm'in bu davranışının anlamını İsmail biliyordu. Bu Necm'in kendisini koruma tavırlarından biriydi ve "bir şey daha var ama bunu söylemek istemiyorum, sen sormadan söylemem, sen sorunca söylerim ve senin sorman söylememin gerekçesini oluşturur," anlamına geliyordu. "Uzatma Necm, söyle ne var?" dedi İsmail. "Babanı bütün müridleri, halifeler, Erdebilliler, kısacası onu seven herkes son derece yumuşak, şefkatli, cömert biri olarak bilir, sayar ve severdi. Bu doğruydu da. Ama İsmail, onun karşısında bir şekilde hasbelkader yer almış olan herkesin gözünde, baban bir kasırgaydı. Acımasız, yıkıcı ve yakıcı. Şemahi ve çevresinde kasıp kavurduğu insanlar, yıllarca bunu anlattılar. Hâlâ da anlatmaktalar. Baban dışa karşı çok sert bir insandı ve bu sertlik yazdıklarında da boy veriyor."

"Nasıl?" diye sordu İsmail. "Mesela," dedi Necm, "binlerce lanet olsun Ali Aba düşmanlarına, diyor, peki kim bu düşmanlar? Senin nasıl anladığını, benim nasıl anladığımı, Tekelü Haydar'ın, Dedebey'in nasıl anlayacağını bir yana bırakalım. Şu kapı eşiğindeki iki Türkmen nasıl anlar bunu? İstersen çağır sor, 'Sünniler' diyeceklerdir sana. Peki sonra ne olacak? Babanın Şemahi'de davrandığı gibi mi davranacağız? Arkamızda sadece yıkıntılar ve cesetler mi bırakacağız? Deylem dışında şu yakın çevreye bir bak, buraların tüm ülkelerinin halkının çoğu Sünni, peki onları yanımıza çekmeye uğraşmayacak mıyız? Bu kapındaki gibi savaşçıların sayısı on bine, elli bine çıktığında ne olacak? Sana bunun için gönülleri fethetmelisin demiştim, ama sadece içerdeki değil, dışarıdaki gönülleri, hatta mühürlü gönülleri de fethetmelisin." Necm birden

sustu, söyleyecekleri vardı, fakat aniden sözlerini kesti. Susmasının nedeni, İsmail'in şimdi bir kuyu kadar derin bakan gözleri ve bu gözlerde gördüğü şiddetli öfkeydi. Cılız bir sesle "sen sordun, ben söyledim," diyebildi.

İsmail kendisine ve öfkesine güçlükle hakim oldu. Annesiyle karşılaşmasından beri tüm birikenler taşsa, Necm'i bir öfke seli boğabilirdi. Dişlerinin arasından "artık yatsak iyi olacak," dedi. Necm kalktı, batıdaki sedire yöneldi, İsmail de Cafer'in yatağına. Biraz sonra İsmail'in sesi duyuldu, "seni niçin sevdiğimi bilemiyorum Necm," diyordu. Göz ucuyla baktığında, İsmail'in, babasının defterlerini karıştırmaya devam ettiğini gördü. Uykuya geçmeden önce, tam o iki arada, uykuyla uyanıklık berzahında, "aşk ve cevr ü cefa, bu böyle olmak zorunda mı?" diye geçirdi aklından.

Sabah Necm, İsmail'in kendisini dürtmesiyle uyandı. "Sabah oldu Necm, kalksana artık," diyordu. Bu çocuğa şaşırıyordu Necm. Sanki her sabah yenileniyordu bu çocuk. Kendisi dün gece nerede kalmışsa, hâlâ oradaydı. Ama işte o, başına dikilmiş, sanki yeni bir oyun başlıyormuşçasına oyun arkadaşını uyanmaya çağırıyordu. Aslında haklı olan oydu, yeni bir oyun başlıyordu ve içinde yaşadıkları zaman ve mekanda oyunları bu çocuk başlatırdı.

Erdebil halkı kıvranıyordu. Senelerce bekledikleri şeyhleri gelmiş, geleli beş günü geçmiş ve daha pek azı uzaktan onun yüzünü görebilmişlerdi. Bu alıştıkları bir durum değildi. Cafer sürekli onlarlaydı. Bütün asık suratlılığına rağmen, bir müşkülü olan ya da hiçbir sorunu olmayıp sadece kendisinden daha güçlü, bilgili biriyle görüşüp rahatlamak isteyen herkes ona kolayca ulaşabilirdi. Cüneyd'in hayatının çoğu Erdebil dışında geçmesine rağmen, Erdebil'de olduğu zamanlarda ona ulaşmak ve hayır duasını almak, karşısında sadece arada bir gözlerine bakarak oturmak son derece kolaydı. Haydar da babası gibiydi.

Erdebilliler için bir şeyhi görmek, onun huzurunda oturmak, onun tarafından hitap edilmek, ona karınca ka-

rarınca adaklar götürmek ve hatta, eğer sorma lütfunda bulunursa, ona bir-iki fındık kabuğunu doldurur, doldurmaz söz söylemek, dünyada yapılabilecek hayırlı işlerin en başında geliyordu. İşleri kötü gidenler, karısı ya da kocasıyla geçinemeyenler, tarlasını su basanlar, çiçek bahçesi böceklenenler, tavukları hastalananlar, çocukları olmayanlar, koca bulamayanlar, ev yaptıracak, evlenecek, çocuğunu sünnet ettirecek olanlar, kısacası kendi hayatları için önemli her sorun ya da olayda, Erdebilliler soluğu şeyhlerinin huzurunda alıyorlardı. Şeyhin bu sorunları sonuna kadar dinlemesi, çözüm önermesi ya da bizzat çözmesi önemli değildi. En azından onlar için şart değildi. Sadece dinlemesi, belki bir "hımm" demesi, bunu ona iletmiş olmaları, onunla ortak bir şeye sahip olmaları onlara yetiyordu. Evlerine döndüklerinde garip bir huzur ve bir o kadar garip ve sonsuz bir meşgale bulmuş oluyorlardı. Huzurun nedeni belliydi. "Hakikat" makamında oturan bu şeyhin sorunlarını bilmesi dahi yeterliydi. Böylece küçücük sorunlarının şu koca âlemi tanzim ve idare eden iradenin dikkatinden kaçmaması sağlanmış oluyordu. Bu anlamda Erdebilli olmak, büyük bir ayrıcalıktı. Başka nerede sıradan bir kul hakikatle bu kadar kolay yüzyüze gelebilir, sorunlarını hakikat makamına bu kadar rahat iletebilirdi ki? Meşgale ise, görüşme sırasında şeyhin tüm tavır ya da tavırsızlıklarından kaynaklanıyordu. Şeyhin yanından ayrılıp evine ya da işinin başına dönen Erdebilli, en azından birkaç gününü şeyhinin yorumunu yaparak geçirirdi. Şeyh "hımm" demişti. Acaba bunu sözlerinin şurasında demesi ne anlama geliyordu? "H" neden uzatılmıştı, bu olumsuz bir işaret miydi? Şeyh gözünü kırpmış ya da esnemişti, bu ne anlama geliyordu? Sorular soruları, yorumlar yorumları üretiyor, bu yüce makamla kurulan bağ, Erdebillinin zihninde en özenilen faaliyetlerden birini besleyen kaynak oluyordu.

Şimdi ise kıvranıyorlardı. Bu yeni karşılaştıkları şeyhe ulaşmanın güç oluşu onları daha da tahrik ediyordu. Hiçbir şeyi unutmadığını, olağanüstü şiirler yazdığını –bazıla-

rını şimdiden ezberlemişlerdi bile–, tecrübeli bir savaşçı gibi ok atıp kargı savurduğunu, Kur'an'ı üç yaşında ezbere bildiğini duymuşlar, dahası, gittikleri her yerde anlatmışlardı. Her yeni şeyhin bir öncekinden daha büyük olmasına alışmışlardı ve şimdiki şeyhleri bugüne kadar gelenlerin kuşkusuz en büyüğüydü. Ama bir de görebilseler ve konuşabilselerdi...

İsmail ise, geldiğinden beri bu konuyu ağırdan alıyordu. Kendi kendine bile itiraf etmediği şey, bu konudaki feyzini Dedebey'den almış olduğuydu. Lahican'daki uzun günler boyunca yaptıkları sohbetlerden birinde almıştı bu feyzi. Sohbetin konusu, halka karşı bir şeyhin takınması gereken tutumdu. Dedebey, her zamanki gibi Necm'in aksine, bir şeyhin halktan mümkün olduğu kadar uzak durmasını, fiziken ulaşılması güç bir mevkide bulunması gerektiğini savunuyordu. Bunları savunurken, yine her zamanki gibi güçlü bir muhakeme sergiliyordu. "Bir şeyh ya da bir hükümdar," diyordu, "halk tarafından ne kadar kolay ulaşılabilir bir yerde olursa, o kadar halk gözünde değerden düşer. Halk, bir süre sonra onu kendinden biri gibi farzetmeye kalkar ki, bu son derece tehlikelidir. Kendisi gibi gördüğü zaman itiraz edebilir, itiraz ise şeyhi ya da hükümdarı istemediği halde zulme iter. Çünkü ikna kabiliyetini yitirmiştir." Elbette Dedebey tümden görünmemeyi kastetmiyordu. Ama ona göre bu görünme anları önceden çok iyi hazırlanmalı, her ayrıntısı planlanmalı ve dolayısıyla nadiren olmalıydı. Görünme, nadiren gerçekleşen bir olay haline getirildiğinde, görüntü halkın dimağına nakşedilecek ve bir daha oradan çıkarılamayacak bir özellik kazanacaktı. Bu nedenle huzura kabul edilenlere de dikkat edilmeli, halktan biri mümkün olduğunca bir kezden fazla huzura kabul edilmemeliydi. Bu, başka bir sakıncayı da ortadan kaldıracaktı. Bu sakınca, şeyh ya da hükümdarca birkaç kez kabul edilen birinin, dışarıda kendisini onun yakınıymışçasına tanıtması, bundan manevi maddi ayrıcalık elde etmesiydi. Oysa Dedebey'in tavsiyesi, bu alanda tam bir yoksunluk eşitliği sağ-

layacaktı. İşte İsmail'in ağırdan almasının nedeni buydu. Erdebil'e geldiğinde böyle bir kabul için hem erken olurdu, hem kendisi de böyle bir merasime henüz hazır değildi. Şimdi annesiyle karşılaşmış, babasının defterlerini okumuş, İbrahim'i görmüş, dolayısıyla kafasında sorun oluşturan bir takım şeylerle, ama başarılı ama başarısız, yüzleşmişti. Çok yakında da Erzincan'a hareket edecekti, öyleyse karşılaşmanın şimdi tam sırasıydı.

Erdebil halkına şeyhlerinin kendilerini tekkede kabul edeceği bildirildi. Bu kabul de öngörülemez olacaktı. Kabul hiç alışılmadık bir yerde, açık havada ve tekkenin avlusunda olacaktı. Haydar'ın birinci Demirkapu seferi sırasında ganimetler arasına girmiş bir taht, bu kabulde başrollerden birini oynayacaktı. Olağanüstü değerli taşlarla –en azından öyle görünüyorlardı– süslü bu geniş taht, altınla kaplanmış, üzeri ipekle döşenmiş ve ipek yastıklarla süslenmişti. Bu taht avlunun tam ortasına getirilecek, İsmail Erdebillileri bu tahtta otururak kabul edecekti.

Erdebilliler bir bayram sabahına uyanır gibi uyanmışlar, en iyi giysilerini giymişler, en güzel kokuları sürünmüşlerdi. Biri koşmaya başlasa, şüphesiz hepsi çılgınca koşmaya başlayacaktı. Yürekleri zaten çoktandır koşu temposunda atıyordu. Fakat sözleşmiş gibi ağırbaşlı davranıyorlar ve aralarından birinin oluşmuş bu uyumu bozmasına meydan vermiyorlardı. Bu ağırbaşlı davranışlarında bir mücadeleyi daha kazanmış olmanın gizli gururu vardı. Gurur kadar, mücadele de gizli cereyan etmişti. Erdebillilerin elinde bir halkın sahip olduğu en güçlü silah vardı: Sabır. Yapacakları ya da yapabilecekleri başka bir şey olmadığında, bu silah yumuşak toprak üzerindeki ağır bir kayaya benzerdi. Öylece durur ve hedefine çıldırtıcı bir yavaşlık içinde varırdı. Bir halkın sabırdan çıldırdığı görülmemişti, ama bazen halkın sabrının hükümdarları çıldırttığı olurdu. Gizli mücadeleyi kendi şeyhlerine karşı vermişlerdi. Biliyorlardı ki, kendi şeyhleri kadar büyük de olsa hiçbir şeyh müridsiz, hiçbir hükümdar tebaasız olamazdı. Yüzleşme kaçınılmaz olurdu. Şöyle ya da böyle,

ama yüzleşmeden kaçınılamazdı. İşte yine öyle olmuş, ama ilk gün ama yedinci gün, şeyhleri onları kabul etmek, onları görmek istemişti. Gizli gururun kaynağı buydu. Şeyhlerine kendilerini kabul ettirmişler, hatta cüretkar ve kimsenin açıkça söylemediği bir ifadeyle onu yenmişlerdi. Ağırbaşlı davranışlarının altında sevinç yatıyordu.

Bu gurur ve ağırbaşlılık, tekkenin avlusuna girişlerine kadar sürdü. Tekkenin avlusuna girdiklerinde ise, büyük bir damacananın düşüp patlaması gibi darmadağın oldu. Avlunun ortasına doğru ilk kez, iki sıra dizilmiş askerlerin arasından geçerek ilerliyorlardı. Sanki şimdi üzerinde kayayı taşıyan yumuşak toprak onlar olmuştu. Asker sıralarının bittiği avlunun tam orta yerinde, onlara yanlamasına kurulmuş o göz alıcı tahtı gördüler. Tahtın üzerinde daha da göz alıcı kıyafetiyle şeyhleri oturuyordu. Arkasında, bir hilal şeklinde, artık muhafız kıtası adını almış olan elli savaşçı dikiliyordu. Taht öyle yerleştirilmişti ki, hiç kimse önüne gelip secde edene dek şeyhin yüzünü göremiyor, secde edince de çok az vakti kalıyor ve çıkmak üzere tekkenin arka kapısına yönelmek zorunluluğu doğuyordu. Erdebilliler, teslimiyetlerini böyle sundular.

ERZİNCAN

ERZİNCAN
KARTLI
KAHETİ
Dağıstan
Kür
Şamahi
ŞİRVAN
Erivan
ARAKS
OYUNLULAR
Tebriz
Erdebil
GEYLAN
Raşt
Kazvin
Maraga
Kürtler
UNULAR
Kerkük
Kermanşah

14

Bir nisan sabahı, İsmail'in erken ordusu Erdebil önünde toplandığında, bu bin beş yüz atlı Erdebillilerin gözlerini kamaştırdı. Gördükleri ilk ordu bu değildi, ama bu ordu, orduya en çok benzeyeniydi.

Ercuvan'da başlayan askeri eğitim, Erdebil'de aralıksız devam etmiş, bu arada komutanlar ve görevleri belirlenmişti. Dedebey, bu bin beş yüz kişilik ordunun tümüne hakimdi, gece gündüz demeden onları eğitmiş, askerlerin en küçük sorunlarıyla dahi dur durak bilmeksizin ilgilenmişti. Diğer komutanların hiçbiri Dedebey'in bu konumunu tartışmıyordu. Bu konumu tartışmak, onun gibi geceyarısı yatağından kalkmak, ordugâha gitmek, iki aptal askerin birbiriyle ettiği kavgayı tatlıya bağlamak, ayağı hafifçe taşa değen bir diğerini teskin etmek, başka birini Rum Ülkesi'nde bıraktığı karısı ve çocuklarının sağlığı konusunda rahatlatmak gibi hiçbir zaman bitmeyecek görevlere aday olmak anlamına geliyordu. Dedebey'in bu bezdirici işten şikayet ettiğini gören olmamıştı. Tam bir dinlenme ya da yemek sırasında bir asker gelir, Dedebey'e o "muazzam büyüklükteki" sorunların-

dan birini daha haber verirdi. Orada bulunan herkes Dedebey'in patlamasını beklerdi. Artık sabrı taşmış olmalıydı, yemek yemesine bile fırsat vermiyorlardı, ozan daha sazına yeni vurmuş, kadehlerdeki ilk badelere bile dokunulmamıştı. Ama hayır, Dedebey soğukkanlılıkla, bir iç bile çekmeden kalkar, sorunun olduğu yere yollanırdı.

Önemli başka bir görevi, Şamlu Hüseyin Bey üstlenmişti. Bu görevin üstlenilişi de Dedebey'inki kadar doğal ve tartışmasız olmuştu. Beyler arasında okuma yazmayı bilen birkaç kişi vardı, ama hiçbiri bu konuda Hüseyin Bey'in eline su dökemezdi. İşte bu yeteneği ona ağır bir görev getirmişti. İsmail, Necm ve bazı halifelerle tartışarak, babası Haydar'ın defterlerinden oniki sayfalık küçük bir risale ortaya çıkarmıştı. Bu risale, hattatlığı olan dervişlere verilmiş, elli kadar çoğaltılmıştı. Bunların bir kısmı Rum Ülkesi'ndeki güvenilir halife ve dervişlere gönderilmiş, bir kısmı Erdebil'de ve bir kısmı da Hüseyin Bey tarafından orduda kullanılmaya başlanmıştı. Hüseyin Bey, çoğu zaman yanında Tekelü Haydar olduğu halde ordugâhta bulunuyor, askerlere bu risaleyi okuyor, Safevilikle ilgili sorularını cevaplıyor ve bu soruları sonradan İsmail'e verilmek üzere tek tek kaydediyordu. Sorular olağanüstü çeşitlilikteydi: "Mehdi şeyhimiz mi?", "Muhasiplerin çocukları birbiriyle nikahlanabilir mi?", "Seyid olmayan birçok mürşid var, bunlara mürşid denilmesi caiz mi?", "İmam Hasan'dan gelenler mi, İmam Hüseyin'den gelenler mi daha üstün?", "İmam Ali efendimizin Ömer, Ebubekir, Osman adlarında şehid oğulları olduğu söyleniyor, bu doğru mu?", "Ulemadan kişiler şarap içmenin haram olduğunu söylüyorlar, işin gerçeği ne?", "Sabah güneşe yüzümüzü dönüp dua okuyoruz, bu caiz mi?" Hüseyin Bey'in sorularından sadece birkaçı bunlardı. Bu askerlerdeki ne bitmek tükenmek bilmez bir meraktı. Bir gün sorularına cevap alırlar, ertesi gün o cevaplardan yeni sorular türetmiş olarak karşınıza dikiliverirlerdi. Cevap verene kadar peşinizi bırakmazlar, cevap aldıklarında ise ancak birkaç saatliğine rahatlarlardı. Dedebey gibi, kimse Hüseyin Bey'in de görevine talip olmayı aklından dahi geçirmiyordu.

Üçüncü bir önemli görev, Necm'in omuzlarındaydı. Aslında onun bu görevi Ercuvan'da başlamıştı ama, şimdi boyutları çok büyümüştü. Erzincan'a yürüyüş, hazırlıklar ve sonrası için yapılacak tüm tedarikleri ve harcamaları planlamak, bunların kaydını tutmak Necm'in göreviydi. İsmail'e belki de en yakın olmayı bir önkoşul olarak gerektiren görev buydu. Gerçi ellerinde kimi sarayları bile kıskandırabilecek bir hazine birikmişti ama, İsmail'in ufkuna bu hazine kısa sürede dar gelebilirdi. Necm'e aynen şöyle demişti: "Ordumuz küçük, inşallah büyüyecek, Erzincan'a gidiyoruz, oraya öyle bir orduyla gitmeliyiz ki askerlerimin tek bir eksiği olmamalı, ama bol bol fazlası olmalı. En iyi çizmeleri giyecekler, en iyi kılıçları kuşanacaklar, en yakalanmaz atlara binecekler, en iyi yemekleri yiyecekler. Gören herkes Safevi ocağına mürid olmanın ne demek olduğunu hemen anlamalı." "Peki," dedi Necm, "bugüne kadar fakirliğimizle gurur duyarız diyen bu insanları bu bolluğa alıştırırsak, sonra ne yaparız?" İsmail güldü, onu korkutup küstürdüğünden beri ilk kez "eyvallah şeyhim," dışında bir cümle kullanıyordu Necm. "Ben de bunu istiyorum," dedi İsmail, "Allah'ın kendilerine verdiği rızkı görsünler, alabilecekleri şeyleri görsünler ve alana kadar da hiç durmasınlar." "Sen Allah'ın her göçebeye bir zırh, çizmeler, bol bol yemek, en iyisinden kılıçlar ihsan edecek kadar cömert olduğunu mu düşünüyorsun?" diye sordu Necm. "Allah bunları bize verdiğine göre öyledir, hem sabah akşam 'ya Gani ya Gani' diyerek Gani zikri çekemezsin, bu zikrin aslı Gani olmaktır" dedi İsmail. Necm, her zamanki gibi yine ikna olmamıştı, "bir şeyi bilmek zorundayız, sana gelenler ışığa üşüşen pervaneler gibi senin aşkının ateşine mi geliyorlar, yoksa çizmeye, yemeğe ve kılıca mı? Eğer böyle yaparsak bir süre sonra bunu ayıramaz hale gelir ve çevremize şüpheyle bakmaya başlarız, 'acaba bu hangisine gelmişti,' sorusu zihnimizi kemirir durur. Şu fakirliğiyle gurur duyanlara bak, ne kadar da huzurlular. Ama bir de birden eline bir şeyler geçirenlere bak, hiç yetineni gördün mü? Gözlerinin bakışı değişir, her gördükleri şeye bir ava bakarmış gibi bakarlar. Ben kuyumculuğu boşu-

na mı terkettim sanıyorsun? Aynaya baktım ve gözlerimdeki değişikliği gördüm. Tam o sırada sen çıkageldin. Sen bana 'al sana çizme, at, kılıç' deseydin, senin yanına gelmek aklımdan bile geçmezdi. Üstelik benim babam da kuyumcuydu ve ben ceddimde geçim sıkıntısı çekmiş kimseyi hatırlamıyorum. Şimdi sen bu göçebeleri çileden çıkarmanın eşiğinde misin? Allah muhafaza, bunlar çileden çıkarsa neler olmaz!" dedi.

İsmail bu sefer daha da fazla gülüyordu. "Hani bana küstüğün akşam sana 'seni niçin sevdiğimi bilmiyorum' demiştim ya, buna inanma, o sözü seni kırmak için söylemiştim. Bunu çok iyi biliyorum. Söylediklerimi, niyetlerimi en iyi sen anlıyorsun, ama her seferinde tam tersinden anlıyorsun. Sanki aynadaki aksim konuşuyor. Hâlâ anlamıyor musun Necm, ben hepsinin çileden çıkmasını istiyorum. Çileden çıkmadıkları sürece düşündüklerim, Allah'ın bana verdiği görev bir hayal olur. Evet, çileden çıkmalılar ki, yeni bir çile meydana getirelim. Yoksa hiçbir yola gidemeyiz," dedi. Necm bu kez çaresizlikten sustu. Kendisi her iyide kötüyü arar bulurdu, bu genç her kötüde iyiyi aramakla uğraşıyor ve üstelik buluyordu.

Bir kuyumcu olarak Necm, hiçbir hazinenin dipsiz olmadığını biliyordu. Ama bu hazine, bu bin beş yüz askeri İsmail'in istediği gibi donatmaya birkaç kez yeterdi. Yeni katılacak olanlar için yedekler almak zorunluydu. Bu, koca bir sürü at, ilave bir cephanelik ve en az elli araba dolusu erzak anlamına geliyordu. Gidilecek hiçbir yerde ödeme yapılmadan bir şey alınmayacak, getirilen bağışlar bile gerçekten içten mi geldiği, yoksa korkudan mı verildiği araştırılmadan kabul edilmeyecekti. Bunlar da Necm'in kurallarıydı ve ortada açıklandığında kimseden bir itiraz yükselmemişti. Askerlere rastladığı her yerde, "en büyük ganimet insanların sevgisidir," diyordu Necm.

İşte bu ordu, bu nedenle erken bir orduydu. Sayısı dışında her şeyi vardı. Ne Cüneyd'in ne Haydar'ın böyle bir ordusu olamamıştı. Bir nisan sabahı, başlarında Dedebey olmak üzere Hadim Bey, Rüstem Bey, Bayram Bey, Kara Piri

ve Aykut Beyler şeyhlerinin gelmesini bekliyorlardı.

İsmail, o sırada, Alemşah'ın yanına bir kez daha çıkmak zorunda olmasının gerginliğini yaşıyordu. Cafer'in konutundan, savaş giysilerini giymiş olarak ve etrafa tek tek ve dikkatle baktıktan sonra çıktı. Köşke yöneldi ve kendisini şaşırtan manzarayla karşılaştı. Alemşah tam bir Begüm gibiydi. Giyinmişti, süslenmişti, yanında bir sürü kadın olduğu halde, elinde içi su dolu altın bir tasla oğlunu köşkün kapısında bekliyordu. İsmail gururlandı, ezikliği gitti, yürüyüşü dikleşti ve hızlandı. Peşinde "muhafız kıtası", annesinin yanına vardı. Elini öptü, Alemşah şaşkındı, sağına soluna baktı, elindeki tası yanındaki kadınlardan birine verirken "aman dökülmesin," dedi, sanki tasta çok kıymetli bir şey vardı. Oğlunu yanaklarından tuttu, önce alnını, sonra sağ, sonra sol gözünü öptü. Döndü, suyu aldı. İsmail gitme zamanının geldiğini biliyordu, annesinden ayrılırken onun eğildiğini ve arkasından suyu dökerken bir şeyler mırıldandığını duydu. Annesi "su gibi aziz ol..." mu demişti? Bu kadarını duymuştu ama devamı vardı, bu devam ona bir an "olsaydın" gibi geldi, ama durmadı ve tekkenin çıkışına doğru yürüdü.

Kendilerini göstermek için sabırsızlıkla bekleyen askerler, şeyhlerini görünce her zamanki "Allah! Allah!" çığlıklarını attılar. Ortalık bir anda bu avaze ile doldu ve yan yana yürüyen Necm ile İsmail bile, birbirlerinin seslerini duyamadılar. Koca ses, sanki biraz önce ortalığı inleten kendisi değilmiş gibi, Dedebey'in bir el işaretine teslim oldu. Sesten sonra, bu sessizlik iyice garip geliyordu. Şeyhlerini uğurlamaya gelen binlerce Erdebilli, gizleyemedikleri bir gururla, yeni ordularını bu kez sonunun farklı olmasını istedikleri bir sefere gönderiyorlardı. Hedef, Erzincan'dı.

Yolculuğun ilk aşamasında, Erivan'ın güneyindeki Sa'd Çukuru'na varıldı. Buradan Dokuz Ulam'a geçilmişti ki, Erzincan'a gidilmesi kararının doğruluğunu kanıtlayan ilk işaretle karşılaşıldı. Ordunun önünde, Dedebey tarafından genel hareketten bir saat önce yola çıkarılan öncü gruplar bulunuyordu. İşte bu gruplardan ikisi, aynı anda hızlı bir yürü-

yüşle kendi yönlerine doğru gelen iki yüz kadar atlı gördüler. Hemen bir haberciyi ana kuvvete gönderirken, kendileri de endişelendikleri şeyi, yani bu atlıların başka bir ana kuvvetin öncüleri olup olmadığını araştırmak üzere onların gerisine yürümeye başladılar. Ortada endişelenecek bir şey olmadığını her adımda biraz daha fazla anlıyorlardı. Bu iki yüz atlı Bayburt'tan yola çıkmıştı. Komutanları Karaca İlyas adındaki bir savaşçı dervişti ve tek bir amaçları vardı: "şeyhe gitmek."

Bu ilk kayda değer katılım İsmail'i olağanüstü neşelendirmişti. Karaca İlyas'a kızıl başlığı kendisi giydirdi ve onu alnından öptü. Durmadan Necm'e dönüyor ve "Erzincan'a vardığımızda müridlerimiz parmakla sayılamayacak" diyordu. Sevincini her zaman yaptığı gibi gizleyemiyor ve yüz metrede bir bu cümleyi söylüyordu. Necm yine kuşkulu ve endişeliydi. Ama her fersah İsmail'i haklı çıkarıyordu. Kağızman, Erzurum ve Tercan'da benzer sahneler tekrarlanıyor, zamanın geldiğine inanan Safevi ruhu, bu ordunun varlığında, giderek büyüyen bir beden kazanıyordu. Tercan'ın güneyindeki Sarukaya yaylağına ulaştıklarında sayıları üç bini geçmişti.

Dedebey de İsmail gibi sevinçli ve mutluydu ama yılların savaş tecrübeleri, onun bazı huzursuzluklar duymasına neden oluyordu. Her şeyden önce, bu yeni katılanları donatmak için Erdebil'den ayrılırken yanlarına aldıkları oniki araba yükü silah tükenmişti. Dahası, yeni katılanlar, yol boyunca düzene tabi tutulamayacakları için orduda bir yama gibi kalıyorlardı. Bu nedenle, şeyhine Sarukaya'da bir müddet kalmalarını, eksik ve gedikleri gidermelerini, bu arada çevrede olup bitenler hakkında bilgi almalarını teklif etti. İsmail, Dedebey'e "ne kadar kalmamız gerekir?" diye sordu. Cevap "iki ay"dı. Sarukaya'da iki ay kalınacaktı.

15

Mayıs sonları Sarukaya'sı, dağlar arasında bir cennetti. Yeşil, mor ve sarının iç içe geçtiği bu cennet, Ustacalu Türkmenlerinin yaylağıydı ve Ustacalu Türkmenleri, İsmail'in dedesinin zamanından beri, Safevilerin en bağlı müridleriydiler. Ustacaluların Çavuşlu Obası lideri Oğlan Emet, İsmail'i konuk etme görevini üstlenmişti. Oğlan Emet'in kalın tahtalardan yapılmış derme çatma evinin geniş ve uzun tek bir mekanı vardı ve burası iki ay boyunca hem İsmail'in, hem halifelerin, hem de Oğlan Emet'le babasının kalacağı yerdi. Oğlan Emet'in babasının yaşını bilen yoktu. Çocukluğunu görenler de kalmamış, hepsi göçmüştü. Yaşı hakkında rivayetler çoktu ve bu rivayetler onu 150 yaşına kadar çıkarıyordu. Onun bunlara fazlaca aldırdığı söylenemezdi, uzun saçları upuzun sakallarına karışan bu ihtiyar, vücuduna ilişkin tek bir şeyle övünüyordu, o da yeniden çıkmaya başlayan dişleriydi.

İsmail'in bu Koca Cemal'den öğreneceği, yaşı hakkındaki rivayetlerden çok başka şeylerdi. İşte şimdi Rum Ülkesi'nin kapılarındaydılar ve şüphesiz bu asırlık ihtiyar, bu ül-

keyi buradaki herkesten daha iyi biliyordu.

"Konstantiniyye'yi alan Osmanlı hükümdarı Mehmet çok akıllı bir adamdı. Hayatının çoğu seferlerde geçti, o kadar çok ülke, o kadar zengin şehirler aldı ki, bunları oturup kimse sayamaz. Biz onun zamanında bir eziyet çekmedik. Konstantiniyye'ye göçürmek için Rum Ülkesi'nde bir zaman adam aradılar. Ama istedikleri bizim gibi Türkmenler değildi. Şehirde biz ne işlerine yarardık ki? Yalnız şeyhimizin dedesine karşı sefer düzenlediğinde biraz hırpalandık, o sıralar bize bir tehlike gibi baktılar ama fazla ilişmediler. Sonra bu şimdiki hükümdarları geldi, bu, Mehmet'in büyük oğludur. Bu Bayezid için aynı benim yaşım hakkında olduğu gibi, rivayet muhteliftir. Nasıl ki şeyhim burada üç bin atlısını düzene sokmak için iki ay gerektiği kararına varmışsa, Osmanlı hükümdarı da birçok fetihten sonra güya artık uzun bir süre fetih yapmayarak ülkelerini düzene sokmak istemiş. Aslında bu, biz müridlerin için daha kötüdür, asker seferde ganimet elde edemeyince ne yapacak, bu ganimeti bizden elde etmeye bakacak. Fakat o da ordusunun baskısına fazla dayanamadı ki, şimdi ordusu yine kâfir memleketlerinde iki kalenin zaptıyla uğraşmaktadır. Eh, ganimete alışmış bir orduyu zaptetmek Osmanlı hükümdarı için bile zor bir iştir."

İsmail bu son cümleye mim koyarken, Koca Cemal devam etti: "Bir de bu Bayezid, Oniki İmam efendilerimize ve onların dostlarına hürmette kusur etmez, hatta bundan dolayı ona sofu denildiği bile söylenir. Özellikle de Bektaşilerle dostluğunun iyi olduğu, bazı komutanlarının bile Bektaşi olduğu söylenir." İsmail burada dikkat kesildi ve heyecanla, "Bektaşilerin durumu nedir?" diye sordu. Koca Cemal kendisine cevaplanması güç bir soru sorulmuş gibi bir iç çekti ve "biraz karışık duruyor," dedi. İsmail daha da meraklanmıştı ki, Cemal devam etti: "Sanki aralarında bir huzursuzluk varmış gibi geliyor bana. Bunlar özellikle Konstantiniyye'nin öte geçesinde çok yayılmış ve çoğalmışlar, sonradan Rum Ülkesi'ndekilerle bunlar arasında bir mesele çıkmış galiba, şimdi kendi aralarında bile iki ayrı erkan sürerlermiş. Rum

Ülkesi'ndekilerin hemen hemen hepsi şeyhimin müridi olmuşlardır, Safevi Ocağı'na bağlıdırlar, ama ötekileri bilemem." İsmail bu son aldığı bilgiden rahatsız olmuştu. Cemal'e bu konuda daha fazla bir şey sormanın anlamsız olduğunu düşündü. Fakat bu konuyu, ilk soruşturulacak konulardan biri olarak unutmaz hafızasına kazıdı. Necm ona "müridlik - mürşidlik çok ihmale uğradı," derken çok haklıydı demek ki.

Yoldan gelir gelmez, kendilerini büyük bir iştahla sohbetin kucaklaşmasına atmışlardı, ama yorgunluk varlığını hissettirmeye çoktan başlamıştı. Yatmanın ve yeni bir günü beklemenin zamanı geldiğine karar verdiler. Sıra sıra asker çadırının sarmaladığı bu derme çatma evde garip bir yatma düzeni kuruldu. İsmail için orta yere yüksek bir döşek açıldı. Sessiz sedasız gidip gelen kadınlar, büyük bir el çabukluğuyla, gözlerinin ucuyla onları izleyen erkeklere "bütün bunlar bu dünyada mı yapıldı" diye düşündüren işlemeli örtüleri, ipekten yastık kılıflarını, gece Sarıkaya'nın soğuğuna meydan okuyacak inceltilmiş koyun yününden yorganları bir ulu kişi yatağına dönüştürdüler. Diğer döşekler öyle bir açıldı ki, İsmail'in herhangi birinin üzerine basmadan kalkması mümkün değildi. Tabii aynı şey İsmail'e uykusunda yaklaşmak isteyebilecek herhangi bir kötü niyetli için de geçerliydi.

İsmail yıllardır aynı alışkanlığı sürdürüyordu: Sabah, güneşin ilk ışıklarıyla uyanmak ve bulunduğu yeri keşfe çıkmak. Bu keşif gezisinin, bulunduğu yeri tanıyıp tanımamasıyla pek bir ilgisi yoktu. Çevreyi çok iyi tanıdığı Lahican'da bile her sabah bunu tekrarlamıştı. O kadar ki, hasta yatağına düştüğü ilk gün bu teftişe çıkamadığında, Lahican esnafı bir boşluk duygusuna kapılmıştı. İsmail sağ tarafa dönüp Dedebey'in döşeğine bastığında öteki fırladı, ama İsmail'in "sakin ol, sus" anlamına gelen işaretiyle rahatladı. İsmail kalktı, sakin sakin ağırlıklarından bıktığı savaş elbiseleri ve zırhları yerine hafif bir keçe gömlek, kalın dokunmuş ipekten bir pantolon ve uzun süvari çizmelerinden oluşan giysisini giydi, başına da yeşil sardığı kızıl külahını geçirdi. Necm'in

kendisine seneler önce hediye ettiği Fars işi hançerini kuşağına soktu ve kapıyı açarak sessizce dışarı çıktı. "Muhafız kıtası" işinin başındaydı. Evin girişine ve dört bir yanına adeta bir duvar örmüşlerdi. Şeyhlerinin çıktığını görünce, sadece onlara özgü ve görevlerinin getirdiği bir ayrıcalıkla kargılarını ve başlarını yere eğerek selamladılar. Şamlu yüzbaşı Gülali, hemen İsmail'in yanına gelerek emirlerini sordu. Şeyhin bir emri yoktu, sadece ortalığı dolaşacaktı, onlar görevlerinin başına dönebilirlerdi. Oysa onların İsmail'i korumaktan başka bir görevleri yoktu ve bu, geniş bir halka oluşturarak onu izlemeleri anlamına geliyordu.

İsmail uzun süredir yıkanmamış bir yüzle güneşe bakmanın bir tür saygısızlık olduğunu düşünüyordu. Gözleri bu nedenle hemen bir çeşme aradı. Aradığı uzakta değildi, soğuk ve tatlı sularıyla ünlü Sarukaya'da çeşmeden bol bir şey yoktu. Gitti, yüzünü yıkadı ve başladığı yeni hayat adına, gözlerini güneşe her sabah yaptığı gibi bir kez daha dikti.

Yaylağın küçük köyünün halkı, küçük köylerinin gördüğü bu ani itibarla şaşkındılar. Safevi atlılarını hayranlıkla süzüyor, fakat bu yeni gelenlerin başlatacağı yeni sarsıntının hayatlarına ne gibi değişiklikler getireceği konusunda tereddütler taşıyorlardı. 1478 depremi köylerini de etkilemiş, nüfuslarının bir kısmının yok olmasına, yarısı kadarının da göçmesine neden olmuştu. Bir de başka sorunları vardı. Bu sorun, onların tadının tuzunun kaçmasına neden olmuştu. Köylerini çepeçevre saran sarı çam ormanları, onların başlıca geçim kaynaklarından biriydi. Bal, kozalak, av, bu ormanların onlara sunduğu nimetlerin başında geliyordu. Fakat bir süredir bu ormana giremiyorlardı. Avuçlarının içi gibi bildikleri, tanıdıkları bu orman, onlara artık düşmanca davranıyordu. Önce çiçek toplayan üç gelinlik kız "ormanın ruhunun" saldırısına uğramış, biri parçalanarak ölmüş, diğer ikisi geri döndüklerinde dilleri tutulduğundan ne olduğunu bile anlatamamışlardı. Parçalanan kızın cesedine bakıldığında bunu yapanın bir ayı olduğunu anlamak zor değildi. Bunun üzerine iki Müslüman ve bir Hıristiyan yiğit ayıyı avlamak üzere ormana gitmiş, elleri boş döndükleri gibi, bir de

içlerine orman korkusu düşmüştü. Artık ormana bakmak bile istemiyorlardı, en küçük bir çıtırtı duyduklarında havaya sıçrıyor, telaşa kapılıyor, sonra da utançlarına gömülüyorlardı. Köy halkı, kesin bir çözüm için, bulabildikleri en iyi silahlarıyla ormana dalmaya karar verdiler. Öyle ki, köyde sadece yaşlılar, kadınlar ve bu üç genç kaldı. Ormanı karış karış aradılar, birisi yanlışlıkla ayı zannederek bir başkasını okladı, bu olaydan dolayı daha da paniğe kapıldılar ve ormanın içinde deliler gibi, bir türlü karşılarına çıkmayan bu ayıyı aradılar. Yorgunluk, panik ve ümitsizlik içinde geri dönmeye karar verdiler ve köylerine döndüklerinde o korkunç manzarayla karşılaştılar.

Köy darmadağın olmuştu, kümesler paramparçaydı, davarların her biri bir tarafa dağılmıştı, sanki delirmiş gibiydiler, bir öküz kanlar içinde ölü yatıyordu ve karnı parçalanmıştı. Kadınlar ve yaşlılar evlere kapanmış, dilleri tutulmuştu. Ancak hayatlarında görmedikleri kadar büyük bir siyah ayının geldiğini ve bütün bunları inanılmaz bir hızla yapıp gittiğini anlatabildiler. Ormanın ruhu, bir kez daha onlara altedilmez olduğunu göstermişti. Bu olaydan sonra köylüler, ok ve tuzakla bu düşmanın defedilemeyeceği sonucuna vardılar. Bu bir ayı olamazdı, bu bir av değildi ve avcılar onu öldüremezlerdi. Hıristiyanlar papazlarına, Müslümanlar dedelerine koştular. Dualar edildi, muskalar bağlandı, ama ne bu dualar ve ne de muskalar, kimseye yeniden ormana girme cesaretini sağlayamadı. Aksine, orman artık sık sık onlara geliyordu. Her geldiğinde de büyük zararlar veriyor, korkudan baktıkları kapı aralıklarından, ancak hızla geçen büyük bir kara gölge görebiliyorlardı.

İşte köy halkı, Erdebil'den bu ulu şeyhin geleceğini duyduklarında en çok bu nedenle sevinmişlerdi. Hayat tecrübeleri onlara kalabalık atlıların hiçbir zaman köylülere hayır getirmeyeceğini öğreteli çok olmuştu, ama ulu bir şeyh başka bir şeydi. Hükümdarların, orduların ve nihayet bu üç bin atlının yapamayacağı şeyi bir şeyh yapabilirdi. Koca bir ordu bir ormanın ruhuna karşı ne yapabilirdi ki? Bu sorun farklı türden bir müdahale gerektiriyordu. Bu soruna "kud-

ret eli" değmeliydi. Soyları peygamber efendimize dayanan, önlerinde hükümdarların eğildiği Safevi şeyhlerinden daha büyük bir talih karşılarına başka ne zaman çıkabilirdi ki? Fakat bir sorun daha vardı, bu da bu ulu şeyhe isteklerinin nasıl iletileceğiydi. En doğru çözüm bulundu. Koca Cemal'e bu istek iletilecek, o da şeyhe sunacaktı. Zaten Koca Cemal yaylağa geldiğinde kendisine bu sorunu uzun uzadıya anlatmışlar, bu Türkmen ulusunun ormanın ruhunu kovup kovamayacağını sormuşlardı, ama Cemal'in cevabı olumsuz olmuştu. "Bu," demişti, "benim elimin yeteceği bir iş değildir, ben haddimi bilirim."

İsmail, öğlene doğru Cemal'den bu sorunu öğrenene kadar dikkatli gözleriyle köyde bir gariplik olduğunu sezmişti. Köylülerin huzursuzluğu ve ürkekliğini kendisinin ve askerlerinin varlığına bağlamış, hatta bundan ötürü biraz da hiddetlenmişti. Cemal sofrada bu sorunu açtığında, İsmail rahatladı ve Dedebey'le Necm'in ilk kez aynı anda aynı tepkiyi gösterdiklerini hayretle izledi. Her ikisi de askeri ormana sokup ayının cesedini köyün ortasına getirmekten söz ediyorlardı.

Kendisi konuşacaktı ki, Cemal onlara itiraz etti: "Bu mesele kaba kuvvetle halledilecek bir mesele değil, ormana yüz bin asker de soksanız, onu tahrip etmekten başka bir şey elimize geçmez," diyordu, "orman kızmış, orman hiddetli, onu yok edebilirsiniz ama o zaman bu yaylağı, bu köylüleri de yok etmiş olursunuz. Mesele bu işi ormanın rızasını alarak çözmekte. Bu rızayı da üç bin askeri bağrına sokarak alamazsınız. Bu nedenle bu meseleyi şeyhimin çözmesi gerekiyor. Ormanın rızasını ancak şeyhim gibi masum bir soydan gelen bir mürşid alabilir, bu mesele şeyhimle orman arasındadır." Dedebey ve Necm sinirleniyorlardı, bu bunak ihtiyar yıllardır canlarından özge esirgedikleri bu genci ormana salıp kocaman bir siyah ayıyla baş başa bırakacaklarını mı zannediyordu? İsmail, onların sinirlerinin Cemal'e yansımasına fırsat vermeden, onları daha da sinirlendiren ve telaşa sürükleyen müdahalesini yaptı. "Cemal haklı" dedi, "bu iş ormanla benim aramda, köylü bu işi sadece benim halledebilece-

ğimi biliyor ve bunu da görmeli. Yoksa siz şeyhinize bu köylüler kadar güvenmiyor musunuz?" Dedebey bir çalı uzunluğundaki bıyıklarını kemiriyor, Necm ise sinirlendiği zamanlarda alışkanlık haline getirdiği gibi başparmaklarını birbiri çevresinde döndürüyordu. "Nasıl olacak bu iş?" deyiverdi Dedebey. "Anlaşılamayacak ne var bunda?" dedi İsmail, "oklarımı ve yayımı alacağım, ormana gidip, ruhunu bana teslim etmesi için razı edeceğim, bu hem onun için hem de köylüler için en iyisi olacak."

Dedebey aklını oynatacaktı, bu çocuğu bugünlere getir, gözün gibi sakın, şimdi tam işler yolunda giderken bir ayıyla uğraşsın, bu olacak iş miydi? Cemal, "evet," dedi, "şeyhimiz en doğrusunu söylüyor, orman ruhunu ancak ona teslim eder." Dedebey o anda bu ihtiyarı bir kaşık suda boğabilirdi. "Peki," dedi, "şeyhim bunu ne zaman yapacak?" "Yarın," dedi İsmail, "yarın sabahtan ormana gireceğim, köylüler ayının mağarasının yerini bana tarif edecekler ve Allah'ın izniyle yarın akşam bu mesele bitmiş olacak." Dedebey izin aldı çıktı, İsmail hiçbir şey olmamış gibi Cemal'le sohbete koyuldu.

Dedebey o gece hiç uyumadı. Birkaç köylüyü yakalattı, evet, gerçekten yakalatması gerekti, çünkü köylüler Dedebey'in onlara kızdığını, daha o şeyhinin yanından ayrılır ayrılmaz yerdeki ve gökteki kulaklarıyla duymuşlardı. Bu köylülerden, ayının mağarasının yerini ayrıntısıyla öğrendi, sonra askerlerden okçuluklarına güvendiği tam elli tanesini seçti, durumu onlara iyice anlattı, şeyhlerine görünmemelerini tembihledi.

Sabah İsmail her zamanki teftişini yapıp ormana girdiğinde, Dedebey'in elli okçusu ayının mağarasının her bir tarafına mevzilenmişti bile. İsmail yanına hazırlanan avcı çıkınıyla sakin ve rahat ilerledi. İki yüz metre kadar gerisinden Dedebey ve "muhafız kıtası" geliyordu. Görünmemeye çalışıyorlar, orman da bu konuda onlara büyük yardımlarda bulunuyordu. İsmail, köylülerin verdiği izleri titizlikle takip ediyor, emin, kararlı ve neşeli adımlarla mağaraya doğru ilerliyordu. Bir saat kadar yürüdü, gizli kalabalık da peşinden

ilerledi. İşte mağara yani ormanın kalbi şimdi İsmail'in tam karşısındaydı.

Mağaranın ağzının onbeş metre kadar önünde, sanki birinin oturması için hazırlanmış küçük bir kaya vardı. Bu, İsmail'in şimdiden orta sayılabilecek boyuna ne uzun ve ne de kısa gelecek bir kayaydı. İsmail kayaya oturdu, en az yüz çift gizli göz onu izliyordu. Çıkınını açtı, içinden çıkardığı birkaç parça et ve bir büyücek petek balı ellerine aldı, mağaraya doğru birkaç adım yürüdü, durdu, sonra tekrar yürüyerek kayayla mağaranın tam orta noktasına geldi, elindekileri usulca yere bıraktı, tekrar sakin sakin kayaya yöneldi.

Kayaya vardığında yayını oturduğu yerin hemen yanına bıraktı, onun yanına da üç tane ok koydu. Köylüler zamanında bu mağaranın önüne gelip ateşler yakmışlar, petek petek ballar koymuşlardı, fakat onu görmeleri mümkün olmamıştı. Ayı onlara her seferinde kendi istediği zamanda görünmüş, onların isteklerine kulak vermemişti.

İsmail yarım saat kadar öylece oturmuştu. Dedebey ise oldukça rahatlamıştı. Ayının geleceği yoktu. Hem bu kadar akıllı bir hayvan yüz kişinin kokusunu almasına rağmen hiç ortaya çıkar mıydı? O tam bunları düşünürken mağaranın ağzından gelen o uğursuz sesle ürperdi. İnanılmazdı, ama işte ayı geliyordu. Okçular oklarını hazırladılar, yaylar gerildi, fakat Dedebey durmalarını işaret ediyordu.

Kararsızdı, evet, ayı çıkar çıkmaz yüz okla delik deşik olması işten bile değildi, ama o zaman İsmail'in Dedebey'e tepkisi ne olurdu? Ayı İsmail'e iki metre yaklaşana kadar oklar atılmayacaktı, Dedebey'in verdiği son karar buydu. Ses mağaranın ağzına hızla yaklaştı, yaklaştı ve sonra inanılmaz irilikteki siyah bir ayıya dönüşerek mağaradan çıktı. O da İsmail kadar sakindi, yavaş yavaş, adeta yuvarlanarak İsmail'in bıraktığı yiyeceklere yöneldi, kokladı, elledi, sonra birer birer o kocaman gövdesine indirdi. Derken oturdu, okçular gözlerine inanamıyordu, ama işte o koca ayı, en fazla on metre uzağında bir insanoğlu varken oturuvermişti.

İsmail hâlâ sakin sakin oturuyor, ayıya bakıyordu, öteki de körük gibi inip kalkan göğsünün arkasından İsmail'i sey-

rediyordu. Dedebey'e yıllar gibi uzun gelen bir çeyrek saat, ayıyla İsmail bakışmalarını sürdürdüler. İsmail'in yayına uzandığı ve bir ok alıp yerleştirdiği görüldü, sonra da çevik bir hareketle kayadan ayakları üzerine atladığı. "Yeter koca adam, kalk artık," diye bağırdı İsmail. Yüz yayı geren eller artık titriyordu.

Ayı şöyle bir kıpırdadı, yuvarlanır gibi hareketlendi ve iki ayağı üzerinde muazzam gövdesini sergileyerek dikildi. Kükrüyor, pençelerini havaya kaldırıyor, havayı dövüyor, fakat bu bir lokmalık avına doğru ilerlemiyordu. İsmail yayını gerdi, "Allah!" dedi ve ilk okunu ayının kalbinin hemen altına gönderdi.

Dedebey'in kendisine ok atmayı gösterirken "hedefi parmağınla gösterir gibi düşün, oku parmağın gibi hisset" dediğini hatırlıyordu. Ayıdan derin bir iç geçirmeyi andıran kocaman bir nefes sesi geldi, İsmail ikinci oku aldı, "Muhammed" diyerek hemen birincisinin yanına gönderdi, ayı büyük bir homurtuyla sendeledi, ama hâlâ ne ileri ne de geri bir adım atabilmişti. İsmail üçüncü oku aldı, "Ali" diyerek ayının tam kalbine dokundu. Ayı ses çıkarmadı, sanki dikkatle İsmail'e bakar gibiydi ve koca bir toz bulutu çıkararak sırtüstü devrildi.

Elli okçu ve "muhafız kıtası" gözlerine inanamıyordu. Sevinç naraları atarak ortaya fırlamalarını, Dedebey'in bir işareti engelledi. İsmail için tehlike geçmişti, ama kendileri için hâlâ geçmiş sayılmazdı. Şimdi hızla ve ona görünmeden yaylağa dönmeliydiler, üstelik bunu ondan önce yapmalıydılar. Muhafız kıtasından beş kişi ayrıldı, bunlar dönüşünde İsmail'i izleyeceklerdi, diğerleri yuvarlana sürüne İsmail'le aralarındaki mesafeyi açıp hızla yaylağa döndüler.

İsmail ayının başına gitti, bildik teftiş edasıyla sağına soluna baktı. Okların girdiği yerlere dokundu. Aldığı bir damla kanı alnına sürdü, sonra yine sakin, fakat bu kez daha hızlı bir yürüyüşle yaylağa döndü. Cemal, Çavuşlular, asker ve Sarukaya halkı, o gittiğinden beri ağızlarını bıçak açmadan oturmuş bekliyorlardı. Bazıları sanki bir takım işlerle meşgul oluyormuş gibi yapıyordu ama, herkes bunun sakin görünme

gayretinden ibaret olduğunu biliyordu.

Sonra ormana giren ve girer girmez beş kola ayrılan geniş yolun ağzında İsmail göründü. Dedebey, yanındaki komutanlarla birlikte hiçbir şey olmamış, hiçbir şey bilmiyormuş gibi şeyhini karşılamaya yöneldi. Aklından geçen şey ise, dimdik ve büyük bir gururla kendisine doğru yürüyen bu genci bundan sonra zaptetmenin artık çok zor olacağıydı.

İsmail onlara doğru geldi ve Koca Cemal'e dönerek salt gururdan oluşan bir sesle, "köylülere söyle, ayı mağarasının önünde yatıyor, gidip onu oraya gömsünler, saygıda kusur etmesinler ve başına da bir taş diksinler," dedi. Konu kapanmıştı.

16

"Ormanın ruhu" sorununun kapandığı akşam, Emet'in evinde büyük bir muhabbet sofrası açıldı. Kadınların gizli eli büyük odanın her yerine değmiş, orayı mükellef bir sofraya dönüştürmüştü. Sazlar gelmiş, yerlerine oturmuşlardı. İsmail o akşam o sofrada hayatının bitmez tükenmez aşklarından biriyle tanıştı.

Sofranın başında her zamanki gibi İsmail oturuyordu. Sağ yanında Dedebey, sol yanında ise Cemal vardı. İsmail'in işaretiyle Dedebey sofra duasını yapmış, yiyecekleri kutsamıştı ki, Cemal bir insanı bile gizleyebilecek cübbesinin altından şu yalan dünyada değer verdiği tek dünya malını çıkarıp Dedebey'in dizinin yanına doğru uzattı. Bu gerçekten bir Türkmen için hazine sayılabilecek son derece iyi işlenmiş, kesme camdan bir sürahiydi ve içi kan kırmızı bir sıvıyla doluydu. Bu "bunak ihtiyar" Dedebey'i bir kez daha büyük bir öfke girdabına sürüklüyordu. Elbette sofradaki

herkes Cemal'in kutsaması ve deme dönüştürmesi için Dedebey'in dizi yanına bıraktığı bu gerçekten güzel sürahinin şarapla dolu olduğunu biliyordu. Dedebey'i öfkelendiren, bunun bu kadar aleni yapılmasıydı. Burada Dedebey'e göre aleniliğin, haddini aşmışlığının ölçüsü, bu davranışın şeyhlerinin yanında yapılmış olmasıydı. Sofradaki hiç kimse bir dede tarafından kutsanıp deme dönüştürüldükten sonra badesiz bir muhabbet sofrasını zaten düşünemezdi. Muhabbetin dil çözücüsü, gönüllerin kilidinin anahtarı, ilâhi aşkın şarabının bu dünyevi köprüsü ne güzel bir muhabbet arkadaşıydı! Ama bu ilk kez bir şeyh varken oluyordu. Buna bu ihtiyardan başkası herhalde cesaret edemezdi.

İsmail de bu kız endamlı sürahideki kırmızı sıvının ne olduğunu gayet iyi biliyordu. Daha önce de defalarca muhabbet sofralarına baskın verdiği müridlerinin bu kırmızı sıvıyla dolu toprak kadehleri nasıl elçabukluğuyla örtü altlarına, cepken içlerine "sır ettiklerine" şahit olmuştu. Bu saklama davranışını bir saygı hareketi olarak yorumlamış, bu nedenle kendisinden bir şey saklandığında duyduğu kızgınlığı duymamıştı. Şüphesiz bir de müridlerinden kendi sonsuz yaşlılığını anlamalarını bekleyemezdi. Onların birçoğunun gözünde önceleri bir çocuk, şimdilerde de bir genç olduğunu pekâlâ biliyordu. Bir çocuk ya da bir genç içinse, bu kırmızı sıvıyla tanışmak pek erken bir olay olarak kabul ediliyordu. Ama işte şimdi Dedebey'in çakmak çakmak gözlerle baktığı Cemal adındaki bu ihtiyar, herkesin bu kadar önemsediği, üzerine şiirler yazdığı, fermanlar düzenlediği, fetvalar verdiği bu lezzetle tanışma fırsatını bir anda dizinin dibine bırakıvermişti. Tabii ki bunu kendisi isteyebilir, sofraya getirtebilirdi, ama müridlerinden bunu istemeyi kendisine bir türlü yakıştıramamıştı. Fırsat eline geçmişken bunu kaçıramazdı. Dedebey'e döndü ve gözleriyle badeyi kutsamasını istediğini belirten işareti yaptı. Dedebey çaresiz ve bade kadar kıpkırmızı bir yüzle gerekeni yaptı. Şarap artık dem olmuştu. Cemal'in doldurduğu kaseyi eline alan İsmail, "Allah, Muhammed, Ali" dediği üç yudumla süt içen bir çocuk rahatlığıyla boşalttı. Cemal ikinci kaseyi hemen doldurdu-

ğunda Dedebey İsmail'in kulağına eğilmek zorunluluğunu hissetti, "şeyhim, dem ağır ağır alınırsa tadına varılır," dedi. Allah'a şükür, İsmail bu öğüdüne uymuştu.

Sofradakilerden Necm ve Dedebey dışındakiler İsmail'in badeyle bu vuslatının ilk kez olduğunu bilmiyorlardı. Şu anda rahatsızlık verici olan bu gerçeği sadece ikisinin bilmesi, onları İsmail'in her hareketini izlemeye adeta memur kılmıştı. İsmail, ilk kaseyle birlikte hızla açılmıştı. Çok neşeli, çok konuşkandı. Emet'e sorular soruyor, Rum Ülkesi'nden, Trabzon'dan, Bektaşilerden cevap almaya çalışıyordu. Aykut Bey'e dönüyor, askerin taliminin ne durumda olduğunu öğrenmeye çalışıyor, acemi okçuların sağı solu korkutan talimleriyle eğleniyordu. İkinci kaseden sonra sofrada muhabbet iyice koyulaştı. Sofradakiler de birbirleriyle sohbete dalmışlar ve ikisi dışındakiler, İsmail'in dinlediğini varsayıyorlardı. Oysa bu birbirine zıt ikili, daha şimdiden İsmail'in başka bir âlemin kapısından içeri baktığını anlamışlardı.

İsmail, önce durgunlaştı, sonra konuşmaktan çok dinlemeye başladı, sonra da kapıdan içeri baktı. Kapıdan içeri bakmaya başlaması sözcüklerle oldu. Koca bir cümleden bir sözcük kapıyordu ve sonra onun aynasına bakıyordu. Aykut Bey, bir ara "Erzincan'da barut almalıyız, Necm," demişti. Bu cümlede İsmail için önemli olan Necm sözcüğüydü. İsmail bunu alıyor ve bakıyordu. Kimsenin duymadığı ve duyamayacağı, ama üstelik herkesin duyduğunu sandığı şekilde kendi kendine "Necm" diyordu, "yıldız demek. Şimdi, Necm'in yıldız olması tesadüf müdür? Ona mı bakıp yönümü bulmalıyım? Bunun için mi durmadan konuşuyor, bunun için mi sık sık bana itiraz ediyor?" Kendini hiç unuttırmayan Emet ona bir şeyler söylediğinde, anlamsız gözlerle onun suratına bakıyor, söylediklerinden ve varlığından bir tek Emet olan adı ona bir şey söylüyor, "Emet, son, nihayet. Neyin sonu bu adam? Neye nihayet verdi? Nihayet verdiği şey benden önce miydi, yoksa bende mi bir şeye nihayet vermekle görevli? Yoksa bunun işi sürekli yaşayıp nihayet vermek midir?" diyordu. Derken gözleri Aykut Bey'e döndü, "soframda bir yanımda yıldız, bir yanımda ay, soframda şems

eksik, oysa ben onun battığı yöne gidiyorum," dedi.

Üçüncü kaseden sonra mırıldanmaları duyulmaya başladı, bu kez herkesin hafızasına kazımaya çalışacağı bir şiir okuyordu:

"Geldi sürahi meclise ref'eylemiş nikab
Nur eyledi bu meclisi zerrin pür afitab

Manend-i cam-ı Hızır Nebi'dir misal ilen
Ab-ı hayat içindeki can bahş iden şerab

Gıl gıl ider mataraya ya'ni dıgıl dıgıl
Baş indirir piyaleye kim kılma içtinab

Maşuk-ı serv kameti mahsub-ı sim ü ten
Tavus-ı ravza cilve kılır çıhmış ez-hicab

İçmiş şerab-ı la'li çü serhoş öper ayağ
Nakl eylemekde can ü çiğerden dilber kebab

Ayine-i Sikender ü hem cam-ı cem budur
İzhar ider cihanda kılur şeyhi çün şebab"

Sofradakiler artık susmuştu. İsmail mırıldanmalarını sürdürdü. Sözcükler onun için artık bakılacak bir aynaya sahip değillerdi. Bir süre seslerin, tıkırtıların, nefeslerin, köpek havlamalarının seyrine daldı. Sonra her biri güçlü bir ifadeye sahip kokuları seyretti. Sonra ışıklar, ışıklar, ışıklar.

Hasta olduğu bir yıl bir yana bırakılırsa, İsmail üç yaşından beri ilk kez o sabah mutad teftişine çıkmadı. Yön göstericisinin güçlü ilk ışıkları bile onu uyandıramadı. Dört bir yanındaki tüm döşekler boşalmış, herkes dışarı çıkmış, pencerelere de ışığı kesmek için kalın perdeler asılmıştı. Nihayet hafifçe kıpırdadı, yastıktaki başını sağdan sola çevirme isteği, daha önce hiç tanımadığı bir ağrıyla cevaplanmıştı. Uykuya ağrının şiddetiyle tekrar atılmak istedi, fakat ağrı uyumasına engel olacak kadar şiddetliydi. Kalkmaya çalıştı,

bu çabasıyla birlikte ağrı daha da şiddetlendi ve buna bir de baş dönmesi eklendi. Zorla kalktı, yine zorla giyindi. Kendisini hızla temiz havaya ve soğuk çeşmenin sularına atmalıydı. Ne temiz hava, ne güneşin ışıkları ve ne de çeşmenin soğuk suları o gün derdine deva olamadı. Dedebey ve Necm, Cemal'e kızıyor durmadan taciz ediyorlardı, ihtiyar da onlara kırk yıl düşünseler bulamayacakları bir mazeretle itiraz ediyor, "şeyhimiz ormanın ruhunu sindiriyor," diyordu.

17

Sıcak bir haziran sabahı, Erzincan hareketli bir güne uyandığını ve önemli bir macerada önemli bir yer tuttuğunu artık çok sağlam kanıtlarıyla biliyordu. Fakat bu önemli günün işaretleri adeta yıllardır geliyordu.

1478 depremi sanki yüce Allah'ın bir işaretiydi. Ama bütün depremler zaten böyle yorumlanmaz mıydı? Hiçbir tepegöz, hiçbir dev, o koca kervansarayların duvarlarını sanki bir kağıt parçasıymışçasına öyle yırtamazdı. Çöken kubbeler, devrilen minareler neye işaret ediyorlardı? Erzincanlıların elli senede bir tekrarlanan deprem yorumları bu kez oldukça farklıydı. Daha önceki yorumlar, genellikle kendilerine dönük olurdu. Ne günah işlemişlerdi ki, Allah böyle bir felaketle onları cezalandırmıştı? Asıl olarak bu soruyu sorarlardı. Her deprem, beraberinde bir günahkâr avı getirirdi. Her deprem sonrası, birkaç fahişe, birkaç berduş, birkaç büyücü, bu sürek avının kurbanları olurdu. Halk her şeyi unutur, şehrin yıkıntıları ve insanların cesetleri arasında günahkâr peşine düşer, bulduğunda da tüm depremin acısını onlardan çıkarırdı. Erzincanlılara sorulursa, elli senede günah

ve günahkârlar birikir ve temizlenmesi gerekirdi. Ama onlar her seferinde işlerine güçlerine dalarlar, dünya işlerine kapılırlar ve bunları temizlemeyi unuturlardı. İşte o zaman yer oynamaya başlar, onlara unuttukları görevlerini hatırlatırdı. Bu, çok zorlu ve acılı bir hatırlatma yöntemiydi. Deprem ne kadar şiddetli olursa, peşinden gelen günah avcılığı da o kadar şiddetli olurdu.

Bu kez bu gelenek tekrarlanmadı. Geleneklerine bağlı Erzincan halkı, bu kez onlara uymadı. Allah'ın işareti de bu kez farklı bir soru doğurdu. Soru şöyleydi: "Gelen nedir? Neler oluyor?" Böyle bir soru değişikliğinin nedeni, Erzincanlıların yıllardır hissetmeye başladıkları küçük sarsıntılardı. Bunlar yer sarsıntısı değildi. Erzincan'ın depremleri önceden haber vermez, aniden gelir ve feleğin sillesini vurup gider. Bu sarsıntılar ise, önceden haber veriyorlardı.

Cennetten kaynayan Fırat'ın kenarında ve İpek Yolu'nun üzerinde olmak, 1500 yılının bu bin haneli şehrini tüm yıkıcı depremlerine rağmen ayrıcalıklı kılıyordu. Buğday tarlaları bu şehre kendine yakışan ağırbaşlı bir hüzün, üzüm bağları da bu hüznü dağıtan, fakat yine onun kadar ağırbaşlı bir neşe veriyordu. Surların içi çok geniş değildi, ama evlerin damlarından bir diğerine geçilebilmesi bu nisbi darlığı fazla hissettirmiyordu. Kafkasların, Hint Ülkesi'nin, Fars'ın, Şam'ın tüm malları, dünyaya yapacakları seyahatte buradan geçerlerdi.

Ticaretin hakimiyetle bağlantısı çözüldüğünden beri Erzincan, insan topluluklarının sarsıntılarını daha yakından hisseder olmuştu. Safevilerin Erzincan'ı sarsacağı, daha Cüneyd zamanında anlaşılmıştı. O zamandan beri bu Erdebil odaklı deprem günbegün artmış, Erzincan, "şeyhe giden" Rum Ülkesi Türkmenlerinin yol geçen hanına dönmüştü. Aylardır olağanüstü bir hareketlilik vardı; şehrin içi gibi, dağları, taşları da Türkmen dolmuştu. Erzincan, kızıl başlık deryasına dönüşmüştü. Safevi haberleşme mekanizmasının harekete geçirdiği binlerce Türkmen, şeyhlerini bekliyordu. Beklenen şeyh ise, şimdi Erzincan'dan bakıldığında büyük bir toz bulutu olarak görülen bir kızıl başlar deryasının ba-

şında şehre doğru geliyordu. Safevi atlılarının attığı her adımda, adım atan atların sayısı artıyordu. Ustacalu Muhammed Bey, Şamlu Abdi Bey, daha şehre girmeden kalabalık atlılarıyla şeyhlerinin emrine koşmuşlardı. Sivas, Amasya, Tokat, Dulkadır, Karaman, Toroslar, Teke İli Türkmenleri Erzincan'a boşalıyordu.

İsmail durmadan Necm'e dönüyor, "biliyordum, biliyordum, sana söylememiş miydim?" diyordu. Şimdi Erzincan önlerindeki Safevi ordusu oniki bin atlıdan oluşan bir sel gibiydi. Bu ordunun komutanları, artık genişlemeyi ve genişledikten sonra düzen getirmek için konaklamayı düzenli bir davranış haline getirmişlerdi. Bu nedenle Erzincan'da konaklanacağını herkes gayet iyi biliyordu. Aynı kurallar geçerliydi. Alınan her malın parası ödenecekti, halka Kızılbaş ya da Sünni ya da Hıristiyan olduğuna bakılmaksızın, adil ve barışçı davranılacaktı. Sürekli tavsiye dinleyen ve tavsiyeler arasında en uygununa karar veren İsmail, ilk kez burada özel bir istek belirtiyordu, Dedebey'e "bana Bektaşileri iyi tanıyan birini bul, ne olup bittiğini öğrenmek istiyorum," dedi.

Erzincan'da konaklayalı onbeş gün kadar olmuştu. Gelenler, gidenler, haberci akınları sürüp gidiyordu. Talimler yapılıyor, genişleyen orduya uygun birlikler oluşturuluyor, komutanlar saptanıyordu. Necm zor durumdaydı. Erdebil'den hareket sırasında öngördüğü şeylerin başına geldiğini görüyor, ikide bir İsmail'e sitemlerde bulunuyordu. Hazineleri boşalmak üzereydi ve artık ordularını eşit ölçüde donatamıyorlardı. Eksikler hızla başgöstermekteydi. Ne yapılacağına bir an önce karar verilmeli, sonbahar gelmeden önce bu duruma son verilmeliydi. Kış aylarında parasız ve oniki bin kişilik bir ordu herkes için felaket anlamı taşırdı. İsmail bu konuda Necm'e hak veriyordu ama Necm'in bilmediği, İsmail'in kararını çoktan verdiğiydi.

Nihayet birinci ayın sonlarında Dedebey, İsmail'in emrini mükemmel bir şekilde yerine getirdi. İsmail, ona Bektaşileri iyi tanıyan birini bulmasını söylemişti, o ise tam yedi kişi bulmuş ve İsmail'in sofrasına getirmişti. Bunların biri

Aydın'dan, ikisi Bozok'tan, ikisi Tokat'tan, biri Amasya ve biri de doğrudan Hacı Bektaş'tandı. Sofrada İsmail, Necm, Dedebey, Aykut Bey ve Hadim Bey vardı.

İsmail, gelenlerin saygılarını kabul ettikten sonra doğrudan konuya girdi, onlara kaybedecek zamanı olmadığını ve işe yarar bilgiler istediğini hissettirdi. Cemal'in anlattıklarını aktardı ve aralarında bir huzursuzluk olup olmadığını, Bektaşilerin kendisine ilişkin değerlendirmelerini sordu. Bunları sorarken gözlerini en çok Hacı Bektaş'tan gelen Kanber Derviş'e dikmişti. Kanber Derviş en az şeyhi kadar doğrudan konuya girdi, "şeyhimin aktardıkları doğrudur, iki-üç senedir aramıza bir nifak girdi. Şimdi hem erkanda, hem de mürşidlik konusunda meselelerimiz vardır," dedi. İsmail "ne gibi?" diye sordu. Kanber Derviş devam etti: "Mesele önce Konstantiniyye'nin öte geçesindekilerle başladı. Öte tarafa geçen canlar, kısa bir süre içinde bize ustalarımızın öğrettiklerinden başka şeyler söylemeye başladılar. Biz önce bunu önemsemedik, 'her yiğidin bir yoğurt yiyişi, her babanın bir yol sürüşü vardır' dedik. Fakat sonra yavaş yavaş anlamaya başladık ki, mesele bundan ibaret değildir. Yakın zamanda, bu öte geçeden Balım Sultan adında bir baba Hacı Bektaş'a geldi. Hatta rivayete inanılırsa, bu baba, Hacı Bektaş'a gelmeden önce Sultan Bayezid'in huzuruna alınmış ve çok muhabbet görmüş. Biz kendisine çok itibar ettik, kerametleri bol, ilmi irfanı derin bir babaydı. Fakat kısa sürede anladık ki, yolunda gitmeyen bir şeyler vardır. Şimdi onun ağzından söylersem günaha girerim, bunları kendi ağzından duymadım, ama beraberinde getirdiği dervişlerden dinledim. Bunlar soy sopun mürşidlikte önemli olmadığını, mürşidlerin mücerred olmasının daha makbul olduğunu, zaten Hünkâr Hacı Bektaş efendimizin de hiç evlenmediğini söylüyorlardı. Bu fikirlerine itiraz ettik. Hacı Bektaş hünkârımızın İmam Musa Kazım efendimizin soyundan geldiğini, böyle olmasa hünkârımız olamayacağını anlattık. Mürşidlikte nesl-i pak olmanın ne demek olduğunu ortaya koyduk, ama faydası olmadı. Bunlar şefaatin soya değil, ferde verildiğinde ısrar ettiler. Peygamber efendimizin evli olduğunu, İmam Ali efendi-

mizin evli olduğunu, eğer evli olmasalardı, kutlu soylarının sürmeyecek olduğunu anlattık, fayda vermedi. İtiş-kakış, hatta dövüşler bile oldu." İsmail acele ediyordu, "peki," dedi, "bize ilişkin tutumları nasıldır bunların?" Kanber Derviş şaşırmıştı: "Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir şeyhim. Bunlar zaten soy-sopun önemli olmadığını senin için söylerler. Bütün Evlad-ı Resul'ün sana geldiğini, yüzünü sana döndüğünü bilir, yüzlerini çevirmek isterler." İsmail bir kez daha araya girdi, "bunu açıkça söylerler mi?" diye sordu. Kanber "hayır," dedi, "şimdi günahlarına girmeyeyim, gıybet etmeyeyim. Ama ben Balım Sultan'ın kendisinden bir nutuk dinledim, onu anlatayım. Bir gün derviş canlardan biri, ona Erdebil'e gitmek ve Safevi ordusunda hizmet görmek istediğini söyledi ve ruhsat istedi. O da sakin sakin –her zaman sakin biridir– Hakk'a hizmetin yerinin olmadığını, Hacı Bektaş'ta, hatta Osmanlı Sarayı'nda da Hakk'a aynı derecede hizmet edilebileceğini anlattı. Dervişlerin ellerine kılıç almamaları gerektiğini..." İsmail burada çakmak çakmak olmuş gözlerini Necm'e dikti. "...Ama kılıç almış olanların da yanından kaçmadan bu kılıcın mazlumlara karşı kullanılmasını engellemeleri gerektiğini, bu nedenle şimdi Osmanlı'nın yeniçeri ocağında hizmet veren derviş ve babaların da Erdebil'deki kadar kutsal bir hizmet verdiklerini söyledi. Hatta Rum Ülkesi boşalırsa, Osmanlı ülkeleri boşalırsa, burada Hakk'ın davasını kimin güdeceğini sordu." İsmail'in sesi titriyordu. Her halinden çok sinirlendiği belliydi, "peki," dedi, "bu mecnun taraf bulabildi mi? Bundan taraf olan çıktı mı?" Kanber Derviş sesin tehdit edici tonundan ürkmüştü. "Maalesef şeyhim," dedi, "buldu, özelikle öte geçeden ve büyük şehirlerden buldu. Hali vakti az çok yerinde olanlar, lonca esnafının bir kısmından hayli taraf olanlar oldu. Ama yoksul olanlar, Türkmen olanlar, sana katılmak için can atanlar, velhasılı kelam bizim gibiler büyük çoğunluktadır. Tabii, sözüm, Konstantiniyye'nin beri tarafı içindir."

İsmail birden ayağa kalktı, herkes secdeye varmıştı. "Yeter Kanber Derviş, anladık, anladık, hem de çok iyi anladık," dedi.

18

Erzincan önlerindeki ordugâhın orta yerinde, Dedebey'in büyük ve süslü çadırında komutanlar, halifeler, tüm boyların beyleri bir araya gelmişti. İsmail'in Erdebil halkını kabulünde kullandığı büyük taht getirilmiş, baş köşeye konulmuştu. Toplantının önemli olduğunu belirten tüm işaretler tamamdı. Beylerin bir kısmı şeyhlerini ilk kez görecek olmanın heyecanlı gerginliği içindeydiler.

İsmail geldi, muhafız kıtası çadırın etrafında ve tahtın iki yanında konumunu aldı, secdeler edildi. Necm, bu şimdi 14 yaşına gelmiş genç dostunu izliyordu. Son birkaç toplantısında bazı değişiklikler gözlemlemişti. Eskiden zamanı daha bol kullanırdı. Huzurunda tartışma açar, sonuna kadar tarafları dinler ve sonra karar verirdi. Hal-hatır sorma gibi kişisel konuşmalara da girerdi. Şimdi bunların hiçbiri yoktu, geliyor, doğrudan konuya giriyor ve toplantıları çabuk sonlandırıyordu. Sohbetleri, hal-hatır sormayı, uzun boylu tartışmaları yeni sevgilisi bade ile buluştuğu muhabbet sofralarına bırakıyordu. Yine öyle yaptı, doğrudan konuya girdi: "Beylerim, halifelerim, bildiğiniz gibi kışın gelmeye başladı-

ğını ve hesapların ona göre yapılması gerektiğini en erken ordular anlar. Dün yaptırdığım sayıma göre şu anda ordumuz oniki bini aşmıştır. Temmuz başındayız ve kışa çok kalmamıştır, sefer mevsimi de geçmek üzeredir. Hazinemiz bir kış daha geçirmeye elverişli değildir. Öte yandan, bunca müridimiz Hakk için can vermeye susamıştır, artık hareketsizliğe tahammül edememekte, Evlad-ı Resul'e ve Oniki İmam efendilerimize yapılan haksızlıklara bir son vermek istemektedirler. Bu nedenle, sefer yapacağımız tabiidir. Bu seferin yönü Şirvan ülkesi olacaktır. Şirvan şahı Ferruh Yesar bu kez Safevilerin elinden kurtulamayacaktır. Bu sefer, hem ordumuzu geliştirmemize, hem hazinemizi yeniden doldurmamıza ve hem de kışı geçirmek için Şirvan ülkesinde rahat bir yer bulmamıza olanak hazırlayacaktır. Bazı beylerimizin Rum Ülkesi içlerine sefer etmek isteği olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bunu unutsunlar. Bunu unutsunlar. Bunu unutsunlar. Sultan Bayezid bizim babamız sayılır. Ona saygısızlık etmek gibi bir niyetimiz yoktur, zaten en kısa zamanda bir mektup yazıp bunu ona bildireceğiz. Sözün sonu olarak, birliklerde risalemizin okutulmasına hız verilmelidir. Bu risaleye bir ilavede bulunduk. Bu konuda danışmak istediği meselesi olanlar, lalamız Şamlu Hüseyin Bey'e ya da halife Tekelü Haydar'a danışmalıdırlar." Dedebey'in bir işareti, çadırdakilere toplantının bittiğini anlatıyordu. Çadır boşalıyor, Necm'in içi içini yiyordu. İlk kez duyduğu bu "ilave" de neydi? Daha önce İsmail yazı ve çiziyle ilgili her şeyi kendisiyle konuşur, tartışır, görüşünü alırdı. Şimdi geliyor ve "bir ilave yaptık," diyor, kendisinin de burada haberi oluyordu. Çadırdan gerisin geriye çıkar çıkmaz Şamlu Hüseyin Bey'e koştu: "Bu ilave nedir Hüseyin Bey?" Öteki, hattatların elinden yeni çıkmış bir risaleyi ona vererek cevap vermiş oluyordu. Necm merakla açtı, hızla sayfaları karıştırdı ve beşinci sayfada aradığı ilaveyi buldu, şöyle yazılıydı:

"Eğer, Evlad-ı Resul'e ikrar getirmeyip biat kılmayan ve iradet getirmeyen, gerek pir, gerek talip, her kim olursa olsun; yedikleri haram ve yudukları murdar, ikrarları caiz değildir. Tacı delik, tarikatta dönek, yüzleri karadır. Erkana,

tarikata ve hakikata sığmazlar. Zira ki Evlad-ı Resul'den reddolmuşlar ve hem onlar sermayesiz kalmışlardır.

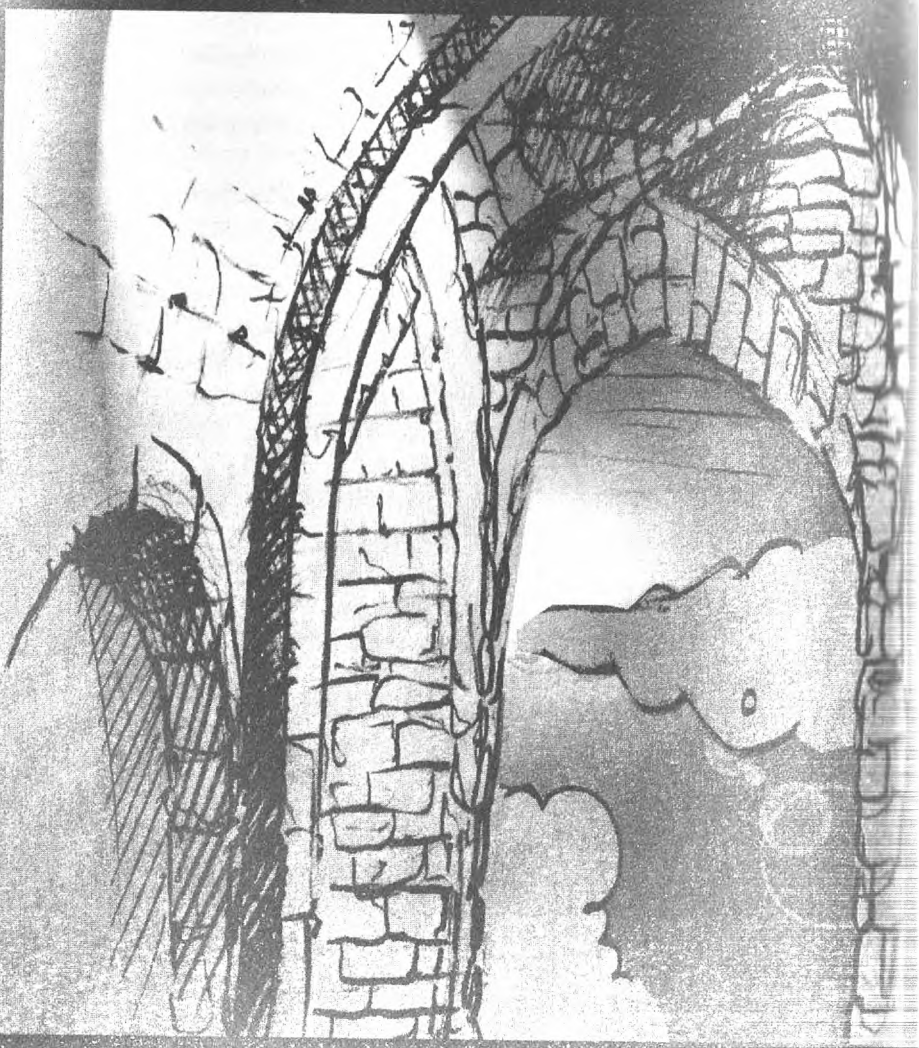
Evlad-ı Resul'e erişmeyen şeyhlerin, meşayihlerin ve pirlerin biatları ve ikrarları caiz değildir. Sürgündür, yeziddir. Yediği haram, yuduğu murdar, ameli fasık olur. Çünkü Hazreti Murtaza Ali'nin evladına ermemiş sermayesiz kalmıştır. Elde sermaye olmayınca şara varılmaz, bir şey alınmaz."

Bu ilavenin hemen altında başka birkaç yeni cümle Necm'in dikkatini çekti, şöyleydi:

"Ama mücerredin imamlığı ve mürşidliği erkan değildir. Eğer bir kimse mücerret iken ol kimse Hak Taala Hazretlerinin kudretini ve enbiyanın mucizatını ve evliyanın velayetini ve meşayihin kerametini ve ulemanın hidayetini gösterip yeşil kanat ile pervaz urup göğe uçarsa vurup kanadını kırasın. Ve ona itibar etmek erkan değildir."

Necm, bu ilavenin niçin kendisiyle tartışılmadığını şimdi çok iyi anlıyordu. İsmail'in de gayet iyi bildiği gibi, Necm de bir mücerreddi.

ŞİRVANŞAH

19

Şirvanşah Ferruh Yesar, başkenti Şemahi'deki sarayının taht odasında kendi kendine oturmuş, Allah'a sitem ediyordu. Ne büyük günah işlemişti ki, Yüce Allah bu Safevi belasını kendisine musallat etmişti. Ceddi, dedelerinden çekmişti. Bu şimdiki şeyhin babası Haydar, az daha onu saltanatından, ülkesinden hatta maazallah hayatından ediyordu. Ferruh, "ne yaptım ben bunları hak etmek için?" diyordu, "bu sapkın Kızılbaşlardan kaçanları ülkeme yerleştirdim, onların sapkınlıklarından nefes alamayan ulemaya ben kucak açtım. Akkoyunlu sultanı bile onları benim kadar kollamadı. Yasaklarını uyguladım, helallerini kolladım. Peki niye bu Safevileri dalga dalga gelen bir veba salgını gibi bana musallat ettin? Birini savuşturuyum, bir zaman geçer, öteki gelir. Sınavsa, yeterince sınav vermedim mi? Artık bezdim, yoruldum, bir kuluna bu kadar sınav reva mı?"

İçeriye gölge gibi bir Çerkes köle süzüldü. Başı öne eğik, gözünün neresiyle şahını gördüğü bilinmeksizin öylece duruverdi. Dışarıdan bakan biri, bu kölenin o duruş şekliyle şahı görmesinin mümkün olmadığına yemin edebilirdi. Ama

bir hükümdarın has köleliği bir sanattı. Çerkesler de bu sanatta çok ileri gitmişlerdi. Gözlerine bakıldığını anlayan bir hükümdar elbette ki bir tehdit hissedebilirdi ve bu, hükümdar için değil, bakan için çok tehlikeli olurdu. Saltanat aileleri için bu bir eğlence konusuydu ve kölelerin kafalarının tam tepesinde, saçların arasına gizlenmiş bir göz olup olmadığını merak ettiklerini söyler dururlardı.

İşte şimdi de herhalde bu göz, Ferruh'un küçük bir parmak işaretini görüp Çerkes köleyi harekete geçirdi ve şahına yaklaştırdı. Şirvanşah'ın casusları, İsmail'in ordusunu Erzincan'dan ayrıldığından beri adım adım izliyorlar, neredeyse günde bir şahlarına haberler gönderiyorlardı.

Bu haberlerin doğru çıkması durumunda, herhangi bir şekilde bir yıl çalışarak kazanamayacakları parayı tek bir haberle kazanmaları mümkündü. Bu nedenle haberler akıyor, yığılıyor ve iyice de ayıklanması gerekiyordu. Saray görevlileri bu ayıklamayı yapıyor, son durum olarak tahmin ettikleri haberleri şaha aktarıyorlardı.

Çerkes köle uzun uzun anlattı. İsmail'in ordusu Pasin Ovası'na gelmiş, buradan Hadim Bey adındaki bir komutanını, Gürcistan'ı yağmalamaya göndermişti. Herhalde erzak sıkıntısı da çekiyor olmalıydılar. İsmail'in ordusu oniki bin kadardı ama, silahları ve düzeni şahımızın ordusu kadar iyi değildi. Tahminlere göre Safeviler, Koyun Ölümü geçidi yoluyla ilerleyecekler, Kür ırmağını geçip şahımızın ülkesine gireceklerdi.

Ferruh, köleye "askerimizin sayısı kaça ulaştı?" diye sordu. Köle "komutanların son bildirdiğine göre yirmi bin atlı ve altı bin yaya askerimiz olmuştur şahım," dedi. Başı öne eğik köle, şahının "çık" işaretini de anında aldı ve Ferruh yine yalnız kaldı.

Manzara rahatlatıcı görünüyordu. Oniki bine karşı yirmialtı bin asker. "Üstelik savaşacağım yeri ben seçebilirim," diye düşündü Ferruh. Ama nedense bir türlü rahatlayamıyordu. Askerlerine güvenemiyordu. Vakt-i zamanında, o kuşatma altındayken bu askerler bir ulu şeyhe karşı savaşmanın caiz olup olmadığını tartışarak ulemayla vakit geçir-

mişlerdi. Bu duyguyla nasıl savaşılırdı?

Ulemaya defalarca nasihatta bulunmuştu, askerin maneviyatını yükseltmeleri, Safevilerin sapıklığını anlatmaları için onları asker arasında vaazlara teşvik etmişti. Yapmamışlar mıydı? Yapmışlardı, yapmışlardı ama, nedense bu ulemanın vaazları kuma yazılmış yazı gibi hemen etkisini yitiriyordu. Bunların konuşmalarında aşk ve şevk yoktu. Askere şahlarını sevdiremiyorlardı. Kanun kitabı okur gibi, "bunu yapmayacaksın haramdır, şunu yapabilirsin helaldir" gibi lafları geveleyip duruyorlar, aşk ve şevk veremiyorlardı. Hangi asker miras hukuku için hayatını feda ederdi ki?

Ferruh, bir ara bu iş için Nakşibendi şeyhlerini ve hatta dervişlerini devreye sokmayı düşünmüştü. Onlarda, gerekli olan aşk ve şevk bol bol vardı. Ama onlara da güvenemiyordu. İki nedenle güvenemiyordu, birincisi, bu sûfi şeyhleri arasında garip bir bağ vardı, kendi yanında sanırken, bir bakardın, Safevilerin yanına geçivermişler.

İkincisi de, bu dervişler girdikleri yeri öyle bir ellerine geçirirlerdi ki, Ferruh yağmurdan kaçarken doluya tutulabilir, kendi elleriyle kendi başına bir bela açabilirdi. Bu koşullarda savaşacaktı, başka çaresi yoktu. Kazanırsa, bir on ya da yirmi yıl Şirvan ülkesinden bu belayı uzak tutmuş olacaktı, kaybederse, bu bezdirici sınavdan kurtulmanın rahatlığıyla, ölü bedenini sonsuza kadar dinlendirebilirdi.

Aklına oğlu Şeyh İbrahim geldi. Onu Şehr-i Nev'de yeterli askerle bırakmakla, hiç olmazsa ülkesi ve oğlunun geleceği için bir tedbir almış olmalıydı. Kendisi ellili yaşlarını geçmişti ve hayattan alınacak dersi almıştı, oğlunun da böyle bir zamanı olmalıydı.

1500 yılının ağustos ayının bir sabahında, güneşin ışıkları yeryüzünü henüz aydınlatırken, Şirvanşah'ın Gülistan ve Baykurd kaleleri arasındaki Cebani adındaki düzlükte, Ferruh'un orduları Safevi ordusuyla karşı karşıya geldiler.

Ferruh, ustaca bir plan yapmıştı. Safevileri tam da iki kalesinin arasında karşılamış, bir aksilik durumunda kalelerden birine çekilmeyi ve oğlunun yanında bıraktığı kuvvetlerle gelmesiyle Safevileri iki güç arasında bırakmayı

hesaplamıştı.

İsmail, ordusunun tam ortasında, Ferruh'un kuvvetlerinin yerleşimine bakıyordu. Dedebey'in planını kabul etmemiş –bu ilk kez oluyordu–, Ustacalu Muhammed Bey'in teklifine uymuştu. Dedebey, orduyu kıpırdatmamayı, Şirvan süvarisini mevzilenen ordunun üzerine çekerek okla yıpratmayı ve daha usta olan Safevi süvarisiyle hırpalamayı teklif etmişti. Muhammed Bey ise bambaşka bir teklif getirdi. Ona göre, önce hızla Şirvan ordusunun merkezini oluşturan piyade vurulmalıydı. Hatta mümkünse, hedef bizzat Ferruh olmalıydı.

Kendisi daha önce kaçmaya başlayan yüz elli kişilik bir grubun bile koca bir ordunun dehşete kapılmasına yol açtığını görmüştü. Piyadenin kaçmamak gibi bir şansı olamazdı. Dedebey buna itiraz etti, "piyadenin kargıları süvarimize çok kayıp verdirir," dedi. Muhammed Bey ise bunu bildiğini, fakat Ferruh Yesar yenemeyeceğini anlar da kalelerinden birine çekilirse, hem daha çok asker yitireceklerini, hem de çok değerli zamanı kaybedeceklerini söyledi. Dedebey cevap bulamadı, askeri otoritesi bu yeni katılan bey tarafından şeyhinin önünde tartışılıyor ve yenik çıkıyordu.

Safevi safları bir bayram yeri gibiydi. Sağ kolda Şamlular, sol kolda Ustacalular yer almıştı. Bunlardan daha küçük aşiretler olan Varsaklılar, Çepniler, Arapkirliler, Turgutlular, Bozcalu, Acirlü, Hınıslu, Çemiskezekliler ihtiyatta yer almış, Rumlu, Tekelü ve Dulkadırlılar merkezi oluşturmuşlardı. Her taraftan saz, çifte nara, köş sesleri geliyor, "Cebani, Kerbela, bugün Aşura" seslerine, "Allah, Allah" çığlıklarına karışıyorlardı.

Ferruh'un ordusu yine gönülsüzdü. Askeri plan, güvenceler sağlanarak yapılmışa benziyordu. İki kalenin arasında yer almak iyi bir fikirdi. Ama bu iyi fikrin kendisi kötü şeyler çağrıştırıyordu. Şahları bile demek ki onlara güvenemiyor ve planını bir geri çekilme ihtimali üzerine kuruyordu. Bu ihtimal, orduların yerleşmeye çalıştığı saatler boyunca, Şirvan askerlerinde bir istek halini almaya başlamıştı. Madem kalelere çekilmeyi düşünüyordu, şahları neden onları

bu düzlüğe sürmüştü? Safevi ordusu atlılardan oluşuyordu, topları yoktu. O zaman baştan kalelerinin güvenli duvarları arkasına çekilmeleri daha doğru olmaz mıydı?

Uzaktan Safevi ordusuna bakıyorlar, kendilerini bir deliler sürüsüyle karşı karşıya hissediyorlardı. Bunlar bağırıyor, şarkı söylüyor, burasının Kerbela olduğunu iddia ediyor, ağlıyor ve şimdiden bazıları ellerini kollarını keserek kan içinde kalıyorlardı. Bunlar, savaşa başlamadan kendilerini yaralıyorlardı.

Her şey Muhammed Bey'in planına uygun başladı ve bir anda bitiverdi. Dedebey'in söylediği doğru çıkmıştı. Şirvan piyadesine saldıran ilk Safevi atlıları, kargılardan oluşan bir duvarla karşılaşmış ve önemli kayıplar vermişlerdi. Ne değişirdi? Ne önemi vardı? Onlar şimdi cennetteydiler, şimdi Şeyh Haydar onların başlarını okşuyordu. Bu dünya Allah'tan ve onun hakikatinden daha mı güzeldi? Arkadan gelen Safevi atlıları böyle düşünüyorlardı. Şirvan askerlerinin böyle düşünmek için bir nedenleri yoktu. Çoğu toprak ya da para karşılığı askerdiler. Bu toprak ya da parayı kendileri almasa bile, beyleri alıyordu.

İkinci dalgaya kargılarını bile uzatamadılar. Küçük bir grup bir çığ gibi büyüyerek kaçmaya başladı, piyade orta yerinden yarılıvermişti. Bu yarıktan Safevi atlıları akıyor, boşlukları dolduruyorlardı. Bir kısım Şirvan süvarisi arkadan Safevi kanatlarını kuşatmaya çalıştılarsa da, ilk Safevi atlılarının ordugâhlarına kadar girdiğini gördüler. Ferruh Yesar "Gülistan'a," diye bağırıyordu, bu onun askerlerine son emri oldu. Şamlu bir Safevi, kılıcını, köprücük kemiğinden karnına kadar bir peynir keser gibi indiriverdi. Şirvan askerleri artık şahlarının bu son emrine uymaya çalışıyor fakat dağılıyorlardı. Artık ne Şirvanşah ve ne de Cebani'de iki taraf vardı.

İsmail artık savaş meydanını gezebilirdi. Her zamanki teftiş edasıyla dolaşıyor, dikkatle sağa sola bakıyordu. Elbiselerinden, zırhlarından sağlıklarında önemli birer kişi oldukları anlaşılanlara dikkatle bakıyor, yanında gezen Talişli bir askere "bu mu?" diye soruyordu. Sonunda Şirvanşah

Ferruh Yesar'ın cesedi ortadan ikiye bölünmüş halde yatarken bulundu. İsmail eğildi, aynı ayıya baktığı gibi merakla baktı, bir damla kanı kendi alnına ve yanındaki Talişlinin alnına sürdü. Sağlamlığı ve pahalılığı her halinden belli olan, ama kılıç darbesiyle kağıt gibi yırtılan zırha baktı, "bunu yapan yiğidi bana bulun, gözlerini öpeceğim," dedi. Sonra ayağa kalktı ve "bu cesedi yakın, bunun Allah'ın yarattığı bu dünyada yatacak yeri yok," dediği duyuldu.

Safeviler büyük miktarda ganimet elde etmişlerdi. Askerler savaş meydanını dolaşıyor, bin türlü değerli eşya buluyordu. Usta işi silahlar bir yana, değerli atlar, mücevherler onları bekliyordu. İşte İsmail, bu toplama işi bütün hızıyla sürerken, düzlüğe hakim bir tepenin üzerinde atıyla beliriverdi. Kendisinden beklenmeyen gür bir sesle tepeden bağırmaya başladı: "Müridlerim, canlarım, alnımı ak edenler, biliyorsunuz, bu Ferruh Yesar babamın ve sizin şeyhinizin kanını elinde taşıyanlardandı. Buraya babamın öcünü almak ve Hakk'ı savunmak için geldik. Yiğitliğiniz sayesinde bu kahpe inançlı, şimdi cehenneme odun oldu. Ama buraya ganimet için gelmedik. Size bu zaferinizde emrediyorum, ne aldıysanız, ne topladıysanız atın, atın, atın. Bunun ganimeti bile sizin temiz ellerinizi kirletir. Değerine hiç bakmayın, atın, atın, atın."

Tecrübeli askerler donup kalmışlardı. Herhangi bir hükümdar, ordusuna böyle bir emir veremez, verse de uygulatamazdı. Böyle bir emir, en güçlü hükümdarlar için bile intihar anlamına gelebilir ya da en azından askerin ona delirmiş gözüyle bakmasına yol açabilirdi. Bir tek Necm atla katır bozması garip bir yaratığın üzerinde durmuş, "benim şeyhim işte bu!" diyor ve bunu durmadan tekrarlıyordu. Askerler atmaya başladılar, değerli yüzükler, zümrütlü hançerler, süslü gerdanlıklar havada uçuşuyordu.

Bu kadar değerli eşyaya, bu kadar değersiz muamelesi yapmanın çıldırtıcı sonuçları kısa sürede ortaya çıktı. Herkes daha çok atmanın yarışına girmişti. Hayatları boyunca özendikleri şeyleri ellerine geçirmişlerdi ve şimdi onları gülerek, kahkahalar atarak, birbirleriyle şakalaşarak bir ırma-

ğın suyuna balık yemi olarak atıyorlardı. Bir Tekelü, onu hayatı boyunca sıkıntısız yaşatacak zümrüt bir yüzüğü arkadaşlarına gösteriyor, sonra övünç ve gurur dolu bir yüzle "hop" diyor, ırmağa atıyordu. Bir Çepni, rüyasında görse kötüye yoracağı bir gerdanlığı didik didik ediyor, parçalarına ayırıyor, bu parçaları lezzetli lokmaları yutarmış gibi ayrı ayrı tad alarak ırmağa sallıyordu.

Kuyumcu Necm, hazinesini düşüneceğine binek bozuntusunun üzerinde oturmuş, kuyumcu ustalığıyla, suya atılanlara değer biçiyor, kahkahalara boğuluyordu. İsmail atının üzerinden bir saat kadar süren bu toplu deliliği büyük bir gururla seyretti. Sonra, yavaş bir sürüşle tepeden indi.

İsmail, başladığı işi yarım bırakanlardan olmadığını göstermeliydi. Şemahi direnmedi, kapılarını ardına kadar bu yeni efendisine açtı. İsmail burada babası gibi davranmadı, ne bir yer yıkıldı, ne bir yer yakıldı. Buradan kışı geçireceği Mahmutabad'a yürürken, Ustacalu Muhammed Bey ve Hınıslu İlyas Bey'i Bakü'yü almak üzere gönderdi. Mahmutabad'da, İsmail'in büyük bir işaret olarak yorumladığı bir olay gerçekleşti. Uzun yıllar Akkoyunlulara vezirler yetiştiren ve bu nedenle halk arasında meşhur Bermekilere benzetilen Muhammed-i Keçeci soyundan Emir Zekeriyya gelerek İsmail'e bağlılığını ilan etti ve hizmetini sundu. Bir vezir ailesinin gelip hizmet sunması, Safevilerin ilk kez karşılaştığı bir durumdu.

İsmail, bu bağlılık ilanını, artık Azerbaycan'ı almasını kimsenin engelleyemeyeceğinin işareti olarak yorumladı. Bu yorumla Zekeriyya'ya Kilidi Azerbaycan lakabını ve kendi vezirliğini verdi.

20

Mahmutabad'da kışlanırken, Necm'in dikkatini çeken en önemli şey, İsmail'in umduğu kadar neşeli olmayışıydı. Babasının öcünü almak isteğinin ne kadar güçlü olduğunu biliyordu ve işte bu öç, üstelik herkese örnek olacak bir biçimde alınmıştı. Bu İsmail'i gururlandırmalı ve neşelendirmeliydi. İsmail'in gururdan yana bir sorunu olduğu görülmüyordu, ama neşe için aynı şey söylenemezdi.

Safevi karargâhında artık kararların alındığı üç aşama gözleniyordu. Birinci aşama, aşiret reislerinin, komutanların, halifelerin ve bir de şimdi bu nev-zuhur vezirin varlığında yapılan geniş toplantılardı. Bunlar iki türden oluşuyordu. İlkinde İsmail, ordusunun ve tüm müridlerinin nabzını kontrol ediyordu. Beylerini konuşturuyor, o sadece dinliyor, bazen de kendi huzurunda onları tartıştırıyor ve eğleniyordu. İkinci türde ise, geliyor, yeni kararlarını açıklıyor ve çıkıyordu.

Karar aşamalarından ikincisi, İsmail'in muhabbet sofrasıydı. Buraya katılabilenlerin sayısı çok kısıtlıydı, burada özel planlar, yakın ve uzak geleceğe ilişkin tahminler,

amaçlar tartışılıyor, şiirler okunuyor, müzik dinleniyor, dini meseleler enine boyuna konuşuluyordu.

Üçüncü aşama ise İsmail'in ikili ilişkileriydi, ki bunlarda yer alabilenlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmezdi. Bu toplantıların müdavimleri, her türlü konuyu konuştuğu Necm, askeri konuları ve Türkmenlerle ilgili meseleleri konuştuğu Dedebey ve şimdi Dedebey'i kıskandıracak biçimde Ustacalu Muhammed Bey, dini konuları ve gelecekten, özellikle yıldızlardan alınan haberleri, rüyalarını konuştuğu Tekelü Haydar'dı.

Mahmutabad'daki bu üç karar aşamasını da, bugünlerde farklı türden konular işgal ediyordu. Birinci aşama tamamen aşiretler arası ilişkilere, bunların hangisinin daha önemli olduğuna ilişkin bitmez tükenmez tartışmalara, ganimetlerin paylaşımında ortaya çıkan sorunların giderilmesine, çok istenen bir görevin hangi aşirete verilmesi gerektiğine, iki ya da daha çok aşiret arasında ortaya çıkan dinsel uygulama farklarında hangisinin haklı olduğunun karar altına alınmasına ayrılmıştı.

En canlı ve en verimli tartışmalar, ikinci karar aşamasında yaşanıyordu. Buraya katılanlardan hiçbirinin gelecek günlerin daha görkemli olacağı konusunda bir kuşkusu yoktu. Tartışılan, bu gelecek günlerde uygulanacak yöntemler ve kullanılacak araçların niteliğiydi. Mahmutabad'da muhabbet sofrasının baş tartışmacıları, Dedebey ve Ustacalu Muhammed Bey'di. Şirvanşah'ın yok edildiği savaşta Muhammed Bey'in planı şüphe götürmez bir başarıya, üstelik çok kısa bir sürede ulaşmıştı. İsmail de bundan çok memnun görünüyordu.

Dedebey'i rahatsız eden de bu memnuniyetti. Dedebey'e göre, böyle bir memnuniyet orduyu yeni planlar ve yeni yöntemler aramaktan, uygulamaktan uzaklaştırır, bu da gelecekte kötü sonuçlar doğururdu. Mesela ateşli silahların böyle bir yöntemde hiç yeri yoktu, oysa er ya da geç, ordunun ateşli silahlarla da donatılması gerekliydi.

Muhammed Bey buna itiraz ediyordu, ona göre ateşli silahlar çok ses çıkarıyorlardı, karşıdaki düşmanın sinirle-

rini bozuyorlardı, bu doğruydu, ama Safevi ordusu bozulabilecek sinirlere sahip değildi. Ateşli silahlar orduyu yavaşlatıyor, saldırıda büyük bir güç olan süvarileri, piyadeyi korumaya kilitliyor, adeta tüm orduyu savunmaya mahkum ediyordu. Sonra, ateşli silahlar çok pahalıydı, bulunması zordu ve kendi ellerinde bunları yapabilecek ustalar yoktu. Kılıç ve kargıya cephane gerekmezdi, bunlar peşlerinde araba dolusu barut ya da mermi taşınmasını gerektirmezlerdi. İsmail de bu yaklaşıma destek veriyor, her yeni sofraya kendi tezini güçlendirecek yeni delillerle gelen Dedebey, her tartışmada mahzunlaşıyordu.

Fakat Dedebey'in de sürekli muzaffer çıktığı bir tartışma vardı. Bu tartışma, askeri harekâtın yönüyle ilgiliydi. Muhammed Bey, büyük bir inatla Akkoyunluların hakkından gelinince –bu konuda herkes hemfikirdi– fetih yönünün batıya çevrilmesi, açıkçası Osmanlı ülkelerinin hedef alınması fikrini savunuyordu. Ona göre bunun tam zamanıydı. Osmanlı hükümdarı Bayezid uyuşuk, idaresiz bir adamdı ve halk çok huzursuzdu. Dini düzenleri belirsizdi ve gerek Rum Ülkesi'nde, gerek diğer ülkelerinde pek çok "Ali dostu" bulunuyordu. Eğer hızlı bir darbeyle Osmanlı yok edilirse, Ehl-i Beyt dostlarının hiçbir ciddi rakibi kalmaz, eğri Müslümanların doğru yola gelmekten başka bir seçeneği olamazdı.

Dedebey bu fikre şiddetle itiraz ediyordu. Ona göre Muhammed Bey hayal içinde yüzüyordu. Osmanlı ordusunu kendi Türkmenleriyle savaşırken gördüğü birkaç birlikten ibaret mi sanıyordu? Eğer öyle sanıyorsa, Konstantiniyye'yi nasıl almışlardı? Hedef doğu olmalıydı. Doğu, hem de Hindistan'a kadar, Hindistan'ı da içine alacak kadar doğu. Batıdaki son nokta Erzincan olmalıydı. Erzincan onların asker deposunun kapısıydı. Ama aynı zamanda İpek Yolu'nun Rum Ülkesi'ne açılan kapısıydı. Doğuya yürümeleri, İpek Yolu'nun kaynağını, yani suyun başını ele geçirmeleri olacaktı.

İsmail burada bir soru sordu: "Birkaç yıldır Hindistan'da Portekiz kâfirleri vardır. Bunlar batıda olması gere-

kirken, nasıl doğuda olabiliyorlar?" Sofradakiler boş gözlerle birbirlerine baktılar, en ufak bir fikirleri yoktu. Hepsi Hindistan'daki Portekiz kâfirlerini biliyorlardı ama, oraya nasıl gittikleri tam bir muammaydı. Tekelü Haydar, bunu Hıristiyanların güçlü büyülerine veriyordu. Yeni vezir Emir Zekeriyya, en makûl açıklamayı yaptı. Ona göre bu kâfirler gemiyle Hindistan'da ortaya çıktıklarına göre, karadan değil, denizden bir yol bulmuşlardı. Ama bu yolu Tekelü Haydar'ın dediği gibi büyüyle mi bulmuşlardı, yoksa başka bir şekilde mi bulmuşlardı, bunu ancak Allah bilebilirdi. Fakat çok iyi malları, özelikle güçlü silahları ve topları vardı ve kendisi bunlardan temin edilmesini faydalı görürdü. O da Dedebey gibi düşünüyor, fetih yönünün doğu olması gerektiğini savunuyordu. İpek Yolu tümüyle ele geçirilirse, Osmanlı zaten kıpırdayamaz hale gelirdi.

Bu sofralardan birinde İsmail, belki de neşeli olmayışının nedenini açığa vurdu. "Erzincan'dan çıktığımızda ordumuz oniki bin kişiydi, şimdi yine oniki bin kişi, bütün bu söylediğiniz fetihleri bu oniki bin kişiyle mi yapacağız?" diye sordu. Muhammed Bey bu sorunun üzerine atladı: "Şeyhim, ben bu nedenle Osmanlı ülkelerine girmeliyiz derim. Müridlerimiz oradadır. Oraya girersek ordumuz yüz bini bile bulur."

İsmail hiddetlendi: "Geç bunu Muhammed Bey, geç bunu. Dedebey haklıdır, doğuya gideceğiz. Rum Ülkesi'ne kapımızı açık tutalım, oradan göçleri sürekli kılalım, bu yeter, beni Osmanlı'yla karşı karşıya getirme," dedi. Emir Zekeriyya, Necm'e göre bu konuda basiret gösterdi ve şöyle konuştu: "Şeyhim, Azerbaycan elimize düşmek üzeredir, Allah'ın izniyle Akkoyunlular artık bize engel olamaz. Ama bu ülke halkının çoğu Sünnidir, hal böyle olunca da, kılıcınız altında sussalar dahi, bize katılmazlar ve ordumuz büyümez. Bu konuda alınacak tedbirler, dini tedbirler olmalıdır. Rum Ülkesi'nden gelen müridler bizim asıl gücümüzdür ama taşıma suyla değirmen daha ne kadar döner?"

"Ne gibi tedbirler bunlar?" diye sordu İsmail. Necm bir kez daha bu veziri kendisine sevdiren şu sözleri duydu; "Sûfilik yolu aşk yoludur, sevgi yoludur. Onların gönüllerini fethetmeliyiz. Kendimizi onlara adaletinizle sevdirmeliyiz. Arkası gelecektir."

Bu sözler bittiğinde İsmail, Muhammed Bey'e bakıyordu ve Necm onun Muhammed'e gülümsediğini gördü. Hayır, buna gülümseme demek doğru olmaz, bu badenin de etkisiyle çakmak çakmak olmuş gözlerden birbirine sıçrayan bir tutam kıvılcımdı. Necm birdenbire muhabbet sofrasının rehavetinden uyandı. Burada şu anda konuşulan çok önemli bir konuydu ve İsmail'in gözlerinden sıçrayan kıvılcımlar bir yangını haber veriyordu.

Dehşete kapıldı, bu genç dostunun aklından yine neler geçiyordu? Cevabını İsmail'in Emir Zekeriyya'ya yönelik sözleriyle hemen buluverdi: "Senin dediğin eskide kaldı Zekeriyya. Benim ceddim iki yüz senedir senin dediğini yapmaya çalıştı. Adım adım, iğneyle kuyu kazar gibi uğraştılar. Birini doğru yola getirdiler, bu yezid evladı ortaya çıkıp doğru yola gelmişlerden beşini kesiverdi. Bire beş Zekeriyya, bu nasıl toplamadır? Senin dediğin doğru olsaydı, ben şimdi üstümde cübbe, elimde tesbih, Erdebil'de oturuyor olurdum. Aynı kocakarılar gibi. Bu eğri inançlıların vakti vardır, bunlar güçlerini sabırdan alır. Senin, benim, bu oniki bin atlının erimesini beklerler. Erir de. Sabıra zaman verirsen, taşı bile eritir. Ama ben bu sabra zaman vermeyeceğim. Zamanları olmayacak Zekeriyya. Zaman vermeyeceğim Necm. Bu kılıcı elime boşuna almadım. Kendinizi buna alıştırsanız iyi olur."

Safevilerin üçüncü karar aşamasında konuşulanları ise, İsmail ve katılan dışında kimse bilemezdi. Burada konuşulanlar, en büyük özenle saklanması gereken sırlardandı ve bu nedenle de İsmail, çok az kişiyle bunları paylaşırdı. Bunlardan birinde Necm'e şunları söyledi: "Allah bana büyük bir görev verdi Necm. 14 yaşıma geldim ve bu dünyaya baktığımda, 140 yaşına da gelsem, görevimi bitirebileceğime aklım ermiyor. Bazen şu senin verdiğin han-

çerle elimi dürtüyorum. Kanıyor. O kana bakıyorum ve diyorum ki, 'bak, hançer elini deldi, kanatıyor'. Demek ki kargı yüreğimi delebilir, kılıç başımı kesebilir. Demek ki ben, babam Haydar gibi öldürülebilirim. Ama sonra soruyorum: 'Adem peygamber de öldürülebilirdi, bu onun yüzlerce yıl yaşamasını engellemedi, öldürülebilir olmak, yoksa ölümlü olmak anlamına gelmiyor mu?' İşte bunu soruyorum kendi kendime. Peki ben ölürsem bu görev kime geçecek, oğullarıma mı, soyuma mı, bunun teminatı var mı? Murtaza Ali efendimiz bile öldü, ama işte onun soyundan bana kaldı bu iş."

Necm burada araya girdi: "Doğru, Ali efendimiz dahi öldü. Öldü ama, sen bir şeyi unutmuyor musun? Muhammed Mehdi efendimiz ölmedi. O ölmez. Çünkü o zamanın sahibidir, zaman ona hükmedemez. Hızır da ölmez, çünkü ab-ı hayatı bulmuştur. Allah istemese, Hızır ab-ı hayatı bulabilir miydi? Demek ki Yüce Allah, öldürmediği zaman öldürmüyor. Hızır'ın ya da Mehdi efendimizin Resulullah'tan ya da Ali efendimizden daha büyük oldukları söylenebilir mi? Hâşâ, tabii ki hayır. Ama onların görevleri farklıydı. Allah onları katına aldı, vuslatına eriştirdi. Diğerlerine ise görev verdi, görevin gereği ölümsüzlük verdi."

İsmail bu açıklamadan tatmin olmuş görünmüyordu, ama kafası karışmıştı. Müridlerinin ona Mehdi dediklerini bir zamandır biliyordu. Öyle miydi? Bunu bilmiyor, bundan emin olamıyordu.

Necm cesaret bularak biraz daha ileri gitti: "Oğullardan bahsettin. Yoksa aklından geçen bir hatun mu var?" diye soruverdi. İsmail kızardı, bu soruya kızmalı mıydı buna karar veremedi. "Yok," dedi, "yok, ama işin doğrusu, bir süredir rüyalarımda beni hiç rahat bırakmıyorlar. Bir sis perdesi gibi gelip üzerimi örtüyorlar. Hiçbir şey göremiyorum. Bu sis perdesinin içinde kayboluyorum. Kaçmaya, perdenin içinden çıkmaya çalışıyorum, ama perde benimle hareket ediyor. Hani bir kaba su koyunca kabın şeklini alır ya, işte aynen öyle, bu perde de benim şeklimi alıyor

sanki. Hiçbir boşluk bırakmıyor. Direnmezsem, kendimi sise bırakırsam, aynı bade gibi beni alıp zevklere taşıyor. Ama çok içtiğinde hani bir nokta vardır, sen mi badeyi içersin, yoksa bade mi seni, belli değildir, burada da öyle bir şey var. Bu lezzeti alman için kendini tam anlamıyla teslim etmen gerekiyor. Onun için kadınları görünce uzaktan bakıyorum, sanki başka bir âlemde yaşıyorlar gibi geliyorlar bana. Bulut gibi dolaşıyorlar bu dünyada ve sana itiraf edeyim, beni korkutuyorlar."

21

1501 baharı geldiğinde artık Safevi ordusu uzun hesabını bitirmek üzere yola çıkabilirdi. Akkoyunlular iki parçaya bölünmüşlerdi. Tebriz'i, Bağdat ve Diyarbekir'i elinde tutan Elvend ile Irak-ı Acem, Irak-ı Arab, Fars ve Kirman'ı elinde tutan Murad, birbirleriyle mücadele içindelerdi. Zaman, Akkoyunluların düşmanları için uygun görünüyordu. İsmail buna karşın güvenliği elinden bırakmadı ve önce cephe gerisini temizlemek gerektiği kararına vardı. Bu nedenle Safevi ordusu Gülistan Kalesi'ne yöneldi ve kaleyi kuşattı. Fakat ülkesinin ortasına bir bıçak gibi daldığı Elvend fazla bekleyemezdi. O da bütün kış kaçınılmaz olan bu karşılaşmaya hazırlanmış, İsmail'i arıyordu. Temmuz ayının sıcak bir gününde, Nahçivan'daki Şurur denilen yerde karşılaştılar. Muhammed Bey'in savaş planı bir kez daha sayıca üstün Akkoyunlular karşısında uygulandı. Sonuç yine başarılıydı. Yalnız bu kez Safevi kayıpları biraz daha fazlaydı ve bunun nedeni, Akkoyunlu ordusunda bulunan iki yüz kadar tüfekçiydi. Yine de bu tüfek-

çiler, dört-beş atış yaptıklarında kendilerini Safevi atlılarıyla burun buruna bulmuşlardı. Şirvanşah'la yapılan savaştan bir başka fark da, Elvend'in durumun çabuk farkına varıp kaçması oldu. İsmail bu kaçışa çok sinirlendi.

Ertesi gün sabah olduğunda teftişe çıkan İsmail'in gördüğü zafer manzarası muhteşemdi. Akkoyunlu zenginliği, Safevi tarihi boyunca elde edilen en büyük ganimete dönüşmüştü. Binlerce esir bir araya toplanmış ve büyük bir hayvan sürüsü gibi çevrelenmişlerdi. Dedebey, İsmail'e, esirlere ne yapılması gerektiğini sordu. İsmail'in cevabı çok açık ve kesindi: "Önce babam Haydar'la savaşmış olanları bulun. Öldürün. Ama ölümleri kolay olmasın. Her birinin ölümü bir ibret sahnesi olsun. Öyle ki, siz bile acıyın, ama öldürmeye devam edin. Sonra Bayındırlılar, onlardan bize daha önce dostluğu, akrabalığı bulunan diye ayrım yapmayın, öldürün. Boyunlarını vurun. Diğerleriyle ilgili kararı kabiledaşları varsa onlar versin, yoksa bize katılacak olan yaşasın, katılmayacak olan ölsün."

Necm ve Zekeriyya birbirlerine baktılar. Artık her ikisi de böyle bir durumda yapılacak itirazın faydası olmayacağını biliyorlardı. Demek ki, savaştan sonra yazın tüm güzelliklerini yitirmiş olan Şurur, şimdi bir mezbahaya dönecekti. Hayatı boyunca silah taşımamış olan Necm, oluşacak sahneyi tahmin edebiliyor, bu kadar yakınında olduğu, bu kadar sevdiği birinin nasıl olup da bu kadar farklı bir iç dünya taşıdığını anlayamıyordu. Savaş meydanında askerlerin birbirlerini öldürmelerini anlayabiliyordu, bunun bir mantığı vardı, ama bu şimdi yapılacak olan bambaşka bir iç dünyayı yansıtıyor olmalıydı. "Allah İsmail'i korusun! Allah İsmail'i affetsin!" diye diye atının başını ters yöne çevirdi, üzgün ve kırgın, uzaklaştı.

Azerbaycan artık İsmail'in avuçlarının içindeydi. Ağabeyi Sultan Ali'nin haberlerini kaygı içinde beklediği Tebriz'deki Akkoyunlu Sarayı ile arasında ona engel olabilecek hiçbir güç yoktu. Elvend bu çıkışıyla koskoca zengin Tebriz'i, kendi başkentini İsmail'e hediye etmiş oluyordu. Bir gün, evet, bir gün yürüyecekler ve Tebriz onla-

rın olacaktı. Tahtlar, kent isterlerdi. Alelade tahtlar, Şemahi gibi alelade kentlerle yetinebilirdi. Ama değerli tahtlar, taht kenti isterlerdi. İsmail artık bir taht kentine sahipti. Uzanıp alması yetecekti.

Akşamın ileri saatlerinde, İsmail eğlence sofrasındayken, çadırının kapısında muhafız kıtası erlerinin yüksek sesle birisiyle tartıştıklarını duydu. Birisi çadırına girmek istiyor, muhafızları da izin vermiyor, tartışma sesleri giderek büyüyordu. İsmail Dedebey'e döndü ve "gidip bir bakıver," dedi. Sesler bir süre daha devam etti ve Dedebey dönerek, "Talişli bir yüzbaşı içeri girmek istiyor, giremeyeceğini söyleyince, 'ancak şeyhime vereceğime yemin ettiğim bir emanetim var' diyor. Şeyhim müsaade buyurur mu?" dedi. İsmail "evet" anlamında işaret etti.

Talişli yüzbaşı titreyerek içeri girdi. Şeyhine secde etti. Çadırdaki hiç kimse, yüzbaşı secdeden başını kaldırana kadar, şu anda elinde tuttuğu büyücek tahta kutuyu görmemişti. Bu, değerli bir tahtadan yapılmış, güzel cilalı, değerli bir kutuydu. Zenginlerin mücevherlerini koyduğu kutulara benziyordu. Yüzbaşı, İsmail'e "şeyhim izin verirse, birkaç sözüm var," dedi. Onaylandı. "Şeyhim, ben Talişli Yüzbaşı Gülabi'yim. Babanız rahmetli şeyhim Haydar'ın ordusunda ve son savaşında bulundum. Ordumuz dağıldığında, ben de kılık değiştirip Tebriz'e döndüm. Orada bir emanet edindim. Bu emaneti aldığımda, kendi kendime yemin ettim, dedim ki, 'bir gün bir Safevi şeyhi Akkoyunlulardan şeyhim Haydar'ın öcünü alacak. O gün ben bu emaneti gönül rahatlığıyla ona teslim edeceğim'. İşte bugün, o gündür." İsmail uzayan sözlere sinirlenmişti. Eğlence, bu deli dolu adam yüzünden kesilmiş, sohbetin tadı kaçmıştı. Şimdi de lafı uzatıyor, bir de "emanet, emanet" diyerek merakta bırakıyordu. Dayanamadı. "Kısa kes Gülabi, kısa kes," dedi. Öteki biraz alınmış, yere koyduğu kutuyu açtı. İçinden kızıl ipek bir kumaş parçasına sarılmış bir şey çıkardı. Büyük bir özen ve saygı göstererek kumaşları araladı. Ortaya sapsarı bir kafatası çıkardı. Bu kafatasını üç kere öptü ve İsmail'e uzattı. İsmail almak iste-

medi. Delinin biri ısrarla çadırına giriyor ona kurumuş bir kafa uzatıyordu. İsmail almayınca, Gülabi kurukafayı hiçbir yere bırakmadı, kurukafa dizlerinin üzerinde, elinde, öyle durdu. "Nedir bu?" dedi İsmail. Çok sinirlendiği belliydi. "Bu," dedi Gülabi, "şehit babanız Haydar'ın kafasıdır, şeyhim. Akkoyunlu Yakub, günlerce bu kafayı Tebriz'de teşhir ettirdi. Gelip geçen halkın hakaret etmesi için çarşıya astırdı. Bir gece gizlice onu bulunduğu yerden aldım. Temizledim, yıkadım ve size söylediğim yeminimi ettim. Şimdi de yerine getiriyorum. Bugünü görmek bin hayata değerdi."

İsmail sarardı, gözleri kaydı, son anda kendini toparlamasa bayılabilirdi. Doğruca Tekelü Haydar'a döndü. "Kafayı al ve bak, bu babamın mı Haydar," dedi. Tekelü kalktı, geldi, kafayı aldı, dikkatle baktı, evirdi çevirdi, bir daha baktı. Sonra dizlerinin üzerine çöktü ve üç kere öperek İsmail'e uzattı. İsmail bu kez tereddüt geçirmedi, dizlerinin üzerine doğruldu, kafayı aldı ve üç kere öptü. Titreyen ellerinde titreyen kafaya uzun uzun baktı. Sonra herkesin ortasında avaz avaz ağlamaya başladı. Tam bir çeyrek saat, çadırdaki herkes gürleye gürleye, çığlık çığlığa, ağladı, ağladı, ağladı.

Bu çeyrek saatin sonunda İsmail, hıçkıra hıçkıra Necm'e döndü, "Gülabi'ye üçbin altın verilecek," dedi. Gülabi buna şiddetle itiraz etti, "bu nedenle vereceğin tek lirayı almam şeyhim," dedi. Bu kez İsmail çadırdakilere döndü ve "Gülabi'ye bu ödülü bu nedenle değil, bugünkü savaşta gösterdiği yiğitlik için veriyorum," dedi. Sonra kurukafayı tekrar öptü, kokladı, ipeklere tekrar sardı ve kutuya koydu. Kutuyu bütün gece kucağında tuttu.

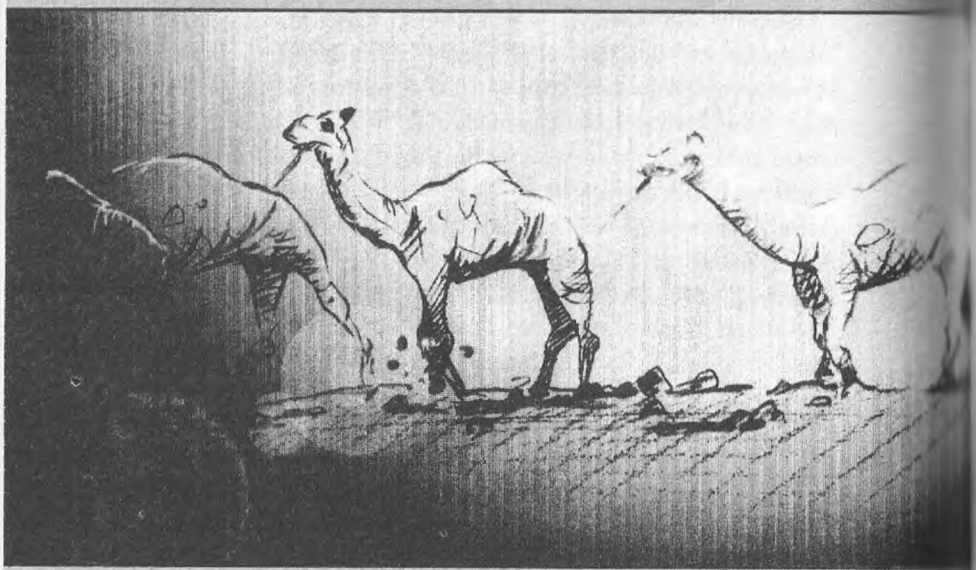
İsmail o gece badeyle her zamankinden fazla sevişti. Öyle ki, ayağa kalkamazdı ama, işin kötüsü, artık oturamazdı da. Necm ve Dedebey usûlünce yaklaştılar, "şeyhim artık yatırılsa iyi olacak," diyerek kollarına girdiler. "Yatırılmak" bir hizmetti ve İsmail onlardan kendisine bir hizmette daha bulunmaları onurunu esirgemedi.

Şeyh Haydar, ilk kez o gece rüyasında oğlunu ziyarete

geldi. İsmail'in yüreği bir serçe yüreği gibi atıyordu. Belki de yaşarken babasını bu kadar açık, bu kadar doğrudan görmemişti. Öyle ya, babanın gözlerinin içine bakılamazdı. Babayla konuşulurken baş öne, gözler yere eğilirdi. Ama şimdi karşı karşıyaydılar. Baba, onun gözlerinin içine bakıyordu. Gülüyor muydu? Hayır. Yüzü asık mıydı? Hayır. Yalnızca sorgulayan gözlerle ona bakıyordu. "Sen ne yaptın?" mı diyordu? Hayır. Bu da değildi. Galiba, daha çok, "dur bakayım benim ortanca oğlum, pek de büyümüşsün," bakışıydı. İsmail çenesini uzatıyor, babasının çenesini tutan eline teslim ediyor, bırakmasını hiç istemiyordu. Çenesini tutan el gevşedi, gözlerinin içine bakan açık renk gözler silikleşti ve İsmail o anda uyandı. Başı öldürürcesine ağrıyordu. Hızla yataktan çıktı, kalkarken yanıbaşındaki sürahiyi devirerek düştü. Bir kez daha kalktı ve "nöbetçi!" dedi. İki Ustacalu birden içeri daldılar. "Bana Tekelü Haydar'ı çağırın," dedi.

Kısa bir süre sonra Tekelü, çadırın kapısında görüldü. "Hayırdır şeyhim, rüya mı?" dedi. Geceyarıları İsmail'in kendisini çağırıp rüyalarını yorumlatmasına alışmıştı. İsmail "evet" anlamında başını salladı. Sonra Haydar'a rüyasını anlattı. Haydar çok kısa bir süre düşündü, "Rahmetli şeyhim huzur duymadığını, huzurlu olmadığını anlatmış, Allah ona huzur versin!" dedi. İsmail, "ne demek şimdi bu, bu kadar mı?" diye üsteledi. "Bu kadar," dedi Tekelü, "anlattığı bu kadar."

TEBRİZ

22

Safevi ordusu Şurur'dan Tebriz'e gitmek üzere yola çıktığında, Tebriz, kendisine doğru gelenin niteliği hakkında sağlam bir kanaat edinmiş değildi.

Şehir, kapılarını ardına kadar açacaktı, bu konuda hiç kimsenin hiçbir itirazı olamazdı, daha doğrusu, başka hiçbir çare de yoktu. Mağrur Elvend bütün bir kış hazırlanmış, sonra da erken bir muzafferiyet edasıyla şehirden çıkmış, İsmail'i ezmeye gittiğini ilan etmişti. Şurur'da gömülen yalnızca Elvend'in Akkoyunlu ordusu değil, aynı zamanda Tebriz'in, İsmail dışındaki seçenekleriydi.

Şehirde sevinç olduğundan söz etmek ancak kısmen doğru olabilirdi. Bu sevinç, şehrin az sayıdaki Kızılbaşları için geçerliydi. Bu daha düne kadar horlanan, pek kârlı olmadıkça kendilerinden alışveriş edilmeyen, ahlâkları üzerine esrarengiz pek çok hikaye anlatılan Kızılbaşlar, şimdi büyük zafer gösterileri düzenliyor, şehrin sokaklarında şehrin yeni efendileri edalarıyla dolaşıyorlardı. Efendi değişikliğinin muhtemel sonuçlarından kaygılanan bezirgan takımı, hemen bunlara yamanmış görünüyordu. Daha düne kadar

bire on kazanmadıkça bu Kızılbaşlardan mal almayan, mal satmayanlar, bunların ta kendisiydi. Şimdi Kızılbaşlara yanaşıyor, eskiden kimse onlardan alışveriş etmezken nasıl kendilerinin ettiklerini, onlara nasıl iyi davrandıklarını, hatta hızını alamayan, yahut temkini elden bırakanlar, kendilerinin de İmam Ali ve Oniki İmamlar efendilerimizi nasıl sevdiklerini anlatıp duruyorlardı.

Sünni halk, temkinli ve durgundu. Tereddütlüydüler, ama şehrin el değiştirmesine alışkındılar ve bu alışkanlık tereddütlerini bir ölçüde de olsa törpülüyordu. Panik havası içinde değillerdi. Sonuçta şehri Akkoyunlular kaybetmişti, kendileri değil. Öte yandan, çok köklü bir değişiklik beklemediklerinin kanıtı olarak birbirlerine İsmail'in de ana tarafından bir Akkoyunlu olduğunu, nihayet bunun da dedesinin Uzun Hasan olduğunu söylüyor, rahatlamaya çalışıyorlardı. Zaten şehirdeki Akkoyunlular da Erdebil'e bir kıta asker göndermiş ve Alemşah Begüm'den acele Tebriz'e gelmesini rica etmişlerdi.

Sünni halkı en çok kızdıran, sevinç gösterileri yapan Kızılbaşlar değildi. Onların en çok kızdıkları, daha dünc kadar Kızılbaşlara en kötü davrananlar kendileri olduğu halde, şimdi onlara yaltaklanmada başı çeken bezirgan takımıydı. Bunların bir kısmı şimdiden başlarına kızıl külahlar geçirmiş, sanki en çok sevinenler kendileriymiş gibi ortaya atılmışlardı. Fakir Kızılbaşlara Safeviler şehre girerken kesilmek üzere kurbanlıklar hediye ediyor, karşılama için yapılacak masrafları üstleniyorlardı. Sünni halk, itikatların farklılığı konusunda da fazla tedirginlik duymuyordu. Birincisi, başlı başına Akkoyunluların ne kadar Sünni oldukları bile zamanında çok tartışılmıştı. İkincisi, Karakoyunlu Cihanşah da Şii olduğu halde, yönettiği ülkelerde Sünnilere dokunmamış, onları kendi inançlarına bırakmıştı. "Tebriz çok hükümdar gördü," diyorlardı, "varsın bu da sırasını savsın."

Öte yandan, İsmail Tebriz'e varmak için çok aceleci davranmıyordu. Öyle ya, koca şehrin kaçacağı mı vardı? Savaştan çıkan ve önemli sayılabilecek kayıpları da olan ordusunu dinlendirerek, maneviyatını yükselterek şehre girmek

istiyordu. Muzaffer bir şeyhin perişan bir orduyla taht şehrine girmesi, elbette ki yakışık alır bir manzara oluşturmazdı.

Alemşah Begüm, oğlunun aksine, büyük bir telaş içindeydi. Şurur Savaşı'nın oğlunun zaferiyle bittiğini öğrendiğinde çok sevinmişti, fakat aynı habercinin savaşın hemen ardından teslim olanlara yapılanlar hakkında verdiği haberler hiç iç açıcı değildi. Bu ortanca oğlu ne yapmak istiyordu? Kendisini yeni bir Ebu Müslim mi sanıyordu? Kendi ailesinin yarısını Emevilere mi benzetiyordu? Tam da o sıralarda Tebriz'in ileri gelenlerinin kendisini şehre davet etmeleri çok isabet olmuştu. Bugünlerde oğlunun yanında bulunmalı, geç olmadan muhtemel kötülükler engellenmeliydi. Bu nedenle hızla hazırlanmış, oğlu Tebriz'e varmadan önce oraya ulaşmak için yola düşmüştü.

Alemşah Tebriz kapılarından girdiğinde, şehir muhafızlarının ve şehirde kalmış tüm Akkoyunlu ileri gelenlerinin onu büyük bir saygıyla karşıladıkları görüldü. O, bu karşılamayı şimdi hâlâ şehre bir günlük mesafede oyalanan muzaffer oğlu İsmail'in ordusuna yormadı. Bu şehre her gelişinde böyle karşılanmıştı, o, Uzun Hasan'ın kızıydı ve bir begümdü. Kadın oluşu, erişkin yaşlara aklı başında gelmeyi başarabilmiş az sayıda Akkoyunlu büyüklerinden biri olduğu gerçeğini pek az gölgeleyebiliyordu. Hele bugünkü gibi zor ve gerilimli zamanlarda bu Türkmenlerin "ana" diyerek neredeyse eteklerine sarılan çocukları gibi etrafına toplanmaları, bu hanedan büyüklüğü durumuna bir de anaçlık duygusu katıyordu.

Nüfusu yüz binlerle ifade edilebilen dev Tebriz'e baktı. Bazı mahallelerdeki çığırtkan gösterilere rağmen, şehir sakin ve durgundu. Büyük oğlu, ilk göz ağrısı Sultan Ali'nin aynı kapıdan gerçekleştirdiği zafer girişini hatırladı. Yapılan gösteriler, tezahüratlar aklına geldi. Bu şehirle birinin hesabı olacaksa, bu kendi olmalıydı. Kocasının yok edilmesine burada karar verilmiş, kafası günlerce burada tükürük yağmuruna tutulmuş, büyük oğlu için "av" olma fermanı yine burada çıkarılmıştı. Öç istenecekse, bunu kendi istemeliydi. Ama onun içinde böyle bir duygu yoktu. O şimdi sadece et-

rafına bakınıyor ve "ne büyük bir anlamsızlık" içinde bulunduğunu düşünüyordu. Acaba bu şimdi sevinç gösterileri yapanların kaçı kocasının kesilmiş başına tükürenler arasında yer alıyorlardı? Belki yarın da başka bir kesik başa tükürecekler, onu aşağılayacaklardı. Bu garip bir oyundu. Bu oyunda süslü dekorlar vardı. Bütün o silahlar; her biri bir sanat eseriydi. Bir sadakın yapılışını düşündü. Üzerindeki işlemeleri aklına getirdi. Bir tek ok düşündü, atılan, adeta cisimleşmiş bir öfke gibi atılan, bir cana değen ya da bir kalkana çarpıp kırılan bir ok, ne çok göz nuru gerektirirdi. Ama bu bir oyundu işte, ve her zaman da kocası gibi, oğulları gibi binlerce oyuncusu bulunurdu. Kesik başların adları değişirdi, onlara tüküren ya da saygı gösterenlerin adları değişirdi, ama bu oyunda ustalaşanların duyguları değişmezdi. Bu oyunun ustaları "intikam" dediğinde, "intikam gibi" bir şeyi anlamak gerekirdi. Yani intikamı temsil eden bir şeyi. Bunlar "bozgun" dediklerinde, kumarlarındaki kötü bir zar anlaşılmalıydı. "Zafer", eğlence gibi bir şeye denk düşerdi. "Ölüm" ise, olsa olsa uzun süredir aradıkları huzurun ta kendisiydi. Babası için, şu Şirvanşah için oyunun kuralları hep böyle olmuştu. Ama şimdi Alemşah'ı tedirgin eden, sahnedeki baş oyuncunun bu oyunu bilmeyişi, acemi oluşu, kuralları tanımayışı ve "gibi" olan her şeyi ciddiyetle gerçek sanışı idi. O bir çocuktu, en azından kendisi için öyleydi, ve bütün çocuklar gibi intikam, bozgun, zafer, ölüm, onun için temsili değillerdi. O her şeyi ciddiye alıyordu ve onu tehlikeli kılan da buydu. Bu binlerce yıllık oyunu hep acemiler bozmamış mıydı? Gençlerin duyguları çok gerçekti, ve gerçek ürkütücüydü.

İsmail ise neredeyse ayaklarını sürüyordu. İstese çoktan Tebriz'e girmiş olurdu. Ağırdan almasının ilk gerekçesi çok makul görünmüştü. Safevi ordusu gerçekten savaşta ciddi kayıplara uğramıştı ve bu kayıpların ciddiyeti, yeni düzenlemeler yapılırken iyice ortaya çıkmıştı. Ama bu iş bitmişti bile. Gidenlerin yerini tutup tutmayacakları ayrı bir konuydu ama, saflardaki boşluklar giderilmiş, ölen komutanların yerine yeni terfilerle komutanlar getirilmiş, asker dinlendiril-

miş ve maneviyat doruğa çıkmıştı. Dedebey'le Muhammed Bey hâlâ tartışıyorlardı ve mahşere kadar da tartışacaklardı. Hatta bu tartışma, İsmail'e, ileride doğacak oğullarına aktarması gerekecek bir ilk siyaset dersi bile oluşturuyordu. Bu ders, tartışmanın içeriğiyle ilgili değildi. Tartışmanın bizatihi kendisiyle ilgiliydi. İsmail, yaşayarak, tartışan ve birbirini çekemeyen iki güçlü beyin bir hükümdarın gücünü nasıl arttırdığını görüyordu. Bir gün barışsalar, anlaşsalar, İsmail'in bir yolunu bulup onların birbirini çekememezliğinin devamını sağlaması gerekecekti. Hatta Necm ile Zekeriyya arasında da aynı şeyin olmasını beklemişti. Ama bu konuda beklentisini doğrulayan bir sonucu hâlâ alamamıştı.

Ordu da düzene girdiğine göre, Tebriz'e girilebilirdi. Yeni bir dönemin işareti olan taht şehri onları bekliyordu. Akkoyunluların ve onları destekleyenlerin hazineleri onları bekliyordu. Adları hâlâ konulamayan konumlarının, makamlarının ilanı Tebriz'de onları bekliyordu. Ama işte şeyhleri sanki pişmandı. Sanki Tebriz'e elini uzatmış, "uç, kaç" diyordu. Açıkça oyalanıyordu. Tek başına çadırına kapanmış, adamlarını tek tek çağırıyor, bir şeyler konuşuyor, sonra gönderiyordu.

İsmail'in yanında şimdi de Yüzbaşı Gülabi vardı. "Söyle bakalım Gülabi," diye sordu İsmail, "babamın kesik başı ne kadar zamandır sende?" Bunu sorarken geniş ve kalın yastıklardan oluşmuş bir döşeğe oturuyordu İsmail. Elinde, tam sağ dizinin üzerinde, babasının kesik başı duruyordu. Gülabi, sabırla, son üç gündür onlarca kez tekrarlayıp durduğu cevabını verdi: "Onüç yıldır şeyhim." İsmail en az on kez duyduğu bu cevabı kendi kendine tekrarladı: "Demek onüç yıldır. Peki Gülabi, bu onüç yılda babamla hiç konuşmadın mı?" "Konuştum şeyhim," dedi Gülabi, "konuştum, birçok kez konuştum. Ona bu bildiğiniz yeminimi ettim. Onu saygı göreceği emin ellere ulaştıracağımı söyledim. Bir de, bir keresinde kızım hastalandığında, ondan yardımını istedim. Allah ondan razı olsun, o da yardımıma geldi de, kızım iyileşiverdi." İsmail buna hiç aldırmadı, sözü getirmeye çalıştığı kendi sorusunu sordu: "Peki Gülabi, babam bu onüç yılda

seninle hiç konuşmadı mı?" Gülabi sıkılmıştı, mahçup bir edayla cevapladı: "Şeyhim, bir koca şehit şeyh benim gibi garip bir Türkmenle ne konuşacak ki?" "Tamam," dedi İsmail, "gidebilirsin."

Bir süre, elinde kesik baş, öylece oturdu. İmam Hüseyin'in kesik başının konuştuğunu, Yezid'in muhafızlarını küle çevirdiğini herkes bilirdi. Babası da aynı soydan geldiğine, ulu bir şeyh ve üstelik onun gibi bir şehit olduğuna göre, onun da konuşabilir olması lazımdı. Gülabi'nin kızını iyileştirmesine aldırmamıştı, çünkü bu kadar küçük bir şey babası gibi biri için önemsiz bir ayrıntıydı. Hayır, babası kesinlikle konuşabilirdi, ama kendisiyle konuşmuyordu. Niçin kendisiyle konuşmuyordu? Bu kez kesik başa döndü, azarlayıcı ve tehditkâr bir sesle "konuş, konuşmanı bekliyorum, yoksa seni gömerim," dedi. Sonra yaptığına pişman oldu. Sadık bir oğul, şehit babasını azarlar mıydı? Bir süre pişmanlığıyla oturdu ve kadehini pişmanlığına kaldırdı. Kafası arı kovanı gibi uğulduyor, ama bal yapan arılar gibi de çalışıyordu. Birden, "ne belli kimin baba ve kimin oğul olduğu," dedi.

Gerçekten de, ne belliydi?

23

Safevi ordusu, Tebriz'e artık daha fazla ertelenemeyen adımlarla, sakin, mağrur ve ihtişamla girdi. Azerbaycan artık onlarındı. Her zamanki gibi, İsmail'i karşılamaya gelenlerin hevesleri kursağında kaldı ve umdukları yüzü bulamadılar. Bu mağrur şeyh, doğruca Heşt Behişt köşküne, orada bulunduğunu duyduğu annesinin elini öpmeye yöneldi. Alemşah yine oğlunu oturarak karşıladı, elini öptürdü ve sağ dizinin yanını gösterdi. İsmail bu kez oturmadı, etrafına baktı ve oturabileceği uygun bir yer bulamayınca, "ben ayakta duracağım, at üzerinde bacaklarım uyuştu," dedi. Melek yüzlü İbrahim yine oradaydı ve hayran hayran ağabeyini seyrediyordu. Alemşah tam bir begüm edasıyla, "oğlumuz ne düşünüyor? Bütün şehir halkı merakla onun kararlarını beklemekte," diye sordu. İsmail önemsemez bir tavırla, "beklesinler," dedi, "yarından önce bir şey olmaz."

Bütün gün Safevi kıtalarının yerleşmesiyle, şehrin kilit noktalarına karakollar kurulmasıyla, halkla ilk temaslarıyla, bu ilk temasların yarattığı izlenimlerin İsmail'e aktarılmasıyla geçti.

Akşam saatleri gelip çattığında, İsmail artık dışına taşan huzursuzluğunu gizleyemiyordu. Bütün ordu şehrin çeşitli yerlerinde eğlence sofralarındayken, İsmail'den böyle bir sofra bekleyen yakınları boşuna bekleyip durdular. İsmail, çoktan Necm'le kapanmış, konuşuyordu. Bekleyenler, sohbetin bitmesini beyhude beklediler. Sonra göz kapakları ağırlaşmaya başladı. Bir ara Emir Zekeriyya'nın kısa bir süre huzura girdiği, sonra çıktığı, daha sonra sırasıyla Dedebey'in, Lala Hüseyin Bey'in, Muhammed Bey'in aynı şeyi yaptıkları görüldü. Daha sonra yine Necm'le İsmail başbaşa kaldılar ve sabaha kadar alçak sesle konuştukları, tartıştıkları duyuldu. Sabaha doğru, yazıcıların sık sık ellerinde büyük defterlerle içeri girip çıktıkları görüldü.

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte İsmail meydan açtı. Tahtı getirilmiş, baş köşeye oturtulmuştu. Bütün komutanlar, beyler, halifeler hazır bulunuyordu. Yeni gelenlere az çok bilinen protokola uygun yerler açılıyor, onlar da orada durmaya başlıyorlardı. İsmail sakin görünüyordu, üzerinde savaş giysileri yoktu, ince bir yeşil sardığı kızıl külah açık renk saçlarıyla süsleniyor, yeni yeni uzayan ince bıyıkları pırıl pırıl parlıyordu. Sağ yanında Emir Zekeriyya dikiliyor, sol yanında Necm bulunuyordu. O, acelesiz, arada bir, bir parmak işaretiyle Necm'i çağırıyor, kulağına bir şeyler söylüyor, sonra müridlerine bakıyor, eksikleri gözleriyle tarıyor, unutmaz hafızasından isimlerini geçiriyor, yerleşmelerini bekliyordu. Meydan sessizdi, arada bir yerleşenlerin mırıldanmaları duyuluyor, mırıldanmalar yükselirse, o yöne dönen gözlerin etkisiyle anında kesiliyordu.

Derken o inanılmaz olay oldu. Birkaç saray kölesi, ellerinde küçük yastıklarla bezenmiş küçük ve ince bir sandalye ile, kalabalığın gayri ihtiyari aralanmasıyla ilerlediler. Huzura geldiklerinde secdeye vardılar, sonra herkesin şaşkın bakışları arasında, bu gelin gibi sandalyeyi İsmail'in tahtının sağ yanına yerleştirdiler. İsmail sinirinden kızarmak fırsatını dahi bulamadan, Alemşah Begüm ayakta dikilen kalabalığın arasından süzülerek geçti, yürüdü ve bu sandalyeye oturdu. İsmail hayret ve kızgınlıkla annesine baktı, baktı, baktı.

Öteki hiç oralı değilmiş gibi oturuyordu. İsmail, şimdi kendisini Lahican'dan Erdebil'e geldiğinde annesiyle ilk karşılaşmasında olduğu kadar çaresiz, ölümlü ve kırılgan hissediyordu. Başını önüne eğdi, eli yanında duran küçük tahta kutunun üzerine gitti, bir süre kutuyu tutarak öylece durdu. Biraz sakinleşti, Necm'e döndü ve "başla" anlamında bir göz işareti yaptı.

Necm bir adım öne çıktı, elinde büyük ve kalın bir defter tutuyordu. "Şahımızın dün gece bana bildirdiği buyrukları sıralıyorum," dedi. Huzurdakiler birbirlerine bakındılar. Necm "şahımız" demişti. Demek ki şeyhleri, sonunda uzun süredir kendisine yakıştırılan bu ünvanı kullanmaya karar vermişti. Necm'in bu ilk cümlesi, bu nedenle yüksek bir "Allah! Allah!" sesiyle karşılık buldu. Necm devam etti: "Tebriz bundan böyle Safevi devletinin taht şehri olacaktır. Bugün Oniki İmam Efendilerimiz adına hutbe okutulacak, eğri inançlılar doğru yola çağrılacaktır. Doğru yola gelmeyenler cezalandırılmayacak, fakat eğri inançlarını sergilemeye kalkışanlar şiddetle cezalarını bulacaktır. Zamanın sahibi, Oniki İmam efendilerimizin mazharı, Yüce Allah'ın yeryüzündeki kanıtı Şah İsmail efendimiz adına para kestirilecektir." Kısa bir ara verdi ve soluklandı –aman Allah'ım, neler okuyordu–, sonra devam etti: "Şahımızın bazı görevlere yaptığı atamaları okuyorum. Bunlar ilk atamalardır ve önümüzdeki günlerde boş makamlara yeni atamalar yapılacaktır. Azerbaycan Kilidi Emir Zekeriyya'yı başvezirliğe, fakir Necm-i Geylani'yi vezirliğe, Şamlu Lala Hüseyin Bey'i beylerbeyliğine, Dedebey'i korucubaşılığa, Tekelü Saru Ali Bey'i mühürdarlığa, Şamlu Abdi Bey'i tavacıbaşlığına ve Helvacıoğlu İlyas Bey'i avcıbaşılığına atamıştır. Hak yoluna hayırlı ola!" Devam ediyordu: "Bundan sonra tüm camilerde ezan, Ehl-i Beyt dostlarının okuduğu şekliyle okunacaktır. Ehl-i Beyt dostlarından başka hiç kimse camilerde müezzinlik yapamayacak, vaaz veremeyecektir. Daha önce Akkoyunluların sözde sultanları tarafından verilmiş tüm müezzinlik ve vaizlik beratları bizim nezdimizde geçersizdir. Bu usûle uyan camilere gelen cemaatin gönlündeki kendi bile-

ceği iştir, ama camilere gelip İmam Cafer efendimizin fıkhına uymayanlar, ibadetlerini Caferi esaslara göre yerine getirmeyenler, cezalandırılacaktır. Eğri inançlarını sürdürmek isteyenler, evlerinde sürdürsünler. Cemaat içinde bunları sergilemelerine izin verilemez." Sustu, bir nefes aldı. "Şimdi şahımızın birey ve zümrelere ilişkin buyruklarını okuyorum," diyerek devam etti: "Tebriz ahalisi şehrin kapılarını şahımıza ve onun muzaffer askerine ardına kadar açmıştır. Bu nedenle Tebriz'de yağma, talan, çapul yapılmayacaktır. Ahalinin canına, malına, ırzına dokunulmayacaktır. Aksi davranışı görülenler şiddetle cezalandırılacaktır. Fakat şehit şeyhimiz Haydar ve şehit şeyhimiz Sultan Ali ile yapılan savaşlara katılmış olanların –ki bunların elimizde kayıtlı sayısı üç bin kadardır– idamı hükmedilmiştir. Bunlar aranacak, bulunacak ve günahkar başları gövdelerinden uçurulacaktır. Ayrıca şehirde Oniki İmam efendilerimize saygısızlıklarıyla tanınan Halid bin Velid soyundan olanların yaşadığı öğrenilmiştir. Bunlar ve bunlar gibi Oniki İmam efendilerimize saygısızlık edenlerin soylarından gelenler aranacak, bulunacak ve cehenneme odun edileceklerdir. Bunların cesedleri yakılacak, toprağın bağrı kirletilmeyecektir." Sustu, İsmail'e baktı, yeni şah bir el işaretiyle toplantının bittiğini açıkladı. Herkes secde edip gerisin geriye çıkarken, Alemşah Begüm'ün hâlâ o küçük sandalyesinde oturduğu görüldü.

Safevi komutanların İsmail'in huzurundan ayrılmasıyla Tebriz'in bir sürek avının sahnesine dönüşmesi arasında, ancak çok az bir zaman geçmişti. Şehrin tüm meydanları tıkır tıkır işleyen bir ölüm makinasına dönüştürülmüştü. Eski Akkoyunlu savaşçıların övünerek anlattıkları savaş anıları birdenbire onların idam hükmü haline gelmişti. Safevi askerleri bütün ihbarlara kulak asıyor, ihbar edilenleri yakalıyor, listeler aranıyor, isimler bulunuyor ve yakalananlar birdenbire kendilerini şehrin herhangi bir meydanında elleri arkadan bağlı olarak bir kütüğe yatırılmış bir şekilde buluyorlardı. Birinci günün akşamı, Safevi ordusu ve koca şehrin halkı bitkin düşmüştü. İhbar etmekten, kovalamaktan, kaçmaktan, ihbar edilenleri saklamaktan, yakalamaktan,

zaptetmekten, boyun vurmaktan bitap düşmüşlerdi. Şehrin tüm meydanları kan kokuyordu. Bir günde akşama kadar iki bin iki yüz kişi idam edilmiş, güneşin batmasıyla idamlar durdurulmuş, yeni günün parlak ışıklarına bırakılmıştı.

İkinci gün öğle saatleri geldiğinde, idamların sayısı çoktan dört bini aşmıştı. Ama kütükler hâlâ yerlerindeydi, kovalamaca hâlâ sürüyordu ve kılıçlar hâlâ inip kalkıyordu. İhbarların arkası bir türlü kesilmiyordu. Borçlular alacaklılarını, alacaklılar borçlularını, kavgalı komşular birbirlerini her türden nedenle ve her türden gerekçeyle ihbar ediyorlardı. Buyruk çok geniş bir şekilde ağızdan çıkmış, öylece kayda geçirilmiş, ihbarcı ve uygulayıcılara olağanüstü geniş bir hareket alanı sağlamıştı. İsmail'in kapısının önü, şimdiden kocalarının ya da evlatlarının masum olduğunu iddia eden, aflarını dileyen, çığlık atan, bayılan yüzlerce kadınla dolmuştu. Birisi kocasının fırıncı olduğunu, hayatı boyunca hiçbir yerde hiçbir şekilde savaşmadığını, öteki oğlunun Oniki İmamların adını bile bilmediğini, nasıl olup da hakaret etmiş sayıldığına aklının ermediğini söylüyor, feryat edip duruyordu.

Üçüncü gün gelip çattığında, kovalayan ve kaçanlar, ihbar eden ve edilenler, bu işin olmadık bir iş olduğunu anlamaya başlamışlardı. İhbarlar tüm hızıyla sürüyor, idamlar bu hızı yakalamaya çalışıyordu. Alemşah Begüm birkaç kez İsmail'in yanına gitmiş, bu olmadık işi durdurması için yalvarmış, bağırmış, analık hakkını helal etmeyeceğini söylemiş, İsmail her keresinde "devam!" demişti. Yeni atadığı beyleri ve vezirleriyle toplantı üzerine toplantı yapıyor, ele geçirdiği şeyi dizginlemeye çalışıyordu. Üç gündür uyumamıştı ve tabii yanındakiler de uyumamışlardı.

Yine bu bitmez toplantılarından birinde kapı hızla açıldı, kapının eşiğinde öfkeden morarmış yüzüyle Alemşah belirdi. Hızla içeri girdi, İsmail'e doğru yürüdü ve herkesin şaşkın bakışları arasında yakalarına yapışarak bağırdı: "Bu cinayetleri ne zaman durduracaksın? Katil!" Kimse yerinden kıpırdayamıyordu, hem ne yapabilirlerdi ki? İsmail'in yüzü bembeyaz olmuştu, elleri titriyordu, titreyen çeneleri birbi-

rine çarpıyordu. Sükûnetinden her ne kaldıysa, onu muhafaza etmeye çalıştı. "Annemiz buyruğumuza karşı mı geliyor?" diye sordu. Bu soğuk ve mesafeli soru, Alemşah'ın hiç yabancısı olmadığı bir tarz içinde sorulmuştu. Alemşah bu sahnelenen oyunu ve bu oyunda bu tür soru ya da konuşmaların yerlerini çok iyi bilirdi. Akkoyunlu Sarayı bu oyun üzerine kurulmuştu ve Allah bilir, bütün saraylar da öyleydi. "Sen de buyrukların da yerin dibine batsın," dedi, "görmüyor musun, masumlar öldürülüyor. Görmüyor musun, herkes birbirini ihbar ediyor, sen de burada başkalarının cinayetlerini işliyorsun!" İsmail bu kez daha da soğuk bir tavırla yeni bir soru sordu. "Begüm," dedi, "bizim Allah'a hesap verip veremeyeceğimizden mi, yoksa şu malûm Akkoyunlu akrabalarının ölümünden mi korkuyor?" Bu soru ve soruluş tarzı, Alemşah'ı daha da çileden çıkarmaktan başka bir işe yaramadı. "İki cihanda ellerim yakanda olacak İsmail," dedi ve devam etti: "Ne kadar ana sütü verdiysem haram olsun, içini kemirsin, hep aklına bu sözlerim gelsin!" İsmail'i bıraktı, döndü, geldiği gibi hızla çıktı ve gitti.

İsmail darmadağındı. Yüz ok yemiş yaralı bir canavar gibi soluyor, bir yandan da üstünü başını toplamaya çalışıyordu. Hiç kimse konuşmuyor, herkes, hızla buz kesen vücutlarının ürpertici sesini dinliyordu. İsmail, tahtının önünde ileri geri birkaç kez gitti, geldi. Sonra döndü ve tahtına oturdu. Sessizlik bir saat kadar öyle devam etti. Derken huzurdakiler, onun tahta kutuyu açtığını, babasının kesik başını çıkardığını ve uzun uzun baktığını gördüler. Sonra yine uzun bir sessizliğe gömüldü. Birden gözlerinin hızla birinden diğerine geçerek kendilerine baktığını gördüler. Sonunda sessizliği bozdu, Emir Zekeriyya'ya döndü ve "yaz Zekeriyya," dedi, "ama güzel, çok güzel bir yazıyla yaz. Hayatın boyunca bir daha böyle bir şey yazamazsın. Yaz Zekeriyya! Safevi Şah'ı İsmail'in buyruğudur: Müteveffa Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ın kızı Alemşah Begüm, 17 Eylül 1501 sabahı Tebriz'de idam edilecektir. Soylu kanının akıtılmaması, yay kirişiyle boğulması buyrulmuştur." Sonra huzurdakileri elinin hızla tekrarlanan "çıkın, çıkın, çıkın" hareketleriyle adeta

kovdu. Bütün gece taht odasından çıkmadı İsmail. Babasının kafasını hâlâ kutusuna koymamıştı, ikide bir ona dönüyor, "bir şeyler söyle!" diyordu. Kafa sessizdi. Bütün ısrarlara kuru bir suskunlukla cevap veriyor, boş gözleriyle İsmail'e bakıyordu. İsmail bu boş gözlerden boşluğun sonsuz anlamlarını çıkarıyor, sinirleniyor, "demek söylemiyorsun, demek söylemiyorsun," deyip duruyordu.

Sabahın ilk ışıklarıyla, İsmail'in odasına girme cesaretini Dedebey gösterdi. O da sersemlemişti. Onun da gözleri İsmail'in gözleri gibi kançanağıydı. Bu kanlar arkasından birbirlerine baktılar ve İsmail, "oldu mu?" diye sordu. Dedebey anlamamıştı, bir yarı deli suratıyla İsmail'in yüzüne baktı. İsmail'in zihni de Dedebey'in anlamadığını anlamayacak kadar bulanıktı. Ağzı yarım karış açık, sorusuna cevap bekledi. Öteki, bir süre, babasının gözleri kadar boş gözlerle ona baktı. İsmail sinirlendi, "çık dışarı," dedi.

Dedebey dışarı çıktığında, Necm'e bu garip karşılaşmayı ve hâlâ anlayamadığı soruyu anlattı. Necm, bir saattir, yine sadece bir saatliğine terkettiği taht odasının kapısına geri dönmüş, bir ileri bir geri yürüyüp duruyor, içeri girmek için bir neden arıyordu. Düşündüklerini İsmail'e tek tek ve açık açık söylemek isterdi. Ama söyleyemiyordu işte. Söyleyememesinin nedeni ölüm korkusu değildi. O da Alemşah kadar, İsmail'den gelecek bir ölümden korkmuyordu. Ama bir süredir sanki İsmail'in yaşadığı âlem değişmişti. Sanki o Alemşah'ın ve kendisinin yaşadığı bu âlemde değil, kuralları bambaşka olan bir başka âlemde yaşıyordu. Necm bundan korkuyordu. Çünkü bu âlemde yaşayanların söylediği her şey onun tarafından bambaşka şekillerde anlaşılıyordu. Necm, bu anlayışsızlığın bu dünyada kendisi için değerli tek şey olan İsmail'in sevgisini yok etmesinden korkuyor, bunun için susuyordu. Ama olanı biteni İsmail'in bilmesi gerekiyordu. Bunları ona kendisi söylemese, o başkalarından duysa, bu, suskunluktan daha beter bir ihanet olarak algılanabilirdi.

Tüm cesaretini topladı ve içeri girdi. İsmail tahtına oturmuş, başını önüne eğmişti. Necm'in içeri girişiyle başını kal-

dırdı ve aylarca aç kalmış bir kurdun gözleriyle ona baktı; aynı soruyu sordu: "Oldu mu?" "Hayır," dedi Necm, "olmadı, olacağa da benzemiyor." "Ne demek bu?" dedi İsmail. "Demek olacağı şu; hiç kimse, hiçbir Safevi, bir şehit şeyh karısının ve bir şah annesinin katili olmak istemiyor," diye cevap verdi Necm. "Yani benim buyruklarıma karşı mı çıkıyorlar Necm?" diye bağırdı İsmail. "Evet, karşı çıkıyorlar, İsmail, karşı çıkıyorlar. Bunu onlara niçin çok görüyorsun, insanlar Allah'ın buyruklarına bile karşı çıkabilirken, seninkilere karşı çıkmışlar, çok mu? Şimdi istersen, onlara da kendi boyunlarını vurmalarını emret. Bazı buyruklar vardır ki, ancak buyuranın delirdiğini gösterirler, arasan da içlerinde başka bir işaret bulamazsın." İsmail durgunlaştı, omuzlarının bile kollarını taşımaktan yorgun düştüğü açıkça görülebiliyordu. Sonra bir kez daha dirildi ve Necm'e "Senin de başın boynuna ağır mı geliyor Necm? En iyisi sen şimdi dışarı çık ve bana Muhammed Bey'i gönder," dedi. Necm gerisin geriye çıkarken, "doğru adamı buldu mu acaba?" diye aklından geçirdi.

Muhammed Bey telaşla taht odasına geldiğinde, kapının dışında Dedebey ve Necm'i gördü. Onlar da, şu ana kadar Safevi kızıl bayrağı altında gördükleri bu en gaddar, bu en yırtıcı adama baktılar. Dört gündür kovalamaca ve idamları bizzat yönetiyordu bu adam. Üzerinden gelen kesif kan kokusunu şehrin köpekleri bile alıyor, onu gördükleri her yerde ulumaya başlıyorlardı. Her ikisi de "evet," diye düşündüler, "şahımız adamlarını iyi tanıyor, kimi hangi işe koşacağını iyi biliyor." Muhammed Bey baştan beri Dedebey'le çekişiyordu ve Dedebey, Hassa Ordusu'nun komutanlığını elde ettiğinden beri daha da sinirliydi. Fakat onun Necm'i de pek sevdiği söylenemezdi. Bunun bir gerekçesi yoktu. Necm hiçbir alanda onun rakibi değildi ve istese de olamazdı. Ama Muhammed Bey, kararlılık gerektiren işlere boynuna kadar dalıp tam işin ortasında kararsızlık işaretleri gösterenlere tahammül edemezdi. "Lağım temizliyorsan, eline pislik bulaşacak," deyip durur ve ikide bir ahlâkî gerekçelerle kararsızlığa düşenleri aşağılardı.

Kendinden beklenen yırtıcılıkla taht odasının kapısını açtı ve gözden kayboldu. İsmail, dört gündür uğursuzluğu hakkında rivayetler türetilmiş bu yırtıcı adama deli gözleriyle baktı ve yaklaşmasını işaret etti. Muhammed Bey, secdesini ettikten sonra, dizleri üzerinde dikilip durdu. "Emrim yerine gelmemiş Muhammed," dedi İsmail. "Güya koca ordumda benim emrimi yerine getirecek bir kulum yokmuş, ne dersin?" diye sordu. Muhammed Bey hiç tereddütsüz genel ve geniş zamanlı bir ifadeyle İsmail'i sarsan cevabını verdi: "Yoktur şahım!" İsmail sarsıldı, ne Dedebey'in aptallığı ve ne de Necm'in küstahlığı onu böyle sarsmamıştı. Bu cevapta diğerlerinin tavırlarından daha farklı bir şeyler sezdi. Kendi bilincinden kuşkulandı ve daha açık sordu: "Sen de mi Muhammed Bey?" Öteki yine hiç tereddütsüz cevapladı: "Ben de şahım." İsmail'in içinden bu küstah Türkmeni de hemen ortadan kaldırtmak geçti ama, o zaman herkes açıkça onun delirdiğine hükmederdi. Bağırdı: "Çık dışarı, çık, gözüm görmesin seni!"

İsmail'in can alıcı sorununa çözüm, Necm'in ve Dedebey'in hiç beklemediği bir yerden geldi. Onlar hâlâ ümitle İsmail'in köşeye sıkıştığını, teslim olmasına az kaldığını düşünüyor, bu teslime kadar vakit geçirmeye çalışıyorlardı. Tam bu sırada nerede ve ne zaman dinlendiği meçhul, fakat dinlenmiş çehresiyle, süslü başvezir kıyafetiyle, ter-ü taze Emir Zekeriyya, taht odasının kapısında belirdi. Necm, büyük saflığıyla Zekeriyya'nın İsmail'i vazgeçirebileceğini bile düşündü. Oysa Zekeriyya, Necm'in daha önce sevgisini kazanmasına neden olan soğukkanlılığını soyunun taşıdığı vezir kanıyla devralmıştı. Bir vezir için birinci görev, hükümdarının sorunlarına çözüm bulmak, onlara cevap arz etmekti. Hükümdarların kararlarını tartışmak, ortada açık bir karar varsa, güven kaybıyla eş anlamlı olurdu. Zekeriyya'ya göre, bir devlet adamı, hükümdarın kararları yaratılırken, onların koşulları oluşturulurken, gücünü kullanmalıydı. Onun tecrübe ölçüsü buydu. Karar ortaya çıktıktan sonra bunu değiştirmeye kalkışanlar ateşle oynarlardı ve bu, onların bu oyunu bilmediklerini gösterirdi.

İsmail, şaşkınlıkla, kendi huzuruna gelen üç perişan adamdan sonra bu iyi giyimli ve dinlenmiş yüzlü başvezirine baktı. "Nedir Zekeriyya?" dedi. Zekeriyya dinlenmiş sesi ve düşünülmüş kelimeleriyle konuşmaya başladı: "Şahımın sorunu öngörüşsüzlerin anlamadığı kadar derindir. Doğrudur ya da yanlıştır, en iyisini Allah bilir, ama şahım bir emir vermiştir ve bu fakir de bu emri kayda geçmiştir. Bir şahın bir emir verdikten sonra bunu geri alması, üstelik kullarının muhalefetiyle geri alması, yakışık alır iş değildir. Ben şahımın huzuruna çıkmadan önce araştırdım, gördüm ki, Safeviler arasından kimse bu emri yerine getirmeyecektir. Öyleyse, yapılacak şey çok basittir. Böyle hanedan idamlarında Akkoyunlular, şehir halkından, çulsuz takımından cellatlar bulur, bol para karşılığı bu işi yaptırırlar. İzin verilirse, fakir de Begüm'ün acı çekmemesi için böyle üç cellat bulmuştur. Bunlar işlerinin ehli adamlardır ve bu onların mesleğidir." İsmail bu düzgün ve makûl konuşmadan rahatlamış mıydı, buna karar veremedi. Ama işte bu tecrübeli vezir, sorununa çözüm buluvermişti. "Sağol Zekeriyya," dedi, "cellatlara da söyle, onları altına boğacağım."

Zekeriyya bir gölge gibi taht odasının kapı aralığından süzüldüğünde, Necm ve Dedebey ne olduğunu henüz anlayamamışlardı. Krizin devam ettiğini düşünüyor, İsmail'in onları çağırıp teslim olduğunu ilan etmesini bekliyorlardı. Bir saat kadar sonra, Emir Zekeriyya geri döndüğünde, ortada bir şeyler döndüğünü anlamaya başladılar. İsmail, Zekeriyya'yı hemen içeri almadı. İki saat kadar sonra, bir Çerkes köle, kapıda bulunan üç kişiyi ve bunlara ilaveten Muhammed Bey'i huzura alacaklarını bildirdi. Bu dört kişi huzura çıktıklarında, karşılarında daha sakin bir İsmail buldular. "Oldu mu Zekeriyya," diye sordu. Üç çift göz, o anda düştükleri şaşkınlıkla, Zekeriyya'ya döndü. Başvezir gayet sakin bir edayla, "oldu şahım," dedi, "buyruğunuz iki buçuk saat önce işinin ehli üç cellat tarafından yerine getirildi. Alemşah Begüm, acı çekmeden ruhunu teslim etti." Necm'in başı dönüyordu. Kusacak gibi oldu, tutunacak bir yer aradı ve ancak son anda Muhammed Bey'in dizine tutunabildi. Mu-

hammed Bey, sadece öfkeden ibaret hale gelmiş gözlerini Zekeriyya'ya dikmişti. Onu parçalamamak için kendini zor tutuyordu ki, odadakiler o korkunç sesi duydular. İsmail bir hayvan gibi böğürüyor, korkunç çığlıklar atıyordu. Ayaklarını yere vuruyor, yumruklarıyla o malûm tahta kutuyu dövüyordu. Bir insan böyle bir çığlığı ancak yüzyıllarda biriktirebilirdi. Sesi kısılana, etleri kanayana ve bir hıçkırık nöbetine tutulana kadar bağırdı, çırpındı ve sonra çöktü. Sonra uzun sessizliği yine kendi bozdu: "Muhammed Bey," dedi, "Emir Zekeriyya'ya cellatları altına boğacağıma söz vermiştim. Bu sözü yerine getirmek sana düşüyor. Altın erit ve alabildikleri kadarıyla aç karınlarını doyur." Sonra Necm'e döndü, "Yaklaş Necm," dedi, "annemizin defnedilmesi senin görevin". Uzandı, tahta kutuyu aldı ve Necm'e uzattı, "bunu da onun yanına gömersin" dedi. Tam gerisin geriye çıkarlarken, "Muhammed Bey, artık idamları durdur, ihbarları kovalama," diye bağırdı.

24

Kış geliyordu ve Şurur Savaşı'nda ellerinden kaçırdıkları Elvend'in Erzincan'a gittiğini, orada Türkmen kabileleri arasındaki akrabalıkları ve hâlâ büyük olan hazinesini kullanarak asker topladığını öğrenmişlerdi. Demek ki, bahar geldiğinde yine sefere çıkmak ve müridlerinin yolunu kesen Elvend'i kovalamak gerekecekti. Fakat içinde bulundukları koşullar olumlu değildi ve bu durumda yeni ele geçirdikleri bu koca şehrin ürkmüşlüğü başrolü oynuyordu.

Toplu idamların durdurulması, bir nebze olsun rahatlama getirdi. Ancak şimdi İsmail, başka bir sorunla karşı karşıyaydı. Necm'in okuduğu buyruklarda dini düzenlemelere ilişkin açık şeyler söylemişlerdi ve şimdi bunların gereklerini yerine getirmeleri gerekiyordu. Cami vaizleri ve müezzinleri ile ilgili söyledikleri, bunun henüz ilk adımıydı. Bu koca şehirde yüzün üzerinde cami vardı ve söylenen özelliklerde vaiz ve müezzini Safevilerin bulması olanaksızdı. Şehirdeki Şii ulema pek azdı ve bunlar da esas olarak gözlerini bu "kaba Türkmenlerin" şahına değil, Kum'a ve onun medre-

selerine dönmüşlerdi. Safevi müridlerinin öyle fazlaca camiye gitmek gibi bir alışkanlıkları olduğu söylenemezdi. Bu ikili eksiklik ise, camilerin kontrolsüz kalması anlamına gelirdi ki, bu kabul edilemezdi.

Bu konuda yapılan bir toplantıda görüldü ki, Safevi önde gelenleri arasında birçok farklı görüş vardır. Begüm'ün idamında ortaya çıkan farklılık, adeta aynen burada da sürüyordu. İsmail, bu toplantıda ilk kez kendine gelme ibareleri gösterdi. Şakalar yapıyor, tartışmalarla eğleniyordu. "Buyruğumuzda Caferi Fıkhı dedik, söyle bakalım Dedebey, nedir bu Caferi Fıkhı?" Dedebey başını önüne eğiyor, susuyordu. Muhammed Bey atılıyor, "okumuş şeytanlar bilir bunları, bize ne gerek Şahım," diyordu. Her şeyi ciddiye alan Zekeriyya ise yine çalışmış, uğraşmış, gelmişti. "Şahım," dedi, "hayatları savaşta geçmiş bu gaziler Caferi Fıkhının ne olduğunu bilmeyebilirler, hatta fıkıhın ne anlama geldiğini bile bilmeyebilirler. Ama fıkıhsız bir devlet yönetmenin Müslümanlar için mümkün olmadığını bilmek zorundalar. Tebriz'i taht şehri yapan devlet, artık ne Ustacalu ve ne de Dulkadırlı boyudur. Safevi devletidir. Safevi yolu ise, atalarınız zamanından beri Caferi mezhebine intisab ettiği için, tabiidir ki bu devlet, Caferi fıkhını uygulayacaktır. Ama ben bir devlet adamıyım ve bu fıkhın inceliklerini bilemem. Necm-i Geylani de bilemez. Bilsek bile, çok fazla bir şey ifade etmez. Çünkü sadece Tebriz'de yüzden fazla cami, birçok medrese vardır. Bu sayıya Bakü ve Şemahi'dekileri ve Allah'ın izniyle fethedeceğiniz yeni şehirlerdekileri eklersek, gerçek ihtiyacımız ortaya çıkar. Bizim çok sayıda Caferi mollasına ihtiyacımız vardır. Ama onlar da, Kum'dan onay almadıkça, bize karşı pek gönülsüz davranmaktalar. Öyleyse, fakirin teklifi, Kum'la ilişkileri geliştirmek ve zaman geçirmeden şahımızın cami ve medreselerle ilgili buyruklarını uygulamaktır."

İsmail, arpacı kumrusu gibi susan Necm'e döndü, onun başını önüne eğip sustuğunda mecliste söylenenlere muhalif olduğunu anlardı, "sen ne düşünüyorsun Necm?" di-

ye sordu. Öteki, bir atalar sözü ile cevap verdi: "Söz gümüşse, sükût altındır, şahım." "Ben," dedi İsmail, "cebinde duran altındansa, bizimle paylaşacağın gümüşü yeğlerim." "O halde, Emir Zekeriyya benim can sıkıcı görüşümü dinlemek zorunda kalacak," dedi Necm ve devam etti: "Acaba Emir Zekeriyya, cuma namazından sonra Ulu Cami'deki vaazı dinledi mi? Dinlediyse, orada görmüştür ki, bu Kum'da tahsil görmüş mollalardan biri vaaz veriyordu. Peki Emir Zekeriyya, bu molla cennet ve cehennemden, helal ve haramlardan, Allah korkusundan bahsederken, bizim müridlerimizin nasıl tepki gösterdiğini görmüş müdür? Şahım, bizim müridlerimizin çoğu bu vaazı kendilerine yapılmış bir saldırı olarak gördüler. Bizim müridlerimizin gözünde, o mollanın Sünni bir hocadan hiç farkı yoktu. Yalnız bu molla, onların kanları sayesinde o minberde konuşabiliyordu. Hatta korkarım, Dedebey birkaç müridinize müdahale etmeseydi, o mollaya pek sert bir itiraz da göstereceklerdi. Demem o ki, Safevi yolu ile bu mollalar arasında çok büyük fark vardır. Seyid Nesimi'yi 'Enelhakk' dediği için ihbar edenlerin başında, bu Şii mollaların geldiğini unutmamak gerekir. Bunların gözünde tarikat bi'dattir ve tasavvuf da sapık bir yoldur. Şimdi camileri bunlara, bir de üstelik rica minnet teslim edersek, sonra bir de bunlarla uğraşmamız gerekmez mi?" Dedebey ve Muhammed Bey hararetle onaylar anlamda başlarını sallıyorlardı. İsmail, "peki camileri boş mu bırakacağız Necm?" diye sordu. "Hayır," dedi Necm, "şimdilik bir çözüm buluruz. En iyi dervişlerimizi Erdebil'den getirir, tasavvuf ehline başvurur, meseleyi çözeriz. Uzun vadede de yenilerini yetiştiririz."

İsmail'in gözleri Zekeriyya'ya döndü, o da söylemek için sabırsızlandığı sözlerine başladı: "Necm-i Geylani bizim muradımızı anlamamıştır şahım. Biz bu Kum mollalarının tasavvufa düşman olduğunu, müridlerinizin ser-azadlığından hoşnut olmadığını, bunun da bazı meseleler yaratabileceğini bilmez değiliz. Ama bunun için Kum'la ilişki kurulmasını teklif ettik. Bunların kafaları ilm-i siyasete

çalışır. Bunlar da bilirler ki, Safevilere huzursuzluk verirlerse, o minberleri bulamazlar. Cuma vaazını elbette dinledim, zaten Necm-i Geylani ile aynı saftaydık, neden sordu anlayamadım. Ama orada vaaz veren molla, ilm-i siyasetten pek nasibini almamış ham bir kişiydi. Oysa Kum farklıdır. Bizim onlara bu kadar adım attığımızı görürlerse, onlar daha fazlasını atacaklardır. Zaten böyle olması gerekir. Ama Necm-i Geylani'nin teklifi, çok daha fazla mesele doğurabilecek bir tekliftir. Umulur ki, bu teklifi bu meseleleri görmeden yapmış ola.

Biz şunu diyoruz: Tasavvufla devlet idare edilemez. Tasavvufun miras, nikah, ticaret üzerine bir hukuku var mıdır ki idare edile? Meseleye gelince, bunu en güzel, kendisi de ulu bir şeyh olan şahım bilirler. Bu tasavvuf erbabı, gönülleri heyecana getirmede, fethetmede ve kendine bağlamada emsalsiz hüner sahibidir. Her camiye bir derviş getiririz, bir yıla kalmaz, bu her bir derviş birer ulu mürşid halini alıp muhtariyetini ilan eder. Her biri kendi başına uğurlarına ölümü göze alacak müridleriyle birlikte bir cemaat olur. Benim teklifimde muhatap bellidir, ama Necm-i Geylani'nin teklifinde, korkarım ki, muhatap belli olmayacağı gibi, kısa sürede de kargaşa hüküm sürmeye başlar."

"Yani," dedi İsmail, "müridlerin mürşidleri için ateşe atılmaları bir mesele midir Zekeriyya?" "Hayır," dedi Zekeriyya, "mürşidleri şahımsa, hayır. Ama mürşid çoğalırsa, ateşe atılanların davaları da farklılaşır."

İsmail'in kafası karışmıştı, konuyu değiştirdi. "Peki," dedi, "Sünni halkın bu olup bitenlere tavrı nedir?" "İdamlardan korktular," dedi Zekeriyya, "olup bitenleri şaşkınlıkla izliyorlar. Kızılbaşlar için söylenenlerin birçoğunun yalan olduğunu görüyorlar. Ezana 'Aliyyun Veliyullah' eklenince şaşırdılar tabii ki, ama mesele şimdi basitleşmeye başladı. Namazın kaç vakit olacağını, abdestin nasıl alınması gerektiğini, bu çeşit ikincil meseleleri tartışıyorlar. Bir de bunların mezhebi kılıç sahibine itaatı gerektirdiği için, isyan akıllarına kolay kolay gelmez. Benim düşün-

cem odur ki, teklifim uygulanırsa, kısa sürede çoğu hak mezhebe dönmeye başlar." "Bu konuda idam oldu mu, Muhammed Bey?" diye sordu İsmail. "Oldu şahım," dedi Muhammed Bey, "özellikle şahımın buyruklarına uymayanlar oldu. Kimisi lanetlileri lanetlemeye yanaşmadı, kimisi de lanetlilerin lanetlenmesine karşı çıktı. Cuma vaazından sonra bile sekiz idamı bu nedenle yaptık, şahım. Bunlar açıkça tepki gösterenlerdi. Yoksa bazen alışkanlıktan dilleri sürçüyor, lanetlinin birine 'Hazreti' deyiveriyorlar, o zaman biraz bağırıp göz yumuyoruz."

25

Kış ayları, İsmail'in, Safevilerin ve Tebriz'in kendilerini toparladığı aylar oldu. Hayat hızla normale dönüyordu. Kum'la ilişkiler kurulmuş, camilerdeki ve medreselerdeki boşluklar kısmen de olsa giderilmişti. İnsan avları artık şehir halkını ürkütecek biçimde açıktan yapılmıyor, sonucu da artık sıkça idam olmuyordu. Sürgün, hapis ya da mallara el koyma, daha sık uygulanan cezalar oldu. Dedebey ve Muhammed Bey, bahara tekrar sefere çıkacak orduyla ilgileniyor, Necm gelir ve giderleri iyice artan hazineyle boğuşuyor, Emir Zekeriyya ise geri kalan tüm idari işlerle ilgileniyordu. Bunlar arasında, muazzam haberleşme mekanizmasını yürütmek de vardı. Rum Ülkesi'nden gelen haberler, Elvend'in Erzincan'ı tıkaması dışında, çok sevindiriciydi. "Şaha gidelim" nidaları bütün Rum Ülkesi'ni sarmış, Osmanlı hükümdarı ile Dulkadırlı Beyi Alaüddevle'yi telaşa gark etmişti. Safevi müridleri bütün Rum Ülkesi'nde olağanüstü hareketlenmiş, hem "şaha giden" yollara ulaşmaya çalışıyor ve hem de şahın düşmanlarına karşı bulundukları yerde uğraş veriyorlardı.

İsmail ise, kendisini daha önce hiç olmadığı kadar okuma ve yazmaya vermişti. Durmaksızın şiirler yazıyor, düzyazıda da ilerlemeler gösteriyordu. Müridlerine nasihatnameler kaleme alıyor, bunları elli kadar hattat hemen çoğaltıyor, hızlı bir dolaşıma sokuyorlardı. Babası Haydar'dan devraldığı risalenin yazımına da devam ediyor, durmadan eklemeler yapıyordu. Şii mollaları huzuruna alıyor, tartışıyor, bazen onlara kızıyor, fakat bu risaleye özellikle fıkhi eklemeler yapıyordu. Bütün kış ayları boyunca bir gün bile Tebriz'e çıkmadı, Tebriz'i dolaşmadı.

Bahar geldiğinde, mutad üzere, Safevi ordusu sefere çıktı. Bu ordu şimdi onbeş bin asker civarındaydı ve olağanüstü iyi donatılmıştı. Elvend kovalandı ve yine yakalanamadı. Fakat Erzincan - Rum Ülkesi yolu açıldı ve İsmail, Tebriz'e sayısı şimdi yirmibeş bine çıkmış bir orduyla döndü.

1503 kışı, 16 yaşına gelmiş bu genç şah için yine verimli geçen bir kış oluyordu. Kışın ortalarına doğru, İsmail, eski alışkanlığını hatırladı. Tebriz'i alalı bir seneden fazla oluyordu ama, daha şehri dolaşmış değildi. Bir sabah uzun süredir yapmadığı bir şeyi yaptı. Güneşin ilk ışıklarıyla uyandı, sivil ve zenginliğiyle göze batmayacak bir kıyafet giydi. Beline her zaman olduğu gibi Necm'in yadigarı hançerini soktu. Yanına yine sivil giysili olarak Yüzbaşı Gülabi'yi ve muhafız kıtasından bir eri aldı. Kendisini Tebriz sokaklarına attı. İlk kez bu kadar büyük bir şehrin sokaklarında dolaşıyordu. Pazarın renkli hayatını seyretti. Bütün bu renk karmaşasının ve tüm bu zenginliğin koruyucusu olduğunu düşünerek gururlandı. Bir arap aşçının dükkanında humus, bir Farslının dükkanında cilav yedi. Bir Hintli kuyumcunun dükkanında, paha biçilmez mücevherleri karıştırdı. Neşesi arttı, gururu yükseldi, ta ki bu renkliliğe dalarak sonuna kadar yürüdüğü çarşıdan çıkana kadar. Ayakları onu çarşının güney ucuna götürmüş ve buradan dışarı çıkarmıştı. Tebriz'in güney mahallelerindeydi şimdi ve bu mahalleler şehrin en fakir insanlarının oturduğu yerlerdi. Bir anda olağanüstü sade olduğunu düşünerek giydiği giysilerinin burada olağanüstü bir zenginlik işaretine dönüştüğünü gördü. Lağımlar ortada

akıyordu, bu kış günlerinde vücutlarından buharlar çıkan çocuklar yarıçıplak ortalarda oynuyordu. Evler evden başka her şeye benziyor, yer kokuyor, gök kokuyordu. Adım başı karşılarına bir dilenci çıkıyor, sadaka istiyordu. Gülabi'nin kesesi çoktan boşalmıştı ve şimdi İsmail'in kesesi boşalıyordu. Yanına az para aldığına hayıflandı ve sonra kendi kendine "ne kadar almalıydım?" diye sordu. Çevresine bakındı, yürüdükçe bu gözle bakındı: "Ne kadar almalıydım? Bu yoksulluğu gidermek için ne kadar para biriktirmeliydim?" Yürüdükçe, güney mahallelerinin bitmek tükenmek bilmeyen bir labirent olduğunu anlamaya başladı. Yanında bir yapı ustası olsa, bu lağımları kapamak, bu sokakları sokağa, bu evleri eve benzetmek için ne kadar para gerektiğini hesaplattırırdı. Ama yoktu işte ve kendisi yarım yamalak tahminler yürüterek yürüyordu. Akşam olmaya başlamıştı ve o hâlâ yürüyordu. Gülabi ile asker yorulmuşlardı, ama o hâlâ bakınıyor, hesap yapıyordu. Bir rakam çıkarıyor, sonra bu rakamı kendi acemiliğine veriyor, yarı yarıya indirim yapıyor, dörde bölüyor, zamanın sahibinin, Allah'ın yeryüzündeki kanıtının hazinesinin yeryüzünün bir tek bu şehrindeki yoksulluğu gideremeyeceğini hayretle görüyordu. Çarşıda kazandığı neşesi kaçmıştı. Ama içinde bulunduğu ruh hali, can sıkkınlığı da değildi. Daha çok, zor bir meseleyle karşılaşıp onu çözmeye çalışan bir matematikçi gibiydi. Zihni meşguldü. İki büyük savaş kazanmış, birçok şehir ele geçirmiş, binlerce Müslümanı doğru mezhebe çevirmişti. Ama şimdi karşısında hissettiği bu mesele, ona bunların hepsinden daha zor görünüyordu. Havanın karanlığının iyice artması ve Gülabi'nin, sürekli, güvenliğini tehlikeye soktuğu uyarılarıyla geri dönmeye karar verdi.

Döner dönmez, heyecanını bastıramadan Necm'i çağırdı. Huzura çıkan Necm, İsmail'i neşeli ya da neşesiz değil, fakat heyecanlı ve düşünceli gördü. İsmail hemen başladı: "Bugün ne yaptım biliyor musun Necm?" Öteki cevap verdi: "Biliyorum, şehri dolaştın." "Evet," dedi İsmail, "şehri dolaştım." Sonra sustu, doğru soruyu arar gibi düşündü. Sonra sordu: "Zafer nedir Necm? Bana zaferi tarif edebilir mi-

sin?" Necm kinayeli bir cevap verdi: "Hayli zamandır, zafer senin zafer dediğin şeydir, İsmail." İsmail kinayeyi anlamıştı, sinirlenmedi, kızmadı ama devam etti: "Peki, benim zafer dediğim nedir?" Necm cevap verdi: "Son ucu, dünyadan zulmü kaldırmak, nuru getirmek. Sen de işe Şirvanşah'la başladın. Elvend'le devam ettin. Allah bilir sırada şimdi hangi hükümdar vardır." "Sözlerinde alay seziyorum, Necm," dedi İsmail. "Sezebilirsin şahım," dedi öteki, "sezebilirsin, çünkü ben senin bugün ne gördüğünü biliyorum. Bu soruları neden sorduğunu biliyorum." İsmail merak etmişti. "Peki ne görmüşüm ben bugün?" diye sordu. Necm, gayet emin bir tavırla, "yoksulluk gördün, açlık gördün, sefalet gördün" dedi. "Peki, bunları biliyordun da, beni niçin uyarmadın Necm?"

"Uyarmadım, çünkü yapabileceğin bir şey yoktu." İsmail, bu cümlede gücünün küçümsenmesine benzer imalar olduğunu düşündü. "Nasıl yani?" dedi, "yoksulluk zulme benzer, yoksulluk zulm üretir, bilmez misin Necm? Bana zaferimin tanımını verdiğinde, son ucu dünyadan zulmü kaldırmak diyen sen değil misin? Yoksulluğu kaldırmadan zulmü nasıl kaldırırım?" İsmail de bu bağlantıyı şimdi konuşurken kuruyordu, yoksul mahallerinde dolaşırken acıma duygusunun yarattığı zihni mesele, şimdi onun kendi göreviyle doğrudan ilişkili bir mesele haline gelmişti, devam etti: "Yani şimdi ben bütün dünyanın şehirlerini zapt etsem, bütün dünyanın burçlarına Ehl-i Beyt'in bayrağını diksem, bu mesele azalmaz, bunu mu demek istiyorsun Necm?" diye sordu. "Evet," dedi Necm, "tam da bunu söylüyorum. Bugün yaptığın hesabı ben de yaptım ve sadece Tebriz'den yoksulluğu kaldırmaya tüm hazinemiz yetmez, belki ancak o kadarına yeter. Ama ben sana başka bir hesap yapayım İsmail, şimdi yirmibeş bin askerimiz var, bu en azından yirmibeş bin kılıç demektir. Bir kılıç satılsa, o yoksul evlerden biri altı ay doyar, bilir misin? Peki, kılıç satılabilir mi? Hayır. Niçin? Çünkü düşmanlarımız var. Şimdi falan yere atadığın valin, sefere çağırdığında, senin beklediğin beş yüz atlıyla değil de elli atlıyla gelse ne yaparsın? En hafifinden, azledersin. Ama yoksulluğun nedeninin o beş yüz atlı olduğunu aklına geti-

rir misin? Yoksulluğun kaynağı biziz İsmail, senin bağlantınla, zulmün de kaynağı biz oluyoruz böylece." "O kadar uzun boylu değil," diye itiraz etti İsmail. "Nasıl peki?" diye sordu Necm. "Sen de söyledin ya," dedi İsmail, "bu işin bir son ucu var, orada düşmanlıklar bitecek, kılıca da, ordulara da gerek kalmayacak."

"Bu," dedi Necm, "Hazreti Mevlana'nın denizler ötesi dediği yer. Ama böyle bir yer yok. Buna sen inanıyorsun ama, böyle bir yer hiç olmayacak. Sen zannediyorsun ki, bütün dünyaya bayrağını diktiğinde, her yer dikensiz gül bahçesi olacak, o zaman kılıçları satıp yoksulları doyuracağız. Bu güzel bir masal, İsmail. Ama bir masal, o kadar. Senelerdir sana bunu anlatmaya çalışıyorum. Bu senin dediğin olsaydı, dünyaya gerek kalmazdı ki. Kimse zulmetmezdi, kimse günah işlemezdi, kimse kötü bir şey yapmazdı ve dünya da sınav yeri olmazdı. O zaman dünyaya ne gerek? Şimdi şu senin müridlerine bak. Hepsi senin doğru yolunda. Hem de öyle ki, hepsi senin bir sözünle ateşe atlarlar. Hepsi senin bayrağın altında. Ama aralarında kavga, kıskançlık, dedikodu yoktur diyebilir misin? Dulkadırlılar, Ustacaluları çekemez. Tekeliler Rumlulara düşmanlık güder. Varsaklar Talişlilerle anlaşamaz. Sana bin tane örnek veririm. Bayrağın karşısında düşman kalmasa, bunlar birbirini düşman ilan eder, yine savaşırlar, hiç merak etme. Bunları senin maneviyatını bozmak için söylemiyorum. Aksine, bozulmasını engellemek için söylüyorum. Dünyada her şeyi düzeltemezsin, sadece buna inanırsan, çırpınır durursun ve bütün hayatın da bir çırpınmadan ibaret olur, bunun için söylüyorum. Sen mazlumların bir bayrağını açtın İsmail, dedin ki, 'Ehl-i Beyt'e ve onun dostlarına asırlardır eziyet ediliyor, buna son vereceğim'. Veriyorsun da. Ama zalim ve mazlumlar bundan ibaret değil ki. Şimdi örnek verelim, bu Emir Zekeriyya yıllarca Akkoyunlulara hizmet verdi, sonra birden kafasına bir kızıl külah geçirdi diye zalim olmaktan çıktı mı?"

İsmail'in kafası iyice karışmıştı, çaresizce, "ama yapacak bir şeyler olmalı Necm," dedi. Necm de onun kadar çaresiz bir cevap verdi: "Ben bilsem, onu yapıyor olurdum."

Necm haklı diye düşündü İsmail, "düşmanlar hiç bitmiyor"du. Bahar, bu kez düşman olarak Akkoyunlu Murad'ı gösteriyordu. İki Irak'ın, Acem ve Arap Iraklarının alınması gerekiyordu. Fars ve Kirman davetkâr duruyorlardı. Safevi ordusu ile Akkoyunlu ordusu, 21 Haziran 1503'de, güzel bir yaz günü, Hemedan yakınlarındaki Alma Kulağı'nda karşılaştılar. Murad'ın ordusu da gelenekselleşen Safevi hücumuna dayanamadı. Murad da geleneksel Akkoyunlu becerikliliğini gösterip kaçmayı başardı.

Acem Irak'ı, Fars ve Kirman, İsmail'in eline düşmüştü. Buralarda da Tebriz'in alınmasından sonra ilan edilen buyruklar uygulandı. İsmail'in eline düşen ülkeler, önce bir deprem dalgasına maruz kalıyordu. Necm, buna "kan sarhoşluğu" adını vermişti. Tabipler sülükle çok miktarda kan çektiği zaman, hastalarının bir çeşit sarhoşluğa düştüğü bilinirdi. Necm bunu uyarlamış, akıtılan kanların yarattığı bir sarhoşluğa çevirmişti. Kirman'da bu sarhoşluk bir de gösteriyle sonuçlandı. Osmanlı sultanı Bayezid'in İsmail'in zaferini tebrik için gönderdiği elçi, böyle bir gösteriye vesile olacağını bilseydi, muhakkak ki gelmemeyi tercih ederdi. Bu gösteride yüzlerce kaynar kazan hazırlanmış, Osmanlı elçisinin gözleri önünde, İsmail'in dini buyruklarına uymayanlar bu kazanlarda haşlanmıştı. Osmanlı elçisi dehşet içinde ülkesine dönmüş, kendi ülkesindeki mezhepdaşlarına bu gösteriyi anlatıyordu.

Bugünlerde Necm, İsmail'de bir değişiklik daha farketti. Bu, her zaptedilen yerde cellatlara teslim edilen binlerce insanla ilgili bir değişiklikti. Daha önce Necm bu toplu cinayetleri kınadığında, İsmail bunlara gerekçe bulmaya çalışırdı. Bunlar dini, askeri ya da siyasi gerekçeler olabilirdi. Her seferinde İsmail yaptığının doğru olduğunu kanıtlamaya uğraşır, kanıtlayamazsa sinirlenirdi. Murad'a karşı girişilen seferden sonra İsmail, artık bir kez olsun dahi böyle bir çabaya girmedi. Necm'in "niçin?" sorularını kayıtsızlıkla dinliyor, cevaben "keyfim öyle istedi," "zevk ettim," diyor, ama bir kez dahi "böyle gerekti," gibi bir cevaba yönelmiyordu.

Safeviler arasında da uzun süredir zihinlerin en gizli yer-

lerinde tutulan nitelemeler gün ışığına çıkıyorlardı. Bunlar İsmail'le ilgiliydi. Artık Mehdi olduğunu hemen hiç kimse tartışmıyordu. Bunu tartışanlarsa, Mehdiliği şahlarına yeterli görmeyenlerdi. Onlara göre İsmail, Allah'ın yeryüzünde vücut bulmuş haliydi. İsmail bu iddiaya katılmıyor, bunu aşırılık olarak gördüğünü söylüyor, ama ne duaların "Bismişah" diye başlatılmasına ve ne de "Allah'ın Kanıtı" sıfatına karşı bir davranışta bulunmuyordu.

Tebriz'de bulunduğu zamanlar, devlet işlerine çok fazla zaman ayırmıyordu. Eğleniyor, yazıyor ve artık eskisinden çok daha fazla şehrin sokaklarını arşınlıyordu. Şehirdeki fakirlerin sorunlarına kendince bir çözüm bulmuştu. Ceplerini keselerle dolduruyor, her gün birkaç kişiyi zengin ediyordu. Bir süre sonra artık tebdil-i kıyafet çıkmasının bir anlam taşımadığını gördü. Şehir halkı onu ve huyunu iyi tanımışlardı. Onun çıkacağını her yerdeki kulaklarıyla önceden haber alıyor, yollarına mevzileniyorlardı. Bu durum, şehirde dolaşma ve kese kese altın dağıtma alışkanlıklarında bazı değişiklikler gerektirdi. Bu değişikliklerde durmadan hazineyi zor durumda bırakmasından yakınan Necm'in de rolü oldu. İsmail artık muhafızlarıyla çıkıyor, halktan her isteyen yanına yaklaştırılmıyor, ama o, seçtiği dükkan ya da evlere konuk oluyordu. Keselerin ihsanının koşulları da artmıştı. Bu bir tanesi seneleri sıkıntısızca geçirmek anlamına gelebilecek armağanlar, artık özel beğeni kazananlara düşüyordu. Bu özel beğeninin nedenleri de çok farklıydı. Elbette kanıtlanan bir Safevi gaziliği bunlar arasında baş köşeyi işgal ediyor, sonrakiler, değişiyordu. İsmail'in bir şiirini ezbere okumak, çok hisseli bir mesel anlatmak, İmam Cafer hazretlerinin buyruklarından birkaçını bilmek, Oniki İmam, Ondört Masum-u Pak ve Onyedi Kemerbest efendilerimizi ezbere saymak bunlar arasında en önemlileriydi.

Şehrin nüfusunun çoğunluğu hâlâ Sünniydi. Tabii, bunu açıkça söylememek şartıyla. Bunlar her sabah şahın çıkışını bekleyen, bir kese para için mezhep değiştirmenin uygun zamanını kollayan eski mezhepdaşlarından nefret ediyorlardı. Umutsuzluk içinde Osmanlı'dan ve Memlûklardan haber

soruyorlar, fakat bu iki devletin de kendilerini kurtarmaya geleceğinden her gün biraz daha umudu kesiyorlardı. İsyankârlıkları açıkça ortaya çıkmasın diye, mecburen cuma namazlarına katılıyorlar, o kaba Türkmenlerin arasında, Kum'dan ya da başka bir yerden gelmiş bir Şii imamın arkasında namaza duruyorlardı. Artık cuma günlerinin gelmemesini istemeye başlamışlardı. Onları umutsuzluğa kaptıran başka bir gelişme de, her gün sayılarının biraz biraz azalıyor olmasıydı. Bunun en tartışmasız göstergesi, cuma dışındaki namazlara katılmak ya da cuma günü dışında camiye gitmek olarak ortaya çıkıyordu. "Kasap Muhsin dün de camiye gitmiş," deniliyordu. "Fırıncı Rüstem de," diye ekleniyordu. Bu aslında mezhep değiştirmenin ılımlı bir dışavurum şekliydi. Bu şekilde mezhep değiştirenler, genellikle orta halli şehir halkı, esnaf ve zanaatkâr arasından çıkıyordu. Şehrin zengin ileri gelenleri, zaten toptan en önce mezhep değiştirenler arasında yer almışlardı. Büyük servetleri, "eğri mezheple" korumak mümkün değildi. Üstelik hükümdarlar, sıradan kişilerin mezhebini pek önemsemese de, zengin kişilerin neye inandığına veya neyi düşündüğüne her zaman daha çok titizlik gösterirlerdi. Sıradan bir Sünninin dalgınlık ya da alışkanlıkla yaptığı bir Sünnilik dışavurumu "önemsiz bir hata" olarak görülebilirdi, ama aynı şeyi zengin ve önemli bir Sünni yaparsa, bu tehlikeli bir isyankârlık olarak algılanabilirdi.

Tebriz'in fakir Sünni halkı ise, tepkilerini birbirine tamamen zıt iki şekilde ortaya koymuştu. Bunlardan birincisi açık isyandı. Şehrin İsmail tarafından alındığı ilk günden beri bu tepkiyi şu ya da bu şekilde ortaya koyuyorlardı. Bunlar Ustacalu Muhammed Bey eliyle sayıları her gün hızla azalanlardı. Camilere giriyor, açıkça mezheplerini savunuyor, Şii imamlarla tartışıyor, onlara hakaret ediyor ve sonra da "vah! vah!", "yazık oldu" sesleri arasında idamlarına yürüyorlardı. Fakir halkın ikinci tür tepkisi ise, çok ama çok gürültülü bir şekilde mezhep değiştirmek oluyordu. Bu şekilde mezhep değiştirenler, eski mezhepdaşlarından gizli, mahçup bir edayla camilere devam etmeye başlamakla yetinmiyorlardı. Mahcubiyet duymadıklarını, yeni yollarında eskisi

kadar samimi olduklarını göstermek üzere kızıl başlıklar giyiyor, eski mezhepdaşlarını ihbar ediyor, kısa sürede yeni mezheplerinin en ateşli taraftarları haline geliyorlardı.

Saray ise artık bu çeşit küçük ihbarlara itibar etmiyordu. Yeni hükümdar, çoktandır ticaretin bir hükümdarın gücünde tuttuğu yeri anlamış, Tebriz'in ticaretteki yerini kavramış, bunu kabullenmişti. Bu ticaret, şehirdeki küçük ihbarlar nedeniyle huzursuzluğa kurban edilemezdi. Bu nedenle, ancak çok önemli ve güçlü kişiler hakkındaki ihbarlar değerlendirilmeli, diğerleri bir köşeye yazılıp öylece bırakılmalıydılar.

26

Muhammed Bey de bu durumdan memnun olanlar arasındaydı, çünkü artık kendisine başka bir uğraş bulmuştu. Muhammed Bey'in bulduğu bu uğraş, aslında onun tarafından icat edilmiş değildi. Yalnız, sürüp giden bu uğraşa o ateşli bir karakter kazandırdı. Uğraşın adı, oymaklar arası iktidar oyunuydu. Onun bu oyuna katılımıyla birlikte, İsmail'in en gözde "han"ları –artık bir çoğuna bu ünvan verilmişti– birer birer oyuna dahil oldular.

Ustacalu ve Dulkadırlılar halen en büyük oymaklardı ve onları Tekelüler izliyordu. Oyunun ateşli hale gelmesinden sonra, her oymakbaşının elinde, adeta görünmez bir terazi belirivermişti. Günün en gözde kelimesi "adalet" olmuştu. Fethedilen topraklarda her oymak adil paylar istiyordu. Burada adalet ölçüsü, oymağın kendi gücüne, katlandığı fedakârlıklara, verdiği şehitleri değerlendiriş tarzına göre değişiyordu. Bunlara, ek etkenler de zaman zaman katılıyordu. İsmail'e en önce bağlananlar, İsmail'in babası Haydar'a, hatta dedesi Cüneyd'e bağlananlar bu önceliklerini maharetle ileri sürüyor, aralarında halifelik almış olanların icazetleri en önemli vesikalara dönüşüyor, tüm oymaklar bu tür silahlardan edinmeye çalışıyorlardı.

Necm "bereket," diyordu, "bu silahlar kesici ve delici değil!" Ama kısa sürede bir kez daha yanıldığını anladı. Halkı

anlamakta hep zorlandığını düşünürdü, ama bu kadarını tahmin edemezdi. Oymaklar bol bol laf ve vesika düellosundan sonra, işi en iyi öğrendikleri yola dökmekte gecikmediler. En küçük bir tartışma kavgaya, kavga çatışmaya, çatışma ise küçük çaplı savaşa dönüşmeye başladı. "Beş yıl önce," diyordu Necm, "bir yoldaşın diğerini öldürmesi bile düşünülemeyecek bir zulümdü, öyle ki, birinin aklına kazara gelse, onu aklından uzaklaştırmak için ne yapacağını şaşırırdı. Ama şimdi öyle mi? Katil oluyorlar! Katil olanlar da idam ediliyor!"

Necm'i en çok hayrete düşüren ise, İsmail'in bu olan bitenler hakkındaki kayıtsızlığıydı. "Olamaz," diyordu, "bir mürşid müridlerinin birbirini kırmasına nasıl izin verebilir?" Bunları İsmail'e söylediğinde, onun olan bitenler konusunda hiç de kayıtsız olmadığını anladı. Aksine, İsmail tüm olup bitenleri büyük bir dikkatle ve çok yakından izliyordu. Ustacaluların obalarında ne konuşulduğu, Dulkadırlıların çadırlarında ne söylendiği, Tekelülerin ne düşündüğü daha dudaklardan dökülür dökülmez, hatta akıllardan geçer geçmez İsmail'e ulaşıyordu. Her oymağın içinde İsmail'in onlarca gözü ve kulağı vardı. İsmail'in tavrı seçilmiş bir tavırdı, ki bu Necm'i çileden çıkarıyordu. "Tümü birlik olsa," diyordu İsmail, "tümü birlik olup isteklerini bana öylece dayatsalar, daha mı iyi olur Necm?" Bu sözlerden sonra Necm olaylara daha başka bir gözle bakması gerektiğini düşündü. Bundan önce, bazı olan bitene anlam veremezdi. Tam iki oymağın kavgası bitecek gibi olur, barıştan söz edilmeye başlanır, aniden yeni bir çatışma patlak verirdi. Necm artık bu ani çatışmaların arkasında İsmail'i aramaya başlamıştı. İsmail'i, ve tabii en az o kadar becerikli Zekeriyya'yı.

İşte 1505 yılının kış sonu, Tekelü Haydar, böyle bir ortamda, şahının sohbetini diledi. Yalnız her zaman kendisine yakışan garipliklerinden birini yapmayı da ihmal etmedi. Artık sadece yüzünü görebilmek için Dedebey'in bile günlerce bekletildiği huzura girmek için şart koşuyordu! Huzurda yalnızca Necm bulunabilirdi. Haydar başkasını istemiyordu. İsmail önce buna güldü, sonra da meraklandı. Haydar ve Necm'i tahtında karşılamadı. Aksine eski günlerde olduğu gibi bir mindere oturdu, yanına da onlar için iki minder koydurdu. Müte-

vazı yemeklerden ve elbette "kızıldeli"den oluşan bir sofra kurdurdu.

Haydar söze hemen girmedi. Şahına secde ettikten sonra, adeta bir kaya gibi oturmaya devam etti. Bir-iki lokma atıştırdı, bir kadeh içti. Sorulmasını bekliyordu. Sabırsız İsmail onu fazla bekletmedi, "hayrola Haydar," dedi, "talep senden geldiğine göre, dert sende, derdin nedir?" Haydar elindeki kadehteki içkiyi üç yudumda bitirdi, uzun çalılar gibi bıyıklarını elinin tersiyle sildi, yutkundu ve "şeyhim," diye başladı. Dört yıldır kimse İsmail'e "şeyhim" demiyordu ve Necm bilirdi ki, bu dünyada kelimeleri Haydar kadar cımbızla seçip kullanan biri daha yoktur.

"Allah, Haydar'ının rızkını burada kesmiştir," diye devam etti. "Bu nedenle desturunu alıp bana görünen yola düşmek dilerim." Sustu. İsmail de Necm kadar Haydar'ı tanırdı. Bu söylenenlerle yetinip destur verebilir ya da "hayır, bir yere gidemezsin," diyebilirdi. Ama bunu yapmak, İsmail'in kişiliğine uygun değildi. Eğer bunu yaparsa, Haydar'ın kullandığı bu iki cümlenin ima etmek istedikleri ilelebet karanlıkta kalabilir ve İsmail bunları bir daha asla öğrenemeyebilirdi. Bu, İsmail'i çıldırtırdı. Kendisini tanırdı. Bunu yaparsa, sonra günlerce bu iki cümleden kaynaklanan yüzlerce muhtemel ima üzerinde akıl yürütmesi gerekirdi. Bunu yapmazsa, Haydar'a ne demek istediğini açıkça sormalıydı. Burada da bir risk vardı. Kendisi sorduğunda Haydar'ın söylediklerini dinlemek ve sineye çekmek zorunda kalacaktı. Haydar, Necm gibi biri değildi. Az konuşurdu, sorulmadan konuşmazdı, ama konuştuğu zaman da hiçbir mantık onun söylediklerinde itiraz edecek bir yan bulamazdı. Eğer bu sözler rahatsız edici sözler olursa, bir mancınığın attığı kayalar gibi, yerlerinde büyük izler bırakırlardı.

"Ne demek Allah rızkımı kesmiş Haydar?" dedi İsmail, "bir eksiğin mi var? Yoksa dede dostumuz, baba yoldaşımız sıkıntı içinde de, bizim haberimiz mi yok? Aç mısın? Açıkta mısın? Ne demek bu?" "Hâşâ," diye cevap verdi Haydar, "Allah'a ve şeyhime şükrolsun ki, tenimin hiçbir eksiği yoktur. Benim tenim, şeyhimin bana sunduklarının yüzde biri ile bile geçinir gider. Mesele canla ilgili. Allah'ın kestiği rızk canımın rızkı;

Allah, burada canımın rızkını kesti." Tekrar sustu ve hızlı üç yudumla bir kadeh daha içti. "Böyle durumlarda büyük amcanız şeyhim Cafer'in bir öğüdünü hatırlarım," diye devam etti, "amcanız 'tebdil-i mekanda ferahlık vardır,' derdi. Sıkılan birçok dervişe yol verir, onlar da bir-iki yıl dolaştıktan sonra dönerlerdi. Kimisi de hiç dönmezdi." İsmail'in sabırsızlığı yerinde duramıyor, azgın bir at gibi kişniyor, tepiyordu. "Burada canının rızkının kesilmesine neden olan ne Haydar?" diye sordu. Haydar bir süre sadece önüne bakarak sustu.

İsmail ona konuşma fırsatı vermeden sözlerini sürdürdü: "Erdebil'de bir tekkeydik Haydar. Birkaç yüz derviş, birkaç bin mürid. Akkoyunluların, Karakoyunluların bir ufak valisinden bile korkardınız. Bir zulüm yaptıklarında, dönüp birbirinize bakar, acaba ne yaptık da kızdırdık diye kendinize sorardınız. Gelip geçenleri doyurmak, şehrin açını açığını beslemek için ona buna el açar, geniş sürülerinden birkaç baş hayvan kopardığınızda, şükür üzerine şükür ederdiniz. Tekkenin duvarlarından bir onbaşı ile birkaç atlı gördünüz mü, yüreğiniz ağzınıza gelirdi 'yine ne olacak?' diye. Şimdi Allah'ın izniyle korkuyu kaldırdık, müridlerimiz yüz binleri geçti, bir şehri değil, koca ülkelerin açlarını doyuruyoruz, kimseye avuç açmıyoruz, kimsenin ayağına gitmiyoruz, onlar bize sürülerini, hazinelerini yolluyorlar ve yollarken de kabul etmezsek diye korkuyorlar. Bütün bunları benden daha iyi bilen sen, şimdi, evet, şimdi, biz bütün bu meseleleri halletmişken, karşıma çıkıyorsun ve 'Allah burada canımın rızkını kesti' diyorsun. Dilim baba yoldaşıma varsa, bunun adını nankörlük koyardım." Birden sustu, sustu ve son kullandığı kelimenin ağırlığını hissetti, bu kelimeyi herhangi birine her zaman kullanabilirdi, üstelik hepsinde haklı da olabilirdi. Ama şimdi Haydar'a kullanmıştı, kendisine kızdı, öfkesiyle ilgili zaafına kızdı, işte yine ok yaydan çıkmıştı, ama bu kez okun hedefi, Haydar'ın yaşlı yüreğiydi.

Necm de, İsmail de, bu yaşlı Türkmenin yüzünün öfkeden kızardığını, boyun damarlarının şiştiğini, çenelerinin kasıldığını ilk kez görüyorlardı. Tekelü Haydar, başını ağır ağır kaldırdı: "Şeyhimin bana soru sormaması için dua etmiştim, olmadı. Gönülden gönüle yol vardır, gönül gözleriyle görür in-

şallah dedim, olmadı. Bana kızmaz inşallah dedim, görüyorum ki, o da olmadı. Beni konuşturmaz inşallah dedim, o da olmadı. O zaman fakire düşen konuşmaktır...

Küçük bir tekkede yaşar idik, doğrudur. Doğru olmayan, küçüklükten ilenenlerin Calût'a, Tepegöz'e büyük gözüyle bakmasıdır. Bu o kadar böyledir ki, şeyhimin sayılarıyla övündüğü müridleri arasında kendilerine 'div' adını takınanlar bile vardır. Fakirleri doyurmak için zenginlere el açardık, doğrudur. Ama bilirdik ki, veren kendi rızasıyla veriyordur. Kılıçla, kargıyla, ölümle almazdık. Alırdık ve dağıtırdık, aldıklarımızla zenginleşmez, saraylara taşınmaz, ipeklilere bürünmez, ikinci bir sadaka veren olmazdık. Dergahımızda aş bulanlar, o aşa herkesin ortak aşı gözüyle bakardı, bizim sadakamız değil. Şeyhim Cafer de o aştan yerdi, halifeler de, dervişler de. Etin iyi kısmını kendisine ayırdı diye günlerce bir zavallı dervişi sigaya çekerdik. Şimdi bazen 'zulüm mü ettik' diye düşünüyorum.

Bir onbaşı ve on atlı gördük mü korkardık, doğrudur, şeyhim doğruyu buyuruyor. Ama bize üstadlarımız böyle öğretmişti, şeytandan korkunuz demişlerdi. Nasıl inanan inananın aynasıysa, şeytanların da birbirinin aynası olduğunu söylemişlerdi. Şeytandan korkmayanın onunla akraba olacağını söylemişlerdi.

Şeyhim 'korkuyu kaldırdık' buyuruyor, beni bağışlasın bu..." Burada sustu, yutkundu ve önündeki sudan bir-iki yudum aldı, sonra devam etti: "...Doğru değildir. Korku sadece yer değiştirdi, korku evini taşıdı. Korku çadırını başka yere kurdu. Şimdi şeyhimden korkuluyor, Safevi adından korkuluyor, bizlerden, halifelerden korkuluyor. O kadar korkuluyor ki, fakir artık kimin sözlerinin samimi, kimin sözlerinin korkudan olduğunu anlamak için her konuştuğuyla ilgili yıldızlara bakmak zorunda. Şeyhimin söylediğini artık Safeviler korkmuyor şeklinde anlasak, yine doğru değil. Biz de korkuyoruz, Osmanlı'dan korkuyoruz, aşkına yandığımız Allah'tan ve onun ölümünden korkuyoruz.

Şeyhimin camilere doldurduğu hocalar korku saçıyor, dillerinden cehennemi düşürmüyor. Bir Türkmeni iki saat camiye gönderin, gözleri dehşet dolu olarak çıkıyor. Şeyhim bizim

dergahımızdaki sohbetlerde, muhabbet sofralarında maalesef bulunamadı ama, ben o sofralarda kırk yıldır bir kez dahi cehennem duymadım, zebani söylemedim. Bu düzende bir bozukluk var, şeyhim beni bağışlasın, bu düzende en çok korkutan hâşâ Allah oluyor. Hâşâ, kendisinden en çok korku duyulan kişi Allah oluyor.

Şeyhim yüz binlerce müridden bahsediyor, doğrudur, biz bu kadar müridi ne gördük, ne de hayal ettik. Ama bizim hiçbir müridimiz bilmem nerenin valiliği için yoldaşının boğazını kesmedi. Bizim hiçbir müridimiz kendisine dirlik verilecek bir toprak parçası için elde kılıç yoldaşlarının arasına dalmadı. Bizim hiçbir müridimiz oymakçılık, obacılık, yurtçuluk yapmadı. Gammazlık ise hiç yapmadı.

Şeyhim, Allah ondan razı olsun, fakire nankör demek istemediğini söylüyor, Allah onu bağışlasın, bunu söylerken bize nankör demiş oluyor. Fakir, genç bir delikanlı iken Erdebil dergahına boyun teslim ettiğinde, bunu aşk için yaptı. Şeyhim fakire söylesin, burada onun şiirlerinden başka nerede aşk kaldı? Canımın rızkı bunun için kesildi, kocamış tenim her yerde rızk bulur. Onun için destur dilerim, destur dilerim, destur dilerim."

Necm, bu terler içinde kalmış ihtiyara baktı, ihtiyar ağlıyordu, Necm ağlıyordu, İsmail ağlıyordu.

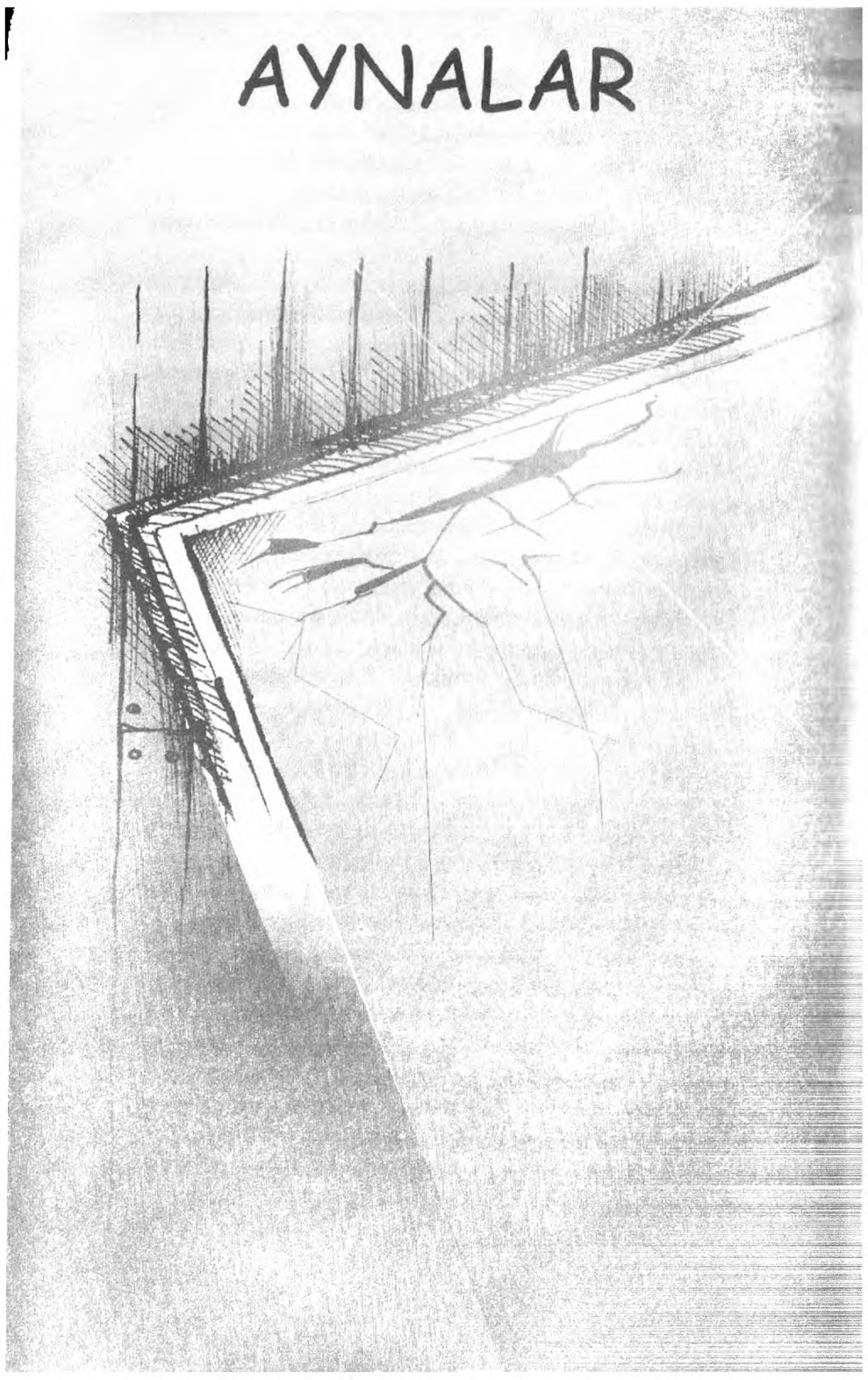
Kimse konuşamıyordu. Sakilik yapan Necm kadehleri dolduruyor, kadehler boşaltılıyor, birkaç lokma yeniliyordu.

Nihayet sabahın ilk ışıkları kendilerini utangaçça göstermeye çalışırken, İsmail konuştu: "Destur senindir Haydar, yolun açık olsun, her iki cihanda mekânın cennet olsun. Hayırlar yanında, şerler senden defolsun."

Haydar hâlâ ağlıyordu, secde etti, gerisin geriye giderek şu anda darmadağın görünen taht odasından çıktı.

İsmail'le Necm bir süre konuşmadan oturdular. Sonra İsmail, "Necm," dedi, "babam Haydar'a üç bin altın ver, almazsa, fakirlere harcaması için verdiğimi söyle, arkasına mutlaka köylü, Türkmen, tüccar kılığında adamlar tak, nereye gidiyor, nerede yaşıyor, ne durumda, bunların hepsini bilmek istiyorum."

AYNALAR

27

Tekelü Haydar'ın gidişi, Necm ile İsmail'i, Necm'e çok uzun gelen birkaç yıldan sonra tekrar yakınlaştırmıştı. Yine uzun uzun sohbet ediyorlardı, birlikte dolaşıyorlardı ve bu yakınlık, Necm'e yeni İsmail'i yakından gözleme fırsatı veriyordu.

İsmail artık 18 yaşındaydı. Oldukça uzun boyluydu. Açık tenli, sarıya çalan kahverengi saçlıydı, ince, fakat son derece kuvvetli bir vücuda sahipti. Sakalını her gün traş ettiriyor, artık uzatılabilen bıyıklarını gürce uzatıyor, yanlara tarıyor ve uçlarını yukarı kıvırıyordu. Başına her zaman olduğu gibi kızıl başlığını takıyor, çevresine fazla büyük olmayan bir beyaz sarık sarıyordu. Her sabah, güneş doğduktan hemen sonra, İsmail bu haliyle en yakın aynanın karşısına geçiyor, uzun uzun kendisini inceliyordu. Necm, İsmail'in yeni beliren ayna merakını ilgiyle izliyordu. Sarayda İsmail'in gezdiği tüm mekanlara iri iri billur aynalar asılmıştı. O bazen bunlara bakarken dalıyor, başka âlemlere gidiyor, bazen de bunlarla konuşmaya başlıyordu. Böyle günlerden birinde, Necm'e Fazlullah-ı Hurufi'nin şu dizelerini okudu:

"Zatımı Tebriz'de keşfettim
Vahdet'in güneşi
İlk kez Azerbaycan'da göründü
Çünkü Tanrı bu ülkeyi kutsamıştır
O, peygamberlerin ve ermişlerin parıldayan elmasıdır."

"Aynada seyrine doyamadığın bu zatın mıdır?" diye sordu Necm. "Belki de," dedi İsmail, "ama aynada daha çok şey var Necm. Kendi gözlerine bakmak, kendi içine bakmak, bu kendini bilmeye zorlayan bir şey. Bir de..." Sustu. "Bir de?.." diye üsteledi Necm, "evet, devam et." "Hayır," dedi İsmail, "burayı pek anlayamıyorum, sana ifade etmekte zorlanıyorum, sanki kendimi sınamak gibi bir şey." "Yani?" dedi Necm. "Yanisi şu, eşyayı olduğu gibi görebiliyor muyum, bunu merak ediyorum ve aynaya her bakışımda, bunun böyle olmadığını anlıyorum. Her keresinde anlıyorum ki, ben de herkes gibi görüyorum, onun için bu kadar ayna var ve onun için ben onlara bu kadar sık bakıyorum. Biliyorum, bir an bir şey olacak ve ben eşyayı olduğu gibi göreceğim, o zaman aynaları yenmiş olacağım."

"Pes doğrusu," dedi Necm, "aynalarla bile savaşıyorsun." "Hayır," dedi İsmail, "onlarla savaşmıyorum, ama üstadlar hep ne dediler? Dediler ki, her devirde bir kutup vardır ve bu kutup ademin zirvesidir. Âlem onun yüzü suyu hürmetine vardır. Eğer bu doğruysa –ki hiç şüphem yoktur– bu kutup eşyayı olduğu gibi görür. Ben değilsem, bu kutup kimdir? Hayır bensem, eşyayı olduğu gibi görmem gerekir. Ben bu sorunun cevabını bulmaya çalışıyorum. Yani, marifete erip ermediğimi anlamaya uğraşıyorum."

"Bunu aynalarla anlayamazsın," dedi Necm, "bunu kendine sorman bile henüz ulaşmadığını gösteriyor olmalı. Tekelü Haydar'ı hatırla, durmadan nefsin aynasından, mümin aynasından, vicdanın aynasından söz eder dururdu, ama sen hiç onun yanında bir ayna gördün mü?"

"Hayır," dedi İsmail, "görmedim." "Hatırlasana," dedi Necm, "geleceğe ilişkin bir soru sorulduğunda, Haydar 'ay-

nama bakayım,' derdi ve öylece gözlerini kapatıp otururdu, ayna falan da gören olmazdı. Aranızdaki fark bu. Sen kanıtları dışarıda, elle tutulabilir şeylerde arıyorsun. Senin için bir zafer bir kanıt, bunun için aynalarla da savaşıyorsun dedim. Haydar ise kendi içinde, elle tutulamaz bir şeylerde arardı."

"Senin görüşlerinde oldum olası beni deli eden de bu zaten, Necm," dedi İsmail. Tartışmanın sakin akışına kendisini kaptırmış olan Necm birden şaşırdı. Kızıp kızmadığını anlamak için İsmail'e baktı ve bir kızgınlık belirtisi göremedi. Aksine eğlenir gibiydi. "Bu dediğin ne?" diye sordu. "Söyleyeyim," dedi İsmail, "söyleyeyim, çünkü artık ifade edebiliyorum. Sen bütün dış dünya yokmuş gibi düşünmeye çalışıyorsun. Sanki seni hiç ilgilendirmezmiş gibi yapıyorsun. Ama bu çok suni bir davranış. Senin kendine koyduğun bir ahlâk ölçüsü bu. Dışarıda zoru gördüğün anda içine kapanıyor ve o zora dönüp 'zaten böyle bir şey yok, bu bir hayal' diyorsun. Ama o hayalin bir anlamı olmasa, Allah'ın o hayali sana göstermeyeceğini bir an bile oturup düşünmüyorsun. Sana kalsa, senden başka her şey önemsiz diyeceğim ama, böyle olmadığını biliyorum. Sadece garip bir çabayla, sanki öyleymiş gibi göstermeye çalışıyorsun. Kuyumcusun, seni birçok kez işlenmemiş ham taşlara bakarken gördüm, gözlerin parlıyor, onları işlemek için yanıp tutuşuyordun, işledin de. Ben o taşları sana verirken, otur, içinin taşını işle demedim. Ama sen benim taşımı elimden almaya başından beri meraklısın."

"Fakat," dedi Necm, "senin taşın çok, çok büyüdü." "İşte ya," dedi İsmail, "ben de onun için aynalara bakıyorum."

"Sana hiç masal anlatmadılar, değil mi?" diye sordu Necm. Cevap beklemeden devam etti: "Biliyorum, anlatmadılar. Ya masal anlatacak kimsen yoktu ya da herkes senin masal anlatılmayacak kadar büyük olduğunu düşünüyordu. Ama küçük olmadan büyük olamazsın. Ne yazık, artık küçük olmak için de fazla büyüksün. Yine de, ben sana bir masal anlatacağım. Geylan'da hep anlatılan bir masal bu...

Günlerin birinde İskender padişah, kızıl tahtında rahat duramıyormuş. Dünyada ne kadar devlet, hayvanlar krallığı varsa, hepsini haraca bağlamış. Denizlerden, göllerden, yerden, gökten, aklın aldığı almadığı her yerden haraç almış, tavus kuşu gibi kanat açacak kadar güçlenmiş. Bir gün vezirini çağırıp şöyle demiş: 'Vezir, yeryüzünde benim kadar dörtbaşı mamur bulunur mu? Görüyorsun, bütün in-cin, hayvan, hepsi benim buyruğum altındadır.' Vezir hafifçe gülümsemiş: 'Âlemlerin kıblesi, sen yeryüzünün Allah'ısın. Buna diyecek sözüm yok. Sana da kalmayacak Süleyman'a kalmayan dünya. Ölüm ne şaha bakar, ne de kıyıda köşede kalmış fukaraya...' İskender birden durulmuş. Gözlerinin önünden kabir, ölüm hali, yaratmak, yaratılmak geçmiş. 'Ölüm! Doğrudur, insan ölüyor! Kara toprağa giriyor, kurda kuşa yem oluyor. Bir zaman sonra benim de sonum odur.' Bunları söyleyince üzüntüsü daha da artmış. Vezir onu teselli etmiş: 'Ey büyük şah. Ölüm Allah'ın emridir. Düşünsen ne olur, düşünmesen ne olur! Ne çare bulabilirsin ki ölüme karşı?' İskender, 'Şimdiye kadar düşünmediğim şeyi aklıma salmışım. Bu dert beni çürütecek. Ölüme derman bulmalıyım. Hep diri kalmalıyım,' demiş. Vezir, 'Şahım, tövbe de. Allah'ın emri ile olanın dermanı olmaz. Yalnız karanlık dünyada ab-ı hayat denen bir su var. İşte yalnız o sudan içen ölmez. Dünya durduğu müddetçe o da yaşar,' demiş. İskender vezirinin sözünü dikkatle dinlemiş ve sonra 'ben İskender olayım, bütün dünya da emrimde olsun, o ab-ı hayat suyunu bulamayım. Vezir, ben ab-ı hayat suyunu aramaya gideceğim,' demiş. Vezir, 'âlemlerin kıblesi, şimdiye kadar bulup içen olmamıştır,' diye cevap vermiş. İskender'se, 'ben bulacağım vezir, sen hazırlığa başla,' demiş.

Aradan bir süre geçmiş, İskender anası, karısı, çocuklarıyla görüşmüş, vedalaşmış.

Az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler. Vara vara bir adaya varmışlar. Attan inmiş, güzelce karınlarını doyurmuşlar ki, yırtık pırtık giysili bir derviş karşılarında peydahlanmış. İskender sormuş: 'Ey derviş, sen kimsin, bu adada ne arıyorsun?' Derviş, 'ey şah, ben Hızır'ım. Ab-ı ha-

yat'ı arıyorum,' demiş. İskender bu cevaba çok memnun olmuş, dervişe ikramlarda bulunmuş, yemekten sonra istirahat etmişler, sonra tekrar yola koyulmuşlar.

Sonunda öyle bir ülkeye varmışlar ki, adamlar kapkara ve tek gözlüymüş. Hızır İskender'e 'Ey İskender, burası acuzelerin ülkesidir. Onlar insan eti yerler. Buradan geçmek çok zordur,' demiş. İskender de, 'ben onların padişahına bir elçi göndereyim de bana yol vermesinler. Yol vermezlerse zorla geçerim,' diye cevaplamış.

Dediği gibi elçiyi göndermiş, barış içinde ülkesinden geçmek için. Acuzelerin padişahından izin istemiş. Padişah bunu reddetmiş, üstelik bir de hakaret etmiş. Bunun üzerine İskender savaş ilan etmiş, davullar vurulmuş, iki ordu yedi gün yedi gece savaşmışlar, sonunda İskender galip gelmiş, yol açılmış, tekrar yola düşmüşler.

Günler sonra bir mağaraya varmışlar. Mağaranın içine girdiklerinde, acayip korkunç sesler duymuşlar. Çok yerler gezen, çok ülkeler gören İskender, böyle acayip sesler, böyle acayip bir yer görmüş değilmiş. Donup kalmış. Kekeleye kekeleye dervişe sormuş: 'Ağa derviş, kaş yapacağımız yerde göz çıkarttık. Buradan sağ salim çıkabilir miyiz?'

Hızır gülmüş: 'Ey dünyayı fetheden şah, korkma! Ben seni karanlık dünyaya getireceğim.' İskender bu cevaba biraz alınmış, 'benim girmeye korktuğum yerde, sen nasıl yolu devam ettireceksin?' demiş. Bunun üzerine Hızır, 'Ey İskender şah, bu meydan, bu şeytan. Buyur, öne düş, biz de senin ardınsıra gelelim,' deyivermiş.

Ama İskender ileri doğru bir adım atar atmaz, bir tufan kopmuş. Rüzgar onu ve ordusunu bir kenara fırlatıvermiş. Bunun üzerine o da yeni emirler vermiş, dünyada ne kadar canlı varsa başına toplamış, sel gibi yürümüşler. Gelip gene mağaraya çatmışlar. Bir de bakmışlar ki, Hızır yine orada. Şaşırıp kalmış. 'Derviş baba, sen neredeydin?' diye sormuş. 'Buradaydım,' cevabını almış. İskender iyice şaşırmış. 'Nasıl oldu da yel seni bir yana atmadı?' demiş. 'Eğer beni yeller sürükleyebilseydi, hiç böyle sakal bırakmaz, ab-ı hayatı aramaya çıkmazdım,' demiş Hızır. Baştan beri dervişin imalarına

sıkılan İskender bu kez artık öfkelenmiş, 'divane derviş, önce düşün, sonra laf et. Unutma ki, İskender şahın huzurundasın,' demiş. Hızır ise, 'ben de biliyorum ki, İskender şah benim huzurumdadır,' demiş. Bu sözü duyunca, İskender'in öfkesi iki kat artmış, şah olduğundan beri ilk kez böyle bir söz işitiyormuş.

'Hemen bu dervişin içini samanla doldurun,' diye emir vermiş. Adamları Hızır'ın üzerine yürümüşler, ama o birden yok olmuş. Tılsımı yapanın o olduğuna karar vermişler, mağaradan yine geçmeye çalışmışlar, ama rüzgar onların çoğunu dağlara taşlara savurup öldürmüş, sağ kalanları da dereye dökmüş. İskender bayılmış, yere yığılıp kalmış. Uyandığında, her yanını suların sardığını görmüş.

Balıklardan haraç alan İskender, bir kuru ekmeğe muhtaç kalmış. Gam ve kasavete dalmış, eli başında düşünüyormuş, birden gaipten bir ses duymuş: 'Ey büyük şah! Niye böyle düşüncedesin? Senin dik başın ne oldu?' İskender başını yukarı kaldırınca dervişi karşısında görmüş, şaşkınlıkla sormuş: 'Derviş, sen hâlâ sağ mısın, buraya niçin geldin?' Hızır ise, 'Ey İskender şah, ben senin yanındayım, korkma. Ab-ı hayata kadar senden ayrılmayacağım. Şimdi gürlemenin sırası değil, buradan kurtulmanız lazım, yoksa hepiniz açlıktan kırılacaksınız,' demiş.

İskender yine büyüklenmiş, 'ben çare bulurum,' demiş. Hızır bu kez izin vermemiş. 'Ben sizi kurtaracağım. Ey İskender, adamlarının hepsini etrafına topla,' demiş.

İskender, çaresiz onun dediğini yapmış. Hızır, 'hepiniz gözlerinizi yumun, açın dediğim zaman açarsınız,' demiş. Denileni yapmışlar. Bir süre sonra Hızır'ın 'açın' sesini duyup gözlerini açmışlar ki, yemyeşil çiçekli bir çayırlığın ortasındalar.

Kurtulup doyunca, doyup dinlenince, yeniden yola revan olmuşlar. Yirmi yıl yol gitmişler. Sonunda dünyanın bir ucuna varıp yine bir mağara bulmuşlar. Mağaranın önüne bir kuş konmuş, duruyormuş. Hızır ondan sormuş: 'Ey kuş, dile gel de göreyim. Bu mağaradan yol nereye çıkıyor?' Kuş dile gelip 'ey Hızır, mağaradan giden yol karanlık dünyaya

çıkar. Aradığınız ab-ı hayat da oradadır. Yetmişbeş ağaç karanlık dünyada yürürseniz, ab-ı hayata çatarsınız,' demiş.

Hızır sevinçle sormuş: 'Ab-ı hayat nasıl bir sudur?' 'Hoştur, hoştur, gidip görürsünüz,' demiş kuş.

İskender, adamlarını mağaranın kapısında bırakmış. Kendisi de Hızır'la birlikte mağaradan içeri girmiş. Bir süre gidip karanlık dünyaya varmışlar. Bir şırıltı duyup o tarafa yol almışlar. Burada yan yana iki pınar akıyormuş. Birinin suyu parıl parıl parıldıyormuş, birinin suyu da adi, bildiğimiz su imiş. İskender sormadan etmeden parıldayan, gürül gürül akan sudan kana kana içmiş. Hızır da bir süre düşündükten sonra, adi sudan doyuncaya kadar içmiş. Tam geri döneceklerinde, mağaranın ağzındaki kuş pınarların üzerinden süzülerek yere konmuş ve 'ayağınızın altındaki taşlardan götüren de pişman olacak, götürmeyen de. İster götürün, ister götürmeyin,' demiş. İskender, 'götürüp de ne olacak? Bir sürü yük. İki tanecik alırım, olur, biter,' demiş. Hızır ise bütün ceplerini doldurmuş. Dönmüş, karanlık dünyadan ışıklı dünyaya çıkmışlar. Kuş yine onların yolunu keserek 'hangi sudan içtiniz?' diye sormuş.

Hızır, 'ey kuş, ben adi suyun aktığı pınardan, İskender de parıldayan güzel sudan içmiştir,' demiş. Kuş kahkahayı basmış: 'Ey İskender şah, senin içtiğin ab-ı hayat suyu değildir. Hızır'ın içtiğidir. Ey Hızır, sen ne ölecek, ne de kocayacaksın.'

İskender ah-vah etmiş, başını dizini dövmüş, ama artık çok geçmiş. Yine yola düşmüşler, bir çimenliğe varmışlar, İskender burada taşları hatırlamış, 'şunları çıkarıp bir bakayım,' demiş. Bir de çıkarmış ki, iki koca zümrüt. Yine hayıflanmış, yine ah-vah etmiş.

Yine yola düşmüşler, bir süre daha gidince İskender fenalaşmış, öleceğini anlamış, şöyle vasiyet etmiş: 'Benim ölüm haberimi anam işitince kendini öldürecektir. Cenazemin ardısıra birkaç eli Kur'an'lı molla, onların peşisıra yine birkaç tane Allah'a durmadan yalvaran seyid, onların ardısıra da başları üzerinde birer tabak altın taşıyan bir grup, sonra ahali ve en arkada da kılıçlı kalkanlı ordumu koyarsınız.

Bunlarla benim cenazemi getirirsiniz. Anam bu manzara karşısında teselli bulur, ağlamaz.'

Vasiyetini tamamlar tamamlamaz ruhunu teslim etmiş, ama gözleri açık kalmış. Vezir, vekil, hekim toplanmış, ne kadar uğraşmışlarsa da gözlerini kapayamamışlar. Bütün müneccimler çağrılmış, yine de gözleri kapayamamışlar. Sonunda bir koca kişi gelip şöyle demiş: 'Ey İskender şah, dünya malına doyamadın, tamahkârsın. Ben senin payını vereyim.' Yerden bir avuç toprak alıp İskender'in gözlerine serpmiş, İskender o anda gözlerini yummuş.

Cenazesini getirmişler. Ağlayıp dövünmüş, törenle gömmüşler. Ama ne yapıp ettilerse, İskender'in kolunu mezara sokamamışlar, yine yoldaki derviş gelmiş, İskender'in avucuna biraz toprak dökmüş, o da hemen kolunu mezara çekmiş..."

28

Necm masalı anlatmasına anlatmıştı ama, bitirir bitirmez de içinde bulundukları durumda bu masalı anlatmasının ağırlığını farketmişti. İsmail'i kızdırmak, ama daha çok da onu kırmak istemiyordu. Kaygıyla İsmail'e baktı. Öteki gülümsüyordu. Başını hafifçe öne eğmiş, düşünceli bir tavırla gülümsüyordu. Bir süre öylece sustular. "Haklısın Necm," dedi İsmail, "artık küçük olmak için fazla büyüğüm. Bu senin masal bana yedi yaşımda anlatılabilirdi, hatta dokuz bile olabilirdi. O zaman seninle birlikteydik, anlatabilirdin. Anlatmadın ve şansını kaybettin. Bugün artık hükümdarlıkla odunculuk, çobanlık ya da tüccarlık arasındaki farkın sadece niceliklerde bulunduğunu biliyorum. Nerede Hızır? Kur'an'da yazıyor ve ben varolduğuna inanıyorum. Ama nerede? Bu kadar zulüm olup biterken, neden bir tılsım da şu Akkoyunlulara, Osmanlılara, Memlûklara yapmadı? Ben zulüm yaptıysam, bana niçin yapmadı? Bir derviş bu kadar kolay savaşçı, hatta hükümdar olabiliyorsa, tersi de doğrudur. İbrahim Ethem Hazretlerini hatırla. O şehzadeliği, hem de veliahtlığı bırakıp hırka ve taç giymedi mi? Halktan ver-

gi almamak için ordularını dağıtan hükümdarları duymadın mı? Hızır onlara yardım etti mi? Dünyanın düzeni bu Necm, maşuk aşıkına cevr ü cefa edecek, edecek ki, aşkında ne kadar kararlı onu görsün. Bana masal anlatmana karşı değilim, hatta hoşuma da gider ama, masalında İskender'le Derviş'i kıyaslayacaksan, boşuna zahmet etme. İskender'le Yezdgerd'i, Dara'yı kıyaslayacaksan, bak, bunu dinleyebilirim."

Yorulmuşlardı. Sustular. İsmail kendisine ve Necm'e birer kadeh doldurdu. "Senin işini kolaylaştırayım Necm," dedi, "İsmail'ine anlatacağın masalı iyi seç. Son yazdığımı okuyayım sana." Sonra hafif yorgun bir sesle son şiirini okumaya başladı:

"Kim ki sermest oluben aşık-ı didar değil
Sen ana yar dime yar değil yar değil

Ruz-i mahşerde dutıb dameni sana direm
Bu dahi ey güzelim dünya vü gaddar değil

Zahid ol yüzni divara tutup el götürür
Aşkın maksudı didar ola divar değil

Şahımın gönlü bilir ol ki ganidir hemişe
Münkir oldur ki bu sözlerime ikrar değil.

Leşkerim gazilerim sofilerim pirlerim
Can ile başı bu yolda mene inkar değil

Kır Yezid ile Havarici tüket kalmaya hiç
Nişe kim Caferi mezhebe talebkar değil

Ey Hatayi bu cihan mülküne sen kalmayagör
Çünki hiç kimseye kalmadı sana yar değil."

Konuyu değiştirme ihtiyacı hisseden Necm, bunu sıradan bir konuyla yapamayacağını anlamıştı. "Peki," dedi, "sen bu cihan mülküne bir varis bırakmaya niyetli değil mi-

sin? Artık 18 yaşına da geldin." İsmail güldü, "sen bilmezsin ama, bu işi insan tek başına yapamaz, değil mi Necm?" dedi. "Oğluna uygun bir ana bulman zor olmasa gerek, öyle değil mi?" dedi Necm. "Dediğin gibisini bulmak zor değil elbette Necm. Ama ben oğluma uygun bir ana değil, bana denk sevgili arıyorum. Bu dediğimi bulmak da hiç kolay değil. Bulduğumu düşünüyorum, kaşlarımın altından bakıyorum, gece rüyalarıma alıyorum, farkettirmeden izliyorum, sonra birden ümitsizliğe kapılıyorum, korkuyor, geri çekiliyorum. Kadınlar bize o kadar benzemiyorlar ki! İskender'le derviş bile bir kadınla bir erkekten çok daha fazla birbirlerine benziyorlar. Kutuyu açacağım ve ben içinden neler çıkabileceği hakkında hiçbir bilgiye sahip değilim. Merakıma yenik düşmem de, kendime yazık etmem olmaz mı? Ben cevahirsem, koynuna gireceğim de öyle olmalı. Ben cevahirsem, üstümü başımı çizdirmemeliyim. Böylece, cihan mülkünün varisi de, cam olmaktan kurtulmuş olur...

Hem biliyor musun, iki aşkı bir edememekten korkuyorum. Kadınlara bakıyorum, bazen gözlerim kamaşıyor. Acaba diyorum, bu aşk asıl aşkıma yardımcı mı olur? Geçici aşkın köprüsünden hakiki aşka daha mı rahat varırım? Sonra şu Kumlu mollaların söyledikleri geliyor aklıma, acaba diyorum, bu gözlerimi kamaştıran şeytan mıdır?"

"Şeytana haksızlık ediyorsunuz," dedi Necm, "sustum, sustum ama, sen de, Tekelü de şeytana haksızlık ediyorsunuz, bu haksızlık sizi günahkâr yapacağı için uyarıyorum."

"Nasıl," dedi İsmail, "şeytana nasıl haksızlık ediyoruz?" "Kur'an'ı hatırla," dedi Necm. "Hatırlıyorum," dedi İsmail. "Hatırlıyorsun ama, yanlış yorumluyorsun," dedi Necm. "Allah Adem'i yarattı ve meleklerden ona secde etmelerini istedi, bir tek İblis secde etmedi, o yüzden lanete uğradı, değil mi?" dedi Necm. "Evet," dedi İsmail. "Peki, İblis niçin secde etmedi?" "Büyüklendi, ademin topraktan, kendisinin ateşten yaratıldığını, ateşin topraktan üstün olduğunu söyledi, kıyas yaptı, kibirlendi," dedi İsmail. "Hayır," dedi Necm, "bunu söyleyenler yanılıyor. Doğrudur, İblis Allah'ın emrine karşı geldi, ama bunu Allah'a duyduğu aşk nedeniy-

le yaptı. Bu aşk, onun başka bir varlığa secde etmesine engeldi. Lanetlendi, ama aşkı için lanetlendi." "Ama," dedi İsmail, "Allah ademi kendi suretinde yaratmadı mı?" "Bu senin, benim için böyle" dedi Necm. "Unutma ki, İblis bir melekti ve aradaki farkı görüyordu. Allah insanı her ne kadar kendi suretinde yarattıysa da, ışığın kaynağındaki parlaklığıyla uzaktaki parlaklık aynı değildi ve İblis bunu farkediyordu. Böylece Allah'a, ademe secde etmemesinin haklılığını göstermek için uğraşa girişti. Artık onun için tek amaç, insanın eksikliğini, hiçbir zaman ışığın kaynağı kadar parlak olamayacağını sevgilisine göstermek oldu. Bunun için insanların eksiklerini açığa çıkardı, o eksiklerin açığa çıkması için tahrikçilik yaptı, ama bunlarda amacı hep aşkının haklılığını kanıtlamaktı."

"Peki öyleyse niçin lanetlendi?" diye sordu İsmail. "Lanetlendi, çünkü aşkı için de olsa, Allah'ın buyruğuna karşı geldi," dedi Necm, "ama unutma ki, Kur'an'da eylemden çok, o eylemi yaparken içinde bulunduğun niyet önemlidir."

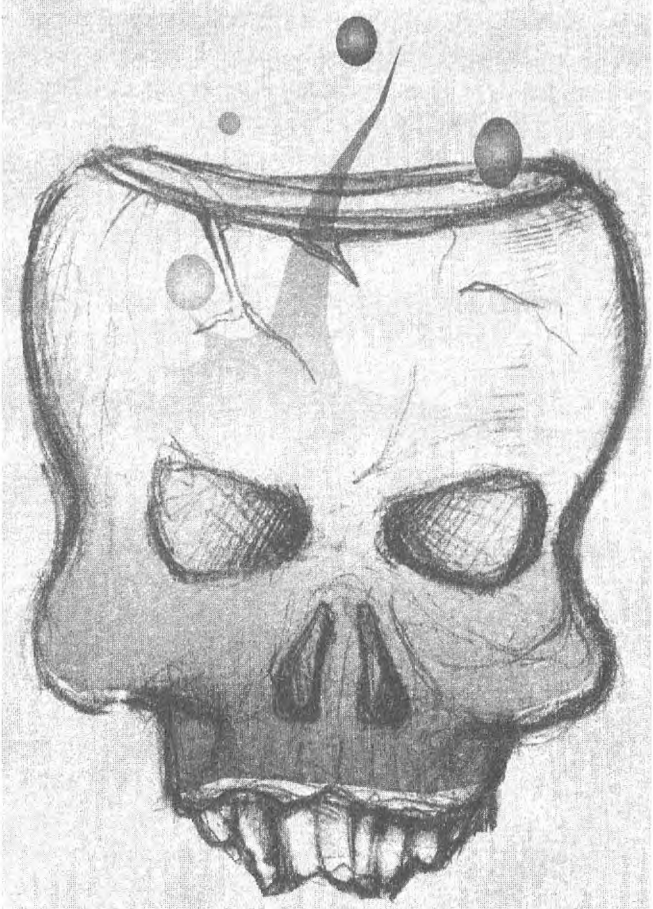
"Fakat," dedi İsmail, "kutub varken şeytan hiçbir zaman Allah'a kendini kanıtlayamaz öyleyse, değil mi?" "Evet," dedi Necm, "işte anlıyorsun. Kutub olduğu sürece bu dediğin doğrudur. O nedenle, kutub olmasaydı, âlem yok olurdu denir. Yani kutub olmasaydı, her devrin bir kutbu olmasaydı, şeytan haklılığını kanıtlamış olacaktı, o zaman da ademin yaratılmasının anlamsızlığı ortaya çıkacaktı. Fakat kutbun en belirgin özelliği de, şeytanla barışık olmasıdır. Yani şeytana karşı kendisine sonsuz bir güven duymasıdır. Şeytanın onu etkileyemeyeceğini bilmesidir. 'Acaba şeytan mı?' gibi bir soru bile şeytana kapıyı açar, o da gelir, o kapıdan süzülüverir. Şüphe, şeytanın öncüsüdür. Kadından şüphe ediyorsan, kadınların senin gözünü kamaştırmasından şüphe ediyorsan, kadınlardan değil, kendinden şüphe etmelisin. Işık elbette ki gözünü kamaştıracak, ama yine de her sabah güneşe bakıyorsun, değil mi? Denklik konusuna gelince, o konuda sana itiraz edebileceğim bir husus yok, bu tamamen kendine verdiğin değerle ilgili bir şey. Ama kuyumculukta

bazen cam görünen elmaslar ve elmas görünen camlar olur, bunu unutma."

Düşünceli görünen İsmail birden gülmeye başladı, bu gülümseme değildi, kahkaha da değildi, ikisinin arası bir şeydi. Necm, alınganlıkla, "paylaşırsan, ben de gülebilirim," dedi. "Şeytanla ilgili anlattıklarını düşünüyordum, ona gülüyorum," dedi İsmail. "Hâlâ anlayamadım," dedi Necm. "İmam Ali'nin yakınındakiler, komutanları, valileri, hep Kamber'den şikayet ederlermiş, hiçbirini dinlemez, saymaz diye. Benim de hanlarım, vezirim senden şikayet ediyorlar, hiçbirine saygı göstermiyormuşsun, kaç zamandır arkana gizli muhafız koydum bir kazaya kurban gitmeyesin diye, sen şeytanı anlatırken aklıma geldi, dedim ki, eğer bu Necm'in yorumu doğruysa, Kamber, İmam Ali efendimizin, Necm de benim şeytanımdır."

Bu kez ikisi birlikte kahkahayla gülmeye başladılar.

YEŞİLBAŞ

29

1510 yılı geldiğinde, İsmail'in devleti artık bir imparatorluğa benziyordu. Diyarbekir ve Bağdat gibi taht şehirleri, bu devletin hazinesini süsleyen mücevherler arasına katılmışlardı. O günlerde, sarayında en sık kullanılan cümlelerden biri, "aman dikkat edin, yürürken adım başında bir han ya da bir valiye çarpabilirsiniz," oluyordu.

Herkes mutluydu. Türkmenler mutluydu, şahlarına bağlılıkları, onun uğruna verdikleri can ve başlar karşılıksız kalmamıştı. Dünyanın en zengin ülkeleri, aralarında boy boy, oba oba paylaşılıyordu. Eşitsizlikler varsa da bu, hükmü tartışılmaz şahlarının aslını kimselerin anlayamayacağı hikmetinden olsa gerekti ve bu hikmetten sual sormak kimsenin aklına henüz gelmiyordu. Gözlerinde büyüttükleri hanlıklar, valilikler, Türkmen beylerine şimdi erişilmesi çok kolay, sürdürülmesi ondan da kolay görevler olarak görünüyordu. Akıl sır erdiremedikleri devlet işleri, birkaç kâtip, birkaç vergi memuru bulunca nasıl da kolaylaşıveriyordu! Bu memurların kendilerinden bir şey istedikleri de yoktu, hizmete talip oluyorlar, han ve valilerin maiyetini oluşturuyorlar, devlet işlerini alıştıkları üzere hızla yoluna koyuyorlardı.

Memurlar da mutluydu. Çoğu Fars, daha azı Arap kökenli olan bu memurlar için durmadan yeni iş alanları açılıyordu. Her yeni han, her yeni vali, kırk-elli kadar memurun he-

men yanaştığı bir kapı oluyordu. Her memur için tartışılmaya bile gerek görülmeyecek sabit bir doğru, yeni bir devletin işlerinde çalışmanın çok daha mutluluk verici olduğuydu. Bu Türkmen han ve valilerin hiçbiri, daha önce böyle devlet görevlerine gelmemişlerdi. Hiçbirinin babaları ya da dedeleri de böyle işlerde bulunmamışlardı. Kendilerine gösterilen en küçük, en basit yönetim yordamlarına dahi sanki birer mucizeymişcesine şaşırıyorlar, bin yıllık uygulamaları kendi memurlarının becerikliliğine, bilgi ve tecrübelerine bağlıyorlar, ziyadesiyle memnun oluyorlardı. Onları ikna etmek, doğru yolu göstermek, tecrübeli han ve valilere kıyasla çok daha kolay, üstelik çok daha kazançlıydı.

Din meselesine gelince, bu, memurlar için hiçbir zaman uzun boylu bir mesele olmamıştı. Onlar "emir kulu"ydular. Hepsi çok iyi biliyordu ki, eski atasözünün tersine, kılıç kalemden çok daha kesiciydi. Kalemin etkisini gösterebilmesi için yazacak zamana ihtiyacı olurdu ve bu zaman da ancak kılıcın önünde eğilerek elde edilebilirdi. Kılıç bu yeni mezhebin elindeyse, büyük bir uysallıkla onun önünde eğilirler, beceri ve tecrübelerini birkaç gün içinde öğrenecekleri bu yeni mezhebin emrine verirlerdi. Sonra, hangi vali başarılı bir vergi toplayıcısının mezhebini ne kadar bildiğiyle ilgilenirdi ki? Üstelik ilgilense dahi, bu valilerden, hanlardan hangisi, bu yeni mezhebi dilleri ve akılları son derece kıvrak olan bu memurlardan daha iyi ya da onları sorgulayacak kadar biliyordu ki? Tabii şu Kum'dan gelen mollalar vardı ve onlara dikkat edilmeliydi.

Mollalar da mutluydu. On yıl öncesine kadar yaşadıklarını unutmuş değillerdi. "Batıl mezhebin sapkın hocaları" olarak görülmenin ne anlama geldiğini en iyi onlar bilirlerdi. Sayısı artmayan ama eksilen bir cemaate sahip olmanın verdiği acıyı, şimdi anlasa anlasa, bugünün Sünni uleması anlardı. Onların da bunu anlaması için damdan düşmeleri gerekmişti. Bu İsmail denen çocuk şah, 1502'de onlara koca bir ülkeyi açmıştı. Yüzlerce camiyi bir günde hediye etmişti. "Gelin, vaaz verin, namazları siz kıldırın, hukuku siz yorumlayın, bu eğri mezheplileri doğru yola siz getirin," demişti. O

olmasaydı, hâlâ şehir sokaklarında göze batmamaya çalışarak dolaşmaya devam edecek, her Muharrem'de sayıları gittikçe azalarak yaslarına gömüleceklerdi. Şimdi öyle miydi? Cemaatlerinin sayısı hızla artıyordu. Sokağa, çarşı-pazara çıktıklarında, kalabalık saygı ve korkuyla yarılıyor, insanlar onlara hürmet göstermek için birbiriyle yarışıyorlardı.

Mollaların hiçbiri bu koşulları on yıl önce hayal bile edemezdi. Ama asıl hayal edemeyecekleri, 13 yaşındaki bir tarikat şeyhinin –hele o tarikatın pek de açık olmayan kökleri düşünülürse– kendilerine bu koşulları sağlayacağıydı. Allah'ın kılıcını kiminle ve ne zaman vuracağı belli olmuyordu demek ki. Ama bir de şu Türkmenler ve özellikle de onların hiç yanlarından ayırmadıkları şu dedeler olmasaydı... Bu dedeler, her zaman her yerde karşılarına çıkıyor, ağızlarını açtıkları zaman susmak bilmiyor, hepsi şeriata aykırı saçma sapan şiirleri peşisıra okuyor, her konuda saatlerce kendileriyle tartışıyor, hayatı cehenneme çeviriyorlardı. Bereket versin ki, kendi oymakları dışındakilerle fazla ilgilenmiyorlar ve onların ruhlarını mollalara bırakıyorlardı, fıkıhtan anladıkları yoktu. Eğer bir nebze anlasalar, onu da kendilerine benzetecekler, mollalara dünyayı dar edeceklerdi. "Sabır," diyordu mollalar, "az şeye mi katlandık, bunlar bugüne kadar katlandıklarımızın yanında nedir ki?"

Dedeler de mutluydu. Rum Ülkesi'nde olsun, başka yerde olsun, sarayları ancak dışarıdan görmüşlerdi. Vali ve hanlar, her zaman onların düşmanı, hocaların evlatları olmuşlardı. Burada her şey tersine dönmüştü sanki. Saraylar onlar için vardı. Konaklar onların emrindeydi. Vali ve hanlar ise, işte daha dün ayinlerine katılıp el öpmüş, niyaz etmiş kendi evlatlarıydılar. Yüce Allah'a şükredip duruyorlar, kendilerine gönderdiği bu genç şaha dikkatle, hayranlıkla yeniden, yeniden bakıyorlardı. "Bu," diyorlardı, "O'ndan başkası olamaz. Yok, yok başka bir izahı, bu mutlaka O'dur." Rum Ülkesi ile en sık haberleşen, oradaki büyük kayaların altında bile ne olup bittiğini bilen onlardı. "İmam Cafer Buyruğu" risalelerini durmadan çoğalttırıyorlar, Rum Ülkesi'ne gönderiyorlar, oradan gelen sorulara göre ya doğrudan şaha ya da

halifelere danışarak yeniden değişiklikler yapıyorlar, değiştirilen yeni kopyaları çoğaltıyorlar, bu kez onları gönderip yorum ve tepkileri bekliyorlardı. Yazılı olana dokunmamak, onu ne olursa olsun değiştirmemek gibi mollalara özgü bir kural, dedeler için geçerli değildi. Onlar yazılı olana kalıplaşmış, bir çeşit ölü muamelesi ediyorlar, "biz ölüye değil, diriye varırız," deyip yeni soru ve itirazlara göre durmadan değiştiriyorlardı.

İsmail'in onların hayatına getirdiği çok büyük bir yenilik de kısa sürede kendisini göstermişti. Bu, daha önce düşünemeyecekleri bir şeydi. Eski düzenlerinde her boyun belli dedeleri vardı ve bu dedelerin aralarındaki ilişkiler kopuktu. Ustacaluların dedeleri ile Tekelülerin dedeleri nadiren birbirlerini tanırlardı. Şimdi bu durum değişmişti. Madem ki hepsi Kızılbaştı ve madem ki hepsi bir ve aynı şahın bendesiydiler, o zaman onlar da bir büyük bedenin dalları olmalıydılar. Bu büyük beden belliydi, Ehlibeyt'in ta kendisi. Dallar da bu bedenin ocaklarıydılar, bu bedenin ateşini sürdüren, diri tutan ocaklar. Burada aralarında sorunlar çıkmıyor değildi. Her şeyden önce her oymak, kendi dedelerine diğer oymakların dedelerinden daha üstün konumlar elde etmeye çalışıyordu. Bu, bitmeyen marifet ve soy-sop tartışmaları anlamına geliyordu. Bütün bunlarsa, sürüp giden mutluluklarına ancak yeni bir renk katıyordu.

Necm de mutluydu. İsmail daha önce olmadığı kadar çok yazıyordu ve bu daha önce olmadığı kadar diyalog anlamına geliyordu. Gece gündüz okuyor, konuşuyor, dolaşıyorlardı.

İsmail için mutluluk mahiyeti bilinmeyen bir duyguydu. Hırsla okuyor, yazıyor, hanları, beyleri, valileri hızla kabul ediyor, sorunlarını hırsla dinliyordu. Niçin böyle olduğunu ya da olmak zorunda olduğunu bilmiyor, yalnızca öyle davranıyordu.

Arada bir ava çıkıyor ve bunu ancak çok mutsuzsa yapıyordu. Nispeten mutlu olduğu günlerde, Tebriz'de ok atma müsabakaları düzenliyor, halka ok atmadaki ustalığını gösteriyor, başarılı okçuları bol bol ödüllendiriyordu.

30

O sırada, Dedebey dışında hemen hiç kimse, hazırlanan yeni savaş planlarından haberdar değildi. Bilinen, yalnızca ordunun Tebriz önlerinde toplanması için emir verildiği, müridlerin olduğu her bölgeye buyruklar gönderildiğiydi. Kervanlar durmadan savaş için gerekli malları taşıyorlardı. Hazırlıkların boyutları, girişilecek savaşın öncekilerden daha büyük olacağının işaretlerini veriyordu.

İsmail'in beyleri arasında, savaşın yönü hakkında rivayetler muhtelifti. Ustacalu Muhammed Han, yıllardır düşünü kurduğu Rum Ülkesi seferine hazırlanıyor, rüyalarında bile Osmanlı askerlerini kovalıyordu. Şimdi mühürdarlık mevkiine getirilmiş olan Musullu oymağı beyi Emir Bey, Memlûk ülkesini gözüne kestiriyor, şimdiden Memlûk topraklarında kendisine dirlik beğeniyordu.

Oysa Dedebey biliyordu ki, yapılacak sefer güneşin doğduğu yönedir. Hindistan'a ulaşmak fikri, senelerdir İsmail'de güçlü bir şekilde yer etmişti. Şimdi bunun için çok güzel bir fırsat doğmuştu.

Özbek hükümdarı Muhammed Şibani Han, Türkistan

ve Horasan'ın bir türlü birleşmeyen boylarını uzunca bir süredir birleştirmiş ve bunu da büyük ölçüde İsmail'in yaydığı Kızılbaşlık korkusunu kullanarak yapmıştı. Şimdi Safevilerin doğu sınırlarını tehdit ediyor, Hindistan yolunu tıkıyor ve Safevi ülkesindeki Sünni halkı, başına sardığı yeşil sarığın gölgesinde toplanmaya çağırıyordu. İsmail'in casusları, her gün "Yeşilbaşların" yeni bir hareketinin haberlerini getiriyorlardı. İşte İsmail'in yapacağı seferin yönünü bu hükümdar belirlemişti. İsmail kendinden emindi, fakat yine de kendini sınıyor, bu kadar uğraştan sonra Tebriz önünde toparlanacak ordusunu merak ve sabırsızlıkla bekliyordu.

Dünkü müridler, bugünün hanları, şahlarının önüne, onun kendilerine sunduklarına yakışır bir güçle gitmek için birbirleriyle yarışa girdiler. 1510 yılının ekim ayı ortalarında Tebriz önlerinde toplanan Safevi ordusu, kendi şahlarını bile hayrete düşürecek heybetteydi. Bir deniz gibi dalgalanan seksen bin savaşçıdan oluşan bu ordunun hemen hiçbir eksiği yoktu. Fazlası ise artık beş yüz tüfekçiden oluşan bir ateşli silah müfrezesiydi. İsmail hâlâ ateşli silahlara güvenemiyor, onların etkililiğinden şüphe duyuyordu. Ateşli silahlar onun gözünde gürültülü ve çok konuşup az iş yapan insanlara benziyorlardı. Sayılarını arttırmasının ve onlardan oluşan bir birlik kurdurmasının arkasındaki tek neden ise, Dedebey'in ısrarıydı. İsmail'e göre, bu ısrar tam da Dedebey'e yakışan bir tutumdu. Hızlı Safevi süvarileri yerine, ağır, hantal, çok az hareket ederek savaşan tüfekçileri tercih etmek, ancak onun gibi adımını bile atarken bin kere düşünen birine yakışırdı.

Muhammed Han da İsmail'le aynı kafadaydı. O, duvar gibi kalkanların ya da tahkimatların arkasına geçip oradan ateş eden tüfekçilerin savaş tarzını, alçaltıcı, gurur kırıcı buluyordu. Ona göre, atının üzerinde bulunmayan bir savaşçı eksikliydi, eksiklilik ise, bir erkek özelliği olmasa gerekti. Dedebey tüfek konusunda ısrarcı olduğunda, İsmail sonunda "olur, bir daha deneyelim," demiş, fakat Muhammed Han'a bakıp alaycı bir şekilde gülümsemişti. Tüfeklere bir şans daha veriyorlardı işte.

2 Aralık 1510'da Merv yakınlarındaki Tahirabad denilen yerde, Kızılbaşlar ve Yeşilbaşlardan oluşan iki insan deryası birbirini karşıladı. İki ordu da, aynı tarzda hızlı savaşan süvari ağırlıklı hafif zırhlı ordulardı. Kesin olan ise, Safevi ordusunun hem daha kalabalık ve hem de daha iyi donanımlı olduğuydu.

Bir kez daha Muhammed Han'ın taktiği uygulandı. Bu taktiğin tek bir kuralı vardı: Düşman ordusunun kanatlarından birine büyük bir hız ve güçle vurup merkezine girmek. Dedebey bu taktik bir kez daha onaylandığında gülmüş ve "beş yüz tüfekçiyi boşuna getirmişiz," demişti.

İsmail, Muhammed Han'a hücum emrini vermeden önce ordusuna son şiirini okudu. Bitirdikten sonra, çok sıradan bir emir verir gibi, "Yeşilbaşı bana getirin," dedi.

Özbek ordusunun sol kanadı, üzerine yüklenen Safevi süvarisine ancak bir saat kadar dayanabildi. Aynı sırada Safevi ordusunun sol kanadı, Özbek süvarisinin hücumunu, kendilerini hissettiren tüfekçilerin yardımıyla durdurmuştu bile. Oklara karşı dayanıklı olan Özbek zırhları, tüfek mermileri karşısında paramparça oluyordu.

Safevi süvarilerinin hücumu bunaltıcı hızıyla sürerken, iki yüz kadar atlısıyla zaten zor durumda olan Özbek hatlarını yaran Tekelü Burun Sultan, üzerinde koskoca bir yakut bulunan yeşil bir sarık gördü. Şahının emrini hatırladı. Yeşilbaşı şahına götürecekti. Sarığı taşıyan başı keserken, aynı zamanda, eğer bu baş kesilmese birkaç saat daha sürebilecek olan savaşı bitiriyordu. Horasan artık Safevilerindi ve Hindistan yolunu tıkayan en büyük engel ortadan kaldırılmıştı.

Yeri yerinden oynatan bir zafer alayıyla Tebriz'e dönen İsmail, büyük bir hediye getirmişcesine Yeşilbaşı Necm'e verdi ve "bunu altınla kapla kuyumcu, şarap kadehi olmayı haketti," dedi.

TRABZONUN ATMACASI
Mingrali
İmereti
Doğusu
KARTLI
KARA DENİZ
o Tiflis
SAMÇE
Trabzon
OSMANLI DEVLETİ
Erivan
KARAK

31

Trabzon ve Trabzonlular, kendilerini bildikleri günden beri atmacalara meraklıydılar. Atmaca beslemek, Trabzonlular için büyük bir tutkuydu. Her evde özenle beslenen bu güzel kuşlar için yapamayacakları fedakarlık yok gibiydi. Fakirler için çok pahalı bir zevk de olsa, onlar da bu yarışta aşağıda kalmamak için çırpınırlardı. Atmacalar onlara kendilerini daha güçlü ve soylu hissettiriyordu. Gagasına benzeyen burunlarıyla övünüyor, dünyaya onun baktığı gibi yukarıdan ve dikkatle bakıyor, gözlerini aynı onun gibi hızlı hızlı çevrede dolaştırıyorlardı.

Trabzonlular yine biliyorlardı ki, hepsi elbirliğiyle yıllardır devasa büyüklükte bir tek atmacayı daha beslemekteydiler. Bu atmaca, yıllardır buraya tünemişti ve buradan, yani "dünyanın tepesinden" aşağıda olup bitenleri gözlüyordu. Elbirliğiyle besledikleri bu atmaca, Osmanlı şehzadesi ve Trabzon sancakbeyi Selim'den başkası değildi. Söz konusu olan kişi, tanıdıkları, bildikleri Şehzade Selim olmasa, onun durumundaki bir şehzadeye çok acıyacakları, önünde saygıyla eğilirken bile acıma duygularını saklayamayacakları kesindi.

Şehzade Selim, dışarıdan bakanların gözünde bahtsız, kötü yazılmış kadere sahip bir adamdı. 41 yaşına gelmişti. Babası Sultan Bayezid'in hayatta bulunan dört oğlundan üçüncüsü, yani tahta en uzak, babasından sonra gelecek padişah tarafından da idam edilmeye en yakın olanlarındandı. Üstelik babası onu dünyanın bu ücra köşesine, taht şehrine en uzak vilayetine göndermiş, bununla da yetinmemiş, ağabeyi Şehzade Ahmet'i veliaht ilan etmişti. Bu, ne erken verilmiş bir idam fermanıydı. Bir

baba ve dört oğul... Geri kalan üç oğul gayet iyi biliyordu ki, veliaht ilanı onlar için gözlerinin içine baka baka verilmiş bir idam fermanıydı.

Trabzonlular Selim'i seviyorlar mıydı? Kendilerine sorulsa, bu soruya cevap vermekte zorlanırlardı. Dikkatli bir yönetimi vardı şehzade-valilerinin. Gülmez, ağlamaz, garip bir adamdı. Katı bir görünüşü vardı. Sonuçta, bütün valiler gibi, seveni de vardı, sevmeyeni de, fakat sevmeyeni ağır basardı. Ama seven için de, sevmeyen için de, o kendilerinin valisiydi ve onların şehzadesiydi. Madem ki padişahlık bir atmaca yarışıydı, onlar bu yarışı kendi besledikleri atmacanın kazanmasını isterlerdi.

Selim için hiç üzülmüyorlardı. Üzülmemelerinin nedeni, Selim'den nefret etmeleri ya da onun padişah olamayacağına sevinmeleri değildi. Garip bir şekilde, bunu akıllarına bile getirmemişlerdi. Akıllarına getirmedikleri, şehzadelerinin padişah olamayacak olmasıydı. Buna hiç, hiç mi hiç inanmıyorlardı. Onların bildiği, tanıdığı şehzade, kesinlikle padişah olacaktı. Trabzonlularla bu konuyu tartışan Osmanlı uyrukları, onların bu kesin güvenini, sarsılmaz inatlarına bağlıyorlardı. Trabzonluların inatçı oldukları doğruydu ama, bu güven, şehzadenin kişiliğinden kaynaklanıyordu.

Trabzon, küçük bir imparatorluk da olsa, sonuçta bir imparatorluk başkentiydi. Zoraki olarak küçülen imparatorluklarda tecrübe azalmaz, aksine yoğunlaşırdı. Bu tecrübenin yoğunlaştığı mekanlar ise, olağanüstü zengin olaylara seyirci olurdu. Trabzon, yıllarca adı ve tecrübesinden başka elinde hiçbir şeyi kalmamış bir imparatorluğun ümitsiz yaşama mücadelesine tanık olmuştu. Bu tanıklık sırasında, sık sık gelen elçilerin, aniden sağa sola gönderilen yüksek görevlilerin ne anlama gelebileceğini yorumlama deneyimi elde etmişti. Şehir halkı, şimdi de böyle olağanüstü bir dönemden geçildiğine ilişkin tüm işaretleri alıyor, bunları yorumluyor ve şehzadelerinin avının üzerine atlamak için uygun zamanı kolladığı sonucunu çıkarıyordu.

Selim'e gelen elçiler ve haberciler arasında kimler yoktu ki: Diyarbekir, Bitlis ve Musul'dan Kürt beyleri, Gürcü ve Ermeni krallıklarının soyluları, Kırım'ın her boydan beyleri, Moğollara benzeyen görüntüleriyle halkın uykusunu kaçıran Özbekler...

Bütün bunlar, sürgündeki bir şehzade için biraz fazla değil miydi? Selim bunların fazla olduğunu düşünmüyordu. Trabzon bir taht şehriydi ve o daha şimdiden burayı bir başkente çevirmişti. Hatırı sayılır serveti, iyi işleyen bir haberleşme ve değerlendirme ağı kurmasını sağlamıştı. Uçan kuştan haberi oluyor ve bu haberleri çevresindeki tecrübeli danışmanlarıyla anında değerlendiriyordu. Üstelik koşulları tümden olumsuz da sayılmazdı ve bu olumsuzlukları kıran en önemli etken, kayınpederinin Kırım Hanı Mengli Giray olmasıydı.

Selim'in bölgeyle ilgisi ise, Osmanlı devletinin genel ilgisinin çok ötesindeydi. Bu ilginin Osmanlı çıkarlarının ötesine geçtiği dahi söylenebilirdi. Selim de, Trabzonlular gibi, padişahlığı meselesinde hiçbir kararsızlık sergilemiyordu. "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" sözü, en çok kullandığı sözlerden biriydi.

Ama Selim bir duygu adamı değildi. Elbette ki duyguları, hırsları, tutkuları vardı, ve bunların en başında da Osmanlı tahtına duyduğu sonsuz istek geliyordu. Fakat hesaplı kişiliği, bu tahtla arasında uzun bir yolculuk olabileceği ihtimalini her zaman hesaba katması gerektiğini de düşündürüyordu.

Taht için mücadelenin bırakılması ve kıldan ince hale gelmiş bir boynun ağabeylerden herhangi birisine uzatılması, elbette ki onun için düşünülemeyecek bir seçenekti. Fakat Korkut ya da Ahmet'in hızlı bir yürüyüşle aniden tahtı ele geçirmesi durumunda da, yürütülecek uzun boylu bir mücadeleye hazırlıklı olmak gerekiyordu. Selim'in Trabzon vilayeti ve çevresinde olup bitenlere yoğun ilgisinin altında biraz da bu hesap yatıyordu. Ona bağlı bazı paşalar, daha şimdiden böyle bir durumla karşılaşılması halinde, Trabzon'un payitaht ve Selim'in padişah ilan edilmesi konusunda görüş bildirmişlerdi.

Eğer Ahmet ya da Korkut'un padişahlığı gibi bir talihsizlik yaşanırsa, Selim'in uzunca bir süre için tek seçeneği bu olacak gibi görünüyordu. Bu seçenek ise Erzincan'ı, Bayburd'u, Gürcü ve Ermeni krallıklarını, Azerbaycan'ı ve tabii ki Kırım'ı, Selim'in en çok ilgilendiği bölgeler haline getiriyordu.

Bütün bu bölgelere yoğunlaştırdığı ilgisi, Selim'in karşısına hep tek bir ismi çıkarıyordu: Erdebiloğlu Şah İsmail. Trabzonlular, 1456'da şehrin önlerine gelip dehşet saçan dedesi Şeyh Cü-

neyd'i anlatıyorlardı Selim'e. Gürcü ve Ermeni beyler, Şirvanşah'a yaptıklarını. Kürtler, Diyarbekir'i, Bitlis'i, Musul'u anlatıyorlardı. Bu kendisinden yirmi yaş küçük olan şah, Selim'e bütün talihsizliklerinin üzerine gelmiş yeni bir talihsizlik olarak görünüyordu.

Selim, İsmail'i yakından izlemekle de yetinmemiş, 1508'de ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçları değerlendirmek için Erzincan ve Bayburd civarlarına bir yoklama kuvveti de göndermişti. Bu kuvvet, bazı Safevi öncü birlikleriyle karşılaşmış, onları yenilgiye uğratmış, bol miktarda esirle Trabzon'a dönmüştü.

"Babam olacak ihtiyar," diyordu Selim, "kendi aczine kızacağı yerde, mülkümüzü talan eden bu sapıkları kovaladığımdan dolayı bana bir azarlayıcı mektup gönderip rahat durmamı tembih eyledi." Askerlerinin getirdiği esirleri bizzat sorgulayan Selim, karşı karşıya bulunduğu bu eski şeyh ve yeni şahın daha önce düşündüğünden çok daha boyutlu bir tehlike teşkil ettiğini kendi gözleriyle gördü ve kulaklarıyla duydu. Öncelikle, bu esirlerin büyük çoğunluğu Osmanlı ülkelerinin insanlarıydı. Tekelü, Karamanlu, Bozoklu... Selim, bunların şahın yanındaki sayılarını öğrenmeye çalıştı. Kaç Tekelü, kaç Ustacalu, kaç Avşar, kaç Varsak vardı? Öğrendikçe yüzünü buruşturdu, esirlerin kendisini korkutmak için yüksek rakamlar verdiklerini düşündü önce. Sonra baktı ki, hepsi yaklaşık aynı sayıları veriyordu. "Mülkümüz boşalmış, haberleri yok," diye sinirlendi.

Fakat Selim'i en çok düşündüren ve kaygılandıran, esirlerin, şahlarını ve mezheplerini anlatış biçimi oldu. Burada, Trabzon'un gün ışığı görmemiş zindanlarında, günlerdir her türlü işkence ve baskının altında inliyorlardı. Bu koşullarda dahi, şahlarıyla ilgili bir soru sorulduğunda, gözlerinin en dibinden bir ışık açığa çıkıyor, ağızları büyük bir saygıyla açılıyor ve genellikle de "yetiş şahım," nidasıyla kapanıyordu. Mezhep değiştirmeleri için yapılan çağrıları "ben dönmezem yolumdan," cümlesiyle cevaplamayı adeta bir türkü söyler gibi bir ağızdan yapıyorlar, Selim'in zindancılarının bile maneviyatını bozuyorlardı.

Selim, oğlu şehzade Süleyman'a, "bu sapkınlarınki bir din oğul, bunlara sadece ordularla karşı çıkılmaz, mutlaka ulemanın da harekete geçirilmesi lazımdır," diyordu.

Bu genç şahın devletinin, Selim'i endişelendiren bir başka yanı daha vardı. Selim, devletinin batıdaki durumunu biliyordu. Çok cepheli bir kâfirler deryasının, devletini, onu, belki de –inşallah– ileride padişah olacak biricik oğlunu çok uğraştıracağını biliyordu. Şimdi bir de bu kâfirlerin her nasıl yaptılarsa Hindistan'a vardığını biliyor, bunun ileride tekin olmayan sonuçlar doğuracağını hesaplıyordu. Özbekler aracılığıyla aldığı son haberler, bu genç şahın bu kâfirlere ve İpek Yolu'nun kaynaklarına artık iyice yaklaştığını bildiriyor, onun şimdiden hissettiği ticari verimsizliğin tehlikeli işaretlerini veriyordu. İpek Yolu ticaretinin Safeviler üzerinden Memlûk limanlarına ya da doğrudan kaynağından kâfirlere yönelmesi ihtimali, Selim'in her şeyden şüphelenen zihnini ziyadesiyle meşgul ediyordu.

Devleti bu cendereden çıkarmalıydı. Çıkarmalıydı ama, bunun için önce kendisini tahta çıkarmalıydı. 41 yaşındaydı ve ölümsüz olmadığını çok iyi biliyordu, vaktinin daraldığını hissediyor, böyle durumlarda yaptığı bütün soğukkanlı planlara isyan ediyor, Trabzon'un duvarlarına sığamıyordu. Atına atlıyor, deliler gibi saatlerce sürüyordu. "Bir çıkış, bu süreyi kısaltacak bir çıkış yolu olmalı, Allah bir kapı açmalı," diyordu.

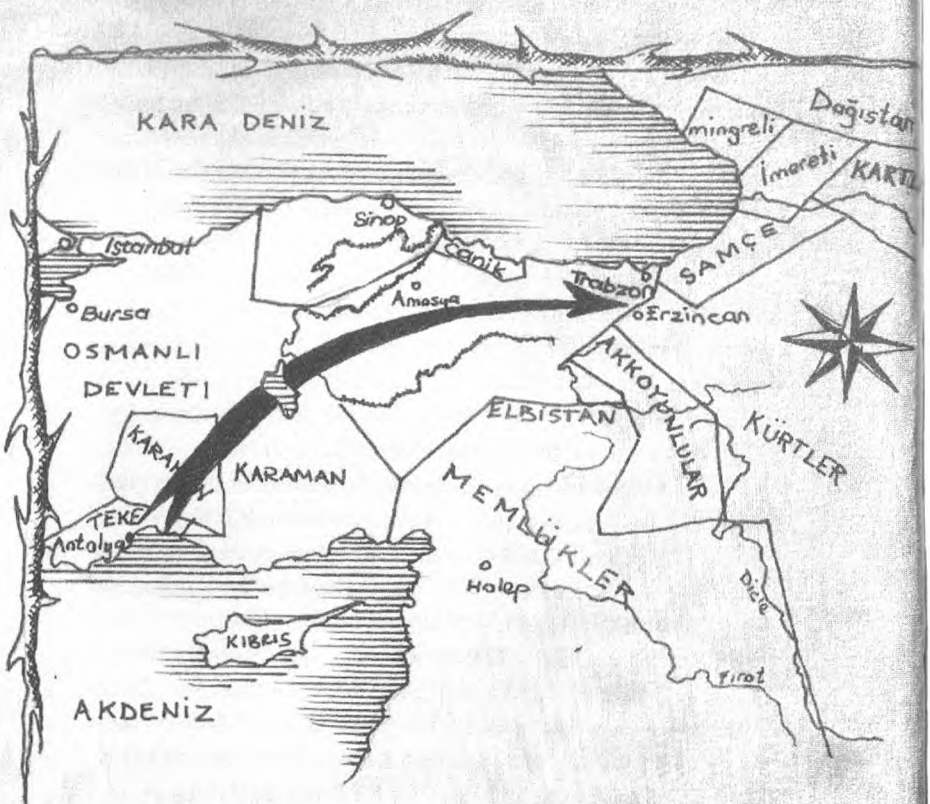
Vezirleri, beylerbeylerini, sipahileri, yeniçerileri yokluyor, en küçük doğru dürüst habere altınlar bağışlıyor, süreyi kısaltacak çıkış yolunu bulamıyordu. Rüyalarında kendisini kimi kez ordusunun başında Üsküdar'da, kimi kez Edirnekapı'da, kimi kez doğrudan Topkapı Sarayı'nda görüyor, bu rüyalardan uyanmak, onun için bir kabus haline geliyordu.

Selim'in sarayda, paşalarda, Kırım'da, Edirne'de aradığı çıkış fırsatı, hiç beklemediği bir sırada, hiç beklemediği bir yerden geldi. Trabzon'a gelen haberler, iki ağabeyinin bulunduğu Rum Ülkesi'nde büyük bir karışıklığın başgösterdiğini, bir Kızılbaş isyanı çıkmasının an meselesi olduğunu bildiriyordu.

Selim, 17 yaşındaki Kefe sancakbeyi oğlu Şehzade Süleyman'a bu karışıklık haberini bildirirken şöyle yazıyordu: "Oğul, önümüzdeki yıllarda kan deryalar gibi akacaktır." Mektubunu bitirdi. Mührüyle kapadı, posta tatarına verilmek üzere gönderdi. Sonra odasında yalnız kaldı. Derin bir iç çekti ve kanatlarını çırptı.

KARABIYIK HASAN HALİFE OĞLU

ŞAHKULU SULTAN

32

Akdeniz'in maviliğinden Antalya'nın hemen kuzeyine denk düşen yeşil sırtlara geçilirken, Allah'ın kullarının karşısına çıkan hayranlık verici vadi ve yaylalardan oluşan ülkeye Teke İli denilir. Burada pek büyük ve çetin bir oymak olan, Hamidlü ve Menteşelülerle de pek çok akrabalığı bulunan Tekelüler yaşar.

Tekelüler, pek çok şeyle uğraşırlar. Ormancılık, tarım, hayvancılık, ama özellikle de Karabıyık Hasan Halife'nin zuhurundan sonra Kızılbaşlık.

"Dervişlerin oymağı olmaz," denirdi ama, Hasan Halife Tekelü idi. Teke İli'nin Kızılkaya köyünde doğmuş ve orada büyümüştü. Türkmenler, "kutlu" adamların doğuşlarında anlaşılabileceğine inanırlardı ve biliyorlardı ki, Hasan Halife bu "kutlu" adamlardan biridir. Denilirdi ki, Hasan'ın anası ormana bal toplamaya gittiğinde ayılarla –üç ayı– karşılaşmış. Ayılar ona bir düşmanlık göstermemişler, ama kadın korkmuş ve bu korkudan etkilenen Hasan artık doğmaya karar vermiş. Anası çığlıklar içinde onu doğurmaya dursun,

ayılar adeta saygıyla başucuna oturup onu seyretmeye başlamışlar. Hatta onlardan biri, anası Hasan'ı doğururken, usul usul anasının başını okşarmış.

Bu doğumdan sonra, ne anası, ne babası ve ne de Tekelülerden herhangi biri, Hasan'dan herhangi bir dünyevi işin ucundan dahi olsun tutmasını istememişler. Bu çocuğun çakmak çakmak çakır gözlerine bakıp kutluluğuna sevinsinler mi, üzülsünler mi, buna bir türlü karar verememişler.

Kendisinden hiçbir iş istenmeyen Hasan, yine de her işi yapmış. Odunculuk, hayvancılık ve ille de tarım. Bunları ne zaman ve ne kadar yapacağına kendisi karar verirmiş. Bir gün baltayı alır, ormana gider, bir gün kavalını alır, sürü güder, bir gün de karasabanın ucundan tutarmış.

12 yaşındayken, Tekelülerin "artık zamanı gelmişti," diyen bakışları altında, Hasan'ın olağanüstü halleri ortaya çıkmış. Sakin sakin otururken gelirmiş bu haller. Bazen anlam verilemeyen sözcüklerden oluşan ve uyaklarından şiir olduğu anlaşılan sözler söyler, bazen kurt gibi ulumaya başlar, bazen bebek gibi ağlar, bazen düşüp bayılana kadar kaval çalarmış.

Tekelüler o doğduğundan beri buna hazırlıklı olduklarından, bu duruma şaşırmamışlar, telaşa kapılmamışlar, böyle durumlar yaşadığı her keresinde en yakınında kimler varsa, ona hizmet kutundan pay almaya çalışmışlar. Şiir okurken, can kulağıyla anlamadıkları sözleri dinlemiş, kaval çalarken bayılacağı yeri temizlemiş, ağlarken gözünün yaşını silmişler.

Daha 12 yaşındayken, Tekelülerin hasta olanları Hasan'ı ziyarete başlamış. Daha onlar rahatsızlıklarını anlatırken Hasan'ın halden hale girdiğini görmüş, dokunduğunun hızla iyileştiğini farketmişler. Yine bu sıralarda Hasan, babaevinden ayrılmış ve Kızılkaya'nın hemen yakınındaki bir mağaraya yerleşmiş.

Hasan bu mağaraya yerleştikten sonra, kerametleri daha da artmış. Birçok evliyaya barınak olmuş bu mağarada evliyaların ruhlarından ders alır olmuş. Ama dünyayı yine bırakmamış, odunculuğa, hayvancılığa ve tarıma devam et-

miş. Hatta 15 yaşına geldiğinde, köyden, 13 yaşındaki Hatice ile evlenmiş. Ama Hatice'yi babasının evine götürmüş, mağaraya istememiş ve sadece istediğinde gidip karısının yanında kalmış. Bir kızı, ardından bir kızı daha olmuş. Derken 19 yaşında iken ve karısı üçüncü çocuğuna hamileyken, Hasan birdenbire ortadan kaybolmuş.

Tekelülerin bir kısmı bunu da gayet sakin karşılamışlar. Bu durum onlar için Hasan'a sık sık gelen hallerden daha farklı değilmiş. Ama diğer bir kısım Tekelü onu her yerde aramış ve sonunda çabanın anlamsız olduğuna karar verip beklemeye koyulmuşlar. Bu sırada Hasan'ın üçüncü çocuğu da doğmuş, bu bir oğlanmış ve babası dönene kadar oğlana ad konulmamasına karar verilmiş.

Yıllar sonra Erdebil oğlu Şeyh Haydar huruc edeceği zaman yardımlarını isteyince, birçok Türkmen oymağı gibi Tekelüler de yollara düşmüş, Erdebil'e şeyhlerinin hizmetlerine koşmuşlar. Şaşkınlıkla görmüşler ki, şeyhlerinin sol yanında oturan kızıl başlıklı halife, Kızılkayalı Hasan'dır.

33

Şeyh Haydar öldürüldükten sonra, Hasan Halife tekrar Teke İli'ne döner. Hatice'nin gösterdiği çakır gözlü oğlan çocuğuna bakar. Çocuk bir ağaç gölgesinde oturmaktadır ve anasının yanında duran bu daha önce hiç görmediği adamın babası olduğunu bilmektedir. Bir ok atımı mesafeden adam çocuğa, çocuk adama bakar. Sonra Hasan Halife, Hatice'ye "adı Şahkulu olsun," der.

Hasan Halife, artık kayboluşundan önceki Hasan değildir. Okuması, yazması vardır. Bir deftere durmadan bir şeyler karalarken görülmesi artık sıradan olaylardandır. Kızıl başlığını artık hiç çıkarmaz ve daha önce görülen haller artık görülmez. Hastalar yine ona götürülmektedir, evlenecek olanlar evliliklerini onun kutsamasını istemekte, doğan çocuklarını ad koyması için ona getirmektedir. Hasan Halife'nin şiirleri artık anlamsız sözlerden oluşmamakta, Oniki İmamlardan, Yezidlerden, zalim ve mazlumlardan söz etmektedir.

Bütün Tekelüler için Hasan Halife ve mağarası artık bir ziyaret yeridir. Dünya işlerinden bunalan, bir başka âlemle

irtibat kurmak isteyen Tekelülerin ilk aklına gelen isim, Hasan Halife'nin ismidir. Fakat Hasan Halife her zaman dünya işleriyle de çok ilgili biri olmuştur.

Böylece, Hasan Halife'nin mağarası, Tekelülerin hem dünya ve hem de ahiret meselelerini konuştukları, tartıştıkları, karara bağladıkları bir yer halini aldı. "Bu dünyada zulmü bitirecek kişi," diyordu Hasan, "ancak ve ancak Erdebil Ocağı'ndan gelebilir. Bu nedenle bütün hizmetimizi, varımızı yoğumuzu bu ocağın buyruğuna vermeliyiz. Bu Rum Ülkesi'nde bir öküz kadar değeri olmayan Türkmenler, orada adam muamelesi görürler, Allah'ın kulları olarak gönüllerinin zenginliğine göre değer bulurlar. Çünkü Erdebil Ocağı'nın sözünün geçtiği her yerde Allah'ın kulları eşittir. Kardeşlerimiz gelip beni şehid şeyhimiz Haydar'ın sol yanında oturur görünce, şaşırıp kaldılar. Oysa Erdebil Ocağı'nı tanısalardı, şaşırmazlardı, orada, o meclisteki beyler, beyzadeler de bulunmaktaydı, ama şeyhimiz bizi sol yanına oturtmuştu, çünkü orada gönül zenginliği önemlidir."

Hasan Halife, kısa bir süre içinde Safevi tarikatının Rum Ülkesi'ndeki en etkili halifesi haline geldi. Ondan sonra, Tekelülerin Erdebil yolculuklarının sayısı hızla artmaya başladı. Her geçen gün Safevi emrindeki Tekelüler, daha fazla göze görünür hale geldiler. Bu sıralarda, mağara yaşantısında da bir değişiklik meydana geldi. Şimdi 10 yaşında olan Şahkulu, artık babasıyla birlikte mağarada yaşamaya başlamıştı. Her görene babasının çocukluğunu hatırlatan bu çocuk, babasının sağ dizinin dibinde oturuyor, saatlerce hiç sıkılmadan, herhangi bir ihtiyaç belirtisi göstermeden konuşulanları dinliyordu. İlgisini özellikle çeken bir konu soruldığında, çakır gözleriyle soruyu sorana bakmaya başlıyor, soruyu soran, içine işleyen bu bakışların etkisi altında kalıyor, dili dolanıyordu.

Osmanlıların, Hasan Halife'nin Tekelüler üzerindeki etkisini farketmeleri çok zaman almadı. Bu muazzam etki onları düşündürüyor, alacakları tutum konusunda kafalarını karıştırıyordu. Hasan Halife ise bu konuda çok dikkatliydi. Onun Osmanlılarla bir sorunu yoktu, çünkü onun birileriy-

le sorunu olabilmesi için, Erdebil Ocağı'nın onlarla bir sorunu olması gerekirdi. Erdebil Ocağı'nın Osmanlılarla bir sorunu yoksa, Hasan Halife'nin de bir sorunu olmazdı. Tekelülere Osmanlılar hakkında olumsuz hiçbir şey söylemiyor, Osmanlı yerel güçleriyle hiçbir sorunun kaynağı olmuyordu. Tekelülerin karıştığı yol kesme, cinayet gibi suçlarda Osmanlı yöneticilerinin onun yardımına başvurduğu bile oluyordu. Böyle durumlarda Hasan Halife, böyle suçlara karışan Tekelüleri şeriatın gerektirdiği biçimde cezalandırıyor ve bu cezalara hiçbir Tekelü itiraz etmiyordu.

Osmanlılar da, Hasan Halife hakkında bu doğrultuda bilgi alıyorlardı. Fakat içlerindeki huzursuzluğu aşmanın bir yolunu bulmalıydılar, bu huzursuzluğun nedeni, kazara patlak verebilecek ani olayların çıkması ihtimaliydi. Osmanlı, kendi memurlarına bu konuda güvenemiyordu, bir kadının ani ve ters bir kararı, bir sipahinin düşüncesizce bir hareketi, tatsız olaylara yol açabilirdi. Öyleyse Osmanlı, bu şeyhin korunduğunu gösterecek ve memurlarını dikkate sevkedecek bir tutum takınmalıydı. Tecrübeli Osmanlı için bu çözümü bulmak zor olmadı. Hasan Halife, saltanat ve padişaha dualarını esirgemeyecek, saray da her yıl ona belli miktarda bir hayır-dua akçesi gönderecekti. Akçelerin teslimi törenleştirilecek, kurdun kuşun bu korumanın varlığını öğrenmesi sağlanacaktı.

Hasan Halife de bu çözümden memnundu. Onu esas olarak ilgilendiren, Osmanlı ülkelerinin içi değil, zulmü yok edecek Erdebil Ocağı'nın güçlenip serpilmesiydi. Osmanlı Erdebil'e giden Tekelüleri engellemedikçe, nezir ve adak götürülmesini yasaklamadıkça, burada yeni bir mesele yaratmanın hiç mi hiç gereği yoktu.

İsmail'in Tebriz'i ele geçirmesi, Teke İli'nde adeta bir bayram gibi kutlandı. Mazlumlar artık bir taht şehrini ele geçirmiş ve tüm mazlumlar için güvenli bir dayanak, emin bir sığınak olan bir devlet kurmuşlardı. Hasan Halife, bütün Tekelülerle birlikte bu kutlamalara katıldı, Şurur Savaşı'nda verilen şehitler ve bu devletin geleceği için dualar etti. Tekelüleri bu devletin yardımına koşmaya her zaman hazır ol-

maları için uyardı.

İsmail'in devletiyle Osmanlılar arasındaki ilişkide sorunlar varmış gibi görünmüyordu. Her ne kadar Sultan Bayezid kendi tebaası olan oymakların Azerbaycan'a gidişini yasakladıysa da, Hasan Halife bu tutumu bir sultanın zevahiri kurtarmak için resmen almak zorunda olduğu bir karar olarak değerlendiriyor, bu yasağın pratikte ortadan kaldırılmasıyla ilgileniyordu. Şahlarına gitmek isteyen Tekelüler, Hasan Halife'nin de yardımıyla, bunun yollarını her zaman buluyorlardı. Takiple görevli sipahiler ya rüşvetle ya gönül almayla ikna ediliyor, olmazsa, şeyhin gazabıyla tehdit ediliyorlardı. "Şeyhin Gazabı" etkiliydi, çünkü uzunca bir zamandır Osmanlı memurları dahi şeyhi ziyaret edip ondan şefaat dilemeye, hastalarını ona getirmeye başlamışlardı.

34

Düzenin ve dengelerin böyle korunmasından mutlu olan Hasan Halife'nin gözden kaçırdığı iki önemli husus vardı. Bunlardan birincisi, Osmanlı düzeninin iç sorunlarıydı. İkincisi ise, artık çoktan yirmili yaşlarına girmiş ve neredeyse kendisi kadar saygınlık kazanmış oğlunun kendisiyle aynı mutluluğu paylaşmamasıydı.

Hasan Halife, ilk kuşkuyu, artık Şahkulu Sultan olarak anılan oğlunun ziyaretçilerinin niteliğinin kendi ziyaretçilerinden farklılaşmaya başlamasından duydu. Savaşçılar onun sohbetlerinden çok, Şahkulu'nun sohbet ve dualarına itibar eder olmuşlardı. Bunlar arasında çoğunluğu ise, tımarları ellerinden alınmış eski Osmanlı sipahileri oluşturuyordu. Oğul, bu sohbetlere artık herkesi almıyor ve sohbetler ormanın gözden, kulaktan uzak köşelerinde yapılmaya başlanıyordu.

Toplantıların sıklaşması ve sipahilerin sayılarının artmasıyla kuşkuları daha da artan Hasan Halife, çareyi oğluyla konuşmakta buldu. "Oğul," dedi, "seni tekin olmayan işler içinde görüyorum, inşallah gözlerim ve kulaklarım beni ya-

nıltmıştır." Şahkulu, sakin bir edayla, "tekinsizlikten kastın nedir baba?" diye sordu. "Osmanlı'dan dertli olan kim varsa, senin başına toplanır," dedi Hasan, "bunun Osmanlı'nın gazabını üzerimize çekmesinden ve davamıza zarar vermesinden korkmaz mısın?"

Şahkulu, tamamen boş bir ifadeyle babasına baktı, babasını yeni görüyormuş, söylediklerini ilk kez duyuyormuş kadar boştu ifadesi. "Hangi dava?" sorusu döküldü dudaklarından. Bu iki sözcük, Hasan Halife'yi dehşete düşürmüştü. Bu soruyu soran kendi oğlu muydu? Yirmi yıldır her şeyi izleyen, soran, öğrenen bu çocuk değil miydi? Bunca şeyden sonra, kendi oğlu, karşısına çıkıp böyle bir soru sorabiliyorsa, müridlerinin neyi nasıl anladıklarına ne kadar güvenebilir, inanabilirdi?

Titreyen sesiyle, "evlat, bunu nasıl sorabilirsin, davamızı sen de mi bilmezsin?" diyebildi. "Hayır," dedi Şahkulu, "davamız dediğin şeyin tarifini istiyorum senden." Hasan bu sorudaki merak tonundan cesaret buldu, oğlu bir şey söylemek istiyordu ve herhalde birbirlerini yanlış anlamışlardı. "Bilmez misin oğul," dedi, "davamız, şahımıza hizmet etmektir." Bu cümlesinin arkasından gelen soru, onu daha da büyük bir dehşete düşürecekti. "Hangi şaha baba?" diye sormuştu Şahkulu. Hasan Halife bayılacak gibi oldu, nefesi kesildi, en yakınındaki büyücek bir taşın üzerine zorlukla oturabildi. Bir süre öylece oturdu, sonra son bir gayretle bir cümle kurabildi, "Bak oğul, ya sen asi oldun, babanı öldürmek istersin, ya da bir şeyler ima edersin, ben anlamam. Ama eğer insafın varsa, derdini anlatır, babanın canını taksit taksit almazsın."

Şahkulu acı çeken babasına baktı. Söylediği doğruydu, neyi nasıl görüyorsa oturup ona bir kerede anlatmalıydı. Sohbet toplantılarında dinleyicilerin oturmak için kullandığı taşlardan birini aldı, babasının hemen dizinin dibine koydu ve oturdu.

"Adımdan başlayalım baba," dedi. Hasan Halife, çaresiz ve yorgun gözlerle ona baktı, bu gözlerde görülen tek anlam teslimiyetti. Şahkulu devam etti: "Adımı sen koydun, Şah-

kulu dedin, iyi de ettin, doğrudur, ben Şah'ın kuluyum. Ama hangi şahın? İsmail Şah'ın mı? Yoksa âlemlerin efendisi Allah'ın mı? Ben her zaman bu ismi bu ikinci şekilde anladım. Ben Allah'ın kuluyum, ben Şahkulu'yum. Ama sen şimdi de bu söylediğimden Şahım İsmail'e bir saygısızlık ettiğimi çıkarırsan, yanlış edersin. Ona saygım da, aşkım da pek büyüktür...

Fakat seni sürekli dinledim, Tekelülere davamızı anlatırken hep Erdebil Ocağı'na hizmetten söz edersin, doğrudur, ama niçin? Zulme karşı savaşan, zulmü yok etmek için canı başı ortaya koyan tek ocak olduğu için değil mi? Peki baba sana sorarım, zulüm sadece Azerbaycan'da, Irak-ı Arap'ta, Irak-ı Acem'de midir? Rum Ülkesi'nde zulüm yok mudur? Osmanlı ülkelerinde, Memlûk ülkelerinde zulüm yok mudur? Şimdi yarın Şam'da, Halep'te, Kahire'de zulme karşı bir kıyam ortaya çıksa, ne dersin? Durun, oturun, Erdebil'den, Tebriz'den, İsmail Şah'tan emir bekleyin mi dersin? Bunu anlamam işte baba, bunu anlamam. Zulmü yok etmek için niçin Tebriz'e gitmek gerekir, bunu anlamam...

Şahım İsmail bir örnek verdi, biz de bu örneği gördük, daha ne emir beklersin? O bize bir şey gösterdi, gösterdi ki, dervişler ağzına vur lokmasını al değildir. Gösterdi ki, dervişler aşktan anlamayan kayaları tokmakla parçalayabilirler. Gösterdi ki, bu kaba Türkmenler, hepsi birer aşk bülbülü olabilir, ülkeleri güle çevirebilir, peki ben Şahım İsmail'den daha ne emri bekleyeyim?..

Farz edelim ki, senin dediğin doğrusu olsun. Yani herkes toprağını, evini, yurdunu, ormanını, pınarını bıraksın, 'şaha gitsin', zulüm gelsin, bıraktığımız yerleri doldursun, işlediğimiz toprağı alsın, sonra da gelip bizi kuşatsın. Benim şahım her yerdedir baba, ben şaha bulunduğum yerde giderim."

Hasan Halife soluklanmış, oğlunu dinlemişti, "bu sözlere direnmeli, bu sözlerin hepsi birer küfür," diye düşünüyordu. Bütün direncini topladı ve "mürşide bağlılık senin kitabında buraya kadar mıdır evlat?" diye sordu. Ötekinin cevap vermesine fırsat tanımadan devam etti: "Şahıma saygım büyüktür dersin ama bu saygı fiiliyatta olmadıkça boş bir laftır.

Bilmez misin ki, mürşide itaat gerektir ve mürşidimiz Sultan Bayezid'e yazdığı mektubunda ona 'baba' diye hitap ederek bize işaret vermiştir."

Şahkulu, babasının akıl yürütme tarzından etkilenmiş görünmüyordu: "Baba, sen gerçekten bu kadar saf mısın? Bilmez misin ki 'baba' dediği mektup, Dulkadır seferine giderken Osmanlı topraklarından geçeceği için izin istemek üzere yazılmıştır? Şahımız orada zaman kazanmak için bu hitabı kullanmıştır ve savaşta hile mübahtır. İkincisi, Şahım İsmail'in benim mürşidim olduğu doğrudur, ama sorarım sana, ben Şahkulu Baba değil miyim? Ben mürşid değil miyim? Peki sen bilmez misin, her mürşidin kendi içtihatına uymak icazeti olduğunu? Ben burada kendi içtihatımı yürütürüm."

Hasan Halife itiraz etti: "Şah İsmail bütün mürşidlerin mürşidi, Şah İsmail zamanın sahibi, Şah İsmail devrin kutbudur. Onunki karşısında senin içtihatının anlamı nedir?"

Şahkulu sinirlenmişti, babasına son darbeyi vurmak, direncini yok etmek istiyordu. "Peki baba," dedi, "benim içtihatımın anlamı yoksa, sabahtan beri beni bundan vazgeçirmek için niçin dil dökersin? Kimin zamanın sahibi olduğuna gelince, sana ancak şunu söyleyebilirim, zamanın sahibi sana zahir olmuş olabilir, bana henüz olmadı, zaman ejderhası gemini kabul ettiğinde anlayacağım bunu."

Hasan Halife derin bir iç çekti, "evlat," dedi, "sabahtan beri seni girmekte olduğun küfürden geri tutmak için dil dökerim. Ama görürüm ki, boşa zahmettir, Allah selamet versin."

Baba-oğul bu konuşmadan sonra bir daha hiç konuşmadılar. Aynı mağarayı paylaşmaya devam ettiler. Aynı sohbet grubunu ise asla paylaşmadılar. Her biri kendi doğrularını anlattı, kendi içtihatını yürüttü, ta ki iki yıl sonra 1510'da Hasan Halife küskün ve yas içinde ölene kadar.

Tebriz bütün bu olup bitenlerden bazı tuhaflıklar hissediyordu. Bütün Türkmen oymakları akın akın kurtarılmış topraklara gelirken, Teke İli'nden gelenlerin sayısında hissedilir bir azalma olmuştu. Savaşlarda hâlâ kahramanca sa-

vaşmasalar, İsmail, Tekelü müridlerinden şüpheye bile kapılacaktı. Babasının ölümü üzerine halife olan Şahkulu, İsmail'e nezir ve adaklarını eksiksiz gönderiyor, saygı ve muhabbette hiçbir kusuru görülmüyordu. Ama İsmail, kısa bir süre içinde, Teke İli'nde neler olup bittiğini anlayacaktı.

Teke sancakbeyi Şehzade Korkut, burnunun dibinde bir şeyler olup bittiğini biliyordu. Kızılbaşların arasından bazılarını yüklü keselerle ayartmış, kendi casusu olarak çalışmalarını sağlamıştı. Atılan her adımdan, yapılan her toplantıdan haberi oluyor, haberi olmasına karşın bir şey yapamaması ise daha çok sinirlerini zorluyordu. Bir yandan ağabeyi Veliaht Şehzade Ahmet'in girişimleri, öte yandan kardeşi Selim'in Rumeli'de bulunuyor oluşu yetmezmiş gibi, şimdi de bu Kızılbaş huzursuzluğu ortaya çıkmıştı. Ne olurdu bu bela Ahmet'in başına gelseydi? Galiba babaları kadar, talih de bu ağabeyinden yanaydı.

"Bütün bunlar bir yana," diyordu Korkut, "bir şeyler yapmak gerek." Korkut bu ruh hali içindeyken, Antalya subaşısının getirdiği bilgiler ona uygun zamanın geldiği izlenimini verdi. Subaşı, "Kızılbaşların önde gelenleri gelecek hafta perşembe günü Döşeme derbentinde toplanacak," diyordu. Korkut, subaşına, derbenti basıp tuttuklarını Antalya'ya getirmesi emrini verdi.

Bütün derbentler gibi, Döşeme derbendi de dağ yollarını kontrol altında tutmak için yapılmış küçük ve sarp bir hisardı. Şahkulu ve müridleri önemli toplantılarını burada yaparlardı. Hisarın sarplığı onlara inkar edilemez bir güven duygusu verirdi. Antalya subaşısının planı da bu güven duygusu hesaplanarak yapılmıştı. Önceden bilinen bir çatışmada, böyle bir derbende saldırmak için ya savunanlardan on misli büyük bir kuvvete ihtiyaç vardı, ya da bu kayalıklara çıkarılması neredeyse olanaksız olan toplara. Fakat gizlice sürdürülecek geniş bir kuşatmanın sonunda yapılacak ani bir baskında, derbendin sarplığı, içindekilerin kaçmasını olanaksız kılacak en önemli etkendi.

Subaşının hesaba katmadığı, derbentin altından, neredeyse ormanın içine kadar uzanan bir tünel kazılmış oldu-

ğuydu. Subaşı baskını tamamladığında, Şahkulu ve dostları ormanın içlerinde Subaşının şaşkın ifadesini düşünerek gülümsüyorlardı.

Artık ok yaydan çıkmıştı. Osmanlı'yla karşılıklı oynanan oyun sona ermişti.

Korkut, üzerine gelen tehlikeyi farketti ve Antalya'dan Manisa'ya çekilerek güç toplamak üzere yola çıktı. Oysa Şahkulu ve sayıları beş bin civarında olan ve tecrübeli tımarlı sipahilerin komuta ettiği Kızılbaşları bunu haber almış, yolunu kesmişlerdi. Korkut'un adamları kısa süren bir çarpışmayla dağıtıldı, Korkut'un hazinesi ele geçirildi. Şehzadesinin başına gelecek felaketi kavrayıp Antalya'nın Sünni halkından topladığı üç bin kişilik bir kuvvetle yardıma koşan Subaşı Hasan Bey de yenildi ve kaçarak zorlukla Antalya kalesine sığındı. Şahkulu, Antalya, Kızılcakaya, İstanos, Elmalı, Burdur ve Keçiborlu'yu yağmaladı. Yağmalanan her yerde kadılar öldürüldüler. Şahkulu, "Allah'a hamd etmek için ibadethane gerekmez," demişti, camiler, mescitler, medreseler yakılıyor, hocalar darmadağın kaçışıyordu.

16 Nisan 1511'de, Şahkulu Burdur'u aldığında, kadın, erkek ve çocuklardan oluşan yirmi bin kişiydiler. Ayaklanmanın kurmayları arasında ilk tartışma burada çıktı. Şahkulu, İsmail'in yaptıklarını çok iyi izlemişti. Bir kasabayı aldıklarına göre burada dinlenebilir, kuvvetlerine çekidüzen verebilir, oymaklara yazdığı yardım çağrılarının sonucunu vermesini bekleyebilir, adamları arasında görev ve sorumluluk paylaşımına gidebilirdi. Komutanları, Şahkulu'nun bu niyetinde isabet olmadığını, Anadolu'nun her yerinde yoldaşlarının katılmak için onları beklediğini, kendilerinden önce Osmanlı onlara ulaşırsa, bunun bir felaket olacağını anlatıyorlardı. Babasıyla yaptığı tartışmayı hatırladı, roller ne kadar çabuk değişebiliyordu. Kararında diretebilirdi ama, Karagöz Ahmet Paşa'nın Kütahya'ya geldiğini ve üzerlerine yürümek için hazırlandığını öğrendi.

Müridler alelacele bir düzene sokuldular. Şahkulu onlara uzun bir konuşma yaptı. Yağmaya bir son verilmesini istedi, yağmaladıkları yerlerin artık kendi mülkleri olduğunu,

bunun kendi kendilerini yağmalamak anlamına geldiğini anlattı. Kendilerine katılmadıkça, tüm devlet memurlarının öldürülmesi için izin verdi ve Kütahya'yı alınca, orada bir müddet kalacaklarını söyledi. Yirmi bin Kızılbaş, Keçiborlu, Sandıklı, Küçüksıçanlu, Ulusıçanlu ve Altuntaş'ı alarak Kütahya önüne geldiler.

Karagöz Ahmet Paşa işi sağlama almıştı. Bu isyankârlara "birkaç baldırı çıplak Türk" diye diye, işte Osmanlı bu hallere gelmişti. "Düşmanı küçümsemek, akıllı askerin işi değildir," diyordu Ahmet Paşa. Bu nedenle, gözü gibi koruduğu otuz kadar topu piyade askerlerinin hemen arkasına usta-ca gizlemişti. Şahkulu, bu kez, önce Osmanlı'nın saldırmamasına bir anlam verememişti. Yayaların biraz ilerlemesine fırsat tanıdıktan sonra, süvarilerine hücum emri verdi. Süvarilerinin hücumu istediği gibi olmamış, Osmanlı piyadelerine çarpmışlardı. Süvarilerini geri çekti ve bir nehir gibi akan yayaları ileri sürdü. O sırada Osmanlı piyade saflarının yer yer açıldığını ve Osmanlı toplarıyla yayalarının karşı karşıya kaldığını gördü. Topların ilk salvo ateşiyle zaten düzensiz olan ordusunu büyük bir panik sarmaladı. Gözlerinin önünde ordusu dağılıyor, her biri bir yana kaçıyor, en yürekli olup ileri gidenleri ise, anında parçalanıyordu. Şahkulu, yenilgi kelimesinin ne ifade ettiğini o gün, yani 22 Nisan 1511 günü öğrendi. Subaylarına geriye, dağların yamaçlarına çekilme emrini verdi. Subaylar atlarını sürdüler. Son hızla deliler gibi kaçışan kalabalıkların arasına daldılar ve onları adeta koyun sürüsü sürer gibi dağlara doğru sürdüler.

Karagöz Ahmet Paşa, "bir belayı daha defettik," diye düşünüyor, bu zaferin kendisine sağlayacağı ödülleri aklından geçiriyordu. Muzaffer askerleri ise tamamen farklı bir ödül peşindeydiler. Şehzade Korkut'un hazinesi! Bir Osmanlı tebaasının hayal gücü bir şehzadenin hazinesini almaya yeterli gelmezdi. Korkut'un hazinesi de böyleydi. Bu nedenle, Kızılbaşlar tarafından ele geçirildiğinden beri hayallerde daha da büyümüş olan bu hazinenin peşine düştüler. Şahkulu'nun bunu müridlerine dağıttığını duymuşlardı. Öyleyse şu savaş meydanında yatan Kızılbaş cesetlerinin üzerleri al-

tın dolu olmalıydı. Tek tek ve sürüler halinde savaş meydanına dağıldılar, cesetleri soyuyor, inceden inceye arıyor, bulduklarını ya da bulamadıklarını birbirlerine seslenerek ilan ediyorlardı.

Tekelü sipahi Ulama, işte bu sırada yamaçlardan aşağıda olup biteni seyreden Şahkulu'nun yanına geldi. "Pirim," dedi, "işte şimdi Osmanlı'yı basmanın tam sırasıdır." Şahkulu, ümitsizce "neyle?" diye sordu. "Sadece sipahilerle," dedi Ulama. Şahkulu hayretle bu eski tımarlı sipahinin yüzüne baktı. Hayır, şaka yapmıyordu. Çok ciddi ve kendinden emin görünüyordu. "Yapabilir misin?" dedi. "Pirimin duasıyla," dedi Ulama. Şahkulu "olur" anlamında başını salladı. İnanamıyordu, inanamıyordu ama, başka bir çare de yoktu. Bu yağma elbette bitecekti ve Ahmet Paşa bu kez onların peşine düşecekti. Öyleyse, tek çare Ulama'nın teklifiydi.

Daha dün denilecek kadar kısa bir süre önce Osmanlı ordularında seferlere gitmiş, zaferler ve tecrübeler kazanmış Kızılbaş sipahiler, düzlükte yağma peşinde olan Osmanlı askerinin üzerine bir çığ gibi indiler. Askerler, sanki karşılarında yüzlerce hortlak varmışçasına dehşete düşmüşlerdi. Şahkulu, bulunduğu yamaçtan inanılmaz bir kıyım seyretti. Zaferinin tadına varamamış olan Ahmet Paşa da öldürülenler arasındaydı. Kadınlar, çocuklar, tüm yayalar, yamaçlarda sevinç çığlıkları atıyor, bittiği sanılan bir rüyanın yeniden başladığını görüyorlardı.

Zafer kazanılmasına kazanılmıştı, üstelik bir Osmanlı paşasının yenilebileceği öğrenilmişti, ama hiç kimsede de Kütahya'yı almanın sözünü edecek hal kalmamıştı. Şahkulu'nun emriyle Alaşehir yönüne çekildiler ve orada katılımları beklemeye koyuldular. Şahkulu'nu bu günlerde en çok meşgul eden konu, Sultan Bayezid hakkında gelen çelişkili haberlerdi. Bu haberlerden bazılarına göre, yaşlı padişah ölmüştü. "Eğer bu doğruysa," diyordu Şahkulu, "bu Allah'ın bize lütfudur. Şehzadelerin her biri diğeriyle savaşırken bizi kim durduracak?"

Sultan Bayezid –Şahkulu'nun da kısa sürede öğreneceği gibi– ölmemişti, ama kendisine sorulursa, şu anda içinde bu-

lunduğu durum ölümden bin beterdi. Üç oğlu birbirine girmişti. Selim, Rumeli'nde fırsat kolluyor, en büyükleri durmadan, tahtı hemen kendisine bırakması için mektup yolluyordu. "Fetih," diyordu, "yeterince fetih yapıp herkesi ganimete doyurmazsan, sonu bu olur işte." Bir de şimdi bu Kızılbaşlar ortaya çıkmıştı. Nasıl olur da Karagöz Ahmet Paşa'yı yenecek güce ulaşırlardı? Demek ki Korkut, Teke İli'nde uyumuştu. Bir ili yönetemeyen adam bir de şimdi padişahlık istiyordu! Sakalını sıvazladı, kendisini biraz toparladı ve uzun süredir beklettiği veziriazam Hadım Ali Paşa'yı içeri almaları için hizmetkârlarına işaret etti. Hadım Ali Paşa, yiğitliği ve kararlılığıyla tanınmış bir askerdi, ama şu anda onu tanımlamak gerekirse, baştan aşağı adam kılığındaki bir kızgınlıktı.

"Sultanım," dedi, "bütün bu olanlar, beylerbeylerinin yüreksizliğindendir. Birkaç Teke Türkünün nice hakkından gelemezler. Yoksa başı kabak, ayağı çıplak haylazların neleri var ki, boyunlarındaki bağlılık zincirin çıkarıp başkaldıralar ve de bunca zarara cesaret edeler."

Bayezid uzun uzun baş vezirini süzdü. İçinden "acaba bu cesaretin ne kadarı hadımlıktan gelir," diye düşünüyor ve paşanın sözlerinin devamını merak ediyordu. "Devam et paşa," dedi.

"Devletlü padişahın saltanatı gölgesinde, erişmekle tadını almadığım murad kalmamıştır. Ancak bundan sonra gönlümde tek bir arzu kalmıştır ki, o da devletlü padişahın aydınlık gönlünden geçen kuşkuları yok etmek ve ülkedeki yürek paralayan dikenleri kökünden temizlemekle hayır dualarına ulaşmaktır." Sultan II. Bayezid, paşayı dikkatle dinliyor ve onun söylediklerini gerçeklerin diline tercüme ediyordu. Osmanlı Sarayı'nda hiç kimse, Sultan II. Bayezid'den daha iyi bu tercüme işlemini yapamazdı. Bu sarayda –bütün saraylar gibi– söylenen hiçbir cümle, sözcüklerinin taşıdığı görünen anlamlara bakılarak anlaşılamazdı. Bir cümlenin sözcükleri, hiçbir şey ifade etmezdi. Bu sözcükleri kimin ne zaman söylediği, sözcüklerden çok daha önemliydi. Bayezid bu cümleleri şöyle tercüme etti: "Sultanım, sen artık yaşlan-

dın, ölmek üzeresin, ben de sana bugüne kadar hizmet ettim. Ama artık insaf et de, beni Kızılbaşları ezmek bahanesiyle büyük bir orduyla Anadolu'ya yolla. Orada Şehzade Ahmet'le birleşeyim, hem Kızılbaşları ezelim ve hem de onun padişahlığını kesin kılalım." "Bu kadar zahmetle en iyi Kur'an tefsircileri padişahlar olurdu," diye düşündü ve "meramını anladık paşa, var git, Allah seninle olsun," dedi.

Veziriazam Hadım Ali Paşa, dört bin yeniçeri, dört bin kapıkulu sipahisi ve elli kadar topla Gelibolu'ya geçti. Buradan Anadolu'ya geçmeden önce tüm beylere kendisine katılmaları için emirler yolladı.

Şahkulu, hayatının en sıkıntılı günlerini yaşıyordu. Tekelüler canlarını başlarını yoluna kurban etmişlerdi. Hamidliler de öyle. Bir kısım Menteşelü de yoluna yoldaş olmuş, zulmü, adaletsizliği yok etmek için kavgasına destek vermişti. Ama ya mektuplar yazdığı, elçiler gönderdiği diğerleri neredeydi? Şu koskoca Rum Ülkesi'nde, bu yirmi bin insandan başka mazlum yok muydu? İsmail'in tüm halifelerine yazdığı mektuplar, sanki birer duvara çarpmışlardı. Kayadan ses geliyor, halifelerden gelmiyordu. Ta ki Tokat'ta bir halife, Şahkulu'nun bir elçisine "Şahımızdan destur almadan yola çıkmak ne biçim yoldur. Gitsin, şahımıza secde edip tövbekâr olsun," diyene kadar. Demek desteksizliği tesadüf değildi, demek o burada kavga verirken benlik davası güdenler vardı.

Uyumuyor, uyuyamıyor, sızıp kaldığındaysa karışık rüyalar görüyordu. Rüyalarında defalarca babasıyla tartışıyor, bazen de Şah İsmail'e "bu bizim davamız, neden uzak durursun?" diyordu. Uyanık olduğu zamanlar ise, sürekli kendi kendine "zaferi bir kazanalım, şahıma niçin böyle yaptığımı anlatabileceğim," diye tekrarlıyordu.

Ali Paşa'nın otuz bin civarında askerle üzerlerine doğru geldiğini öğrendiklerinde, Antalya kuşatmasını kaldırıp dağlık, geçit vermez Kızılkaya bölgesinde savunmaya geçmek kararını aldılar. Şehzade Ahmet ve Ali Paşa'nın birliklerini burada başarıyla durdurdular. Fakat bu, ilelebet sürebilecek bir durum değildi. Aralarında çok sayıda çocuk bu-

lunması, açlığın kapılarını çalmasını kolaylaştırıyordu. Erzakları hızla tükeniyor, Şahkulu kapana kısıldıklarını hissediyor, Döşeme derbenti aklına geliyor, "keşke burada da bir tünel olsaydı," diyordu. Tecrübeli sipahileri, sonunda onu buradan da kurtarmanın bir yolunu buldular. Döşeme derbenti bölgesindeki kayalık çıkış yolunu, iki bin kadar adamıyla Karaman beylerbeyi Haydar Bey tutuyordu. Eğer bütün güçle oraya yönelirlerse, diğerlerinin ruhları bile duymadan kuşatmayı yarabilirlerdi. Tam da sipahilerin dediği gibi oldu. Haydar Bey, iki bin adamıyla birlikte ani bir hücumla öldürüldü, Şahkulu'nun ordusu cendereden çıktı ve Sivas'a doğru yürümeye başladı.

Veziriazâm Ali Paşa, ancak iki gün sonra Kızılbaşların kuşatmayı yarmış olduklarını ve şimdi Sivas yolunda olduklarını öğrenince, çıldıracak gibi oldu. Kendisine bu haberi getirmekten başka suçu olmayan askerlerin dillerini kestirdi ve en hızlı güçlerini yanına alarak Şahkulu'nun peşine düştü.

2 Temmuz 1511 sabahı, Sivas yakınlarındaki Gedikhanı'nda, Şahkulu kuvvetleriyle Hadım Ali Paşanın askerleri arasındaki kısa ve çok kesin savaşta, Osmanlı veziriazâmı, hiç beklemediği bir yenilgiyi ve ölümü birlikte yaşadı.

Şahkulu, sol karın boşluğuna isabet eden bir kargıyla yaralanmış, taraftarları öldüğünü sanarak ölmek için çarpışmışlardı. Şimdi Şahkulu da sağdı, taraftarlarının onbeş bini de. Fakat Şahkulu, Anadolu'daki kavgasının şimdilik sona erdiğini düşünüyordu. Yorulmuş, desteksiz kalmış, kendisini anlatamamıştı. Şahına gitmeli, kendini anlatmalı, ondan aldığı destekle geri dönmeliydi. Yaralı olduğu için bir arabanın arkasına yatırılmıştı. Yattığı yerden kurmaylarına kararını bildirdi: "Şaha gidelim!"

35

Şahkulu ve onbeş bin müridi Tebriz yoluna düştüklerinde, İsmail Irak'taydı. Sinirden yerinde duramıyor, durmadan lanetler okuyor ve ne yapacağına karar vermeye çalışıyordu.

Ele almak üzere olduğu meselenin hassasiyetini çok iyi biliyordu. Mesele o kadar hassastı ki, bugünlerde hiçbir oymak önde geleni dahi yakınına yaklaşamamalıydı. Bütün oymaklar ne olup bittiğini biliyor ve özellikle Tekelüler, şahlarının nasıl bir davranış geliştireceğini merakla izliyorlardı. Bu nedenle İsmail, bugünlerde bir Ustacalu, Dulkadırlı ya da Karamanlu ile bir araya gelse, bu, kendi kuvvetleri arasında savaşa kadar varacak bir çatışmaya yol açabilirdi. İsmail yanına Necm'i aldı ve sadece Acem ve Arap memurlardan topladığı bir grubu meşverete çağırdı. Böylece, oymaklar arası rekabetten etkilenmediğini, kararını bağımsızca aldığını gösterecekti.

Çağrılılar İsmail'in geniş çadırında toplandıklarında, İsmail kendi kendine "işte," diyordu, "bu adamlar söz daha ağızdan çıkmadan ne demek istediğini anlarlar, gel de bir de bunu Türkmenlerle dene."

"Ben bu Türkmenlerle ne yapacağım, bilen var mı?" diye başladı konuşmasına. Çadırdakiler rahatlamışlardı. İlk kez Türkmenlerden hiç kimse olmadan bir meşveret düzenleniyor, ilk kez şahları onlara özel bir değer veriyor ve sözlerine Türkmenlerden şikayet ederek başlıyordu. Belli belirsiz birbirlerine bakarak gülümsediler. Ama tüm devlet memurları gibi çok dikkatliydiler, burada söyleyecekleri her sözün dışarıda kurt gibi bekleyenlerce hemen duyulacağını biliyorlar, bu toplantıya çağrıldıkları andan beri "Allah'ım bana yardım et," diye yaka-

rıyorlardı.

İsmail devam etti: "Savaşta bunların üstüne yoktur, bağlılıkta, imanda en önce bunlar gelir. Ama bunlar akıllarını Allah'a vermiş, yerine aşk almışlar. İnceden inceye düşünüp davranmaktan söz edeceksen, bunların dizginlerini sıkıca ele almak gerek." Birden sesini yükseltti:

"Bakın şu Şahkulu denilen deyyusun yaptıklarına, nasıl da bir hamlede bütün planlarımızı altüst etti, nasıl da bir çırpıda Osmanlı'nın düşmanlığıyla bizi karşı karşıya bıraktı. Ortalığı kasıp kavurdu, düşmanlarımıza hizmet etti, şimdi de 'Şah'a gidelim' tutturmuş, bize geliyor. Mesele büyüktür kâtip efendiler, yanında onbeş bin Tekelü kılıç artığı var, bunların her biri bozgunculukta, savaşta ustalık kazanmıştır, bu nedenle fikirlerinizi almak istedim."

Gözlerini çadırın içinde, tek tek memurlarının yüzlerinde dolaştırdı, hiçbiri konuşmaya cesaret edemiyordu. Ilımlı tavırları savunanlar tüm diğer oymakların, sertliği savunanlar ise Tekelülerin hedefi haline gelecekti. İsmail, bu adamları çağırırken bunlardan fikri ya da bilgiyi dirhemle alabileceğini biliyordu, ama bunun için de biraz rahatlamaları ve açılmaları gerekiyordu. Bakışlarını Necm'e çevirdi, bu bakışlarda "yardım et" çağrısı gizliydi.

Necm şahının mesajını almıştı, sözü aldı. "Şahımız," dedi heyete dönerek, "bir karar almadan önce sizin bulunduğunuz yerlerde askerlerimiz ve halk bu meseleyi nasıl görüyor, Şahkulu denilen bu adama nasıl bakıyor, bunu öğrenmek istiyor. Siyaset ince iştir, siz bunu gayet iyi bilirsiniz, bu müşkül mesele de ince çözüm gerektirir, kısacası sizin fikrinize ihtiyaç vardır." Memurlar iki arada bir derede kalmışlardı. Şimdi artık suskunluğu sürdürmeleri de büyük bir tehlikeydi. İsmail'i az çok tanıyorlardı ve bugünlerde üstüne üstlük çok sinirli olduğunu biliyorlardı.

Akkoyunluların mabeyincilerinden Perviz, ilk cesaret bulanlardandı. "Şahım," dedi, "duyduğumuza göre, bu adamlar halen Maku civarına gelmiş, Tebriz'e doğru ilerlemekteler. Yolda bir Tebriz kervanını vurmuş, her şeyi yağmalamış, kim var kim yoksa öldürmüşler. Her şeyden önce, bu sağı solu belli olmayan

kalabalığı, Tebriz'e varmadan önce yolda karşılamak gerek."

Perviz'in konuşması diğerlerine cesaret vermişti, üstelik artık altta kalmayı hiçbiri kabul edemezdi. Sırayla konuşmaya başladılar.

"Onbeş bin büyük rakamdır, şahımız bunları karşıladığında, bir bahaneyle küçük gruplara bölünüp kontrol altında tutulmalılar."

"Bunun için, her grubun başına gözetim için bir bölük asker görevlendirilmeli."

"Yalnız benim aciz görüşüme göre, Tekelü askerlerimiz ve Tekelü beyler bu işin tamamen dışında tutulmalıdır."

"Bu fikir kısmen doğrudur. Doğru olan yanı, Tekelü askerle ilgili yanıdır. Ama bir kısım Tekelü Bey orada olmazsa, güven sağlanamaz, maazallah tatsız olaylar çıkıverir."

"Eğer şahımız bunların elebaşlarını cezalandırmak niyetindeyse, diğerlerinin gönlünü almak gerektir. Özellikle sipahilere dirlikler verilmelidir."

"Şahımızın elebaşlarını cezalandırması tehlikeli bir niyet olmaz mı? Buradaki Tekelülerin çoğu, bu Şahkulu denen adama ve onun babasına hâşâ adeta tapıyorlar."

"Asıl bu söylenenı dinlemek tehlikeli olur, bu adam cezalandırılmazsa, ödüllendirilmiş demektir. Bu da maazallah, aklına, başka başka iddialarda bulunmayı bile getirir. Bir dünya iki hükümdar taşımaz."

İsmail, bu hay-huyu burada bir el işaretiyle kesti. Tamamdı. Dışarıya mesajını vermişti. Bu işe hiçbir oymağı karıştırmamış, bir de üstelik meşveret yapmıştı. Ama işte bu adamlardan alacağını da almıştı. Bugünlerde daha fazla gevezeliğe ve göze girme çabasına tahammülü yoktu. Adamlar secde edip geri geri çıkarak çadırı boşalttılar. İsmail "ne dersin, Necm," dedi, "bunlardan bir şey öğrendik mi?" "Ateşle oynadığımızı," dedi Necm.

İsmail ve ordusu en parlak görüntüsüyle Tebriz'in batısında yerleşti. Otağlar kuruldu, sofralar açıldı, "misafirler" beklenmeye başlandı.

Beklenen ziyaretçiler ufukta göründüğünde, Necm'in vücudundaki bütün tüyler diken diken olmuştu. Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan bu insan deryası Bedir'dekilere benziyor muy-

du acaba? Ya da Bedir'dekiler, bu kadar yorgunluk, bu kadar acı, bu kadar sefalet taşıyorlar mıydı? Gözleri yuvalarına çökmüş, bitkin ifadeleri açlığa bulanmış, yaralı olanların sargıları kim bilir kaçıncı kez renk değiştirmişti? Osmanlı ordularını üst üste yenilgiye uğratan, Osmanlı veziriazâmını öldüren, Osmanlı şehzadelerini kovalayan efsane savaşçılar bunlar mıydı? Şimdilik buna ilişkin tek ipucu, kalabalığın ön ve yanlarında yer alan, bunca badireye karşın hâlâ atlarının üzerinde dimdik duran dört bin kadar süvariydi. Necm onun nasıl etkilendiğini anlamak için göz ucuyla İsmail'e baktı. Gözgöze geldiler. İsmail, daha önce hiç yapmadığı bir şey yaptı, gözlerini yere eğdi.

Çok, çok kısa bir süre, Necm'in bu kalabalık hakkındaki bütün sorularının cevaplanması için yeterli oldu. Kalabalık durmuş, İsmail'in birliklerine bakıyordu. Tekelü Burun Sultan, bir grup atlıyla birlikte ileri gelenleri karşılamaya çıktı, birliğin en önünde Safevilerin başlığı kuşlu kızıl sancağı gidiyordu. Bu sancak gelenlere iki şeyi bir arada anlatıyordu: Bunca zahmet ve ihanetten sonra Safevilerin onları karşılamaya geldiğini, ve kuşlu başlığın işaret ettiği üzere, gelenin bizzat şah olduğunu.

Kalabalık birden hareketlendi. Derin bir yer uğultusu gibi, "Bismişah, Allah, Allah" çığlıkları boğazlar yırtılırcasına, ciğerler sökülürcesine ortalığı kapladı. Sonra koşmaya başladılar, çocuklar hoplıyor, zıplıyor, el çırpıyordu, kadınlar tiz çığlıklar atıyor, erkekler bütün bu sesleri kalın bir uğultuya dönüştürüyordu. Sipahiler kalabalığın çevresinde atlarıyla dönüyor, hem coşkularını, hem de kalabalığın dağılmaması konusundaki titizliklerini gösteriyorlardı.

Şahkulu, artık tekrar ata binecek kadar iyileşmişti, hemen yanında Kara İskender, Sofu İsa ve Ulama olduğu halde, sakince at sürüyordu. Burun Sultan doğruca ona yöneldi, Şahkulu, sancağı görünce İsmail'in orada olduğunu anladı ve kendi kendine, "demek şahım bizzat karşılamaya gelmiş," diye aklından geçirdi. Burun Sultan ise tedirgindi, atını Şahkulu'na doğru sürerken, şahının bu adama karşı tutumunun ne olacağını kestiremiyordu. Bu tutumu önceden bilse kendi tavrını da ona göre ayarlayabilirdi, ama hiçbir şey kestiremiyordu. Atını sürdü, Şahkulu'nun yanına vardı, "bir canım var bu yalan dünyada"

dedi kendi kendine ve çevik bir hareketle atından inip Şahkulu'nun önce çizmesini ve sonra kendine uzanan elini öptü.

İsmail, bütün bu manzarayı seyrettikten sonra döndü, otağına girdi ve tahtına oturdu. "Dinlensinler, doysunlar, sonra görüşürüz," dedi. Şahkulu, kendisi için hazırlanan bir çadıra, adamlarının en yakınları olan Kara İskender ve Sofu İsa ile birlikte yerleşti. Safevi hizmetindeki Tekelüler çadıra doluşmuş, Şahkulu'na niyaz ediyor, eli, ayağı, ellerine neresini geçirirlerse öpüyorlardı. "Şahımın hizmetindeki Tekelüler bu kadar azlık mıdır?" diye sordu Şahkulu. Burun Sultan mahçup bir edayla başını önüne eğdi, "hayır sultanım, ama şimdi öyle icap etmiş," dedi. Bu cevap, Şahkulu'na çok şey anlatıyordu. Anlatıyordu ama, o çok yorgundu.

İlk gün "misafirler" tam bir cennetteydiler. İsmail'in emirleri gereği biner kişilik gruplara bölünmüşler, geniş bir arazide dağınık olarak konaklatılıyorlardı. Sazlar çalınıyor, yemekler yeniyor, muhabbet sofraları kuruluyordu. Safevi görevlileri kalabalığın arasına karışmış, önde gelenleri saptamaya çalışıyorlardı. En önde gelenler belliydi ve şimdi onların üçü de Şahkulu'nun çadırındaydı. Ama özellikle şu sipahilerin sözü geçenleri saptanmalı ve kendilerini ne kadar zengin, ne kadar verimli dirliklerin beklediği anlatılmalıydı. Bu hemen yapılmalıydı, çünkü zaman yoktu.

Gecenin en kör karanlığında Şahkulu'nun çadırına bir gölge süzüldü. Kara İskender kılıcına el atmıştı ki, gelenin Ulama olduğunu anladı ve pirini uyandırdı. "Ne var Ulama?" diye sordu. "Kalk pirim," dedi Ulama, "uyuyacak zaman değildir." Devam etti: "İsmail Şah, bizim için iyilik düşünmez pirim, canın tehlikededir." "Dur, dur," dedi Şahkulu, "Kalktık, şahımıza geldik. Kendisi bizzat geldi, bizi karşıladı, sofralar döşedi, döşekler serdirdi, bu tehlikeyi, kötü niyeti nereden çıkarırsın?"

"Sultanım," dedi Ulama, "sen bu saflıkla bu kadar sene kafanı omuzlarının arasında nasıl muhafaza ettin, şaşarım. Bunlar hepsi aldatmacadır. İsmail Şah göz boyamaya, bizi uyuşturmaya çalışıyor." "Bunlar hepsi laf," dedi Şahkulu, "delilin varsa delil göster, yoksa bu sözler seni kâfir eder, Allah muhafaza, dinlediğim için beni de kâfir eder."

"Delil mi istersin?" dedi Ulama, "al sultanım sana delil. Niçin bizi bölük bölük böldüler? Niçin bu bölükleri birbirinden uzak yerlere konaklattılar? Bak çadırına kadar geldim, içeri süzüldüm, Sofu İsa'yı saymazsak, Kara İskender'den başka hangi kılıç eri var sana muhafızlık edecek?

Ama ben sana tüm bunlardan daha sağlam bir delil vereyim. Sen burada uyurken, İsmail Şah'ın adamları sipahileri dolaşıp her birine bir dirlik vaad ediyorlar, uyumaya devam edersen, sabaha yanında kimseyi bulamayacaksın."

Ulama'nın söyledikleri son derecede ciddiydi. Şahkulu özellikle bu dirlik verme meselesini sordu, "Bundan emin misin, Ulama?" "Nasıl emin olmayayım sultanım," dedi Ulama, "daha az önce bana Isfahan dışında büyük bir dirlik vaad ettiler."

Şahkulu, Kara İskender'e ve Sofu İsa'ya baktı. "İsmail Şah'ı anlarım," dedi, "hiçbir şah bir ülkede iki şah istemez, aslına bakarsan, bir dünyada iki şah istemez. En kötü niyet ne olabilir ki? Beni bu kadar aptal mı sanırsın Ulama? En kötü niyet ne olabilir? Senin sözüne inanırım. Sen söylediğine göre, doğrudur. Eh, hal böyle iken, şahımız beni ortadan kaldırmak istiyor demektir. Ben bunun olabileceğini bile bile buraya geldim Ulama. Bu can bize bir borçtur, bu borcu şahıma ödemekten daha hayırlı ne olabilir ki? Ben şimdi uyuyacağım, git, Isfahan dışındaki dirliğini al, şahıma karşı boynum kıldan incedir."

Ulama itiraz etti, "sultanım, bir kez daha beni dinle, tedbir alalım" dedi. "Ne tedbiri?" dedi Şahkulu, "bu işin tedbiri yoktur. Bu işin iki ucu vardır. Ya benim gibi yatar uyursun. Ya da önce davranıp Safevileri çadırlarında, döşeklerinde basar, kırarsın. Boynumu şahıma verirsem, alırsa cennetliğim, almazsa yine öyle. Basar kırarsam, yenilirsem, cehennemliğim, yenersem yine öyle. Söyle bana Ulama, tedbir bunun neresinde?"

Ulama'ya elini uzattı, bu, konuşmanın bittiğini gösteriyordu. Ulama uzatılan eli öptü ve çıktı, karanlıkta kayboldu. Şahkulu bir şeyler mırıldandı ve döşeğine uzandı.

İkinci gün de dinlenmeyle geçti. Üçüncü gün güneş doğduğunda, Burun Sultan çadıra gelerek, Şah İsmail'in, öğle vakti Şahkulu, Kara İskender ve Sofu İsa'yı otağına beklediğini söyledi. Üç Tekelü otağa girdiklerinde, içeride, tahtında oturan İs-

mail, Necm ve birkaç hizmetçi köle gördüler. Tahta doğru, önde Şahkulu, arkasında diğer ikisi olmak üzere yürüdüler ve secde ettiler. İsmail soğuk ve mesafeli bir tavra bürünmüştü. Önünde diz çökmüş vaziyette duran bu adama baktı, kendisinden birkaç yaş büyük olmalıydı. Bunu sorgu sual sonucu biliyordu, yoksa bu adam, sanki babası yaşındaymış gibi duruyordu.

"Ey pir," dedi İsmail, "baban Hasan Halife şehid babamın hem yoldaşı hem halifesi imiş. Sadakat ve dirayetle yola hizmet etmiş. O göçünce, sen Teke İli'nde bizim halifeliğimize geldin, ama bilmez misin ki, halifelikte böyle başına buyruk işler yapmak yoktur? Bak, şimdi hem şu garip Tekelülerin hem de bizim devletimizin başına vakitsiz ne işler açtın. Osmanlı, geride kalan Tekelüleri ve Hamidlileri Modon ve Koron'a sürgün etti. Arkanızda taş üstünde taş bırakmadı. Gerçi sen de ondan aşağı kalmadın ya... Söyle bana, bu yaptığını beğendin mi? Ruhsatsız hareket etmenin ortaya nasıl sonuçlar çıkardığını gördün mü?"

Şahkulu, başını önüne eğmiş vaziyette söze başladı:

"Şahımın sorularını tek tek cevaplayacağım, zaten buraya da bunun için geldim. Müride düşen mürşidi örnek almaktır. Mürşidim şahım bir örnek verdi. Ben onu örnek aldım. Dolayısıyla şahım bu konularda ruhsatı bir kerede topumuza birden verdi. Bundan ötürü ayrıca ruhsat sormak gerekmez... Osmanlı Tekelüleri sürmüş, doğrudur. Ama bu bugün olmasa yarın olacaktı. Rum Ülkesi'nde oymakların hali budur. Devlet biraz güç bulunca, hemen oymakları hapsedecek yerler bulur. Oralara göçürür. Buna biz neden olmadık, belki çabuklaştırdık...

Osmanlı'yla devletinizin arasını bozduğuma gelince, bu doğrudur. Ama şahımın Osmanlı'yla barışık kalması mümkün müdür?"

"Osmanlı'yla ne zaman nerede barış ya da savaş yapacağıma ben karar veririm Şahkulu, her önüne gelen değil," diye çıkıştı İsmail.

"Aynı hak," dedi Şahkulu, "Osmanlı'dan her gün bin çeşit zulüm gören bizde de yok mudur şahım?"

"Hayır," dedi İsmail, "senin anlamadığın da bu, o zaman senin benim halifem olmanın kıymeti nerede kalır?"

"Zulme karşı çıkma hakkımı elimden alırsan, zaten bir kıy-

meti kalmaz şahım."

İsmail sinirlendi, "ne biçim şartlı halifeliktir bu Şahkulu, kulluktan anladığın bu mudur senin?"

"Kulluğumuzun andı bozulmadıkça, kulluğumuz daimdir şahım."

"Neymiş bu ant Şahkulu? Karşılıklı ant mı içtik?"

"O andı ezelden içtik şahım. Bu hakkı elimizden alırsan, Hüseyniliğin anlamı nerede kalır?"

"Yolda gelirken, Tebriz'in kervanını basmak, kervancıları öldürmek de mi zulme karşı çıkmaktır, bre Şahkulu," diye bağırdı İsmail.

"Şeytan," dedi Şahkulu, İsmail bu sözcüğü duyunca gayri ihtiyari Necm'e baktı, "şeytan, tüccarların keselerinde gizlidir. Adam olan adamın ne işi var ipeklilerle, zümrütlerle, alıp hemen hayra sarfetmedikçe?"

İsmail kendi üzerine baktı, o gün ipekli giymemiş olduğunu farketti. Ama gözü parmağındaki zümrüt taşlı yüzüğe ilişti. Parmağını kaldırarak "biz adam değil miyiz Şahkulu!" diye bağırdı.

"Hâşâ şahım" dedi Şahkulu, "böyle bir itham aklımızdan bile geçmez. Allah bizi böyle bir küfürden korusun. Sen hükümdarlığın gereğini yaparsın, ama korkarım, hükümdarlık da sana kendi gereğini yapmaktadır."

İsmail iyice çileden çıkıyordu. "Ne demektir bu?" diye sordu.

"Şu demektir şahım," dedi Şahkulu, "askerlerine baktım, Osmanlı askerlerinden farkları yoktur. Hepsi güzel donanımlıdır. Zırhları, kılıçları, miğferleri, atları göz alıcıdır. Allah şahıma destekçi olsun, bütün bunlar daha da olsun. Ama mesele şudur şahım, tebaama baktım, onların da halinin Osmanlı tebaasından bir farkı yoktur. O zaman rızklarının nereye gittiğini anladım. Burada yok olmazsa, zulüm nerede ve ne zaman yok olacak şahım?" İsmail boğulur gibi oluyordu. "Belki o zaman bize karşı da ayaklanırsın, ne dersin?" dedi. "Hâşâ," dedi Şahkulu, "şahım böyle bir şeye gerek bırakmaz."

"Geçen gece çadırında güzel sözler söylemişsin, boynum şahıma kıldan incedir demişsin, hâlâ böyle mi düşünürsün?"

"Evet," dedi Şahkulu, "Ulama size doğru söylemiş, benim

söylediklerim böyledir. Burada da, orada da. Ben ikrarından dönenlerden değilim, hâlâ da öyle düşünürüm."

"Peki," dedi İsmail, "seni şimdi cellada versek, bu fikrin aynı mı kalır?"

"Şahım, sana söyleyeceğim şudur, babam ve ben bu yolun çok kahrını, cefasını çektik, bu yol için, senin için bin kez ölüme gittik, bin kez ölümden geldik. Şimdi iki ihtimal vardır. Birincisi, sen zulmediyorsundur ve bana idam kararı verirsin, beni cellada teslim edersin. Bunun benim için anlamı nedir, biliyor musun? Anlamı şudur, bu hayat bir zalimin peşinde geçmiş demektir, ki o zaman zaten ben ölmek isterim. Bu ancak senin bana hediyen olur, güle güle ölür, her gece de rüyana ziyaretçi olurum... İkinci ihtimal şudur, sen haklısındır –ki Allahtan bunu dilerim–, ve ben katlimi gerektirecek işler yapmış, yola zarar vermişimdir, o zaman da beni öldürmezsen iki elim yakanda olur...

Ama şahım, sana son sözüm şudur; sen kararını vermişsin, bizim hatamız halkın gözünde büyümek oldu, halk adamı çabuk büyütür. Dediğim gibi, sen kararını vermişsin, bir ülkede iki şah olmaz. Sen kararını uygula, bunun için benden gerekçe arama. Bu yorgun kulunu bir de bunun için yorarak eğlenme, kanım da, canım da senin olsun."

İsmail hiçbir cevap vermedi. Bu karşısında hâlâ diz çözmüş duran adama, zaman zaman da yanındaki iki adama baktı, sonra yine baktı.

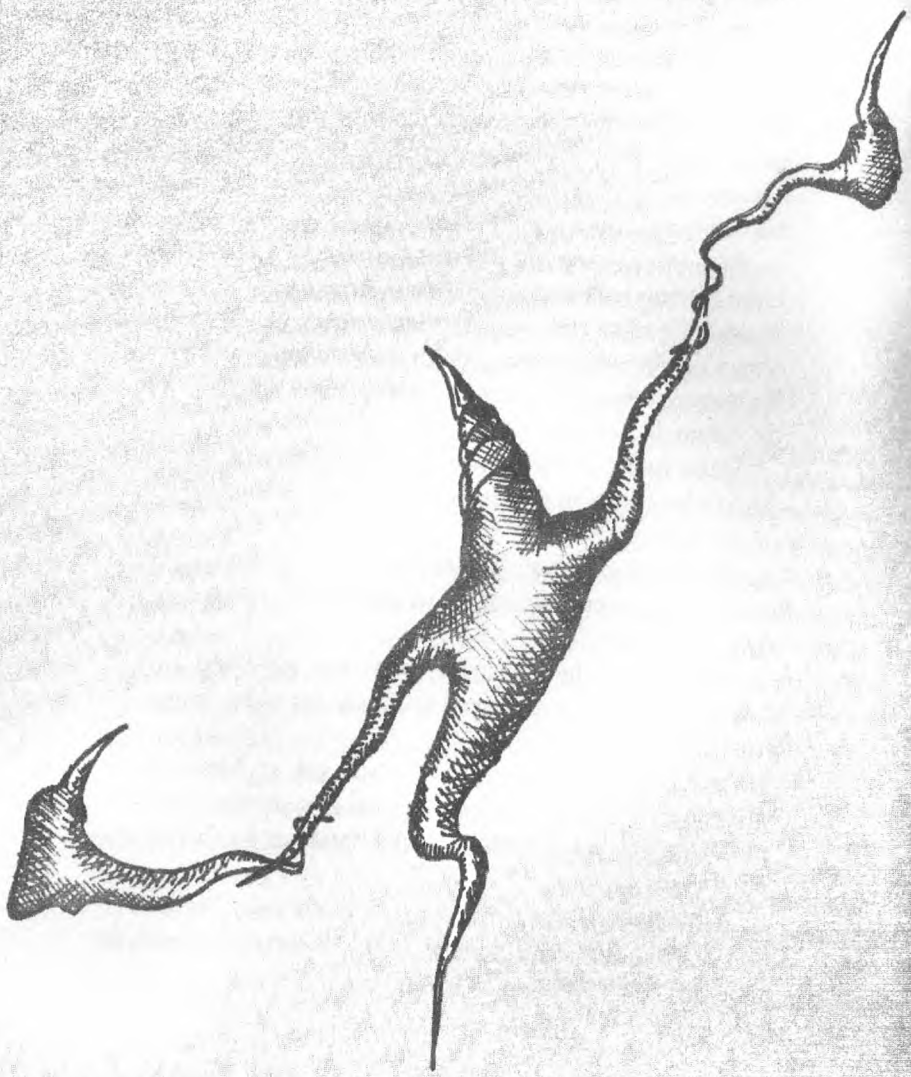
Belki bir saat öylece durdular, sonra İsmail hizmetkârlardan birine bir işaret etti, Necm, bir an için İsmail'in yemek getirteceğini bile sandı.

Hizmetkârın dışarı çıkması ile çadırın eşiğinden Div Ali Sultan'ın girmesi ve secdeye kapanması bir oldu: "Buyur Şahım!"

"Ali," dedi İsmail, "bu piri al, götür, yok et. Kimse görmesin, kimse duymasın. Halifemizdir, ona göre davran. Diğer ikisini de dışarıdaki kazanlara at, hamdırlar, pişsinler, herkes görsün, herkes duysun."

Şahkulu Sultan'ı o gün o otağa girdikten sonra bir daha gören olmadı. Yalnız, o gün, oniki Tekelü kadın oniki çocuk doğurdular. Adları Şahkulu konuldu.

YOKLAMA

36

Şahkulu ayaklanması ve beraberinde getirdiği değişiklikler, İsmail'in yıllardır inatla koruduğu batıya karşı temkinliliği bir anda yok etti.

"Bu garip Türkmen gitti, gitti ama, bana da çok şey öğretti," diyordu. Bu konuda, her zaman olduğu gibi, en başta gelen kafadarı Ustacalu Muhammed Han'dı. Şimdi Diyarbekir valisi olduğu için, Rum Ülkesi onun çok yakınında, elini uzatsa alacağı bir yerde duruyordu.

İsmail, "Muhammed," diyordu, "Şahkulu bize Osmanlı'nın çetin ceviz olmadığını gösterdi. Düşünsene, şu başı kabak yalın ayak Tekelüler, bir Osmanlı paşasını, bir Osmanlı veziriazâmını öldürdüler. Kaç tane Osmanlı şehrini vurdular. Üstelik halifelerimiz onları desteklemeden yaptılar bunu. Bugün öyle bir hale geldik ki, Osmanlı şehzadeleri bile kaçıp bize sığınıyor. Şehzade Murat, babası Şehzade Ahmet'e yazdığı mektupta benim yardımımı kabul etmesi için adeta yalvarıyor. Allah bize bugünleri de gösterdi, neredeyse Osmanlı padişahını biz tayin edeceğiz."

İsmail'in bu konuda en büyük iki oymaktan aldığı destek, diğerlerini de itiraz edemez hale getirmişti. Ustacalular, Muhammed Han'ın öteden beri süren tutumuyla, Tekelüler ise intikam hisleriyle, sefer yönünün batıya dönmesinin ateşli savunucu olmuşlardı. Şamlu ve Dulkadırlılar itiraz etmek istiyorlar, fakat buna cesaret edemiyorlardı.

Nur Ali Halife, Rum Ülkesi'ne gönderildi. Halife burayı iyi tanıyordu. Görevi, Osmanlı'nın cephe gerisini vurmak, güçlerini sarsalamak, İsmail'in vuracağı son darbeye hazır hale getirmekti. İsmail, halifenin yürüteceği bu harekâta "yoklama" diyordu.

24 Nisan 1512 günü Osmanlı tahtına oturan Selim ise, yıllardır, öncelikle sefer yapılması gereken ülkeler konusunda en ufak bir tereddüte sahip olmamıştı. 1502'den beri gözleri Kızılbaşların üzerindeydi ve onları kaynağında kurutmak için sabırsızlanıyordu. Talihin garip bir cilvesi olarak tahta çıkması yolundaki irade dışı yardımlarını inkâr edemezdi. Onlar Korkut'un güçlerini dağıtmasa, Ahmet'i hırpalamasa, Selim bu tahta hâlâ çok uzakta duruyor olabilirdi. Hele en son şu Nur Ali Halife denen adamın Ahmet'e vurduğu darbeler, Selim için gerçekten takdire şayandı.

Selim de birkaç "yoklama" birden yaptırıyordu. Yoklamalardan birincisi, Anadolu halkına ilişkindi. Bu halkın içinde ne kadar Kızılbaş olduğu, nerelerde bulundukları, aralarındaki ilişkiler araştırılıyor, defterlere kaydediliyordu. Selim'in ikinci yoklaması ise, bu defterleri dürmesi konusunda ulemadan destek alıp alamayacağı konusundaydı. Ulema içinde en ateşli destekleri, Müftü Hamza Efendi ve İbni Kemal'den buldu. İbni Kemal'e "Rafızilerin suçlanması ve yokedilmesi" konulu bir risale yazdırdı. Risaledeki "Kızılbaş öldürmenin caiz olduğu" şeklindeki cümle, gelen günlerin işaretçisiydi. Selim'in en korktuğu yoklama ise üçüncüsüydü. Yeniçeri ve akıncılar arasında da Kızılbaşlığın etki kazandığı şeklindeki iddialar bir süredir oldukça yaygındı. Selim, yoklamalar sonucunda gördü ki, ne yapacaksa çabuk yapmalıdır.

Necm'in yaptığı yoklama ise, bunlardan tamamen farklıydı.

Tebriz'deki Safevi Sarayı'nın bahçesi cennet bahçelerinden biri gibiydi. Her yere serin gölgelerini seren salkım söğütler, bu gölgelerin şemsiyesi altında eritici sesler çıkaran havuzlar, bu havuzlarda binbir çeşit renkli balıklar, en kokulusundan en renklisine envai türden güller, bu bahçeye giren birine dünya değiştirdiği düşüncesini verirdi.

Bu bahçedeki hayat da bahçeye yakışır derecede renkliydi.

Tüm asilzade erkek ve kadınlar, bu bahçede herhangi bir kaçınma olmaksızın bir araya gelir, sohbet eder, şiirler okur, yalan dünya ve gerçek ahiret hakkında fikir yürütür, tatlı tatlı salınırlardı. Necm, bu bahçedeki sohbetlere "dolaylı sohbetler" adını takmıştı. Bu adı takmasının nedeni, sohbetleri yürütenlerin hiçbir zaman asıl konuşmak istedikleri konuyu konuşmamaları, her zaman çevresinde dolanmalarıydı. Bu nedenle, konuşulan her konu garip bir şekilsizleşmeye maruz kalırdı.

"Şu söğüt," derdi bir genç kız bir soylu erkeğe, "sizce havayı sarmalamıyor mu?"

Delikanlı boş gözlerle söğüte ve sarmalandığı ileri sürülen havaya bakar, konuyu değiştirirdi.

"Allah'a bunca aşık olan biri için ölüm kim bilir ne büyük bir mutluluktur."

Anlaşılabileceği üzere, Necm'in kastettiği asıl konu aşktı. Bu bahçede kendi dışında hiçbir şeyin şeklini yitirmeden konuşulmasına izin vermeyen aşk...

Soylular arasında bu bahçeye çıkmanın bir adabı vardı: Geceler boyunca heyecanlanmak, günler boyu hangi giysilerin giyilmesi gerektiğini düşünmek, hizmetkârlara attarlardan koku seçtirmek ve sonra sanki bu heyecan ve telaşların hiçbiri yaşanmamış gibi, sakin bir edayla salına salına bahçeye çıkmak.

Her ne kadar bahçe deniliyorsa da, bunun saray ölçüsünde bir bahçe olduğu unutulmamalıydı. Bahçe birkaç köyü alabilecek büyüklükte bir garip mekandı.

Necm'i yoklamaya sevkeden, şimdi 25'ine gelmiş olan İsmail'in bütün o 17 yaşındaki delikanlılar gibi gecelerce uykusuz kalmaya, giysi beğenmemeye ve sıkça bu bahçede dolaşmaya başlamasıydı. Bütün bu işaretler Necm için bir bilgiydi. Yine bu bilginin kesinliğinin su götürmez kanıtlarıydılar. Ama görünmeyenlerin bilgisi, aklen kesin de olsalar, her zaman Necm'i rahatsız etmişti. Gizlice bahçede dolaşıyor, gözlerinin ucu, hatta tüm varlığının görünmez uzantılarıyla İsmail'i izliyordu. Fakat İsmail bu bakımdan delikanlılara benzemiyordu, hükümdarların kadim tecrübeleri ona iz bırakmama sanatının ustalıklarını da öğretmişti. Bir yerde durmuyor, genellikle çok geniş daireler çizerek bahçede dolaşıyordu. Necm bu dairenin içinde kalan

güzellere bakıyor, her zaman en az yedi-sekiz muhtemel sevgili adayıyla karşılaşıyordu.

"Öyleyse," dedi kendi kendine, "İsmail'le 'dolaylı sohbetler'den etmek lazım." Bahçeye çıktığında zorla İsmail'e yapışıyor, kendisini yalnız bırakması için onun yaptığı imaları görmezden, duymazdan geliyor, onu konuşturmaya çalışıyordu. Sonuçta konuşturuyor, yine de değerli bir ipucu elde edemiyordu. Artık bu her gün tekrarlanıyordu. İsmail'de bu yeni cismani aşk bir saplantı, Necm'de de İsmail'in aşkı bir saplantıydı. Kelimeler, bakışlar, soluk alışlar, Necm'in her gece muhasebesini yaptığı önemli olaylardı.

Hayatı boyunca sevgili olarak eline bir kadın eli değmemiş olan Necm, bir gece o günün muhasebesini yaparken, adeta kavuşmanın kendisinin verebileceği bir heyecanla titredi. Bulmuştu. "Buldum," dedi, "buldum, ama bunu nasıl da görememişim." Bulduğu, sabah bahçede dolaşırken İsmail'in kendi kendine mırıldanarak kurduğu birkaç cümleden ibaretti. "Salkım söğütler taclı, kırmızı güller taclı, ben niye olmaya taclı," diyordu İsmail. Necm, önce bunları yeni bir şiirin tasarlanışı olarak yorumlamıştı. Daha sonra, "taclı"nın bir isim olduğunu aniden farketti. Ama burada yeni bir sorun vardı. Bahçede İsmail'in dolaştığı tüm hayali dairelerin içinde her an iki Taclı bulunuyordu. Aslında bu Taclı'ları birbirinden ayırmak zor olacaktı, çünkü bunlar her zaman her yere birlikte gidiyor, birbirlerinden hiç ayrılmıyorlardı. Bunlardan biri İsmail'le akrabaydı: İsmail'in dayısı Akkoyunlu sultanı Yakub'un kızı Taclı Begim. Bu sarıya yakın kumral, uzun boylu ve yeşil gözlü kızın 23 yaşına gelmiş olduğu halde hâlâ evlenmemiş oluşu, onun erkek tabiatlı oluşuna bağlanıyordu. Çok iyi at biniyor, ok atıyor ve sık sık da av eğlenceleri düzenliyordu. İkinci Taclı, Bağdad valisi Taliş Hadim Bey'in kızı Taclı Hanım'dı. Bu kız, 18 yaşında, lacivert hissi verecek ölçüde koyu siyah saçlı, beyaz tenli, orta boylu idi. Taclı Begim'den hiç ayrılmaz, onunla at biner, ava gider, ok atardı. İşin garibi, bu kız da bütün bu işlerde diğeri kadar usta olmasına karşın, kimse onun erkek tabiatlı olduğunu düşünemezdi.

Necm sorunun çoğunu çözmüş sayılırdı. Ama bu ikisinden

hangisi İsmail'in Taclı'sıydı. Necm bu sorunun cevabını, cevap kendisi ortaya çıkmadan bulamadı. Yine bir gün bahçede dolaşırlarken, İsmail ona "yakında evleneceğim Necm," dedi, "sen de uzun zamandır içinde kıvrandığın meraktan kurtulacaksın." "Kiminle?" diye sordu Necm. "Dayımın kızı Taclı Begim'le," dedi İsmail.

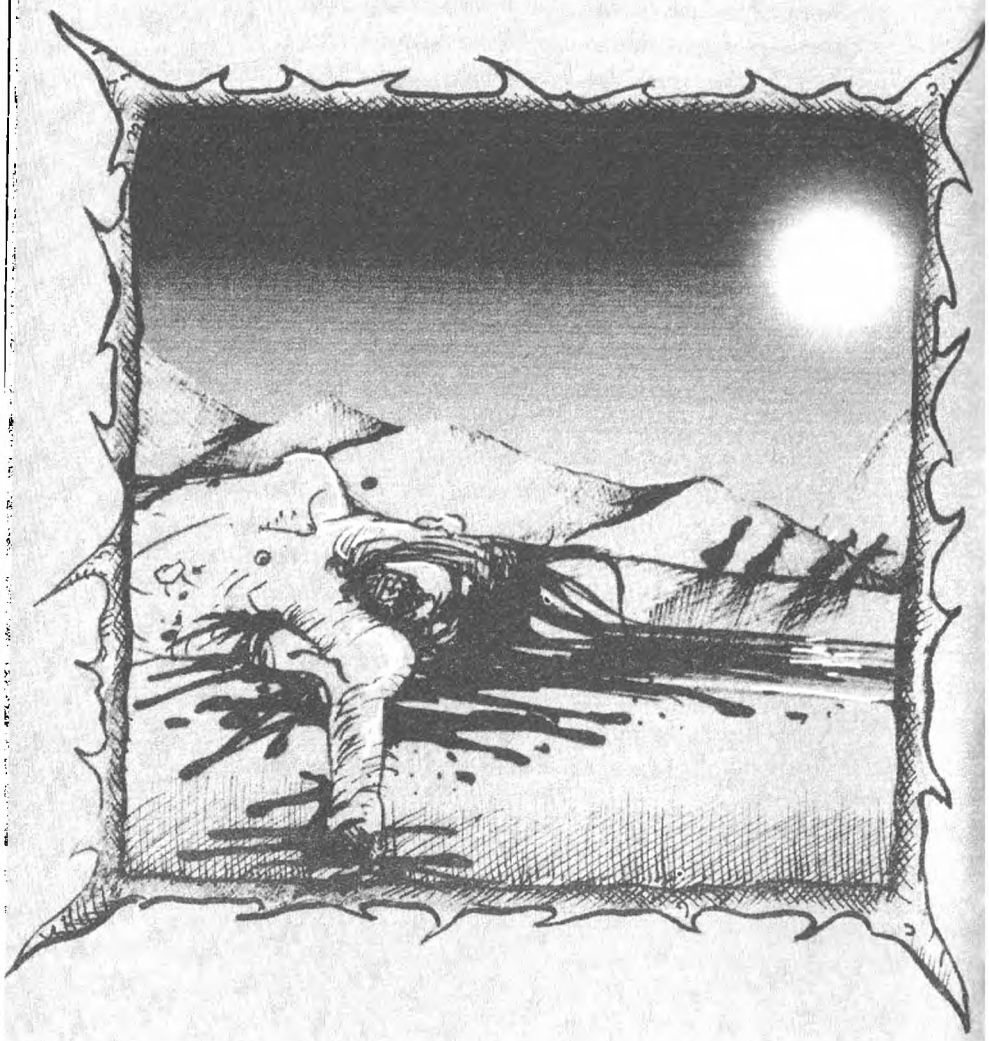
Necm inanamıyordu, günlerdir çözmeye çalıştığı bilmecenin cevabını öğrenmişti, fakat kendisini hiç de rahatlamış gibi hissetmiyordu. Kendisi bu cevaba yaklaşmış mıydı? Hayır. Ona sorulursa o, iki Taclı'ya da eşit şans veriyordu. Zaten birine daha fazla şans tanıyabilse, bunu İsmail'e söylerdi. Bu rahatsızlığının nedenini kısa bir süre sonra anladı. Onun kuyumcu terazisi bir hata yapmış değildi. Taclı Begim'le evlenen İsmail, bir ay geçmeden Taclı Hanım'la da evlendi. "Tam da ona yakışan bir çözüm," diyordu Necm.

Bu iki kadına birden aşık olmuş İsmail'e baktığında, "yedisinde neyse, yetmişinde de o" sözünün yanlışlığını görüyordu Necm. Bu söze zaten hiç inanmamıştı, ama bu kadar bariz örnek arasa belki bulamazdı.

Kâh bahçede bir çardak altında, kâh bir ulu ağaç gölgesinde, kâh at sırtındaydılar. Söyleşiyor, gülüşüyor, avlanıyor, birbirlerine şiirler okuyorlardı. "Bahçenin çiçekleri, bülbülle gül, dervişle Allah bunları kıskanacak," diyordu Necm. İsmail bir çocuk gibiydi, daha önce hiç çocuk olmadığı halde. Bazen Necm'i de yanlarına çağırıyor, ona şakalar yapıyor, kızlara Necm'in korkularını, evhamlılığını anlatarak onları güldürüyor, ara sıra onun taklidini bile yapıyordu. "Bu dayım kızı," diyordu, "o kadar kuvvetli ki, az daha güreşte beni yeniyordu, düşünsene Necm, karısına yenilen bir şah." "Ya Küçük Taclı," diyordu Begim, "ya o?" İsmail duruyor, küçük karısına bakıyor, "o, insanı bir ok atımı mesafeden hislendirir, isterse ağlatır," diyordu.

Bir gün yine İsmail ve Necm bahçede yürüyorlardı, "bu yıla kadar hiç mesut olmadım Necm," dedi İsmail, "mesut olmaktan hep korktum, şimdi ise hayatımda hiç olmadığım kadar mesut ve hiç olmadığım kadar korkağım. Bu saadeti kaybetmekten korkuyorum."

ÇALDIRAN

37

İsmail'in casuslarının bildirdiğine göre, 20 Mart 1514'te Sultan Selim, ordusuna sefer emri vermişti. 20 Nisan'da kendisi de sarayından kalkarak Üsküdar sahrasına gitmiş, ordunun başına geçmişti. Nihayet 23 Nisan'da Osmanlı ordusunun hareket ettiği bildirildi.

Mayıs ortalarında bir geceyarısı, uykusunun en tatlı yerinde Necm yatağından kaldırıldı, İsmail onu çağırtmıştı. Taht odasına vardığında, benliğini olağanüstü bir gerginliğin sardığını hissetti. Bu gerginlik, odada karşılaştığı manzarayla ilgiliydi.

İsmail tahtında oturuyordu, Muhammed Han, Şamlu Durmuş Han, Dedebey, Taliş Hadim Bey, Lala Hüseyin Bey, Saru Pire ve şu meşhur Nur Ali Halife'den oluşan kurmayları, önünde bir yarım daire şeklinde ayakta duruyorlardı.

Necm içeri girdiğinde, İsmail hiçbir şeyi beklemeden hizmetkârlardan biriyle ona bir mektup gönderdi, "bunu bize Osmanoğlu yollamış, bir oku," dedi. Necm mektuba baktı, ağır bir Osmanlı Türkçesiyle yazılmış, Arapça ve Farsça

süslemelere boğulmuş uzun bir mektuptu. Hemen birkaç sözcüğe dikkat etti, Osmanlı sultanı kendisini "zamanın İskenderi" olarak tanımlıyor, İsmail'i dinsizlikle suçluyor, pişman olup Osmanlı'ya katılmaya davet ediyordu. Bu, bir savaş ilanıydı.

"Bu bir savaş ilanıdır," dedi Necm. "Onu biz de görürüz," dedi İsmail, "burada hanlarımızla ne yapılması gerektiğini konuşuruz." Nur Ali'ye döndü ve sordu: "Nur Ali, Osmanlı'nın bu yürüyüşle toprağımıza girmesi ne zamanı bulur?"

"Şahım," dedi Nur Ali, "bu, Osmanlı'nın niyetine bağlıdır. Birincisi, öğreniyoruz ki, geçtiği her yerde yoldaşlarımızı toplatmakta, kırdırmaktadır. Daha yola çıkalı bir ay olmamıştır ama, şimdiden kırdığı Kızılbaşlarımızın sayısı iki bini geçmiştir. Eğer cephe gerisini tamamen temizlemeye niyetliyse, bu uzun sürer. İkincisi, Diyarbekir ve Dulkadır ili civarına, oradaki topraklarımıza yönelmesi ihtimalidir, yani can damarlarımızı kesip sonra bize yüklenmesidir ki, bu durumda doğrudan bize yapacağı sefer seneye bile kalabilir. Üçüncüsü, doğrudan Tebriz'e yürümesidir ki, ağustos ayı sonlarında buraya varabilir, bu da en hızlı bir yürüyüşle elde edebileceği sonuçtur."

"Peki," dedi İsmail, "bu arada Rum Ülkesi'ndeki yoldaşlarımızın geciktirici hareketler yapması mümkün değil midir?"

"Hayır, şahım," dedi Nur Ali, "mümkün değildir. Zaten fakirin oradaki hizmeti sırasında yapılabilecek her şey yapılmıştır. Güçleri sonuna kadar tükenmiştir. Diri olanları ise fakirin buraya getirdikleridir. Orada kalanların çoğu kadın, çocuk ve ihtiyarlardır, korkarım kurban olmaktan başka yapabilecekleri bir şey kalmamıştır."

"Peki," dedi İsmail, "Rum Ülkesi'ndeki yoldaşlarımız bu Osmanlı ordularını defalarca yendiler, üstelik onların ne donanımları, ne düzenleri ve ne de tecrübeleri bizim ordumuzla kıyas bile kabul edemezdi, ama beylerimin çoğunu telaş içinde görürüm, bu Osmanlı ordusu bu kadar mı güçlüdür?"

Dedebey'in bir adım öne çıktığı görüldü. İsmail, "söyle

Dedebey," dedi. "Şahım beni bağışlasın," diye söze başladı Dedebey, "şahım beni bağışlasın ki, onu şu son iki yıldır Osmanlı hakkında yanlış bilgilendirdiler. Doğrudur, gazi yoldaşlarımız birkaç Osmanlı ordusunu yenmiş, dağıtmışlardır, ama kolay zaferin sarhoşluğu, akıllı işi değildir. Bu yenilen ordular, ikinci, üçüncü dereceden Osmanlı kuvvetleriydi. Hatta onlara ordu demek bile zordur. Yalnızca Şahkulu zamanında Osmanlı veziriazâmının kuvveti bu adı hakediyordu. Orada da o ordu yenilmemiş, veziriazâm büyüklenip hızlı kuvvetleriyle önden yürümüş, ordusunun ağırlığını arkada bıraktığı için yenilmiştir. Ben şunu bilir şunu söylerim, bir Osmanlı ordusunda padişah kendisi bizzat varsa, o ordu bir Osmanlı ordusudur. Bu orduyu, yani şimdi sefere çıkan orduyu daha öncekilerle kıyaslamak bizim için felaket olur."

"Teklifin nedir Dedebey?" diye sordu İsmail. "Teklifim şudur şahım. Nur Ali Halife'ye bakarsak, Osmanlı'nın buraya varması ağustos sonudur. Bu tahmin bence de doğrudur. Yorgun bir orduyla gelecekler. Ve onların ordusu, bizim ordumuza nispetle çok ağır, yavaş ilerleyen bir ordudur. Biz bu ordunun karşısına çıkmayalım. Bütün gücümüzü toplayıp dolaşalım, doğuya doğru çekilelim. Belirli bir yerde uzun süre kalmayalım. Bu arada Osmanlı'nın geçeceği yollarda taş üstünde taş bırakmayalım. Tüm mahsülü yakalım, hayvanları sürelim. Yeme içme konusunda zorluk çeksinler. Kendi içlerinde huzursuzluk çıksın, kış çabuk gelecektir, kışı bizim topraklarımızda geçirmek istemezler, bu da durumlarını iyice zorlaştırır."

"Ya Tebriz?" diye sordu İsmail. "Tebriz'i bırakacağız," dedi Dedebey, "Tebriz'i bir mevsimliğine bırakır, sonra döner alırız, ama ordumuzu kaybedersek yenisini bulamayız."

Necm göz ucuyla İsmail'e baktı, canının sıkıldığı her halinden belliydi. Birdenbire böyle bir durumla karşılaşmak onu sarsalamıştı. Üstelik eğer Dedebey'in söylediklerini dinlerse, Tebriz'i bırakması gerekecekti ve Necm bu şehrin İsmail için anlamını biliyordu. Muhammed Han bir adım öne çıkmış, fakat Dedebey hâlâ yerine dönmemişti. İsmail sordu: "Peki Dedebey, niçin bu kadar karamsarsın? Casuslarımız

Osmanlı ordusunun yüzkırk bin kişi olduğunu söylerler, muhtemelen Selim bu ordunun tümüyle karşımıza gelmez. Mutlaka artçı bırakacaktır. Bizim ordumuz da seksen bin civarıdır, ama onlar bizim karşımıza yorgun çıkacaklardır. Zaferden hiç mi umudun yoktur ki, Tebriz'i bile bırakırsın?"

"Sözün doğrusu şahım," dedi Dedebey, "başlarken, size yanlış bilgi verdiler dedim. Günahı vebali size yanlışı söyleyenlerin boynuna. Eğer biz gidip bu Osmanlı ordusunun karşısına açık bir meydanda çıkarsak, zaferden hiç umudum yoktur. Senelerdir şahıma, tüfek dedim, top dedim durdum. Her söylediğime başkaları laf deyip geçtiler, şimdi duyarım ki, bu Osmanlı ordusunda binlerce manda vardır. Niçin? Topları çekmek için. Şimdi duyarım ki, bu Osmanlı ordusunda on bin tüfekçi vardır. Niçin? Süvarimizi kırmak için. Bizim süvarimiz kırılırsa elde ne kalır? 'Savaş yiğitlik işidir' der dururlar. Doğru, yiğitlik olmazsa savaş olmaz, ama bir hisara okla saldıran adama yiğit değil, deli derler. Şimdi üzerimize gelen bu ordu, yanında döküm ustası bile getirir ki, gerek olursa savaş meydanında top döksün, barut ustası getirir ki, barut yapsın. Osmanlı bu işi kâfirlerden öğrendi, ama onları geçti, biz ise senelerdir Özbeklerle, Kürtlerle, Akkoyunlularla savaştık, savaşta onlardan öğreneceğimiz bir şey yoktu ki."

Muhammed Han ileri çıktığı yerde iyice sabırsızdı. "Peki Muhammed, seni duyalım," dedi İsmail.

"Dedebey'in bütün bu söylediklerinde," dedi Muhammed Han, "sadece bir tane doğru vardır. O da Osmanlı'nın geçeceği yolları vurmaktır. Bu doğrudur, bunu yapalım derim. Ama tüm diğer söyledikleri ancak onun gibi bir ihtiyara yakışır. Kocayanlar, zamanı geldiğinde kocadıklarını farkedip köşelerine çekilmeliler. Osmanlı ordusu Dedebey'i korkutmuş. On bin tüfek, çok sayıda top varmış. Olsun, ben elde kılıç, topun tüfeğin yanına varırsam, tüfekçi, topçu bana ne yapsın? Mesele her zamankinden farklı değildir, hızla yüklenip merkeze ulaşmaktır. Bunu göze alamadığımız için Tebriz'i mi bırakacağız? İskender ne vakit düşmanlarına kendi toprağını bıraktı? Taht şehrini düşmanına bırakan bir

hükümdarın ünü ne olur? Sonra seneye yine gelmeyeceklerini nereden bilebiliriz? Osmanlı'yla bizim aramızda kılıçlar çekilmiştir ve eğer biz bu orduyu yenersek, Konstantiniyye ile aramızda ne engel kalır? Rum Ülkesi'ndeki yoldaşlarımız ceylan gibi avlanırken, bizden bunu beklemezler mi? Av oldukları ülkede efendi olmayı istemezler mi?"

Şamlu Durmuş Han sinirli bir edayla bir adım ileri çıktı. "Seni de dinleyelim, Durmuş," dedi İsmail.

"Bir hükümdar," dedi Durmuş Han, "savaşmak kadar, durup oturmanın da zamanını bilmeli, düzen kurmanın hesabını yapmalıdır. Şahım Tebriz'i aldığında, halkın büyük kısmı bizden değil, üstelik bize karşıydı. Ama şimdi çoğu bizdendir. Niçin? Çünkü şahım oturdu, ilgilendi, öğretti, verdi, dağıttı. Yeni düzen kurdu. Muhammed Han senelerdir Diyarbekir valisidir. Diyarbekir halkının çoğu ise hâlâ bize karşıdır. Niçin? Çünkü oturmadı, durmadı, o Kürt beyini kovaladı, bu Arap emiriyle uğraştı durdu. Şimdi bizden de bunu ister. Şahım bizim canımızın da, kanımızın da kendi yoluna kurban olduğunu bilir, bu yolda korkmadığımızı da. Ama Osmanlı ordusu bizden güçlüdür ve Dedebey'in söyledikleri doğrudur. Osmanlı'nın da her sene Konstantiniyye'den kalkıp buraya gelecek mecali yoktur. Bir-iki dener, sonra o da vazgeçer. Batıda kâfirlerden pek çok düşman edinmiştir. Orasıyla da uğraşı vardır. Muhammed Han bunu aşağılanmak sayıyorsa, bu devlet işlerinden, durdan oturdan anlamadığındandır. Konstantiniyye, Osmanlı'nın üçüncü taht şehridir. Bursa ve Edirne'den sonradır. Bursa'yı almalarından bu yana neredeyse iki yüz yıl olmuştur. Biz Tebriz'i alalı, şurada henüz oniki yıl oldu. Durmak oturmak, işte bu demektir. Bugün aniden karşımıza çıkan güç farkının nedeni de budur. Bizim ordumuz hâlâ çoklukla Türkmen askeridir. Yerli halktan askerimiz pek azdır. Niçin? Durup oturamadık da, onun için."

Muhammed Han sinirle ve söz almadan, "adını boşuna Durmuş koymamışlar," dedi. İsmail sinirle elini kaldırdı ve herkesi susturdu. Dedebey'in söyledikleri ona da doğru geliyordu ama ruhunun ta içi buna, bunların doğru oluşuna is-

yan ediyordu. Şu Tekelü Halife Şahkulu'nun dedikleri aklına geldi, "korkarım, hükümdarlık da gereğini yapar," demişti. Durmuş Han sakin sakin iki yüz yıldan bahsediyordu. Kendisinin iki yüz yılı yoktu, şimdi üç aylık olan oğlu Tahmasb'ın da yoktu. Muhammed Bey'in son sözleri çok etkileyiciydi. Bir kerede vurmak ve sonra kalıntıları temizleyip Konstantiniyye'ye kadar gitmek. İşte bu fırsat, bir ömürde bir kez ele geçerdi. Bunu başaran, zamanın sahibi olurdu, ondan sonra ne Memlûklar, ne Özbekler, kimse kendisini durduramazdı.

"Necm," dedi, "şu Osmanlı Deccali'ne bir cevap yazalım, içinde onu sabırsızlıkla beklediğimiz olsun, Rum Ülkesi'ndeki yoldaşlarımızı katletmekten geri durmasını ihtar edelim, silahsız zavallılarla değil, erkek gibi kendini korumaya muktedir olanlarla savaşa davet edelim, içinde bu olsun. Bağışlayıcılığımızın yüksek olduğunu, Yezid'in yolundan gitmekten vazgeçerse, ona dahi şefaatçi olacağımızı anlatalım. Din işlerine onun sultan aklının ermeyeceğini, bunun biz gibi masum soydan gelenlerin işi olduğunu yazalım. Ahirette yanındaki hocalardan medet ummaması gerektiğini, onların cehennem ateşinde yanarken kendisine yardım edemeyeceklerini ekleyelim. Dur Necm, bak az kaldı unutuyordum, hediye göndermek adettendir, bir ferace ile bir yaşmak gönderelim."

38

Selim'in ordusu ağır bir felaket olarak Anadolu'da yol alıyordu. Belli aralıklarla konaklıyor, bu konaklamalar sırasında ulemanın hazırladığı defterler çıkarılıyor, civar kasaba ve köyleri kapsayan, kırmızı mürekkeple yazılmış Kızılbaş listeleri ortaya seriliyor, avcılar bu listelerden avlarını paylaşıyor, hızla av bölgelerine dağılıyorlardı. Genç Kızılbaşlar ya direnip ölüyor, ya da dağlar ve ormanlarda izlerini kaybettiriyorlardı. Yaşlılar için durum daha zordu. Direnmek veya kaçmanın zorluğu kadar, olan biteni tam anlayamamanın zorluğu içindeydiler. Birçoğu daha düne kadar Osmanlı'nın bayrağı altında seferlerde bulunmuş, birbiri peşisıra yapılan fetihlerin, kazanılan zaferlerin coşku ve yorgunluğunu paylaşmışlardı. Bu nedenle, şimdi bir sel gibi üzerlerine çöken bu felaket karşısında tümüyle hazırlıksız yakalanmışlar, tehlikenin gerçek boyutlarını kavrayamamışlar, gelip geçici sıradan bir cezalandırma ile karşı karşıya olduklarını düşünmüşlerdi. Bu şaşkınlıkları kısa sürüyordu, çünkü cellatlar çok hızlı çalışıyor, kesilen kafaların birçoğu şaşkınlıkla açılmış gözler taşıyordu.

Hiç şüphesiz, en zor durumda olanlar kadınlardı. Ulema fetvalarında, onlar için "cariye olarak alınmaları mübah," deniliyordu. Sefere giden bir ordunun cariyesi olmaksa tek bir anlam taşıyordu: Binlerce kadın, sürüler halinde ordunun peşine takılıyor, yol boyunca en azgın iştahların hedefi oluyorlardı.

Ordu Sivas ovasına geldiğinde, Selim geniş ve ayrıntılı bir yoklama yaptırdı. Yüzkırk bin asker olduğu görüldü. Kızılbaş defterlerinde yapılan inceleme ise, otuz bin Kızılbaşın "defterinin dürüldüğünü" gösteriyordu. Osmanlı ordusu burada nispeten daha yaşlı olan kırk bin askerini yedek olarak bıraktı ve yüz bin kişilik bir ordu olarak yola koyuldu.

Bugünlerde Osmanlı ordusu saflarında en çok söylenen isim, Ustacalu Muhammed Han ismiydi. Vardıkları her yerde İsmail'in bu sadık hanının izleriyle karşılaşıyorlardı. Hayvanlarına ot bulmak için yeşil çayırlar arıyorlar, yeşillikleriyle ün salmış bölgelere yön değiştiriyorlar ve hep aynı izle karşılaşıyorlardı. Simsiyah bir toprak. Muhammed Han, "şaha gidiyordu." Giderken, yol üzerinde ne bir otlak, ne bir kasaba, ne de bir köy bırakıyordu. Buğday ve arpalar yakılıyor, Osmanlı'nın işine yarayabilecek her türden zanaatkâr toparlanıyor, şaha doğru sürülüyordu. Kuyuları zehirletiyor, Osmanlı ordusunu temmuz sıcağında susuz bırakıyordu.

İsmail, temmuzun hemen başlarında Tebriz'den çıktı, ordusunun başına geçti. Necm'in tüm itirazlarına rağmen iki karısının ısrarlarına dayanamamış, savaşa giden tüm Safevi askerinde adet olduğu üzere onları da yanına almıştı. Necm, bu üçlüye karışık duygularla bakıyordu.

İsmail, senelerdir gözü gibi baktığı, talimler dışında her zorluktan özenle uzak tuttuğu, şimdi üç yaşına gelmiş olan kır atı Kamertay'a biniyordu. Müridler, peşinden atılan okun bile yetişemediği bu atın, ne zaman hangi ustalıkla yaptıysa –bunu bilemiyorlardı– ab-ı hayatı bulduğunu ve ondan içerek ölümsüz olduğunu birbirlerine söylüyor, bu atla dolaşan İsmail'e hayranlıkla bakıyorlardı. Taclı Begim, İsmail'in aksine, simsiyah bir kısrağa biniyordu. Baştan aşağı ağır zırhlar kuşanmış, üzerinde mücevher gibi duran silah-

larla donanmıştı. Taclı Hanım ise bu üçlüyü garip bir şekilde tamamlıyordu. Üzerinde ne bir zırh ve ne de savaşı hatırlatacak herhangi bir eşya vardı, son derece süslü giyinmişti ve daha çok, küçük ve süslü bir tahtırevana biniyordu.

İsmail'in Tebriz önlerinde yaptırdığı yoklamada, henüz Muhammed Han katılmadan, ordusunun mevcudunun yetmişbeş bin olduğu anlaşıldı. Demek ki, o da geldiğinde seksenbin olacaklardı. Safevilerin tüm zenginliği bu orduda kolayca görülebiliyordu, Necm her askere bir kılıcın dahi verilemediği o eski günleri hatırladı. Şimdi her asker zırhlara bürünmüştü, hepsinde birer kılıç vardı, pek çok silah ve pahalı giysi dikkat çekiyordu. Bu ordu savaşa çoktan hazırdı, öyle ki, şimdi savaştan kaçınılsa, Türkmenleri tutmak herhalde çok zor olurdu. Rum Ülkesi'nden gelen haberler günlerdir onları ağlatıyor, her bir oymak, adeta kendi Hüseyin'lerine yas tutan Kerbela ağıtçılarına benziyordu.

İsmail Necm'i çağırdığında, "herhalde yeni bir mektup geldi," diye düşündü Necm. Selim'le İsmail arasındaki bu mektuplar artık garip bir hal almıştı. Necm daha önce savaşa giden bir hükümdarın yanında bulunmuş olsaydı, belki daha rahat bir hüküm verebilirdi. Ama onun yanında bulunduğu tek hükümdar İsmail olmuştu ve bu durum ona garip geliyordu. Acaba tüm savaşacak hükümdarlar birbirlerine bu kadar sık, bu kadar garip, garip olduğu kadar da incelikli mektuplar yazar, böyle kinayeli hediyeler gönderirler miydi? "Sanki," diyordu Necm, "bu ikisinin tüm derdi birbirleriyle, sanki tüm dertleri, birbirlerine hangisinin zamanın İskenderi olduğunu kanıtlamak."

İsmail'in çadırına girdiğinde yanılmadığını anladı. Yeni bir mektup gelmişti ve İsmail vereceği incelikli cevap için Necm'in yardımını istiyordu. Selim'in bu mektubunda, İsmail'in son cevabının izleri vardı. Selim, İsmail'e derviş hırkası, asa ve aba göndermiş, şeyhlerin bunları giymeleri gerektiğini, zırh ve miğferlerin hükümdarlara bırakılmasının uygun olduğunu, dünya işlerine karışan şeyhlerin hem zor duruma düşeceklerini ve hem de günahkâr olacaklarını yazmıştı.

İsmail heyecanla "yazalım Necm, cevap yazalım" dedi. "Ne yazalım biliyor musun?" diye devam etti. "Hayır" dedi Necm. "Hükümdarların," dedi İsmail, "zulümden başka bir iş etmediği bu dünyada, dervişlere ve şeyhlere, bu hükümdarlara hadlerini bildirmekten başka çare bırakmadıklarını, yoksa dervişlerin aba ve hırkadan memnun olduklarını, ama aba ve hırka giymeye devam ettikçe zalim hükümdarların onları aciz sanmaya başladığı ve zulümlerini arttırdığını yazalım. Bir de hediye gönderelim." "Ne gönderelim?" dedi Necm. "Herhalde," dedi İsmail, "Selim bu gerçekleri görecek kadar muktedir değildir, ona bir hokka kuvvet macunu gönderelim."

İsmail ve Selim'in bu mektuplaşmaları, onlar için eğlenceli ve yaratıcı bir uğraş olsa da, ulaklar için bambaşka bir anlam taşıyordu. Selim macun hokkasını alınca, etrafında bu garip hediyeyi seyreden bey ve hizmetkârlarına baktı, kızmış mıydı, hayır, herhalde İsmail'in kendi mektubuna böyle bir cevap vereceğini biliyordu, ama yeryüzünde kendisine böyle bir hediye gönderebilen birinin varlığı onun gururunu incitiyordu. Acıyan gözlerle önünde diz çökmüş duran haberciye baktı ve "boynunu vurun," dedi. Onun da danışmanları vardı ve yeni mektubunu göndermekte gecikmedi.

Bu mektupta, İsmail'e "şeyh ve dervişlerin ruhlarının hassas olduğunu, zorlu dünya işlerinin bu hassas ruhlara ağır gelebileceğini, zaten herhalde İsmail'e de ağır geldiği için durmadan şarap içtiğini bildiğini" yazıyor ve hediye olarak bir araba dolusu varille şarap gönderiyordu. İsmail bu mektup ve hediyeyi kendisine getiren Osmanlı elçisine baktı ve "namazını kıldın mı?" dedi. Elçi zaten dakikalardır bunu düşünüyordu. İsmail'in Selim'in mektubunu okuduğu, her biri yıllar uzunluğunda birkaç dakika boyunca hep bunu düşünmüştü. "Allahım," diyordu, "bu kulunu niçin kapıkulu yarattın? Hem sana hem kapıya kulluk bu fakire fazla değil mi?" İsmail'in hediye ve mektubunu getiren elçisine ne olduğunu biliyor ve kendisine ne olacağını kestirebiliyordu. Yol boyunca aklından neler geçmemişti ki? Kaçsa mıydı?

Nereye kaçacaktı? Kaçsa ne yapar, ne işten anlardı? Kim onu kapısına alırdı? Kendisini kapıkulu olarak yaratan Allah'a nasıl asi olur, öteki tarafta nasıl hesap verirdi? Geldiği yolları adeta görmemiş, gözlerinin önüne bir perde inmişti, aklı adeta durmuş, çevresindeki her şey ince bir perdenin örttüğü bir hayale dönüşmüştü. İsmail'in otağına alınmadan, bir fırsatını bulmuş, abdestini almış, iki rekat namazını kılmıştı. Peygamberin ve tüm velilerin kendisine şefaatçi olmalarını dilemişti. İsmail'in sorusu üzerine kendine gelir gibi oldu, "kıldım sultanım," dedi. İsmail bu adama baktı ve adamlarına "boynunu vurun," dedi. Sonra bağırdı: "Necm, cevap yazalım!"

Ağustosun hemen başlarında, Osmanlı ordusu Erzincan'da konaklarken İsmail'in otağına güzel bir haber geldi. Osmanlı ordusunun en seçkin birlikleri olan yeniçeriler arasında huzursuzluklar çıkmıştı. Bunlar bu uzun yolculuktan ve gittikleri her yerde yangın artıklarından başka bir şey bulamamaktan bunalmış, geri dönmek isteklerini yüksek sesle söyleseler de, bir sonuç alamamaktan bezmiş, hoşnutsuzluklarını Selim'e doğrudan göstermek ve bildirmek üzere bir paşayı aracı kılmışlardı. Bu paşa, Selim'in gençliğinden beri her zaman en yakınında bulunmuş, dostluğu ve beğenisini kazanmış bir kapıkulu olan Hemdem Paşa'ydı. Hemdem Paşa, Erzincan'da Selim'in huzuruna çıkmış ve askerin huzursuzluğunu dile getirmiş, Selim'in otağına omuzları arasında giren başı, otağdan bir mızrak ucunda çıkmıştı. Bunun üzerine bazı yeniçeriler galeyana gelmiş, otağa ok ve kurşun atmışlardı. "Düşman nerede! Bu vahşi ülkede yok yere gezeriz!" diye bağrıştıkları duyuluyordu.

İsmail kendisine bu haberleri getiren casuslarını altına boğduktan sonra, "yaz Necm," dedi.

"Selim Han, duyarım ki beni bulamaz, bana ulaşamazmışsın, bu yüzden canın sıkılmış, kendi paşalarını öldürüp eğlenirmişsin. Parayla sadakatlerini sağladığın sadık askerin de seni taklid eder, eğlenmek için çadırına kurşun ve ok atarmış. Allah sana selamet versin de, içine düştüğün durumu gör, pişmanlığını bildir. Biz Allah'ın bağışlayıcılığından

da payımızı almışızdır. Tövbe edenleri bağışlamayı biliriz." Durdu. "Bunu güzel dilinle süsle Necm," dedi.

Osmanlı ordusunun Erzincan'da biraz fazla kalması dedikoduların çoğalmasına, hatta Osmanlı'nın seferden vazgeçtiği düşüncesinin ağır basmasına neden oluyordu ki, Osmanlı'nın Trabzon üzerinden gelecek erzağı beklediği, erzak geldikten sonra harekete geçtiği öğrenildi. Ordu, Çermük, Eskitepe, Göle yoluyla Eleşkirt'e geldi.

39

18 Ağustos 1514 günü, İsmail'in ordusu Hoy Ovası'na indi. Burada Muhammed Han'ın birlikleriyle buluştu. İsmail, geniş bir divan toplayarak son durumu ve savaş düzenini ortaya getirdi. Burada bazı han ve beyler hâlâ savaştan kaçınılabileceğini, Osmanlı ordusunun bir hafta daha onları bulamadığı takdirde geri dönmek zorunda kalacağını söylüyor, bunda ısrarcı oluyorlardı. Fakat artık ok yaydan çıkmış, Anadolulu Türkmenler ülkelerinden gelen acı haberlerle dolmuşlar, savaştan kaçınma yanlılarına düşmanlıkla bakmaya, tehditler savurmaya başlamışlardı. Öte yandan, İsmail'in zihninde hâlâ Muhammed Han'ın "bu orduyu yenersek Konstantiniyye ile aramızda ne engel kalır?" sözleri ötüp duruyordu. "Bir seferde bütün engelleri yok etmek," diyordu, "denemeye değmez mi?"

Toplantıdan savaş kararı çıktı ve Osmanlı ordusunun Çaldıran Ovası'nda karşılanması uygun görüldü. Safevi ordusunun merkezine Seyid Abdülbaki, sol kanadına Muhammed Han, sağ kanada ise İsmail komuta edecekti. Bu kararlar orduya dualarla ilan edildi ve "Bismişah, Allah, Allah"

sesleriyle karşılandı. Dedeler ve mollalar birliklere dağılmış, bu savaşın ikinci bir Kerbela öneminde olduğunu anlatıyor, birincisinin intikamının burada alınacağını, bundan sonra tüm Müslümanların şahın bayrağı altında birleşeceğini, şehid olanları cennette Hazreti Hüseyin'in karşılayacağını uzun uzun tekrarlıyorlardı.

20 Ağustos 1514'te, güneşin ilk ışıklarıyla yatağından fırlayan İsmail, üzerindeki derin sinirliliği farketti. Bir gün öncesini düşünüyor ve bir yandan da giyiniyordu. Bir gün önce kendisini sinirlendiren bir olay bulamadı. Akşamı da iyi geçirmişti. Necm ve Hadim Bey'le sohbet etmiş, daha sonra Muhammed Han, Dedebey, Saru Pire, Lala Hüseyin Bey, Nur Ali Halife ve Seyid Abdülbaki'nin katılımıyla savaş taktiği üzerine konuşmuşlardı. Aslında, bu konuda konuşacak fazla bir şey de kalmamıştı. İsmail sağ, Muhammed Han sol kanattan hızlı saldırılarla merkeze varmaya çalışırken, Seyid Abdülbaki de merkezle birlikte yavaş yavaş ilerleyecekti. "Hayır," dedi İsmail, "dünden kalan bir şey değil bu, ne varsa bu sabahta var." Otağdan çıktı, koşup gelen hizmetkârların döktüğü suyla yüzünü yıkadı ve gözlerini güneşe çevirdi. O anda ne olduğunu anladı. "Evet," dedi, "evet, güneşte bir şey var. Güneş gözlerime bakıyor, onları yakmıyor, güneş benimle yüzleşiyor."

Tekelü Haydar'ın yıllar önce ruhsat alıp gittiğini unutarak gayri ihtiyari "Haydar! Neredesin?" diye bağırdı. Bu çığlık ağzından çıkıp kulaklarına ulaştığında, Haydar'ın gitmiş olduğunu hatırlayıp, ilk kez bir anlık da olsa bir şeyi unutmuş olduğuna şaşırdı. Ama onu daha da çok şaşırtan, o tanıdık, bildik sesin sanki kuyunun dibine uzanan kurtarıcı bir el gibi uzanıp "buyur şahım," demesiydi. Döndü ve on adım kadar sağında Tekelü Haydar'ı gördü.

Haydar'a nerede olduğunu, ne zaman geldiğini, bu kadar zaman ne yaptığını, nasıl olup da tam vaktinde bağırdığı yere yetiştiğini sormadı, sadece tek bir soru sordu: "Haydar, güneşe ne oluyor böyle?" Haydar, otağı gösterdi. İsmail, otağa girmelerinin gerektiğini işaret ettiğini anladı. Hızla otağa yöneldi, Haydar da peşinden otağın kapısında gözden

kayboldu.

İsmail titriyordu, tahta aldırmadan bir minder çekti ve oturdu, hemen yanındaki minderi Haydar'a işaret etti. İsmail heyecandan titremiyor, düpedüz korkudan titriyordu. Yıllar önce kendisine "batıdan çekin" denildiğini hatırlıyor, bu, korkusunu daha da büyütüyordu. Titrek sesiyle tekrarladı: "Haydar, güneşe ne oluyor?"

Öteki, "bunun için geldim şahım," dedi, "bunu gördüm ve seni uyarmak için geldim. Birkaç gündür bir şeyler olduğunun farkındayım ve asıl karar bugün verilecek." "Ne kararı bu?" diye sordu İsmail. "Eğer," dedi Haydar, "bugün öğlen güneş kararırsa, arkana bakmadan bu savaştan kaçmalısın. Sen daha hızlısın, gez, dolaş, ama karşılaşma. Yok eğer kararmazsa, zafer senindir." "Kararması ne anlama gelecek Koca Haydar?" diye sordu İsmail. "Sen," dedi Haydar, "Osmanlı'ya göre doğusun, Osmanlı sana göre batı. Güneş kararırsa, senin talihinin karalığını gösterecek, ya da..." "Ya da?" dedi İsmail. "Seni beğenmediğini, mahcubiyetini," diye cevapladı Haydar.

İsmail'in en zor saatleri, o gün öğlene gelinceye kadar geçen zaman denli uzun olmamıştı. Otağın içinde aşağı yukarı dolaşıyor, arada bir kapıdan güneşe bakıyordu. Öğlene doğru güneş hâlâ parlıyor ve İsmail kendi kendine "kararmayacak, kararmayacak" diye söyleniyordu. Derken güneşin ışıkları aniden soluklaşmaya, güçlerini yitirmeye başladılar ve sonra aniden sanki kara bir perde güneşin önüne indi.

"Ne yapacağız Haydar?" diye sordu İsmail. "Yapacağımızı söyledim, şahım," dedi Haydar. "Bu kadar şeyden sonra nasıl kaçarım, onca mektuptan, Selim'in yaptığı onca katliamdan, hakaretten sonra, nasıl, üstelik taht şehrimi bırakıp nasıl kaçarım?" dedi İsmail. "Selim zaten bütün yaptıklarını seni savaşa zorlamak, mecbur bırakmak için yapıyor, bunu görmüyor musun?" diye sordu Haydar. "Görüyorum," dedi İsmail, "görüyorum ama, yaptığımdan başkasını da yapamıyorum." "Burası bir satranç tahtası değil şahım, işte şimdi Hoy'dayız, atının yüzünü çevir, on günde Selim'in bizi bulamayacağı bir yerde oluruz." "Bu korkaklığı nasıl yaparım

Haydar?" "Mekke'den Medine'ye göçen peygamber efendimiz ya da Sıffin'de barış yapan İmam Ali efendimiz korkak mıydı şahım?" dedi Haydar. "Her devrin şartları farklıdır," dedi İsmail, "kaçmayacağım, savaşacağım." "O zaman güne karşı da savaşacaksın şahım," dedi Haydar.

İsmail o gün otağına kapandı ve derdini kızıl şaraba anlattı. O dinledi, İsmail anlattı, o dinledi, o anlattı. Gece yarısı bir ara başı dönerek otağdan çıktı, çok yakından gelen bir saz sesine yöneldi. Bozoklu bir ozan hem çalıyor, hem söylüyordu:

"Kim ne bilir bizi nice soydanız,
Ne zerrece oddan, ne de sudanız.

Bize meftun olan marifet söyler,
Biz Horasan illerinde baydanuz.

Bizim zahmımıza merhem bulunmaz,
Biz, kudret okunda gizli yaydanız.

Yedi derya bizim keşkülümüzde,
Hacım umman ise biz de göldeniz.

Hızır İlyas bizim haldaşımızdır,
Ne zerrece günden, ne hod aydanız.

Yedi tamu bize nevbahar oldu,
Sekiz Uçmağ içindeki köydeniz.

Musa gibi 'lenterani' değiliz,
Aslımızı sorar isen Hoy'danız.

Abdal Musa oldum geldim cihane
Arif anlar bizi nice boydanız."

"Ozan," dedi İsmail, "bu Abdal Musa kimdir?" Ozan şahını birdenbire yanıbaşında görünce telaşa kapılmıştı, sesi

titreyerek "şahım," dedi, "Rum abdallarından biridir." "Yaşar mı?" diye sordu İsmail, "Hayır," dedi ozan, "çok olmuştur göçeli, kendisi bu Osmanlıların gazalarına da katılmış, tabii o zaman Osmanlı böyle değilmiş." "Peki," dedi İsmail, "ne zerrece günden, ne hod aydanız derken ne demek istemiş?" Ozan bir düşündü, "bilmem," dedi, "sır söylemiştir, sırlı söylemiştir." İsmail, "üstelik bir de Hoy'danız diyor, değil mi?" diye sordu. "Evet," dedi ozan, "bunu söylemek de zaten buradan aklıma düştü."

40

22 Ağustos 1514'te Çaldıran Ovası'nın doğusu Safevi ordusunca kapanmışken Osmanlı ordusu batıdan göründü. Safeviler çoktan yerleşmiş, savaş düzenini almışlar, Osmanlılar ise ağır kalmış, henüz yerleşememişlerdi. Muhammed Han İsmail'e bir haberci gönderdi ve hemen saldırıya geçmeyi, düşman yerleşmeden topçu ve tüfekçileri basmayı teklif etti. İsmail'in yanında bulunan Durmuş Han buna sinirlendi, "burayı Muhammed Han mı yönetiyor şahım?" dedi. İsmail'in saldırıyı başlatmasını engelleyen tek şey buydu.

İsmail, bulunduğu tepeden Osmanlı ordusunun yerleşmesini izliyor, ikide bir yanındakilere dönüp "bre kahpe dinli, ne derya düzmüş!" diyordu. Osmanlı ordusunda yüz bin asker vardı ama, yüzden fazla top, onları çeken binlerce manda, cephane arabaları, bu orduyu savaşçı sayısının çok üzerinde büyük gösteriyordu. Safevi ordusu sessiz izliyor, Osmanlılar da sessiz sessiz yerleşiyordu. Artık akşam

olmaya başlamıştı ve savaşın gelen güne kaldığı belli oluyordu. Havanın kararmasıyla birlikte yer yer küçük çatışmalar oldu, bunlar daha çok Osmanlıların akıncılarıyla İsmail'in öncüleri arasındaki yiğitlik gösterileriydi.

İsmail, o gece, ertesi sabah tüm kaderini belirleyecek bir savaşa girecek bir komutan gibi değildi. İleri gelen adamlarıyla otağa toplanmış, Bozoklu ozanı getirtmiş, durmadan önceki gece dinlediği deyişi söylettiriyor, konuşuyor, gülüyor, içiyordu. Arada bir tüfek sesleri otağa kadar geliyor, herkes susuyor, o hiç aldırmadan devam ediyordu. Meclis dağılacağı zaman Seyid Abdülbaki'ye, "mir," dedi, "bu şiirimi komutanlara dağıt, hücumdan önce askere okusunlar, ben de okuyacağım."

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Osmanlı'nın mehteri ve Safevilerin binbir türlü sazı ile kösleri, ovanın göğünü dolduran sesler çıkarmaya başladılar. İsmail yanındaki komutanlarına döndü ve "şu işe bakın," dedi, "bu iki ordu burada İslâmın geleceğini tayin edecekler ve iki orduda da kâfirler var." Safevi ordusunda Gürcü ve Ermeni prensliklerinden gelen kuvvetler, Osmanlı ordusunda da Rumeli'den gelen çok sayıda Hıristiyan beyi ve askeri vardı. Sonra İsmail askerlerine döndü ve yüksek sesle şiirini okumaya başladı, aynı anda bütün Safevi birliklerinde aynı şiir okunuyordu:

"Kuşana gaziler seyf ü silahı
Münafık canına havf ü hatardır

Yezidin leşkeri yüz bin olursa
Vilayet leşkerinden bir yeterdir

Münafık leşkeri bir gazi görse
Koyunu kurt kovar andan beterdir

İşaret kıldığınca bir nazar Şah
Öninde Şemr ü Mervan derbederdir

Cihangir gaziler meydana girse
Havariçler ayağda pay-ı serdir

Yezide zahm-i seyf ü tir ü hancer
Başından gitmesin tiğ ü teberdir

Kızıl âlem, kızıl bayrağ, kızıl tac
Giyinse gaziler ol gün hazerdir."

Arkasından, şiiri okuduğundan çok daha sakin bir sesle, herhangi bir şey söylermiş gibi, "hücum!" dedi. Safevi sağ ve sol kanatları, aynı anda Osmanlı'nın kanatlarına olağanüstü bir hızla saldırdılar. Osmanlı ordusunun sağ kanadı, o sırada can alıcı bir hata yaptı. Topların ve tüfekçilerin önünde yerleşen azap askerleri, zamanında açılıp onlara ateş fırsatı tanımaları gerekirken, bu manevrayı gerçekleştiremeden İsmail'in süvarileriyle karşı karşıya kaldılar. Azaplar yıldırım hızıyla biçilirken, okçular daha oklarını atamadan Safevi sağ kanadı tarafından ezildiler. Sol kanatta ise Osmanlı düzeni işliyor, Muhammed Han'ın birlikleri Osmanlı top ve tüfek ateşi karşısında hızla eriyordu. İsmail'in kırk bin kişilik sağ kanadı, hem sol kanadın başarısızlığını izliyor, hem de Selim'in kızıl otağına doğru yol bulmaya çalışıyordu. Osmanlı adeti üzere, ordularının sol kanadında bulunan Rumeli askeri darmadağın olmuştu. İsmail, bir elinde bir kılıç, diğerinde bir gürz, önüne geleni deviriyor, "Selim nerede? Selim'i isterim," diye bağırıyordu. Hiçbir şey görmüyor, duymuyor gibiydi, renklere bakıyor, renklere vuruyordu. Osmanlı'nın sol kanat komutanları bir bir düşüyordu. Malkoçoğlu Ali Bey, Malkoçoğlu Turali Bey ve nihayet Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, vurulup düştüler. Gözü durmadan Osmanlı sol kanadının sancağında olan İsmail, sancağın yatırıldığını görünce güne karşı savaşı kazandığını düşündü. Osmanlı sol kanadı yenilgiyi kabul etmiş, merkeze doğru bozgun halinde kaçıyordu. Zaferle İsmail'in arasında çok kısa bir mesafe kalmıştı, hırsla yok olan düşman sol kana-

dının artıklarını çiğniyor, merkeze ilerliyordu. Osmanlı merkezinin yapabileceği tek bir şey kalmıştı: Kendi askerlerini de vurmayı göze alarak top ve tüfek ateşini başlatmak. Bunu yapmazlarsa, bu çılgınlar gibi savaşan Türkmen atlıları az sonra onları da biçecekti. Bu karar hemen verildi ve İsmail yıllardır Dedebey'in kendisine ne anlatmak istediğini bir anda anladı. Osmanlı topçusunun ateşi Safevi atlılarını havalandırıyor, parça parça yere indiriyordu. Tüfekçilerin kurşunları, okların delemediği ağır zırhları kağıt gibi yırtıyor, öldürücü delikler açıyordu. Yine de Safevi süvarisi topçu saflarına vardı. Vardığında ise yeni bir sürprizle karşılaştı. Osmanlı merkezi ovaya kurulmuş bir hisar gibiydi. Toplar birbirlerine kalın zincirlerle bağlanmış, atların geçmesini engelleyen bir çit oluşturulmuş, tüfekçilerin önlerine kalın demir plakalardan adeta duvar örülmüştü. Safevi atları dönüyor, dolaşıyor, geçecek gedik arıyordu. İsmail gözünü kızıl otağa dikmiş, "az kaldı, az kaldı," diye söyleniyordu.

Birden sol kolunu örten zırha bir şeyin çarptığını anladı ve sol kolu boşaldı. Aynı anda, sol eline gelen bir kurşun elini deldi, geçti. Boş gözlerini sol eline çevirdi, kendi üzerinde görmeye alışmadığı kırmızı sıvıya tiksinti ve dehşetle baktı. Sanki sahibinin vurulduğunu anlayan Kamertay, ümitsizlikle kendini yere attı. İsmail sırtüstü yerdeydi, gözleri vurulmuş olan Kamertay'a gitti, sağ elindeki kılıcıyla düşman ararken üzerine doğru kargısını dikmiş gelen bir Osmanlı sipahisi gördü, sonra sağ yanında birden atından yere atlayıp "şah benim," diye bağıran Mirza Ali'yi ve atından atlayıp dizginini kendisine uzatan Hızır adındaki müridini gördü. Hızır'ın atına atladı, atının yüzünü geri çevirdi ve dörtnala sürmeye başladı. Yanında sekiz atlısıyla birlikte Tebriz yönüne sürdü, sürdü, sürdü.

Yaraları acıyordu, ama şu anda hiçbir çığlık gerçek acısının hakkını veremezdi. Muhammed Han'a lanetler okuyor, kendisini bu savaşa onun sürüklediğini söyleyip duruyordu. Birden aklına karıları geldi, neredeydiler, onlara ne olmuştu? Allah göstermesin, Osmanlı'ya esir düştüler-

se? Sonra bütün bu düşünceleri sildi attı, düşmanlarının kanları, kendi kanı ve teri sanki üzerinde kalın bir tabaka oluşturmuş, o bu tabakanın altında zorlukla nefes alıyordu. "Tebriz'e varmalıyım, orada her şeyi yeniden yoluna koyarım, Tahmasb'ı almalıyım," diyordu. Sürdü, sürdü, sürdü.

Meydanda kalanların bir kısmı şahlarının öldüğünü düşünüyor, buna akıl erdiremiyor, ümitsizlikle kılıç üşürüyor, her türlü çılgınlığı yapıyor, hâlâ Osmanlı'ya kayıplar verdiriyorlardı. Bir kısmı ise şahlarının kaçtığını biliyor, ona zaman kazandırmak için dövüşüyorlardı. Merkezin son kalıntıları üç taraftan geriletiliyor, şahlarının karılarını savunuyorlardı. Merkez tam bir sarılmaya uğramak üzereydi.

Yüzbaşı Gülabi hiç bu kadar bunaldığını hatırlamıyordu. Savaşın başından beri, onun görevi, Begim ve Hanım'ı koruyan müfrezeye komuta etmekti ve bu görevi şimdi neredeyse imkansız hale gelmişti. Taclı Begim siyah atının üzerinde, elinde kılıç düşman kolluyor, arada bir yeşil gözleriyle şahını arıyordu. Hanım ise tahtırevanın perdesini çekmiş, sanki dışarıda hiçbir şey olmuyormuş gibi oturuyordu. Artık Osmanlı'nın sarma harekatı tamamlanmak üzereydi ki, Begim, Gülabi'nin atının üzerinde olmadığını farketti, aklına Hanım geldi ve tahtırevanın Osmanlılarca sarıldığını gördü, son bir hamleyle kuşatmanın en zayıf noktasına saldırdı, yirmi kadar atlıyla birlikte yardı, çıktı, "Tebriz'e," diye bağırdı, "yavruma, Şahıma,Tahmasb'a!"

İsmail, ertesi gün Tebriz'e vardığında, kendisini hâlâ yürüyen, konuşan bir ceset gibi hissediyordu. Üstünü başını değiştirdi, yeni zırhlar giydi, yaralı kolu hekimler tarafından sarılarak alçıya alındı. Burada çok fazla oyalanamayacağını, Selim'in kısa sürede buraya da geleceğini, hatta şehir Sünnileri bir ayaklanma çıkarırsa, o kadar dahi vakti olmayacağını biliyordu. Şehre girişinde halkın davranışlarında tehditkâr bir değişiklik olduğunu hemen farketmişti. Kendisini görünce secdeye kapanan Tebriz

halkı, bu kez sanki gördükleri o değilmiş gibi ayakta duruyor, doğrudan yüzüne, hatta gözlerine bakıyordu.

Akşam üzeri, yanında iki yüz kadar atlıyla birlikte Taclı Begim, şehre geldi. Yirmi atlısıyla kurtulmuş, yolda dağılmış olanları toplamış, birkaç küçük rütbeli komutanı diğerlerini toplamaları için yakın çevreye göndermiş ve kendisi vakit kaybetmeden Tebriz'e gelmişti.

İsmail onun gelişini görünce karşılamaya çıktı, "bir kadın kadar olamadım," diye söyleniyor, Begim'in gözlerine bakamıyordu. İsmail, kendisi kaçtıktan sonra olanları ilk Begim'den öğrendi. "Kahrolası Muhammed Han?" diye sordu. "Daha başlarda şehit oldu," dedi Begim. Sonra saymaya başladı, "Lala Hüseyin Bey, Saru Pire, Avşar Sultan Ali, Seyid Abdülbaki, Mir Seyid Şerif, Seyid Muhammed Kemune, Şıracı Başı Pir, Taliş Hadim Bey, bunlar hepsi şehit oldular." "Ya Hanım, Taclı Hanım nerede?" diye sordu İsmail. Begim, İsmail'in gözlerinin içine baktı dik dik, "esir gitti, Allah yardımcısı olsun," dedi. "Necm, Necm nerede?" diye sordu İsmail. "Necm burada," dedi Begim, "yolda şaşkın şaşkın, mecnun gibi dolaşırken buldum, getirdim."

Tebriz'den, hemen ertesi sabah, savaştan canını kurtarmış bin kadar atlıyla ayrıldılar ve Irak-ı Acem'e yöneldiler. İsmail'in ağzını bıçak açmıyor, atının üzerinden sadece yere bakıyor, tüm kafileye emirleri Şamlu Durmuş Han veriyordu.

Selim'de de İsmail'i izleyecek, ona son darbeyi vuracak hal kalmamıştı. Osmanlı ordusu 26 Ağustos 1514'te Tebriz'e doğru harekete geçti. 6 Eylül Çarşamba günü ne bir direniş ve ne de önemli bir tezahürat görmeksizin Tebriz'e girdiler. 8 Eylül günü, cuma namazında hutbe, "Sultan-ı iklim-i Rum Selim" adına okutuldu.

Selim, bu şehirde İsmail'in kalıcı olduğunu anlamıştı. "Oniki yılda burayı kendine benzetmiş," diyordu. Belki bizzat İsmail'i yok etseydi, bu durumu değiştirebilirdi ama, ordusu takibe yanaşmıyor, geri dönmek, kışı kendi ülkelerinde geçirmek için durmadan söyleniyordu. Kendisi ayrı-

lır ayrılmaz İsmail'in buraya döneceğini biliyor, buna canı sıkılıyor, fakat elinden de başka bir şey gelmiyordu. Şehirdeki önemli zanaatkârları ve hâlâ Sünnilikte sebat etmeyi başaran ileri gelenleri topladı ve 15 Eylül'de şehirden ayrıldı.

İsmail, Çaldıran'dan sonra ilk meclisini Bergüzin'de topladı. Bu toplantıda Necm'den başka, Çaldıran'dan sağ kurtulan tüm emirler bulunuyordu. Emirler konuştular, Tebriz'e dönme kararı aldılar.

Şimdiden on-onbeş bin kişilik bir kuvvete yeniden ulaşmışlardı. Yaralarını çabuk sarıyorlar, eski güçlerine çabuk ulaşacaklarını söylüyorlardı.

Artık Osmanlı'yla yeniden savaştan söz eden yoktu. Ona elçi gönderip barış istemekten, Taclı Hanım'ı serbest bırakmasını rica etmekten söz ediyorlardı. Necm 27 yaşındaki İsmail'e baktı. Sanki karşısında bunamış, sarsak bir ihtiyar oturuyordu, emirlerin konuşmalarına ne bir şey söylüyor, ne de müdahale ediyordu. Sadece boş gözlerle dinliyor, sanki bir şeyler söyleyecekmiş gibi arada bir dudakları aralanıyor, fakat ne kendisi ne de başkaları bir şey duyabiliyordu.

Meclis dağıldığında yorgun bir sesle "sen kal Necm," dedi, "sana son yazdığım şiiri okuyacağım." Sonra okumaya başladı:

"Gitdü ol mehru yanımdan yüz cefa kaldı mene
Cevri bilmen kim bela-yı münteha kaldı mene

Ey peri çoh işve-i hüsnine mağrur olma kim
Mülk-i fani sanmagıl kim ne sana kaldı mene

Ta kim ol hurşid-i ruh gitdi gözimden mu'teki
Gözyaşım anın yüzinden aşna kaldı mene..."

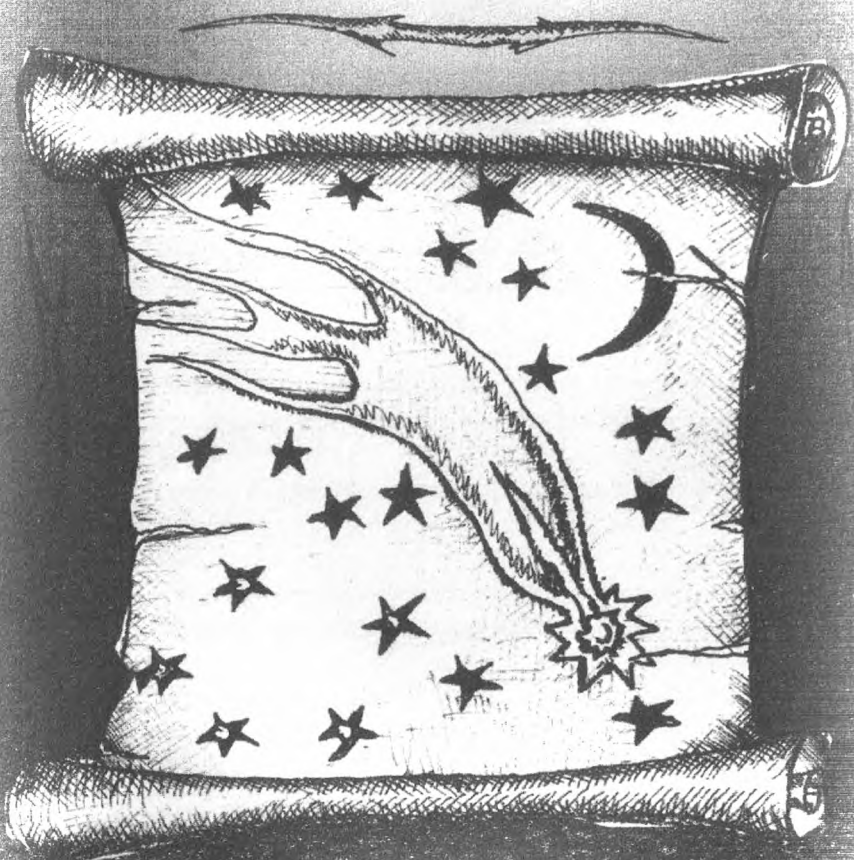
Durdu, sessiz sessiz fakat şiddetle titreyerek ağlıyordu, bir müddet ağladı, sonra yüzünü, gözünü sildi ve devam etti:

"...Sen gidenden berlü anca zar ü efgan etmişem
Yer ü gök ins ü melek cümle baha kaldı mene

Dilberin gitdi Hatayi sen n'idersin dünyayı
Çünki can gitdi bu ten yareb niya kaldi mene..."

Necm bir an elini uzattı, sonra durakladı, sonra İsmail'in birden başını omuzuna yaslamasıyla sarsıldı, başını okşamaya başladı, İsmail artık hüngür hüngür ağlıyordu.

BÜYÜK GİZLENME

41

İsmail yeni ordusunun başında Tebriz'e doğru yürürken, Necm endişeliydi. Tebriz'in alındığı o eski günleri, günlerce süren idamları düşünüyor, ürperiyordu.

Osmanlı şehre girdiğinde bir kısım halkın sönük de olsa tezahürat yaptığını, Kızılbaşlara karşı ihbarlarda bulunduğunu hepsi biliyorlardı. İsmail acaba bunlardan ötürü şehirde yine kan dökecek miydi? Yine o ürpertici sahneler yaşanacak mıydı?

Şehre az bir mesafe kalmıştı ki, İsmail, Necm'e, "bak Necm, sana bir şey anlatayım," dedi. "Çaldıran'dan yaralı olarak şehre döndüğümde, şehir kapısının kenarında yaşlı bir kadın kavun satıyordu. Beni o perişan halimle gördü, şahını o halde görünce şaşıracağını sandım, ama o hiç şaşırmadı, bir büyük dilim kavun kesti, hiç çekinmeden bana doğru yürüdü ve o kavunu uzattı, aldım yedim, şu cennet meyvelerinin hiçbiri o kavun kadar tatlı değildi. O kavun ve o yaşlı kadının hiç şaşırmamış hali, benim içimi yakan ateşi bir an olsun serinletti. Onun için korkma, bu şehre bir şey yapmayacağım, intikam alınacaksa, bunlar intikam al-

mak için çok zavallı, çok küçük. Acı olan ne, biliyor musun? Asıl intikam alınacak olan, çok güçlü, çok büyük ve çok uzak."

Kendini bulduğu bu şehirde, İsmail artık huzurlu değildi. Burasının bile elinden çıkabildiğini görmüştü, "Tebriz'in büyüsü bozuldu," diyordu. Yine de ilk günlerde yoğun bir uğraş içine girdi. Kafasını çok meşgul eden iki konu vardı, birincisi Osmanlı'yla barışı sağlamak, ikincisi, Taclı Hanım'ı geri almak. "Taclı değil alınan, Selim benden canımı aldı," diyordu.

O günlerde Seyid Abdülvahhab, sarayda İsmail'i ziyarete geldi. Seyid Abdülvahhab, İran'ın en saygın alimlerindendi. Ne alimliği, ne saygınlığı ve ne de seyidliği, Sünniler tarafından dahi tartışma konusu yapılmaz, onlardan da büyük hürmet görürdü. Şehid Seyid Abdülbaki'nin başvezirliği sırasında İsmail'e hizmetini sunmuş, birçok zor durumda bağlılığını kanıtlamıştı.

İsmail'e bu kez özel ve önemli bir teklifle gelmişti. Kendisini Selim'e elçi olarak göndermesini istiyor, "Allah'ın izniyle," diyordu, "hem barışı sağlayacağım, hem de Taclı Hanım'ı alıp şahımın kanayan yarasını dağlayacağım." "Bunu yapabilir misin?" diye heyecanla sordu İsmail. "Allah'ın izniyle," dedi Abdülvahhab, "Osmanlı ulemasında da bizi tanıyanlar, sevenler, hürmet gösterenler vardır. Bu düşmanlık böyle ilânihaye sürüp gidemez, nasip olursa, buna noktayı biz koyarız."

Akşam saatlerinde İsmail, Necm'i çağırttı. Heyecanla Abdülvahhab'ın söylediklerini aktardı. Bu yaşlı seyidin boş söz konuşmayacağını, söylediklerini gerçekleştirirse hem devletini büyük bir beladan kurtaracağını, hem de esir düşmüş canını serbest kılacağını anlattı. "Necm," dedi, "Abdülvahhab'a öyle bir elçi heyeti düzelim ki, Selim gerçekten barış istediğimizi anlasın. Hediyeler bize yakışır olsun. Mücevherleri tek tek sen seç, kusursuz olsun, bir de mektup yazalım." "Ne yazalım?" diye sordu Necm. "Olanın olup bittiğini, cahillerin kışkırtmaları yüzünden çok sayıda masumun kanına girildiğini, ama artık bu davayı sürdürmenin boş ol-

duğunu, dinimizin müminler arasında kavgayı hoş görmediğini, Selim gibi bir cihangire bir şahın hanımını tutsak bulundurmanın yakışmayacağını, onu serbest bırakmasının onun makamını yükselteceğini yazalım," dedi İsmail. Bütün bunları söylerken titreyen sesine zor hakim oluyor, konuşmasına devam etmek için olağanüstü bir gayret gösteriyordu.

Seyid Abdülvahhab'ın yola çıkmasıyla birlikte İsmail'e bir canlılık geldi. Eskisi gibi sohbetler düzenliyor, yalnız bu sohbetlerde eskisinden daha fazla içiyordu. Taclı Begim'le arasını düzeltmeye çalışıyor, fakat eskisinden çok daha az görüştükleri Necm'in gözünden kaçmıyordu.

Yeniden ordu kuruyordu. Bu kez ateşli silahları olmayan bir ordunun hiçbir işe yaramayacağını, hatta ona ordu bile denemeyeceğini hararetle savunuyor, kendilerini ateşli silahlara tümüyle yabancı hisseden Türkmenleri alınganlığa sevkediyordu. Fakat ateşli silahları elde etmenin de o kadar kolay olmadığı ortaya çıkmıştı. Önce ustalar gerekliydi ve Selim bunları çok sıkı denetliyordu. Sonra demir gerekiyordu, Selim, her kim olursa olsun İran'la ticaret yapmasını yasaklamıştı. Demir içinse en zengin kaynak, Anadolu'ydu.

Son bir gayretle, yaralandığı, herkes gibi kanı aktığı, demek ki Mehdi olamayacağı, üstelik Mehdi'nin yenilmez olup savaş meydanından asla kaçmayacağı şeklinde orada burada edilen sözlere kulaklarını tıkıyor, duymazdan geliyordu.

Ta ki İstanbul'dan, Selim'in Seyid Abdulvahhab'ı kabul edip dinlediği ve sonra da hapsettirdiği, Taclı Hanım'ı da kazasker Tacizade Cafer Çelebi'ye verdiği haberi gelene kadar. İsmail için bu ikinci bir Çaldıran oldu.

Önce hırçınlaştı. Özbeklere karşı küçük bir kaleyi savunmanın olanaksızlığını görüp kaleyi boşalttıran Dedebey'i tüm görevlerinden azletti, dirliklerini elinden aldı, bunlarla yetinmedi, çocukluğundan beri yanında bulunan bu "dede"sini kadın kılığına sokup bir eşeğe bindirerek Tebriz çarşısında dolaştırdı. Türkmenlerin aralarındaki anlaşmazlıklarda, inanılmaz sertlikte kararlar verdi. Öyle ki, artık onlar

İsmail'in önüne aralarındaki meseleleri götürmemeye başladılar. Rum Ülkesi'nden gelen Türkmenlerle arasına bir soğukluk girmiş gibiydi. Onlara muhtaçtı, aslında her şeyi onlardı, ama Osmanlıları başına bela edenin onların sorumsuz, başına buyruk, devlet idaresinden anlamaz tavırları olduğuna inanıyor, onları yenilgisinden sorumlu tutuyordu. Onlar da, –özellikle şimdi en büyük oymak haline gelmiş olan Tekelüler– onun Osmanlı'ya karşı zamanında bir şey yapmadığını, "yumurta kapıya geldiğinde" ise zaten çok geç kalınmış olduğunu söylüyor, "Şahkulu'na yardım edilseydi, bugün bu olanlar olmazdı," diyorlardı. Hırçınlığı bütün uzak Safevi ülkelerinde bey ve hanların kendi başlarına buyruk olmalarına yol açıyor, o da artık "küçük olaylar" adını verdiği yönetim sorunlarının birçoğuyla ilgilenmiyordu.

"Büyüsü bozulmuş" Tebriz'de de fazla oturmuyor, ikide bir büyük ve uzun süreli av eğlenceleri düzenliyor, bazen de şehir şehir ülkesini dolaşıyordu. Necm, zamanla, bu dolaşmaların İsmail'in bazı düşüncelerinde önemli değişiklikler yarattığını hissediyordu. "Biz taşıma suyla değirmen döndürdük, Necm," diyordu, "değirmen de bu kadar döndü işte." "Türkmenleri mi kastediyorsun?" diye sordu Necm. "Tabii," dedi İsmail, "kimi olacak? Binlerce geldiler, hizmet de ettiler, sağolsunlar, nankör olacak değilim, ama hep başkasının ülkelerinden geldiler. Bu böyle devam etmezdi. Ne oldu, işte bir Selim çıktı, kaynağında kırdı bunları, şimdi senelerce bellerini doğrultamazlar. Şu Çaldıran'dan sonra gelenlere bir baksana, hiç eskiden gelenlere benziyorlar mı? Çoğu kadın, çocuk, ihtiyar. Korku içinde geliyor, korku içinde yaşıyorlar, eskiden "şaha gelirlerdi", şimdi korkudan kaçıyorlar. Osmanlı sefere çıkacağı zaman, eyaletlerine, sancaklarına buyruk gönderiyor, onlar asker derliyor, hizmete koşuyor. Bizde öyle mi peki? Biz Irak-ı Acem'e vali gönderiyoruz, nasıl gönderiyoruz bu valiyi? Oymaklara bakıyoruz, hangisi güçlü, hangisine uzun süredir dirlik verilmemiş, hangisinin dirliği biraz eksik kalmış, kaç askeri var; sonra bir karar veriyor, gönderiyoruz. Ustacalu falanca beyi iki bin askeriyle bir yere gönderiyoruz, sonra sefere çağırdığımızda yine o iki

bin askerle geliyor. Ne eksik, ne fazla. Rum Ülkesi'nden gelecekler ki, bizim ordumuz artsın. Sence bu işte bir bozukluk, düzeltilmesi gereken bir durum yok mu?"

"Şimdi de bunu mu düzelteceksin?" diye sordu Necm. İsmail güldü. "Yok," dedi, "yok, artık benden geçti. Ben Tahmasb için konuşuyorum. Ben artık o büyüyene kadar bekçiyim buralarda. Hani tarlalara kargalar ekini yemesin diye korkuluk dikerler ya, işte ben o korkuluğum Necm." "Tahmasb dört yaşına yeni girdi, İsmail," dedi Necm. "Olsun," dedi İsmail, "bekleyebildiğim kadar bekleyeceğim, üstelik unutma benim kaç yaşında şah olduğumu." Hemen oturduğu minderin sağında üst üste dizili kitaplardan birine uzandı, "bak ne buldum, sana okuyayım" dedi. Eski ve olağanüstü güzel bir Farsçayla okumaya başladı;

"Yepyeni bir saltanat olacağına
yıllanmış şarap olsun, bir yudumcuk.
Şaşma seni şaraba götüren yoldan,
bir tası, sarayda yaşamaktan daha güzel.
Küpün ağzına konan kerpiç var ya,
metelik etmez yanında şahların tacı."

"Ama," dedi Necm şaşkınlıkla, "ama bu Hayyam'ın". "Evet," dedi İsmail, "Hayyam'ın bu, niçin şaşırdın?" "Senin Hayyam'ı bildiğini, okuduğunu hiç bilmiyordum," dedi Necm. "Eskiden beri bilirdim, ama şimdi anlamaya başladım," dedi İsmail. Necm birden kıkır kıkır gülmeye başladı. "Peki," dedi, "hangi Hayyam bu?" Şaşırma sırası şimdi İsmail'deydi. "Hangi Hayyam olacak? Başka bir Hayyam mı var?" dedi. "Hangi Hayyam öyleyse?" diye ısrar etti Necm. İsmail, Necm'in niçin güldüğünü şimdi anlamıştı. "Tamam," dedi, "tamam, anladım maksadını, evet, Ömer Hayyam, evet, adı Ömer." "Biliyor musun İsmail," diye sordu Necm, "Seyid Nesimi'nin de bir adı Ömer'dir?" İsmail şaşırmadı, "biliyorum," dedi ve hafifçe gülümsedi.

İsmail'in devlet yönetimiyle artık hemen hemen tek ilgisi, Selim'in hareketlerini izlemek, planlarının neler oldu-

ğunu anlamaya çalışmaktan ibaretti. Çok sayıda casusu bir sürü bilgi getiriyor, İsmail çoğu birbiriyle çelişen bu bilgileri ayıklayıp mantıklı bir sonuca varmak için günlerce üzerlerinde düşünüyor, düşüncelerine önem verdiği kişileri sık sık bunlar üzerinde sohbete çağırıyordu. Selim'in Hindistan'daki kâfirin ortaya çıkışından çok rahatsız olduğunu, bunu araştırmak ve yolu her neresiyse onu kesmek için yeni bir donanma yaptırmaya başladığını biliyordu. Üstelik Selim şimdi Memlûkları da ortadan kaldırmıştı, Kızıldeniz'i avuçlarının içine almak üzereydi. Bütün bu hesaplar İsmail'e tek bir şey gösteriyordu, o da Selim'in mutlaka bir kez daha ve bu kez kesin olarak bitirmek üzere ona yöneleceğiydi. "Biz burada oldukça," diyordu İsmail, "Selim asla rahat edemez, mutlaka bizi ortadan kaldırması gerekiyor." Selim'in bir yürüyüşe daha başlaması halinde, eskisinden daha da zayıf durumda olduğunu düşünüyordu. Ateşli silahlara hâlâ kavuşamamıştı, elinde mevcut olanlar, Osmanlı'nınkilerle kıyaslanır gibi değildiler. Sonra Şam, Halep ve Mısır'ın bütün hazineleri, bütün güçleri de artık Selim'in emrindeydi ve bu, İsmail'in cephelerini çok genişletiyordu. Osmanlı bir kez daha gelirse yapabileceği tek şey, ordusunu alıp dolaşmak, karşı karşıya gelmemek olabilirdi, ama bunu ne kadar sürdürebilirdi ki?

1520 yılının ılık bir ekim günü, deliler gibi at sürmüş olduğu her halinden belli olan bir haberci, "şahına çok önemli bir haber getirdiğini" söyleyerek huzura girdi. Haber gerçekten çok önemliydi. İsmail'in hayatında bir dönüm noktasıydı. Haberci bunun farkındaydı, üstelik bu kadar özlemle beklenen bir haberi getirmiş olduğu için alacağı bahşişin kendi hayatında da dönüm noktası olacağını çok iyi biliyordu. "Şahım," dedi, "Osmanlı Sultanı Selim, 22 Eylül 1520 günü, İstanbul'dan Edirne'ye giderken yolda ölmüş." Huzurda bulunanların derin rahatlama seslerini İsmail bir el işaretiyle kesti: "Allah taksiratını affetsin," dedi.

Habercinin getirdiği bu haber, Safevi ülkeleri, hanları ve beyleri için bayram anlamına geliyordu. İsmail ise karışık duygular içindeydi. Selim'in tek oğlu olduğunu, şimdi onun,

yani Şehzade Süleyman'ın tahta çıkacağını biliyordu. Ama onun nasıl bir siyaset izleyeceğini bilmiyordu. Her şeyden önce bu, dikkatle izlenmeliydi. Daha az siyasi, daha çok kişisel olan duygusu ise, "bu dünyanın, kendisi gibi yenilmez bir şahı bile yenen bir hükümdara dahi kalmadığı gerçeği" ile ilgiliydi. "Ona da kalmadı, bize de kalmayacak," dedi kendi kendine.

Selim'in oğlu Süleyman'ın tahta çıkışından sonra, İsmail'i rahatlatan bazı işaretler ortaya çıkmakta gecikmedi. Süleyman, babasının yıllardır zindanda tuttuğu İsmail'in ülkelerinin tacirlerini serbest bıraktırdı. Daha sonra ticaret serbestisi peyderpey geri geldi. Bunlar İsmail'i rahatlatacak, "bekçiliğini" daha rahat geçirmesini sağlayacak türden haberlerdi.

42

Hatayi'nin "şiir vakti" bundan sonra başladı. Bu "vakt-i şiir" adını Necm takmıştı. "Sanki içinin bütün genişliği dışa açıldı" diyordu ona. Her boydan, her dilden şairler Tebriz'e geliyor, Hatayi'yi soruyorlardı. Aşk, ölüm, şarap, mahşer, devran, sohbetlerin en çok işlenen konularıydı. Araplarla Arapça, Türklerle Türkçe, Farisilerle Farsça, Kürtlerle Kürtçe söylüyor, okuyor, okudukça coşuyor, bir dize alıyor, ince ince yorumlamaya başlıyor, herkes nefeslerini tutmuş onu dinlerken, o nihayet oturduğu yerde sızıp kalıyordu. Hiçbir şair, alim ya da sûfiyi artık tahtında kabul etmiyordu. Günlük işler bittiğinde, kabul meclisini onlara sofrada açıyor, mindere oturuyor, sonunda da orada sızıyordu.

Necm, hâlâ hazinenin sorumlusuydu. Fakat o da Hatayi'ye ayak uydurmuştu, saçılan keselerin hesabını artık tutmuyordu. Sohbetlerin bitiminde, o sızıp kaldığı için, Necm önceden hazırlanmış keseleri tek tek konuklara dağıtıyor, uğurluyor, eğer yolları uzaksa yanlarına muhafız katıyordu. Bütün bu olup bitenden halk da şaşkındı. Hatayi artık eskisi gibi güneşle kalkmıyordu. Canı ne zaman isterse o zaman kalkıyor, artık bulunduğu şehir hangisiyse orada haftada bir çarşıya çıkıyor, çarşıda elinin kirinden kurtulmak istermiş gibi, tiksinerek tuttuğu keseleri dağıtıyordu. İstemek yetiyordu ihsana kavuşmak için. Bazen istememek ise, Hatayi için daha büyük bir ihsan vesilesi oluyordu. Bazen komutanlar bu israftan dehşete kapılıyor, harcanan her kesenin ordularını küçülteceğinden korktuklarını binbir imalı yolla ona anlatıyor, şikayet ediyorlardı. O zaman cevabı çok basit oluyordu: "Osmanlı, toplarıyla berhava etsin diye mi asker toplayalım? Buna bir çözüm bulduysanız, söyleyin, her kuruşu bu çözüme harcayayım. Yok eğer bulamadıysanız, boş konuşursunuz, çözümü bulun öyle gelin karşıma."

Bir gün Necm onun bu inanılmaz yeni halinden de cesaret alarak, yıllardır içini kemiren ama bir türlü soramadığı bir soruyu sordu: "Seni tanıdığımdan, daha doğrusu ilk şiirini dinlediğimden beri hep Hatayi'sin, peki ama, hatayı nerede yaptın?" Necm'e dikkatle baktı, biraz düşündü. "Sence," dedi, "bu isim sadece benim yaptığım bir hatayla mı ilgili?" "Biraz izahına muhtacım," dedi Necm. "İki izah yapacağım sana," dedi Hatayi. "Birincisi, hatada benim payımı soruyorsan, yani benim nerede hata yaptığımı soruyorsan, çok derim. Çok yerde hata yaptım. Hatta doğru yaptıklarımı saysam, saymak daha kolay olur. Bütün hepsi senin bildiğin şeyler. Senin, Dedebey'in, başkalarının beni uyardığı konular da var aralarında." "Ama," dedi Necm, "bunlar Hatayi'yi açıklamaz ki. Bunlar hepsi Hatayi'den sonra olan şeyler." "İşte," dedi öteki, "bunun için iki izah yapacağım dedim. İkinci izahı sana senin de bildiğin bir şiirimle yapacağım, bakalım yeterince açık mı?" Başladı okumaya:

"Meni serkeştü hayran eyleyen şah
Gönil şehrinde seyran eyleyen şah

Meni rüsva idüb saldın cihane
Didemni zar ü giryan eyleyen şah

Musahhar eyleyen cümle cihanı
Yezid Kavmin Müselman eyleyen şah

Özi bülbül olub gülzarı gezdi
Meni daşharu da zar eyleyen şah

Enelhakk çağıran Mansur dilinde
Yine Mansur'ı berdar eyleyen şah

Hasan ile Hüseyn'i Kerbela'da
Yezid eliyle kurban eyleyen şah

Çıkaran Yusuf'ı cah-ı beladan
Mısır tahtında sultan eyleyen şah
Güneş tek zahir olmuşdır gözinde
Cihan bağın gülistan eyleyen şah

Hatasız yüzlere yüzi güneşdir

Yine güneş'i pinhan eyleyen şah

Bed-i şett arzına Selman Farisi
Alpaslan elinden kurtaran şah

Hatayi senden efgan idesidir
Haşr güninde divan eyleyen şah"

"Anladım," dedi Necm, "yeterince açık anlattın. Sen hatadan hataya geldin, hata yaptın, hatalı gidersin." "Sadece ben değil Necm," dedi Hatayi, "hepimiz öyle, sen, ben, Selim, başkaları, hepimiz." "Ama," dedi Necm, "senin hatalarının ya da Selim'in yaptığı hataların etkileri, benim ya da bir nalbantın yaptığı hatalardan daha büyük değil mi?" "Bırak bunu Necm," dedi Hatayi, "bırak bunu, şu koca devran-ı âlemde ne neye göre büyük, ne neye göre küçük? Bir Selim'i yutan toprağa bak, bir de Selim'e, Selim mi büyük? Bu dediğin doğru olsa, benim şimdi yine fetih peşinde koşmam lazımdı."

Arada bir, hâlâ genç olan vücudu hareket istiyordu. Böyle zamanlarda en çok yaptığı şeyler, eskiden beri olduğu gibi ok atma ya da cirit yarışları yapmak, bunların yeterli olmadığını hissederse, av düzenlemekti. 1524'ün nisan ayında hiçbir zaman av arkadaşı olmamış Necm'e, "Şeki'ye bir av eğlencesi düzenliyorum, sen de gel," dedi. Ona Şahdağ'da çok sayıda av hayvanı bulunduğu söylenmiş, buraya gelen avcıların asla eli boş dönmeyeceği bildirilmişti. Şahdağ'a geldiklerinde farklı bir durumla karşılaştılar. Yörenin halkı, burada avlanmanın uğursuz olduğuna, av avlayana yaramadığına dikkat çektiler. Ava çıkıldı, uzun ve eğlenceli bir av oldu. Dönüş yolunda, mayıs ortalarında, Hatayi hastalandı. Onun görüntüsünden endişelenen yanındakiler, onu Erdebil'e götürüp hekimlere göstermeye karar verdiler. Buradaki hekimlerden deva bulamayınca, Tebriz yoluna düştüler.

Yolda, Sarab şehri yakınlarındaki Mengütay adlı yerde, 22 Mayıs 1524'te Hatayi, Necm'i otağına çağırttı. Kalın bir döşekte yatıyor, sapsarı olmuş yüzünde iki ateş parçası haline gelmiş gözleriyle Necm'e gülüyordu. Gülümsemiyordu, gülüyordu. Her kelime ağzından zorlukla süzülüyor, Necm'in hafızasına nakşediliyordu. "Bekçiliğim bitti, can dostu," dedi, "geldik, oynadık, gidiyoruz." Necm onu teselli etmek istiyordu hâlâ. Tebriz'e vardıklarında, usta hekimlerin elinde çabuk iyileşeceğinden, kendisine erken

vade biçtiğinden dem vuruyor, kendince neşelendirmeye çalışıyordu. "Uğraşma Necm," dedi Hatayi, "bu dünyadan gidene üzülme, sevin, bak bana, neşesiz mi görünüyorum, üzgün gibi miyim? Yalnız, bana son yazdığım şiirimi okumam için fırsat vermez, gevezelik edersen, üzülürüm. Seni buraya beni güya neşelendirmen için değil, onu okumak için çağırdım." Bütün bunları söylerken ter içinde kalmış, odun üzerindeki hızar gibi sesler çıkarmıştı. "Dinliyorum, hem de merakla dinliyorum, oku," dedi Necm. Hatayi soluklandı, bütün gücünü topladı ve okumaya başladı:

"Gamından gözlerim umman değil mi
Visalin can içinde can değil mi

Yazılmış hatt ü halin bi-mürekkeb
Acayip suret-i Rahman değil mi

Eğer Tevrat eğer İncil ü Zebur
Be-hükm-i enbiya Fürkan değil mi

Eğer derviş eğer mir ü selatin
Bu beş gün dünyada mihman değil mi

Cihane ışk ile uryan gelenler
Gidende hem yine uryan değil mi

Bugünün fırsatın danlaya viren
Yolında cahil ü nadan değil mi

Günini hoş geçür miskin Hatayi
Gelen devran aceb devran değil mi"

Sustu. Sonra, "gelen devran aceb devran değil mi, Necm?" diye bir daha sordu.

Necm elleriyle yüzünü kapamış ağlarken, 22 Mayıs 1524 akşamı Tebriz halkı, şehir surlarının dibinde alıştıkları bir sesi, Kamertay'ın neşeli kişnemesini duydular. Surlara koşup sesin geldiği yönü aradılar. Neşeli kişneme, dört bir yandan geliyordu. Ama onlar Kamertay'ı gördüler. Akşamın yeni bastıran karanlığında, beyazlığıyla bir yıldız gibi parlıyordu. Gözleri süvarisine gitti. Alacakaranlıkta gördükleri siluet, iyice göremeseler de, kesin olarak biliyorlardı ki, Hatayi idi.

Yedi derviş bir posta oturur,
iki hükümdar bir dünyaya sığmaz.

2500000

sabahın ilk ışıklarıyla birlikte, osmanlının mehteri ve safevilerin binbir türlü sazı, ovanın göğünü dolduran sesler çıkarmaya başladı. İsmail, yanındaki komutanlarına döndü ve "şu işe bakın," dedi, "bu iki ordu burada islâm'ın kaderini tayin edecek ve iki orduda da kâfirler var"... sonra askerlerine döndü ve yüksek sesle şiirini okumaya başladı, aynı anda bütün safevi birliklerinde aynı şiir okunuyordu...

ISBN 975-682-[illegible]
799756 82[illegible]